

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANTROPOLOJİK DÜŞÜNMEK

Öğrenciler için Pratik Bir Rehber

PHILIP CARL SALZMAN
PATRICIA C. RICE

Çev: Erol Mutlu

ANTROPOLOJİK DÜŞÜNMEK

ÖĞRENCİLER İÇİN PRATİK BİR REHBER

© Atıf Yayınları, 2020

Orijinal Adı: Thinking Anthropologically: A Practical Guide for Students

ANTROPOLOJİK DÜŞÜNMEK: Öğrenciler için Pratik Bir Rehber (Prentice Hall)

Der: Philip Carl Salzman ve Patricia C. Rice

Genel Koordinatör: Muhammed ERBAY

Editör: Erkan KOCA

Çeviren: Erol Mutlu

Sayfa düzenleme - Kapak tasarımı: Şükrü Karakoç

ISBN: 978-625-7868-21-1

Yayıncı sertifika no: 35960

Birinci Baskı, Ankara 2020

Baskı: Tarcan Matbaacılık, Ankara

Genel Merkez/Dağıtım

Örnek Akademi Basın Yayın Dağıtım

İnkılap sok. 19/B Kızılay/Ankara Tel: 0 (312) 431 02 80

Bu kitabın tüm yayın hakları Atıf Yayınlarına aittir. Hiçbir bölümü yazılı izin olmaksızın, dergilerde ve eleştirel makalelerde kısa alıntılar yapılması dışında, herhangi bir şekilde kullanılamaz ve çoğaltılamaz. Tüm hakları saklıdır.

Atıf Yayınları, Örnek Akademi Basın Yayın Ltd. altında faaliyet göstermektedir.

ANTROPOLOJİK DÜŞÜNMEK

ÖĞRENCİLER İÇİN PRATİK BİR REHBER

Derleyenler: Philip Carl Salzman • Patricia C. Rice

Çev: Erol Mutlu

İÇİNDEKİLER

1 Antropolojik Düşünmeye Giriş.....	9
<i>Philip Carl Salzman, McGill University ve Patricia C. Rice, West Virginia University</i>	
2 Antropologlar Neyi Araştırır: Örüntüler	19
<i>Philip Carl Salzman, McGill University</i>	
3 Bütünsel Düşünme	35
<i>Holly Peters-Golden, University of Michigan</i>	
4 Kuramsal Düşünme	55
<i>Philip Carl Salzman, McGill University</i>	
5 Antropolojik Düşünmek İçin Bilimi Kullanma	73
<i>Robin O'Brian, Elmira College ve Patricia C. Rice, West Virginia University</i>	
6 Değişim Hakkında Düşünmek: Biyolojik Evrim, Kültür Değişimi ve Ölçeklendirmenin Önemi.....	91
<i>Jeffrey H. Cohen, Ohio State University ve Jeffrey A. Kurland, Pennsylvania State University</i>	
7 Antropoloji Uzmanları Neden Uzlaşamazlar?	109
<i>Anne Campbell, Fairfield University and Patricia C. Rice, West Virginia University</i>	

8 Antropolojide Etik Düşünme ve Eyleme	131
<i>Ann Kingsolver, University of South Carolina</i>	
9 Uygulamada Antropolojik Bilgi	145
<i>Aaron Podolefsky, Central Missouri State University</i>	
10 Düşünceleri Araştırılabilir Kılma.....	161
<i>Philip Carl Salzman, McGill University ve Patricia C. Rice, West Virginia University</i>	
11 'İrk' Hakkında Antropolojik Düşünme: İnsan Çeşitlilikleri, Kültürel Yapılanma ve Dağılan Mitler	177
<i>Yolanda T. Moses, University of California Riverside</i>	
12 Cinsiyetle Düşünmek	197
<i>Paloma Gay y Blasco, University of St. Andrews</i>	
13 Saha Çalışması: Bilgi Toplama	217
<i>Philip Carl Salzman, McGill University, Barbara J. King, College of William and Mary, Norah Moloney, Institute of Archaeology; University College London and Norma Mendoza-Denton University of Arizona</i>	
14 Antropoloji Sınavlarına Nasıl Gireriz?.....	241
<i>Mary Pulford, Lake Superior College and Patricia C. Rice, West Virginia University</i>	
Terimler Sözlüğü	255

Üçüncü Baskıya Önsöz

Bizler, *Antropolojik Düşünmek*'in editörleri ve yazarları, tavsiyemize kulak veren ve kendilerinin (ve öğrencilerin) hoşlandıkları ya da hoşlanmadıkları noktalar hakkında bize dönüş yapan öğretim üyelerine teşekkür etmek isteriz. Pek çoğu, her bir bölüm sonunda yer alan çalışma ve ödev soruları kadar bir küçük sözlüğün de yer almasının faydalı olacağını düşündüklerini ifade ettiler. Üçüncü baskı için genel bir indeksle birlikte bu başlıkları tekrar yerleştirmekten dolayı mutluyuz. Bir öğretim üyesi her bir bölüm için sınıf-içi etkinlikleri de dâhil etmemizi önerdi. Pek çok sınıf-içi etkinlik, Pearson tarafından yayınlanan *Antropolojiyi Öğretme Stratejileri* serisinde 'nasıl yapmalı' formatında yer alıyor.

Bu baskıya aynı zamanda iki yeni bölüm ekliyoruz: ilki, açık sözlü olmak gerekirse, daha önce ikinci baskıda gözden kaçır-dığımız bir konu –biyolojik, arkeolojik, dilbilimsel ve kültürel olarak cinsiyet (sex)/toplumsal cinsiyet (gender) hakkında düşünme. Paloma y Blasco'nun bu önemli bölümü yazarak bize katılmasından son derece mutluyuz. Profesyonel antropologlar antropolojik düşünmeye, kendi tikel uzmanlık alanlarında bilimsel araştırma yapmayı tasarladıklarında ve kriterleri oluşturup kavramları tanımlamanın ne kadar hayati olduğunu fark ettiklerinde başlarlar. Hissiyatımız odur ki öğrenciler bilimsel araştırma yapmada işe nasıl koyulduğumuza ilişkin antropolojik

olarak düşünmeye başlamalıdır, bu sayede antropolojik paradigmanın doğasını da daha iyi anlayabileceklerdir. *İkinci yeni bölüm, pek çok antropoloğun yaşamının önemli bir parçasını oluşturan saha çalışmasına odaklamıyor; bazı antropologlar saha çalışmasına lisans düzeyinde başlasa da pek çoğu okuldan mezun olduktan sonra başlar. Bu sebepten, saha çalışması antropolojinin her bir alt dalına özel olduğu için, dört eğitimci antropologdan kendi tikel alt dallarına ait saha oluşturan şeylerden söz etmelerini talep ettik.*

Aynı zamanda, tavsiyeleri alıp kendi orijinal katkılarını gözden geçirmeyi kabul eden ikinci baskının yazarlarına da teşekkür etmek isteriz. Bizler gibi onlar da en yüksek verimi elde edebilmeleri açısından, öğrencilerin daha dönemin başından antropolojik olarak düşünebileceklerine ve düşünmeleri gerektiğine inanıyorlar.

Bu metni gözden geçiren, California State University San Marcos'tan Jonathan S. Marion'a, Heidelberg College'dan David R. Bush'a ve Seneca College'dan Howard A. Doughty'e *şükranlarımızı sunarız.*

1. Bölüm

ANTROPOLOJİK DÜŞÜNMEYE GİRİŞ

Philip Carl Salzman, *McGill University*

Patricia C. Rice, *West Virginia University*

1. Kısım: Öğrenciler İçin

Ohio, Antioch College'da üniversite birinci sınıf öğrencisiyken (Salzman) felsefeye giriş dersi almıştım. Her bir derse hazırlık için genellikle, daha önceden belirlenmiş, önemli filozoflardan seçilmiş bir derlemenin en azından bir kısmını okuyordum. Fakat derse girdiğimde ve profesör belirlenmiş okumalar hakkında konuşmaya başladığında, söylediklerinde okuduklarıma dair hiçbir şey olmadığını fark ettim. Benim metinden anladığımla profesörün metin hakkında anlattığı arasında bir örtüşme yok gibi görünmüştü. Adeta *Dilbert*¹ okuyormuşum gibi gelmişti.

Tahmin edebileceğiniz üzere, bu durum bir parça kaygı verici bir deneyimdi. Ancak bir şekilde de kaçınılmazdı. Neden? Çünkü filozofların tartışmalarına yerleştirdikleri referans çerçevelerine dair hiçbir ipucuna sahip değildim. Filozofların düşündükleri problemleri, bu problemleri nasıl ifade etmeye yöneldiklerini ya da hatta neleri cevap kabilinden düşündüklerini

1 Dilbert, 1989 yılından itibaren Scott Adams tarafından yayınlanmaya başlanan ve modern çalışma ortamına yönelik taşlamalar içeren Amerikan çizgi karakteridir. Oldukça iyi eğitilmiş, kibar ve zeki bir ofis çalışanı olan Dilbert kendisine akla mantığa ters düşen emirler veren bir yöneticinin emrinde çalışmakta ve bir türlü başarılı olamamaktadır. (ç.n.)

bilmiyordum. Diğer bir deyişle, felsefi olarak nasıl düşünüleceğine dair bir fikrim yoktu.

Ohio State Üniversitesi Antioch Kolej’de bir lisans öğrencisiyken (Rice), ilk iktisat dersimi almış ve Salzman’inkine benzer bir deneyim yaşamıştım. Tahminen aynı materyal hakkında olsa da benim okuduğumla hocanın anlattıkları gece ve gündüz kadar farklıydı. Terminoloji bir tür yabancı dil gibiydi ve ben bununla baş edebilirdim. Hayal kırıklığına uğratici ve sinir bozucu olansa iktisadi olarak nasıl düşünmem gerektiğine dair bir ipucuna sahip olmayışımı. Bu durum ta ki final sınavına bir saat kalıp da her şey aydınlanana kadar bir dönem boyunca sürdü. Tam da o anda, yaşadığım şeye ‘aha’ sendromu adını verdim fakat şimdi son dakikada iktisadi olarak düşünmeye başladığımı biliyordum. Eğer dersin sonu itibariyle değil de en baştan ekonomik olarak düşünmeye başlamış olsaydım, daha az hayal kırıklığı yaşayacak ve daha iyi öğrenmiş olacaktım. Umarız bu kitap henüz antropolojik serüveninizin ilk yılında derste antropolojik olarak nasıl düşüneceğinizi öğrenerek bu tarz bir deneyim yaşamaktan sizi uzak tutmaya yardımcı olabilir.

Bu tip hayal kırıklıkları yeni incelediğiniz herhangi bir anda ortaya çıkabilir, bu ister fizik, edebiyat, tarih isterse de antropoloji olsun. Yeni bir alanı keşfetmeye başladığımızda, keşfimize belirli bir anda ve yerde başlarız, tıpkı sahilden bir göle ya da denize ilk adımlarımızı atar gibi. Suyu doğru adımladığımızda diğer hususların tamamını, girdiğimiz suyun bütünü’nün oluşturduğu şekli, adımladığımız yeri nasıl etkilediğini bilmemiz imkânsızdır.

Hocanız, konuya vakıf ve aktarmada çok iyi olsa da, bir defa da her şeyden bahsetmesi olanaksızdır. Aynı anda size hem spesifik etnografik vakıalardan hem de farklı türdeki toplum yapılarının-

dan ya da şeyleri nasıl öğrendiğimize dair epistemolojik varsayımlarla etnografik saha çalışmalarından (fieldwork) veya genel bulgusal (heuristic) kuramlarla tikel kültürel örüntülerden bahsedemez. Ne de hocanız, ekolojik bağlam ve neden bu popülasyonun yaşama savanalarda adapte olduğu şöyle dursun, *Australopithecus robustus*²un detaylarını aktarırken aynı zamanda Darwin'in ya da Mendel'in evrime katkılarından da bahsedemez. Bunların tamamını ve birinin diğerini nasıl etkilediğini bilmeniz kaçınılmaz olarak gereklidir fakat hepsini bir kerede öğrenemezsiniz. Sabırlı olun, hepsini yetiştireceksiniz.

Pekâlâ, 'sabırlı olmak'tan daha öte bir önerimiz var. Bu derlemedeki kısa bölümler antropologlar tarafından varsayılan ve kullanılan belli başlı çerçevelerin anlaşılır açıklamalarıdır. Hocanız, 'kuram' dediği zaman ne kastediyor? 4. Bölüm'de buna ilişkin bazı cevaplar bulabilirsiniz. Kültürü incelemek hakkında konuştuğunda hocanız ne demek istiyor? 2.Bölüm bu soruya ilişkin bazı ipuçları verecektir. Antropologlar neden uzlaşamazlar ve öyleyse kendi aralarında uzlaşamadıkları antropolojiyi nasıl öğrenebilirsiniz? 7. Bölüm bu konuyu ele alır. Bu bölümleri okuduktan sonra, *antropolojik düşünmeye* başlayacaksınız. Bu da size hocanızı ve belirlediği okumaları anlamada ve de derslerde daha iyi olmanızda yardımcı olacak.

Her bir bölümün yazarı, tıpkı hocanız gibi, her dönem antropolojinin çiçeği burnunda öğrencilerini yetiştiren öğretici antropologlardır. Pek çoğu kendi uzmanlık alanlarına ilişkin ileri düzey dersler yanında giriş dersleri de vermektedir. Her birinin farklı ilgi alanları ve eğilimleri söz konusudur dolayısıyla her-

2 Dr. Robert Broom tarafından 1938 yılında keşfedilen, 1-2 milyon yıl önce henüz Avustralya ve Afrika'nın tek bir kıta halinde bulunduğu dönemde yaşamış, boyları 1,5 m'den kısa, 40-80 kg. ağırlığında olduğu varsayılan ilk insan örneklerine ait fosil türü. (ç.n.)

hangi bir bölümün ana izleğini (tema) antropolojinin tek başına en önemli alanı olarak görmek konusunda uzlaşmayabilirler. Örneğin, bazıları antropolojinin en önemli kısmının diğer kültürlerin betimlemesini yapmak olduğuna inanan ve kültürel anlamlar bulmaya yönelik girişimlerde bulunan hümanist antropologlar olabilir, öte yandan diğerleri insan olmanın ne demek olduğunun tikel yönlerini açıklamaya girişen bilim insanları olabilir. Bazıları her bir konunun odağında etiğin bulunması gerektiğini hissederken diğerleri etiği profesyonel takipçilerle sınırlandırabilir. Bazıları şiddetli biçimde antropolojinin öneminin ve hazzının parçaları arasındaki ilişkisellikte – geçmiş ve gelecek, kültür ve biyoloji- yattığını düşünürken diğerleri tam anlamıyla sadece bir alt dalı öğretmekten ve araştırmaktan mutlu olabilir. Bazıları kuvvetli biçimde biz antropologlar bilgiyi uygulamadığımızda diğerlerine yardım etme fırsatını da tepmiş olacağımızı düşünürken diğerleri başlıca zorunluluğumuzun bilgiyi artırmak olduğunu düşünebilir. Nihayetinde hepimiz antropolojik olarak düşünürüz ve bu düşünmenin yaptığımız ve öğrettiğimiz şeyin kalbinde yer aldığına inanırız. Bu deneyimi sizinle paylaşmayı arzularken aynı zamanda insan olmanın ne demek olduğuna dair bir parça bilgiyi de vermek isteriz.

İnancımız odur ki bu kitap size antropolojiyi anlamada yardımcı olacaktır fakat belki de gelecek baskıları daha da kullanışlı olabilir. Gelecekteki öğrenciler için kitabı yararlı bulup bulmadığınızı, hangi bölümlerin daha yararlı hangilerinin daha az faydalı olduğunu ve daha başka hangi konuların içerilmesi gerektiğini hocalarınıza iletmek suretiyle kitabın geliştirilmesi noktasından yardımlarınızı bekliyoruz. Birlikte çalışarak, diğer öğrencilere de *antropolojik düşünmede* yardımcı olabiliriz.

2. Kısım: Hocalar İçin

Antropoloji, tek tek kültürler gibi, karmaşık, farklı anlama düzeyleriyle ve çoklu alternatif yorumlarla birlikte birbiriyle ilişkili bir anlam sistemidir. Herhangi bir tikel etnografik olguya, bulgulayıcı (heuristic) kurama, analiz moduna, saha çalışması metodolojisine ya da epistemolojik varsayıma değinmek diğer olgulara, modlara, metodolojilere ve varsayımlara referansı ima eder ve insanı bir öyle bir böyle farklı anlama düzeylerine ve başka yorumlara yöneltir. Ortaya çıktığı şekliyle olayları göremeyecek olsak da geçmişteki bir kanıtı bulmaya ve değerlendirmeye girişmek, doğrulama için verileri yeniden gözden geçirmek ya da hatta insanlarla görüşmek gibi ilave unsurlarıyla birlikte aynıysa paleoantropoloji için de geçerlidir.

Öğrencilere antropolojiyi tanıtmanın ideal bir yolu yoktur. Nereden başlarsak başlayalım, aşağı ya da yukarı tüm doğrultulara yayılmak, bağlantılar kurmak ve araziye araştırmak zorundayız. Öte yandan nerede başlarsak başlayalım bir yerde durmamız gerek. Eğer genel olanla başladıysak, tikele (particular) ilerlemek zorundayız; eğer tikelle başlarsak, genel olana erişmeliyiz. Tek tek etnografilerle başlayabiliriz ancak nihai kertede din, ekonomi ve kanbağı tartışmasına gireceğiz; din ve politikayla başlayabiliriz fakat mutlaka avcılar ve toplayıcılar ile bitireceğiz. Mimari benzerlikler bakımından Eski Dünya ve Yeni Dünya piramidleri ile başlayabiliriz fakat işlevin farklılığı tartışmasıyla bitireceğiz; Primat femurları karşılaştırarak başlayabiliriz ancak farklı lokomotor örüntülere ve insansı iki ayak üstünde durmanın (hominid bipedalism) nasıl geliştiği tartışmasıyla sonlandırabiliriz.

Sonuç olarak nereden başlarsak başlayalım, antropolojiye dair öğrencilerimize ne öğretirsek öğretilim, kavramsallaştır-

mamız gerekenlerde ya da söylediklerimizde saklı olarak bulunan öğretmediğimiz 23 ya da 230 farklı yer var. Tabii ki, bir kerede her şeyi konuşamayız. Bir noktadan başlamalı ve antropolojinin büyük dairesi etrafında ilerlemeliyiz. Ve öğrencilerimiz bir şeyi bir seferde öğrenmelidirler, ilk başta geriye kalanlarla olan bağlantılarından habersiz olsa da. Bu kaçınılması ve başedilmesi zor bir durumdur.

Bununla birlikte, John Dewey'i yeniden yorumlarsak, bu antropolojik gerçeklik bir problem değildir çünkü ona yönelik bir çözüm mevcut değildir. Fakat bu meydan okuyuş *Antropolojik Düşünme*'nin varoluş nedenidir (raison d'être). Bu halihazırda ki tamamlayıcı metin antropolojideki başlıca alanları gözden geçirmeyi sağlar. Giriş-düzeyi öğrencileri hedefleyen kolayca okunabilir bu metinde, derlenmiş olan makaleler antropolojinin temelini oluşturan genel çerçevelerin izahını sunmaktadır.

Bu kitap öncelikli olarak temel, giriş, dört alanlı (fourfield)³ sınıflardaki -herhangi bir büyüklükte olabilir- antropoloji öğrencilerini hedeflese de **kültürel antropolojide**, **arkeolojide**, **biyolojik antropolojide** ya da **arkeoloji** (pre-historya) ve geçmişimizin antropolojisi, **bioantropolojinin** kombine edildiği herhangi bir giriş düzeyi dersinde de kullanılabilir. Büyük oranda, bölümler her bir alanı etkiler; örneğin, etik, kültürel, arkeolojik, dilbilimsel (linguistik) ya da biyolojik antropolojide önemlidir; tüm kültürlerde, dillerde, araç-gereçlerde ve fosillerde örüntüler (pattern) bulunur; kuram, tüm alt alanlar için değerlidir; ve pek çok antropolog bilimsanıdır ve hipotezleri sınamak için kendi çalışma alanlarını oluşturur.

Bölümleri açıkça ardışık bir düzen içerisinde verebilecek

3 Antropolojide dört alan yaklaşımı (four field approach), antropolojiyi arkeoloji, dilbilim (linguistik), fizik antropoloji ve kültürel antropoloji gibi dört alandan oluşan bir disiplin olarak ele alır. (ç.n)

olmanıza karşın, her bir bölüm bağımsızdır dahası bölümleri yeniden harmanlayabilir ya da bir veya ikisini göz ardı edebilirsiniz. Öğrencilerin başlangıçtan itibaren antropolojik düşünmelerini sağlamak için kitabın dönemin başlarında, diyelim ki her bir ders için ‘o günün materyallerini’ yüklemekten önce bir iki bölüm, verilmesi gerektiğini düşünsek de materyallerin kendinize ait en iyi kullanım biçimini düşünebilir ve bir dahaki sefere eğer gerekirse planlamanızı değiştirebilirsiniz.

2. Bölüm: “Antropologlar Neyi Araştırır: Örüntüler. Antropologlar neyi araştırır ve ne antropolojik bilgi olarak kabul edilebilir?
3. Bölüm: “Bütünsel Düşünme.” Antropolojinin farklı alt bölümleri nelerdir ve karşılıklı ilişkileri antropolojik bilgiye ve düşünmeye nasıl katkı sağlar?
4. Bölüm: “Kuramsal Düşünme. Kuram nedir ve antropolojide ne rol oynar?
5. Bölüm: “Antropolojik Düşünmek İçin Bilimi Kullanma. Bilim nedir ve antropolojide nasıl kullanılabilir?
6. Bölüm: “Değişim Hakkında Düşünmek: Biyolojik Evrim, Kültür Değişimi ve Ölçeklendirmenin Önemi. Değişimi nasıl düşünebilir ve anlayabiliriz?
7. Bölüm: “Antropoloji Uzmanları Neden Uzlaşamazlar? Antropologlar bulgular ve yorumlar hakkında neden ihtilafa düşerler?
8. Bölüm: “Antropolojide Etik Düşünme ve Eyleme. Etiğin antropolojiyle ilgisi nedir ve neden etiği her durumda dikkate almalıyız?
9. Bölüm: “Uygulamada Antropolojik Bilgi. Gerçek dünyada antropolojik bilgi nasıl kullanılır?

10. Bölüm: “Düşünceleri Araştırılabilir Kılma. Antropologlar kavramları ve fikirleri, onları araştırmaya dair düşünmeye başlamak için nasıl tanımlarlar?”
11. Bölüm: “‘İrk’ Hakkında Antropolojik Düşünme: İnsani Çeşitlilik, Kültürel Yapılanma ve Dağılan Mitler. ‘İrk’ nasıl olup da kavramsal olarak temel biyolojik anlamından kültürel anlama değişiklik gösterdi ve ‘kültürel ırklar’ın içerimleri (implications) nelerdir?”
12. Bölüm: “Cinsiyetle Düşünme.” Feminist antropoloji antropolojiyi değiştirmek için ne yaptı ve antropolojik olarak nasıl düşünüyoruz?
13. Bölüm: “Saha Çalışması: Bilgi Toplama. İnsan olmanın ne olduğuna dair çeşitli alt alanlarda antropologlar nasıl bilgi toplarlar?”
14. Bölüm: “Antropoloji Sınavlarına Nasıl Gireriz? Antropoloji testlerine öğrenciler nasıl girer ve başarılı olur?”

Antropolojik Düşünme’deki tartışmalar, öğretiminizde kullandığınız materyalleri ve ana metindeki temel içerikleri ya da kullandığınız vaka incelemelerini (case study) izlemede öğrencilere yardım ederek antropolojik düşünmenin genel taslağını sunmaktadır. *Antropolojik Düşünmek* sınıfta bilgiyi aktarma çabası esnasında giriş dersi hocasının bu arkaplan çerçeveleri verme gereksinimini hafifletmektedir. Kitap, kafalarını karıştırmayı muhtemel alanlarda öğrencilere hazır bir referans sunmaktadır.

Hocalar tek tek bölümleri verebilecek ya da ilk okuma kitabı olarak, eğer gerekiyorsa, tayin edebilecek olsalar da biz *Antropolojik Düşünmek*’i giriş derslerinde öğrenciler için temel yardımcı olarak düşünüyoruz. Eğer öğrencileriniz antropolojik düşün-

meyi erkenden öğrenirlerse, sizi ve kullandığınız ana metni daha iyi anlayacak, derste daha başarılı olacak ve antropolojinin değerini daha fazla kavrayabileceklerdir. Tavsiyemiz kitabın derslerin ilk haftasına ya da ilk iki haftasına verilmesidir.

Son olarak sizlerden bu kitabı öğrencilerinize vermenizi istemiyoruz sadece fakat aynı zamanda onu geliştirmek için yardımınızı da istiyoruz. Hangi bölümler en yararlısıdır ve hangileri en az faydalıdır? Tek tek bölümlere dair problemler var mıdır? Öğrenciler ve sizler tarafından başka hangi konuların yeni başkıda yer alması arzulanır? Lütfen bize bildirin. Hem Philip Carl Salzman'a hem de Patricia Rice'a ulaşabilirsiniz ve e-mail adreslerimiz Amerikan Antropoloji Derneği Rehberinde (American Anthropological Association Guide) kayıtlıdır, www.aaanet.org adresinden ulaşabilirsiniz. Ne düşündüğünüzü duymak isteriz.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Bu derse bu kitabı okumadan önce kaydoldunuz. Bu sınıfta öğrenmeyi umduğunuz bir ya da iki konu önerebilir misiniz? Düşünmenizin nasıl değişeceğine dair beklentiniz hakkında bir paragraf yazın.
2. Bu kitabın editörleri gibi, Salzman felsefeden ve Rice ekonomiden ders almıştı, üniversitede öncesinde konu hakkında nasıl 'düşünüleceğini' öğrenmiş olsaydınız ilginizin ve bilginizin giderek artacağı bir ders aldığınızı düşünebilir misiniz? İlginiz ve bilginiz hangi yollarla artmış olurdu?

2. Bölüm

ANTROPOLOGLAR NEYİ ARAŞTIRIR: ÖRÜNTÜLER

Philip Carl Salzman, *McGill University*

Antropologlar insan topluluğunu incelediklerinde, neyi araştırırılar? Neyi bilmek isterler ve birşeyi bildiklerinde bunu nasıl bilirler? Topluluğu ve toplulukları, kültürleri ve toplumları incelediğinizde neyi araştırmalısınız?

Arkeologlar, çanak çömlek kırıkları, taştan alet edavatları ve kemikleri tasnif ederek geçmiş kültürlerden kalanları incelerler. Araştırdıkları alet kullanımı, yerleşim alanındaki meşguliyet ve dinsel etkinlik örüntüleridir. Fiziki ve biyolojik antropologlar insan bedenini, varyasyonlarını ve farklı popülasyonlardaki ortak özelliklerini incelerler. Araştırdıkları şey çevre ve genetik popülasyonla, popülasyonlar arasındaki karşılıklı ilişki örüntüleridir. Dilbilimciler tutarlı bir sistem, kültür ve toplumun bütünleşik bir parçası olarak dil üzerine odaklanırlar. Toplumsal yaşam ve kültürel intibak (orientation) ile ilişkisi içerisinde dildeki ortak özelliğin veya farklılığın örüntülerini araştırırılar. Sosyokültürel antropologlar toplulukla fikirleri ve değerleri hakkında konuşur, topluluğu yaşamlarını sürdürdükleri şekliyle gözlemler ve etkinliklerini izler. Fikirlerinin ve eylemlerinin birliğinde, farklı kurumları ve pratikleri arasındaki ilişkisinde topluluğun inanç ve değer örüntülerini araştırırılar.

İlk etnografik saha çalışmamı yaptığım da elde ettiğim fırsata benzer bir durumla yüzleşmiş olsaydınız neyi araştırıyor olurdunuz? İran'ın güneydoğusunda, Belucistan'da, sürüsünü güden bir grup Beluc göçer kabilesinin yerleşim yerine, siyah keçi kılı çadırına doğru küçük kum tepelerinden kaçınarak Land Rover'ımızla yaklaşırken, çöl boyunca yavaşça yol aldığımı hatırlıyorum. Türban bağlamış, şalvarlı, dizlerine varan uzun bir min-tan giymiş olan orta yaşlı, sakallı, ağırbaşlı bir adam tarafından karşılandık. Kabile şefinin erkek kardeşi sevimli refakatçimiz, hayrete düşmüş kamp reisine onlarla ve topluluğuyla (community) bir süre yaşamak istediğimizi söylemek üzere ayrıldığında ben ve eşim bir süre bekledik. Biraz sonra, reisin, Cafer'in çadırının yakınına, süt mavisi branda dış iskelet (tersyüz olduğundan yerel koşullara tamamen uyumsuz) çadırımızı kuruyorduk. Barınma işlerini halledip çölde çadırda nasıl yaşayacağımızı çözüme kavuşturmaya başladıktan sonra, dikkatimi araştırmama yönelttim.

Bilmeyi arzuladığım en önemli şey bu Beluc göçerlerinin kum tepeleri arasında nasıl olup da geçimlerini sağlayabildikleriydi. Elbette, sıfırdan başlamıyordum, bütünüyle bilmez değildim çünkü Orta Doğu ve İran göçerleri hakkında okuma yapmışım ve Belucistan'da ne bulacağıma dair bir fikrim vardı. Dahası araştırmamda yalnız değildim; daha önceden bu problemlere kafa yormuş ve benden önce araştırma yapmış antropologlar (ve tarihçi ve seyyahlar) tarafından sunulan antropolojik fikirlere ve etnografik bilgiye dayanıyordum. (Antropoloji diğer, benzer taraflarla birlikte kolektif bir projedir; eğitim kurumları yeni antropologlar yetiştirir ve iş olanakları sağlar; kamusal ve özel finansman kuruluşları araştırma için gerekli parayı sağlar.)

Geçim Sağlamada Örüntüler

Orta Doğu göçerleri, yirminci yüzyılda yapılmış önceki çalışmalarından bildiğimiz gibi, (kısmen de olsa) geçimlerini besicilikle, koyun, keçi ve deve yetiştirerek sağlıyorlardı. Bazıları, kuzey Arabistan'ın Rwala Bedevileri (Lancaster 1997) gibi, ağırlıklı olarak deve yetiştirirdi; bazıları, güneybatı İran'ın Baserileri gibi (Barth 1961), ağırlıklı olarak koyun yetiştirirdi; Beluc göçerleri (Salzman 2000), çalışmam kapsamında ortaya çıkardığım üzere, ağırlıklı olarak keçi fakat biraz da koyun (her bir koyuna karşılık iki keçi) ve küçük bir miktar da deve yetiştiriyordu.

Bu bizim, antropologların neyi araştırdığına dair ilk örneğimiz; *bir insan popülasyonunun ya da grubunun yaşamdaki örüntüleri*. Antropolojide ve daha genel olarak sosyal bilimlerde *örüntü* mekân ve zaman boyunca bir toplumsal ve kültürel olgunun (fenomen)– bir inancın, bir eylemin, bir geleneğin ya da bir kurum- tekrarı anlamına gelir. Örneğin, Orta Doğulu göçerlerin doğal otlaklarda (pastoralizm) besicilik yapması (başka yerlerde yaşamını sürdürmek için avcılık yapan göçerlerden farklı olarak) bir örüntüdür; aynı şekilde farklı göçer gruplarının farklı hayvan türlerinin (veya belirgin biçimde farklı oranlarda) besiciliğini yapması bir başka örüntüdür.

Peki ya göçebelik (nomadism)? Neden bazı göçerler düzenli olarak ev araç gereçlerini ve topluluklarını taşırlar? En başta besilerine uygun yer bulmak; hayvanlarına en iyi otlakları bulup su temin etmek ve hastalıkları, yırtıcı hayvanları ve düşmanları bertaraf etmek için göçerler. Fakat tüm göçerler aynı *göç örüntüsünü* sergilemezler. Baseriler (Barth 1961) açıkça düzenli bir şekilde yazın dağ otlakları kışınsa ova otlakları arasında göç etmektedirler. Buna karşın, Belucalar (Salzman 2000) ilk olarak bir yönde, sonra bir başka yönde, düzensiz bir biçimde, her

yıl örüntü değiştirerek göçerler. Beluc göç örüntüsü hakkında öngörülebilir olan tek şey öngörülemez oluşudur. Farklı göçer grupları farklı göç örüntülerine sahiptir.

Şu ana kadar sözünü ettiğimiz örüntüler tikel bir popülasyonun ya da grubun bir karakteristiğini sunması itibariyle *betimseldir* (descriptive). ‘Büyük oranda develere sahiptirler.’ dediğimde bu söylediğim *merkezi eğilimin*, bir çeşit ortalamanın (average) betimsel bir örüntüsüdür. Size ana unsuru söyler ama her şeyi de söylemez. ‘2:1 oranında, iki keçiye karşı bir koyunları ve bir miktar da develeri var.’ dediğimde betimsel örüntü bir *dağılım* (distribution) örüntüsüdür, sadece ana unsuru değil ek olarak bir parça da küçük bir unsuru bildirir.

Betimsel örüntüler ‘Burada ne var?’ sorusuna cevaptırlar. Ancak antropologlar aynı zamanda ‘Bu örüntü burada neden var?’ sorusunu da sorarlar. Bir başka örüntü biçimi, bazı karakteristiklerin neden diğer karakteristiklerle ilişkili olduğunu gösteren, *ilişkisel örüntüler* (associational patterns), bu ‘Neden?’ sorusuna cevaptırlar.

Örneğin, neden bazı Orta Doğulu göçerlerin koyun, bazılarının keçi ve diğerlerinin deve güttüğünü soruşturursak, güdülen hayvanın besiciliği ile çevre, özelde de iklimle arasında bir ilişki keşfedeceğiz. Koyun güden göçerler genellikle daha nemli (10 veya daha fazla inç yağmur alan) bölgelerde yaşarken buna karşın keçi güdenler daha kurak (bir yılda 12.5 m³ yağmur alan), deve güdenler ise çok kurak (yılda 7.5 m³’ten daha az yağmur alan) bölgelerde yaşarlar.

Benzer şekilde, göç örüntüleri aynı zamanda kuraklıkla da ilişkilidir. Mevsime göre yaz ve kış otlakları arasında düzenli ve öngörülebilir şekilde göç eden Baseriler gibi göçerler görece daha nemli bölgelerde yaşarlar buna karşın Rwala Bedevileri ve

Belucalar gibi her nerede mümkünse orada otlak ve su bulmak için değişken ve düzensiz göç örüntüsü sergileyen göçerler daha kurak bölgelerde yaşarlar. Göç ve iklim arasındaki bu ilişki, tıpkı besi türleri ve iklim arasında var olan gibi, belli karakteristiklerin bir arada veya karşılıklı bağıntılı olduğunu gösteren, ilişkisel bir örüntüdür.

Beluc göçer ekonomisinin bir diğer yönü hızlıca gözümeye çarpmıştı. Belucistan'a bazı antropologlar tarafından 'saf' göçerler olarak adlandırılan, besicilik dışında bir şey yapmayan göçerleri incelemeyi umarak gitmiştim. Bu sırrımı kabile şefine açtığımda, neden bahsettiğime dair bir fikri yokmuş gibi göründü. Bunun nedeni tüm Beluc göçerlerinin üretimin pek çok farklı sektöründe yer alıyor oluşuydu. Evet, Beluc erkekleri besicilik yapıyordu, fakat aynı zamanda hurma yetiştiriyor, küçük-ölçekli de olsa tahıl yetiştiriciliği ile meşgul oluyor, yeri geldikçe avcılık ve toplayıcılık yapıyor ve eskiden, köylülere ve kervanlara yönelik yağmacılığa katılıyordu, ancak son zamanlarda pek çoğu kabile bölgesini para karşılığı çalışmak ya da ticaret yapmak üzere terk etmişti. Bu betimsel örüntüyü şöyle özetleyebiliriz; Beluc ekonomisi özelleşmiş, tek bir ürüne odaklanmış değildi daha ziyade üretimin pek çok alanı içerisine dağılmış, karmaşık ya da çok kaynaklıydı (multisource).

Niçin bazı göçerler, Rwala Bedevileri ve Baseriler gibi, ekonomik üretimde özelleşiyor, tüm çabalarını besiciliğe veriyorken diğer göçerler, Beluc ve güney Sudan'ın Nuerleri (Evans-Pritchard 1940), tarım, yağmacılık, ticaret, ya da oldukça nemli bölgede sığır yetiştiren Nuerlerin durumunda olduğu gibi, balıkçılığa kendilerini hasrediyorlardı? Özelleşmiş besicilik ve karışık ya da çok kaynaklı üretim farklı koşullarla mı ilişkiliydi?

Genel itibarıyla, çok kaynaklı ekonomiye sahip göçerlerin

bu özelliğe sahip oluşlarının nedeni tüketim pratikleriydi; bu göçerler yaşamlarını idame ettirmeye yönelmişlerdi, kendi tüketimleri için mal üretiyorlardı. Bu nedenle, tam anlamıyla beslenebilmek ve yapmaları gerekenleri yapabilmek için, çadırları için keçi kılı, elbise ve eşya çuvalları için yün gibi, ham madde sağlamak üzere bir dizi ürünü -süt, et, yün, kıl, deri ve aynı zamanda, tahıl, hurma, yeşil sebze ve mümkünse, balık- üretmek zorundaydılar. Beluclar ve Nuerler ürettikleriyle geçiniyorlar bu yüzden de ihtiyaç duydukları her şeyi üretiyorlardı.

Buna karşın, özelleşmiş ekonomilere sahip göçer halklar bu tip bir ekonomiye sahipti çünkü pazar yönelimliydi, besilerini pazarda satmayı ve tüketim malları olarak neye ihtiyaçları varsa pazardan almayı planlıyorlardı. Rwalalar kuzey Arabistan'ın derin çöllerinde develerini güderken kervan ticaretine katmak üzere develerini satın alacak şehir pazarlarını düşünüyordu. Benzer şekilde, koyunlarıyla İran'ın Zağros Dağlarında yürüyen Baseriler bu koyunları Şiraz'ın bahçe şehrinin pazarında satıp oradan elbise, tahıl, kurutulmuş sebze, çay ve şeker almayı planlıyordu.

Burada ortaya çıkarmış olduğumuz ilişkisel örüntü pazarda hayvanlarını sattığında elde ettiği parayla tüketim mallarını alabilen kırsal besi üretiminde özelleşmiş göçerlerle buna karşın gerekli bir dizi ürünü onlara sağlayan çok kaynaklı ekonomilere sahip tüketim için kendi ürettikleri üzerine yaslanan göçerlerdir.

Belucistan'da araştırmamı yaparken karşılaştığım göçer, kırsal, çok kaynaklı alan kullanımı örüntüsü en azından 100 yıldan beri mevcuttu. Fakat alan kullanımı örüntüsü Belucistan'ın bu kısmında hep bu şekilde miydi? Bu soru geçmişte ve geçen süre boyunca ne olduğuna dair kanıtlar yoluyla cevaplanabilir. Erişilebilir tarihi kayıtların yokluğunda, soruyu cevaplamak üzere antropolojik arkeologlara dönüyoruz. Arkeologlar farklı

dönemlerde varolmuş örüntüleri keşfetmek üzere geçmişin fiziksel kalıntılarını incelerler. Belucistan'ın incelediğim alanına ilişkin arkeolojik araştırmalar geçmişten gelen etkileyici kalıntılara sahiptir, geçmişte tamamen farklı bir alan kullanımı örüntüsünün egemen olduğunu gösteren kalıntılar.

Bugünün çöl bölgesinde bomba çukuru gibi görünen kraterlere rastlanır; her biri toprak kenarlarla çevrilmiş bir sıra delik. Fakat bunlar sulama için yer altı su kanalları, Kanat⁴ların sadece yüzeysel görünümüdür. Her bir delik ve toprak kenar tünel açmak için toprağın nereden çıkarıldığını ve işçilerin tüneli sürdürmek için nereden girdiğini gösterir. Bazen 10 veya daha fazla kilometre uzunluğunda olan Kanat, ana kuyunun yer altı su tablasını daha yukarı rakımda bulunan sulanacak alana doğru akıttığı yerde başlar ve yerçekimi, suyu sulanacak bölgenin yüzeyine ulaşana dek yokuş aşağıya getirir.

Daha önce değinmiş olduğumuz arkeolojik araştırmanın ortaya çıkardığı 73 kanat kalıntısı son yüzyıldaki göçer alan kullanımından evvel, bu bölgede sulamaya dayalı tarımın egemen olduğunu gözler önüne serer. Sulamaya dayalı tarım suyu hassas ve sistematik şekilde ekinlere ulaştıracak ekicilerin süregelen varlığını gerektirir. Bunu yapabilmek ve ekinleri korumak için ekicilerin esas itibarıyla burada yerleşmiş olmaları zorunludur. Dolayısıyla şimdi, arkeolojik analize şükran borçluyuz, Belucistan'ın bu bölgesinde zaman içinde alan kullanımı örüntüsünün ne yönde değiştiğini biliyoruz. Sulamaya dayalı tarımdan göçer kırsallığına ve çok kaynaklı kullanıma bu dönüş bu bölgedeki önemli bir tarihsel örüntüyü ortaya koyar.

4 Kanat: Düşük yüksekliklerdeki tarımsal alanların sulanmasında kullanılan bir yer altı sulama düzeneği, kehriz. (ç.n)

Evlilik, Aile Ve Topluluk Örüntüleri

Beluc göçerleri arasında evlilik, endüstriyel Amerika ve Avrupa'ya göre çok daha önemliydi. Bunun nedeni açıktır: aileler ve haneler ile ilişkili unsurlar sadece mesken, yiyecek tükemi için yer, biyolojik yeniden üretim, çocuklara sosyalleşme ve kültürlenme (enculturation) sağlamakla kalmıyordu aynı zamanda ihtiyaç duyulan tüm şeylerin imal edildiği bir iktisadi üretim birimiydi.

Yeni bir aile ve hane evlilik tarafından şekillendiriliyordu ve bu ailenin diğerleri arasındaki konumu eşlerin ebeveynlerine, kardeşlerine ve diğer akrabalarına olan akrabalık bağları tarafından belirleniyordu. Evlilikler, özellikle ilk evlilikler, evlendirilmesi düşünülen çiftin rızalarına başvurularak, genellikle aileler tarafından ayarlanıyordu. Beluc göçerleri *kiminle evleniyordu?*

Ortadoğunun genelinde olduğu gibi, Beluc göçerleri de yakın akrabalarla evliliği tercih ediyordu. 'Bir kuzenle evlenirsin ve ne aldığını bilirsin.' demişlerdi bana. Ve 'ne aldığını bilirsin' dediklerinde sadece huyunu suyunu bildikleri eşlerini değil aynı zamanda kayınvalide ve kayınpederi, kayınbiraderi ve evlilik yoluyla dâhil olduğu tüm akrabaları kastediyorlardı. Beluclar babayanlı (patrilateral), paralel kuzen evliliklerini, yani amca çocuklarıyla evlilikleri tercih ediyorlardı. Peki, Beluclar ve diğer Orta Doğu göçerleri neden amca çocuklarıyla evliliği tercih ediyordu da dayı çocukları ya da hala çocuklarıyla evliliği tercih etmiyorlardı? Bunun nedeni gayet açıktı: Beluc göçerleri de diğer Orta Doğu göçerleri gibi, erkek soyundan nesil hesabı yapıyordu ve belirgin bir erkek ata doğrultusundaki nesil bağlamında önemli himaye (defense) ve dayanışma grupları oluştuyordu. Amca çocuğunuzla evlenmek suretiyle dayanışma ve destek umabileceğiniz himaye grubunuzun bir üyesiyle evlendi-

ğinizden emin oluyordunuz. Kayınlarınız himaye grubunuzun üyeleri oluyordu. Bu tarz evlilikler dolayısıyla hem ailede hem de himaye grubunda en yüksek düzeyde dayanışmaya imkân sağlıyordu.

Birinin akraba evliliğini, eğer mümkünse babahattından (patrilineal) akraba evliliğini tercih etmesi, tıpkı keçilerde özelleşme gibi, betimsel bir örüntüdür. Fakat hayvanların birinde özelleşme *istatistiki bir örüntü* ile betimlenebilirken, akraba evliliğiyle bir araya gelmek *normatif* örüntüdür çünkü yapılması doğru olarak düşünülmektedir ve bir davranış kuralı oluşturur. Beluc, koyunda özelleştiginizde yanlış yaptığınızı söylemeyecektir (her ne kadar akılsız olduğunuzu söylebilecekse de) fakat akraba evliliklerini küçümsemekle ve uzak evlilikleri tercih etmekle hatalı olduğunuzu söyleyebilecektir. Fakat bu evlilik bağının *normatif örüntüsü bir yeğlemeli* (preferential) *normatif* örüntüdür yani bir yönüyle zorunlu değildir. Akraba ve evlenmemiş olanlar çok küçük ya da çok yaşlı olduğunda akraba evliliği için uğraşan biri ne yapacaktı? Ya da birinin amcası olmayabilir ya da amcasının uygun yaş ve cinsiyette çocuğu olmayabilir. Bu durumda, uzak-tan biriyle evlenmek hakir görülmeyecektir. (Bu durumda gerçekte evlenilen kişi dedenin kardeşinin çocuğu olsa da 'kuzenim' ya da 'babamın kardeşinin çocuğu' gibi 'sınıflandırıcı' bir tarzda ikinci, üçüncü veya dördüncü kuşak kuzene göndermede bulunmak suretiyle, uzaklık semantik olarak yumuşatılabilir.)

Bu tarz ayrıcalıklı *normatif* örüntüler, çocukların bakımı ve eşi istismar etmemek gibi, zorlayıcı veya zorunlu *normatif* örüntülerden ayırt edilebilir. Bunlar katı kurallardır ve kuralların ihlali savunulamaz; kamuoyunun kınaması süratli ve kati olacaktır. Bir diğer zorlayıcı kural da sülalenizin himaye grubundan birine bir saldırı olduğunda gidip sanki size bir saldırı

olmuş gibi onu savunmanızdır. Antropologlar bu durumu, her bir üyenin tüm diğer üyelerle tam bir dayanışma içinde hareket ettiği, 'hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için' düşüncesinde olduğu gibi, müşterek (kolektif) sorumluluk olarak adlandırırlar. (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı, NATO da benzer bir kurala sahiptir, bir üye ülkeye saldırı tüm üye ülkelere saldırı olarak görülür.)

Fakat bir yanda normatif kurallar varsa diğer yanda da insanların eylemleri vardır. Amerikalı ebeveynler genellikle çocuklarına sigara, alkol, süratli araç kullanımı ve evlilik öncesi cinselliğe dair kurallar dayatırlar. Lakin bu kurallar zorlayıcı olsa da gençler hayatlarını sıklıkla bu kuralları göz ardı etmek suretiyle ebeveynlerinin görüş alanlarının dışında sürdürmektedirler. Dolayısıyla, normatif örüntüyü bilmenin yanında, istatistiki ya da davranışsal örüntüye de bakmamız gerekir, böylece ne kadar insanın kurallara uyduğunu ya da uymadığını görmemiz mümkün olur. Orta Doğu toplumlarında, pek çok insan çok uzak akrabalarıyla evlenmese de, evliliklerin sadece yaklaşık % 10'u gerçekten babayanlı, aynı kuşaktan kuzenlerle (parallel cousins) evlenmektedirler; topluluklarda en iyi ihtimalle bu ideali tutturuları yarıdan fazlası değildir (Barth 1954).

Zorlayıcı normatif örüntülerle benzer şekilde, fiili davranışın istatistiki örüntüsü kuralı (norm) ihlal eden, kendi sülalesindeki arkadaşlarına yardım etmeyen, eşlerini döven ve çocuklarına bakmayan genellikle birkaç kişiyi göstermektedir. Bu ihlallere karşın topluluk, sözlü kınamadan, desteği çekmeye ve ihraç etmeye kadar bazı cezai müeyyideler uygular. Antropologlar bu cezai müeyyideleri, bir popülasyonun bir dizi kuralı ve standardı ve dolayısıyla şeyleri halletmenin tikel, kültürel bir yolunu sürdürdüğeldiği *toplumsal denetim örüntüsünün* bir parçası olarak görürler.

Orta Doğu evlilik örüntüsünü anlattığımda öğrenciler genellikle 'Neel Kuzenimle evlenmek mi? Hayatta olmaz' diyerek karşılık verirler. Sonra da Orta Doğuluların kuzenleriyle evlenmekten dolayı deformasyona uğrayıp uğramadıklarını sorarlar. Bu soru bizi biyolojik antropolojinin alanına götürür. Genel bir çerçeveden bakıldığında, soru ilişkisel bir örüntü hakkındadır; yakın akraba evlilikleri biyolojik sakatlıklarla ya da başka olumsuz sonuçlarla ilişkili midir? Genelde, akraba evliliklerinin olumsuz sonuçlarından ancak özel bir genetik örüntü, zararlı, çekinik gen mevcut olduğunda sözdeabiliriz. Bu durumda, çekinik gen taşıyan iki birey bunu çocuklarına aktardığında, bu negatif karakteristik sadece fenotip⁵ düzeyde (dışsal, bedensel) ortaya çıkar. Sülalede böyle bir gen mevcut olduğunda eğer insanlar akraba evliliği yapıyorsa iki çekinik genin bir araya gelme olasılığı oldukça yüksektir. Eğer her iki eş de çekinik gene sahipse, çocuklarının zararlı etkiler göstermesi olasılığı % 25'tir. Belirli bir popülasyonun akraba evlilikleri nedeniyle negatif sonuçlarla karşılaşma riskinin artması genetik örüntülerine bağlıdır. (Tabii ki, akraba evliliklerinin böylesi biyolojik risklere ağır basan toplumsal açıdan faydalı yönleri olabilir, hatta var ki durum böyledir.)

Toplumsal Denetim Ve Siyaset Örüntüleri

Belucistan'ın göçer kabileleri arasında güvenlik ve savunma, baba tarafından gelen neseb tarafından tanımlanan, birleşik sülalelerin sorumluluğundaydı. Bu sülaleler iki nedenden dolayı her zaman ortaya çıkmazdı.

İlkin, her bir kabile erkeği ve kadını, hangi atadan beriye doğru sayıldığına bağlı olarak, farklı büyüklüklerdeki soylara dâhildi. Büyükbaba küçük bir soyun, büyük-büyükbaba daha büyük

5 Fenotip (phenotype): Kalıtsal dış görünüş. (ç.n)

ama yine küçük ölçekli bir soyun, büyük-büyük-büyükbaba açık ara daha büyük ölçekli orta boy bir soyun kurucusuydu ve bu, kabile kollarına, bütün bir kabileye ve dahası kabile ittifaklarına varıncaya değin uzardı. Ancak, savunma amacıyla, özellikle yaşama ya da mülke yönelik bir tehdit durumunda, bir eylem grubu oluşturmak üzere soyun üyelerinin toplanmak üzere çağırılması koşullara bağlıydı. Hangi soyun belirli bir anda bu çağırıyla ilişkili olduğu ve hangisinin devreye gireceği, bir kabile erkeğinin kendisini hangi kabileye ait hissedeceği ve ona ait sayacağı, güvenliği tehdit eden çatışmacı grubun kim olduğuna bağlıydı. Eğer çatışma iki yakın akraba arasında ortaya çıkmışsa bu takdirde her bir taraf kendi mikro soyunu kendisine yardıma çağıracaktır. Yok, eğer çatışanlar ırk olarak birbirlerinden uzaklarsa, o zaman destek için orta ölçekli ya da makro düzeyde yardım çağıracaktır. Bu durumda belli bir Beluc'un kendisini küçük ölçekli Şadi Hanzai soyuna mı yoksa Şorebzai makro soyuna mı ait kabul edeceği şartlara, spesifik olarak düşmanın kim olduğuna bağlı olacaktır. Antropologlar böylesi grupları, belli koşullara ya da durumsallıklara cevap olarak ortaya çıktıklarından ve eyleme geçtiklerinden dolayı **durumsal gruplar** olarak adlandırırlar.

Savunma gruplarının her zaman ortaya çıkmayışlarının ikinci bir nedeni de insanların her zaman savunma ve güvenlikle meşgul olmayışlarıdır. Bizimki gibi, üniformalarını giyip her gün işe giden polis memurlarımız, askerlerimiz ya da itfaiyecilerimizden farklı olarak Beluc kabilesindeki her bir üye çoban, çiftçi, tüccar ve de göçer olduğu gibi aynı zamanda soyun savunma grubunun da bir üyesidir. Dolayısıyla ne zaman bir savunma mevzuu söz konusu olsa, soyun üyeleri faal duruma geçer; Beluc böyle bir durumda yaptığı işi bırakmak ve hangi eylemlere girişileceğine karar vermek üzere toplanmak zorundadır.

Eylem gruplarındaki durumsallık örüntüsü (ya da karşıtı, süreklilik (permenance)) *meta-örüntü* olarak adlandırılabilir, bu durumda bu örüntü pek çok spesifik betimsel örüntüye uygulanabilir. Meta-örüntüler tarihsel ve tarihöncesi örüntülerde, yani aşağıdaki örneklerin de gösterdiği gibi zaman içerisinde, bulunabilir.

Beluc kabileleri arasında ya da diğerlerinde, var olan toplumsal ve kültürel örüntülerin hepsi aynı kuvvette değildir; bazıları güçlü şekilde kendini gösterirken diğerleri daha zayıf ya da gizlidir. Belucistan'da gündelik düzeyde insanlar besilerini büyütmek, ekinini yetiştirmekle meşgulken güvenlik ve savunma üzerine kafa yormayabilirler. Bu durumda, savunma grupları gizlidir. Ciddi bir çatışma ortaya çıktığında, insanlar savunma grubu etrafında bir araya gelirler, bu takdirde de savunma örüntüsü görünür olur. Bu tam da durumsal örüntü ile kastedilen şeydir.

Benzer bir gizil/açık aralanmasını iki ana Beluc politik kurumunda, soylarda ve kabile şefliğinde, görüyoruz. Soylar bir çatışmanın tarafları olarak ön plana çıkarken; kabile şefi, barışı vurgulayan ve birliği yeniden tesis etmeye gayret gösteren bir arabulucu olarak etkin duruma gelir.

Bu durumsallık uzun tarihsel dönemler boyunca da mevcut olabilirler. Çatışma dönemlerinde, soy bağılılığı ve savunma grupları belirgin ve merkezidir. Böylesi zamanlarda, diğer odaklar, din gibi, gerileme ve zayıflama eğilimindedir. Ancak barış dönemlerinde, din, Belucuların durumunda Sünni İslam, en başta gelen ilgi ve eylem odağı olarak etkinleştirilebilir. Bu minvalde, zaman içerisinde bir aralanma olabilir, bir zaman din güçlü bir şekilde belirginken soya dayalı savunma grupları gizlidir fakat bir başka dönemde savunma grupları güçlü bir şekilde belirginken din zayıf ve gizil olabilir.

Bir başka örnek ele alırsak, politik bağımsızlık dönemlerinde, Beluc kabile üyeleri karavanları ve uzak köyleri soyan aktif ve heyecanlı yağmacılardı. 1935 yılında İran devleti tarafından fethedilip zaptu rapt altına alınınca, kabile üyeleri enerjilerini ve yaratıcılıklarını (diğer pek çok şeyle birlikte) sınırlı tarımsal ekimi genişletmeye yönelttiler. Hatta bölgede uzun süredir kullanımda olmayan sulama teknolojisi bile aktif hale getirildi. Tarihöncesi ve tarihsel zaman süresince görülen bu ar dalanma meta-örüntüsü oldukça yaygındır ve pek çok özgül örüntüde görülebilir.

Sonuç

Kültürü ve toplumu incelerken antropologların araştırdığı şey *bir insan popülasyonunun ya da grubunun yaşam tarzındaki örüntülerdir*. Bu, diğer pek çok şeyle birlikte, toprak kullanımı örüntülerini, hareket örüntülerini, üretim örüntülerini, evlilik örüntülerini ve savunma iş birliği örüntülerini de içerir.

Antropologların araştırdığı başlıca örüntü türü, genellikle etnografik saha araştırmalarında, incelenmekte olan tikel toplumun ya da kültürün pek çok önemli karakteristiğini ortaya koyan *betimsel örüntülerdir*. Betimsel örüntüler bir *merkezi eğilimi*, ortalamanın (average) şu ya da bu biçimini belirtirler (örneğin, Beluc göçer haneleri ortalama 6.3 bireyden oluşur); buna alternatif olarak, *dağılımsal örüntü* ise olguların dağılımını ortaya koyar (örneğin, Beluc göçerlerinin hane halkı, ikinci ve üçüncü çeyrekliklerde (quartile) 4.6 ile 7.2 kişi arasında bir dağılım sergilemesiyle 2 kişiden 13 kişiye kadar dağılım gösterir).

Betimsel örüntünün bir türü insan etkinliğindeki, örneğin zaman içerisinde toprak kullanımı örüntüsü gibi, değişiklikleri rapor eden *tarihsel örüntü*dür. Görmüş olduğumuz bir *meta-örün-*

tü özgül kültürel örüntülerin, hem kısa hem de uzun-dönemli tarihsel döngülerde, zaman içerisinde ardalanıyordur (soy ve kabile şefliğinin nüfuzu, ya da Belucistan'da çatışma ve din gibi).

Hanedeki birey sayısı bir istatistiki ya da *davramşsal örüntü*-dür tıpkı her gün dua eden insanların oranı ya da keçiden ziyade koyun gütmeyi tercih eden insanların sayısı gibi. Bir diğer örüntü ise *normatif örüntüdür*, bir kural ya da ahlaki (moral) bir zorunluluk, Beluciar arasında yaygın olan soydaşlarına yardım etme ya da evlilik dışında karşı cinsle münasebetten uzak durma gibi. Normatif örüntüler, *yeğlemeli* olabilir yani bir kural yerine getirilmesi iyi bir şey olarak görülebilir (yakın akraba ile evlilik gibi) ya da *zorla* yapılabilirler (başka bir soyun saldırganlarından intikam almak için kendi soydaşlarına katılmak gibi.)

İki betimsel örüntü arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, betimsel ilişkilerin birlikte-ilişkili (co-related) ya da birbiriyle ilişkili (correlated) olduğunu ortaya koyan bir *ilişkisel örüntü* keşfetmemiz oldukça olasıdır. Örnekler, düzenli göç örüntüleriyle düzenli, öngörülebilir iklimler arasında, düzensiz göç örüntüleriyle düzensiz, öngörülemez iklimler arasındaki ilişkileri, geçim-odaklı üretimle çokkaynaklı ekonomiler ve pazar-odaklı üretimle uzmanlaşmış ekonomiler arasındaki ilişkileri içerir.

KAYNAKÇA

- BARTH, FREDRIK 1954. "Father's Brother's Daughter Marriage in Kurdistan." *Southwestern Journal of Anthropology* 10: 164-171.
1961. *Nomads of South Persia*. Oslo: Oslo University Press.
- EVANS-PRITCHARD E. E. 1940. *The Nuer*. Oxford: The Clarendon Press.
- LANCASTER, WILLIAM 1997. *The Rwala Bedouin Today* (2nd edition). Prospect Heights, IL: Waveland.
- SALZMAN, PHILIP CARL 2000. *Black Tents of Baluchistan*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Ekonomide ve yaşamı idame ettirmede hangi yönlerden Türk⁶ *kültürü* Beluclarinkine benzer?
2. Toplumsal yapı itibariyle Türk kültürü hangi yönleriyle Beluclardan farklıdır?
3. Türk kültüründe toplumsal denetimle ilişkili olarak en az üç tane kültür örüntüsünü listeleyin.

6 Kitabın orijinalinde yazarlar Amerikan kültürüne ilişkin örnekler istemektedirler, kitabın olası ders kitabı olarak kullanılması/tavsiye edilmesi olasılığın-
dan dolayı Amerikan'ı Türk olarak değiştirdik. (ç.n)

3. Bölüm

BÜTÜNSEL DÜŞÜNME

Holly Peters-Golden, *University of Michigan*

Almış olduğunuz ders ister bütün alt disiplinlerini (biyolojik antropoloji, kültürel antropoloji, arkeoloji ve linguistik antropoloji) anlatan bir antropolojiye giriş dersi olsun isterse de bu alt disiplinlerden biri üzerine odaklanan bir ders olsun, büyük ihtimalle **bütünselcilik** (holism) tartışmasıyla başlayacaksınız. Bütünsellik, antropolojide merkezi, tanımlayıcı bir kavramdır, onu diğer insanlığı inceleyen disiplinlerden ayıran bir kavram. Bütünsellik nedir? Neden antropolojinin böylesi kritik bir niteliğidir? Velhasıl, antropologlar neden bütünsel düşünürler?

En geniş anlamıyla kullanıldığında bütünselcilik (holism) en dolaysız haliyle, 'bütün, kendisini oluşturan parçalardan daha büyüktür.' ifadesiyle ortaya konabilir. Tüm parçalar birbirine eklendiğinde sonuçta ortaya çıkan şey kurucu unsurlardan daha fazla -aynı zamanda farklı- bir şeydir. Bu durum, biyolojik niteliklerinin ve kültürel bilgisinin toplamından kesinlikle daha fazlasını ifade eden tekil insan varlığı için de doğrudur; aynı zamanda bu, kendisini oluşturan tek tek fertlerin bir koleksiyonu olmaktan daha fazlasını ifade eden bütün bir toplum için de geçerlidir (Schultz ve Lavenda, 2008).

Antropolojide bütünsellik perspektifi zaman ve mekânda görüldüğü şekliyle insan yaşamının tüm yönlerini dikkate almaya ça-

lıdır. Bütünselcilik, ‘insanlık durumunun bir bütün olarak incelenmesidir: geçmiş, bugün ve geleceğinin; biyoloji, bilim, dil ve kültürünün.’ (Kottak 2009) Kùltürler arası (cross-cultural) çalışmalarında, aynı anda hem bizi birleştiren insani nitelikleri hem de topluluklar arasında var olan büyük farklılığı ayırt edebiliriz. Antropologlar, geniş bir yelpazede yer alan farklı toplumları göz önünde bulundurmaksızın ‘insan doğası’ ya da ‘insanların var oluş biçimleri’ hakkında genellemelerde bulunmazlar. Bununla birlikte, insan hayatının tüm farklı yanlarını kuşatabilmek için yeterince geniş bir ağ atmak yeterli değildir. Antropolojiyi yan yana sıralanmış biyolojik, kültürel, linguistik ve arkeolojik veçhelerden meydana gelen bir şey olarak tanımlamak suretiyle bi-hakkın tarif edemeyiz. Antropolojinin bütünselci perspektifini örneklendiren şey tüm bu veçhelerin birbiriyle birleştiğı, birbirlerini zarıfçe etkilediğı biçimlerdir.

Kelimesi kelimesine ifade edildiğinde, bütünselcilik bir tür idealdir. Antropolojinin tüm iyi niyetine karşın, insanlığın tümü hakkında her şeyi bilmek imkânsızdır. İnsan var oluşunun derinliğı ve genişliğı devasa düzeydedir. İnsan varlığı ve kültürü karmaşık ve değışkendir; sürekli yeni olguları öğreniyor ve eski varsayımlarımızı gözden geçiriyoruz. Hâlihazırda antropoloji kültürün her bir parçasının birbiriyle ilişkili olduğunu ve birbirleri ve bütün tarafından etkilendiğini, geçmişin şimdikle (ve gelecekle) ilişkili olduğunu, dört alt disiplinin her birinin kaçınılmaz olarak diğerklerine bağı olduğunu kavramak suretiyle, pek çok düzeyde bütünselci perspektifi korumaya çabalamaktadır.

Antropolojik düşünmenin esası ‘bütünselci düşünme’dir. Bu bölümde yer alanlar bütünselciliğın, hem alt disiplinler arasında hem de her bir alt disiplinde, soru sorma, kıyaslamalar yapma, alternatifleri değerlendirme ve insanlığın ele alınışına antropologların yaptığı gibi bütünsel olarak, göz atmanın örnekleridir.

Bütünselcilik: Kültür İçindeki Bağlantılar

Kültür kavramı antropoloji ve bütünselci perspektif için merkezi bir kavramdır. Belirli bir grubun karakteristiği haline gelmiş öğrenilmiş inançlar ve davranışlar olarak kültür, insan yaşamının farklı veçhelerinin –sanat, politika, din, evlilik, aile, ekonomi ve tıp gibi birkaç tanesini anmamız gerekirse– hangi biçimlerde *birbirine-bağlı* olduğunu gösteren düzenleyici bir çerçeve sağlayabilir. Bir toplumun ekonomik sistemi evlilik bağının anlamına etki edebilir; yiyecek üretimi politik sisteme bağlıdır. Toplumsal cinsiyet (gender) rolleri ekonomik sistemle ilişkili olarak değişebilir; dini ritüeller çevresel amaçlara hizmet edebilir. Sanat toplumsal baskıyı yansıtabilir; hastalığa ilişkin kanaatler toplumsal cinsiyet klişelerinden neşet edebilir. Bütünsel perspektif, kültürlerin, anlamın ve eylemin büyük kumaşını dokuyan iplikler gibi, inancın ve davranışın kavranabilir örüntülerini içeren *bütünleşmiş* (entegre) sistemler olduğu varsayımından hareket eder. Bununla birlikte, kültür körü körüne yerine getirilecek sınırlayıcı zorunlu emirler bütünü değildir, ne de alternatif olmayan bir dizi katı kurallar manzumesidir. İnsanlar genellikle kültürel kurallara meydan okurlar ve etkin ve yaratıcı bir yolla değişimi gündeme getirirler.

Daha karmaşık bir düzeyde, Çin'in kırsal kesimlerinde erkek ve kız çocuklarının doğum oranları arasındaki dengesizlik siyaset, ekonomi, kanbağı, hukuk, aile yapısı ve tıp teknolojisinin *karşılıklı ilişkisi* için kuvvetli bir örnek oluşturur. Bundan yıllar önce, nüfus yoğunluğunu önlemek adına, Çin yönetimi bir aileye birden fazla çocuğu yasaklayan bir politikayı kurumsal olarak uygulamaya koydu. Bu kuralı ihlal edenler cezaya tabiydiler. Bazı varlıklı kişiler bu sert cezaların ekonomik yükünü omuzlayabilecek güçteydi ama pek çok köylü bunu karşılayamazdı.

Çin'in kırsal kesimlerinde, kızlar evlendiklerinde kocalarının ailelerinin yanında yaşamaya başlıyordu ve bu yüzden ailenin geri kalanının maddi güvencesi erkek çocuklarıydı. Dahası, devletin sağlık hizmetinin yokluğunda, yaşlı ebeveynler yaşlılıklarında bakımları için erkek evlatlarına bağlı oluyorlardı. Son günlerde, ucuz doğum öncesi taramalar hamile köylüler için ulaşılabilir hale gelmişti ve bu tip görüntülemeye karşı kanunlara rağmen, fetusun cinsiyetini belirlemekte kullanılıyordu ve sonuçta kadınlara bazen düşük yaptırılıyordu. Son nüfus sayımı verileri dünya genelinde ortalama doğum oranının 106 erkeğe 100 kız olduğunu göstermektedir fakat 2005 yılında Çin'in ulusal ortalaması 119 erkeğe 100 kızdı; kırsal bölgelerin bazı kısımlarında, oran 144:100'dü. Çin'in 'kayıp kızları'nın evliliğe dair sonuçlarının, kaçırılan ve eş bulamayan erkeklere satılan kadınlara ilişkin raporlarla birlikte, köylüler tarafından hâlihazırda felaket bir ekonomik ve kültürel durum olarak görüldüğü apaçık ortadadır (Eckholm 2002). Kadınların cinsiyet tercihli kürtaıyla alarma geçen Çinli yetkililer ve bilim insanları kırsal köy yaşamının pek çok yönünün –hükümet yasaklarının, fakirliğin, sağlık hizmetlerindeki açığın, cinsiyet dengesinin ve diğer pek çok şeyin- birlikte hareket etme biçimlerinin ayırdına vardı ve hükümet, bir kültürel olgunun diğerlerini de etkileyeceğinin farkında olarak, sorunun üzerine bütünsel olarak giden programları uygulamaya başladı.

Bütünselcilik: Dört Alan Arasında Bağlantılar

Antropologları insan yaşamının tüm yönlerini incelemede yönlendiren ve büyük ölçüde paylaşılan bütünselci perspektife rağmen, antropoloji disiplini genel itibarıyla dört çalışma alanına ayrılmıştır: kültürel antropoloji, biyolojik antropoloji, arkeoloji

ve dilbilimsel (linguistik) antropoloji. Ancak, her bir altalan diğerlerinde yer alan ilgili konuları da aydınlığa kavuşturur.

Amerikan antropolojisinin esası, kabaca 100 yıl önce, Kuzey Amerika yerli halkının tarihine ve kültürüne yönelik ilgiden neşet etmiştir. Kuzey Amerika'nın birbirinden oldukça farklı yerli halkı hakkında ilk dönem antropologların sordukları sorular bugün dört alan ya da altalan olarak tanımladığımız şeyi kapsamaktadır. Kızılderililer farklı diller konuşuyordu, farklı sosyal yapılar ve genel itibarıyla farklı geleneklere sahiptiler, fiziksel görünüm olarak farklılaşıyorlardı ve belki de farklı kökenlere sahiptiler. Bu kültürlerin ortadan kalkacağı korkusuyla bir kez rezervasyon (koruma altına alma) sisteminin gündeme gelişi, Amerikan antropologlarını mümkün mertebe en azından bir kaydın saklanması yönünde ellerinden geleni yapmaya yöneltmişti. Antropologlar yerli dilin, kültürün, eşyaların ve fiziksel niteliklerin tüm yönlerini incelemeye giriştiler (Bourguignon 1996). Dolayısıyla, Amerika'da bütünselci perspektif antropoloji disiplininin ta en başından kök salmıştı.

Antropoloji disiplini boyunca bütünselcilik ilkesini ortaya koymanın en iyi yolu muhtemelen dört araştırma alanının birbirine bağlı olduğu yönleri incelemekten geçer.

Arkeoloji Bağlantısı

Öğrenciler arkeolojiyi düşündüklerinde, genellikle zihinlerinde canlanan insanlardan ziyade eşyalar olmaktadır; çanak çömlek kırıntıları, hayvan kemikleri parçaları, silaha ya da alete dönüştürülmüş taşlar. Bir kültürel antropolog bir grup insanın kültürünü öğrenebilmek için sorular sorar, ancak bir arkeolog geçmişe ilişkin sorulara nasıl cevap üretir? Kültürel antropologun yaptığı gibi davranışı gözlemlemekten ziyade, arkeolog

geriye kalan materyallerin incelenmesi suretiyle davranışı yeniden kurar (reconstruct). Piramidlerin en büyüğü ve fosilleşmiş polenin en küçük zerreciği bir arkeoloğa birşey 'söyler'. Kültürel antropologlar tüm dünya üzerindeki insanlara ilişkin sağlıklı bir bilgi sağlarlar, fakat toplum ve kültür hakkında yaptıkları çalışmalar genel itibariyle birkaç yüzyıl geriye gidemez. Arkeoloji daha fazla gözlemlenebilme imkânı olmayan yaşam biçimlerini ortaya çıkarabilir ve uzun dönem kültürel değişime yönelik bir kavrayış sağlayabilir (Jolly and White 1995). Buradaki bağlantı iki antropolojik alt alan arasında olduğu kadar aynı zamanda geçmiş ve gelecek arasındadır.

Geride bırakılmış olan materyal kalıntıları geçmişteki kültürel örüntüleri aydınlığa çıkarabilir, fakat bunlar bütünsel örüntüler midir? Arkeologlar insan gruplarının yiyecek toplayıcısı ya da yiyecek ekip-biçicisi olup olmadığını ve de tükettikleri hayvanların vahşi ya da evcil olup olmadığını belirleyebilir ve bu sayede kadim ekonomilere ilişkin içgörü sağlayabilir. Arkeolojik eserleri (artifact) –insanların imal etmiş ya da bir şekilde değiştirmiş olduğu materyaller- inceleyerek tarih öncesi yaşamın pek çok yönü hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Tarih öncesinde insanların ne yediğini ayırt etmek önemsiz gibi görünse de, arkeolog Robert Ehrenreich'in (1996) işaret ettiği üzere, beslenme alışkanlıkları (diet) üzerine yapılan araştırmalar sayısız pek çok soru ve sorunu ortaya çıkarır. Örneğin, beslenme alışkanlıkları zaman içerisinde nasıl ve neden değişti? Gıda nüfus büyüklüğü üzerinde nasıl bir rol oynadı? Gıda nasıl ve kim tarafından korundu ve hazırlandı? Gıdanın etrafında ne türden ritüeller ve estetik yaklaşımlar ortaya çıktı? Beslenme biçimi toplumsal örgütlenme, sağlığa dair inançlar, saygınlık, kutlama ya da iş bölümüne dair nasıl bir bilgi verir? Bunların tümü arkeologların

kati surette bütünsel örüntülerin peşinde koştuğunu ortaya koyar çünkü tıpkı günümüzde olduğu gibi geçmişte de beslenme biçimi toplumsal örgütlenme, toplumsal roller, sanat, ritüel ve ekonomiyle yakından ilişkiliymiş gibi görünmektedir.

Arkeologların sadece bir parça eserden kültürel bilgi üretebildiğini göz önünde bulundurun: çömlek kırıkları ya da çanak çömlek parçaları. Sit alanında bulunan çömleklerin niceliği nüfus büyüklüğünü işaret edebilir. Çömlek yapımında kullanılan ancak lokal olarak bulunamayan materyaller ticari etkinlikleri işaret edebilir. Farklı sit alanlarında, pek çok niteliği itibariyle benzer olan çömleklerin keşfi kültürel bağlantıların bir sonucu olabilir (Kottak 2009). Arkeologlar ekolojii, şehirlerin ve devletlerin yükseliş biçimlerini, ekonomik ve toplumsal örgütlenmeyi ve hatta cinsiyet rollerini anlamamıza katkıda bulunurlar. Tarih öncesini kavrayışımıza katkılarına ek olarak, arkeologlar aynı zamanda yakın tarih ve modern insanlara dair de içgörü sağlarlar. Örneğin, Güney Amerika'da kazı alanlarındaki arkeologlar, çalıştırmak için Afrika'dan plantasyonlara taşınan onsekizinci yüzyıl kölelerinin yaşam biçimlerini yeniden kurmaktadır. Evvelce, diyet, giyim ve kölelerin varlıkları hakkındaki malumat sahiplerinin beyanlarından elde edilirdi. Plantasyon sahipleri tarafından saklanan yazılı kayıtlar köleler için hazırlanan yemekleri ve maddi malları detaylandırır; 'etnografik kayıt' bir mağazadaki envanterin benzeriydi. Kölelere sağlanan yiyeceklerin listesi kölelerin yedikleri yiyeceklerin tam bir temsili olarak varsayıldı; onlara verilen giyim ve ev eşyası kalemleri kölelerin varlıkları olarak kaydedilirdi. Ancak, köle ikametgâhlarına yönelik arkeolojik kazı tamamen farklı, oldukça zengin bir kültürü göstermektedir. Düzenli aralıklarla avlanmadan elde edilen av etine ait kemikler tamamlayıcı beslenmenin kanıtıdır;

çanak çömlek ve sepetler dekorasyon ve kullanım için tasarlanmıştır. Aynı zamanda ev yapımı domino benzeri oyun parçaları ve çeşitli müzik aletleri de ortaya çıkarılmıştır. Arkeologların buldukları maddi kalıntılar **etnografiyi** düzelterek tekrar yazabilir.

Geçmişte kalan ortamları ve sakinlerini ortaya çıkarışında ve yorumlayışında arkeoloji aynı zamanda biyolojik antropolojiyle de ilişkilidir. Arkeologlar ve biyolojik antropologlar insanlık geçmişine yönelik karşılıklı çalışmalarında pek çok benzer kavramı ve tekniği paylaşırlar (Schultz and Lavenda 2008). İnsan evriminin fosil kayıtlarını inceleyen biyolojik antropologlar hem biyolojik hem de kültürel olan insan geçmişinin resmini ortaya çıkarabilmek için arkeologlarla oldukça yakın çalışır. Örneğin, Neandertal'in insan atalarımız içindeki konumu nihai noktada tartışmalıdır ve muhtemelen gelecekte de öyle olmayı sürdürecektir. Biyolojik antropologlar, evrimsel bağlantıların olasılıklarını değerlendirebilmek için Avrupa ve Yakın Doğu'da Neandertallerin ortaya çıkışlarının öncesinde ve özellikle sonrasında varolan popülasyonları karşılaştırırlar; arkeologlar, arkeolojik eserlerde benzerlikler arz eden popülasyonlar arasındaki kültürel bağların olasılığını değerlendirebilmek için aynı alanlarda Neandertal öncesi ve sonrası arkeolojik eserleri kıyaslarlar. Eğer sözü edilen popülasyonun ve onu izleyen modern olanının hem biyolojisini hem de kültürünü araştırmadığımız takdirde Neandertal'in bizim atalarımızla bir ilgisi olup olmadığı noktasında bir sonuca varamayacağız. DNA'daki ve arkeolojik eserlerdeki belirgin farklılıklar Neandertal'in atalarımız içerisindeki yerini küçümsememize yol açabilir; buna karşılık biyolojik özellikler ve kültürel geleneklerdeki benzerlikler bir bağa işaret edebilir.

Dil asla fosilleşmese de, arkeolojik kanıtlar yine de konuya

ışık tutabilir. Alet ve arkeolojik eserlerde artmakta olan karmaşıklık (complexity) beyin karmaşıklığındaki artışa denk düşer ki bunun bir bölümü dil ve konuşmanın gelişimidir. Karmaşık dilin ne zaman ortaya çıktığına dair tartışmada araştırmacıların bazıları bunun kültürel yeteneklerdeki bir büyük artışın sonucu olduğunu söylerler. Diğerleri ise kemikten aletleri, karmaşık taş-alet gelenekleri, mağara sanatı ve definleri kapsayan arkeolojik kayıtlarda belgelendirilmiş kültürel becerileri göz önüne alır ve dil hâlihazırda yerini almaksızın tüm bunların mümkün olup olmadığını sorgular. Konuşmanın alet üretiminde ne zaman gerekli olabileceğini göstermeye yönelik ilginç bir deneye girişilmiştir. Çakmak taşından alet yapımında uzman biri bir grup öğrenciye taklit yoluyla el baltası nasıl yapılacağını öğretmiştir; öğrenciler uzman ne yaparsa aynen yapmışlar ve her biri, 2.6 milyon yılla 40 bin yıl öncesi arasında oldukça yaygın olarak üretilen bir aleti, taştan el baltasını büyük bir başarıyla yapmışlardır. Öğrenciler aynı zamanda eğitmenin yassı bir parçanın kenarını çekiç taşıyla dövmesini izlemek suretiyle yassı taşlar da yapmışlardır. Ancak, öğrenciler sadece taklit yoluyla keskin aletler yapmada tümüyle başarısız olmuşlardır. Keskin alet üretimini gerçekleştirebilmek için, yaklaşık 40 bin yıl önceden itibaren bir norma dönüşmüştür, görünen o ki oral talimat gerekmektedir (Bernard 1980).

Dilbilimsel Antropoloji Bağlantısı

İnsan atalarımızın ne zaman *konuşmaya* başladıklarını bilmemize karşın, dilin (ister konuşulan isterse yazılı olsun) insan varlığı için kesinlikle hayati olduğunu biliyoruz. Dilbilimsel antropolojinin menzili, dilin kültürel bağlamı içerisinde incelenmesi, zaman ve mekân ve de antropolojinin diğer alanları

boyunca uzayıp gider. Bütünsel antropolojinin merkezi teması insanlığın bir yandan karmaşıklığının bir yandan da onun temelini oluşturan ortaklaşmaların farkına varılmasıdır. Dil aynı zamanda insan yaşamındaki evrensel ve tikel olanın ortaya konmasının bir aracıdır: tüm insanlar dil yeteneğine sahiptir ancak hakkında veri sahibi olduğumuz binlerce dilde zengin bir çeşitlilik söz konusudur. Bu dilbilimsel çeşitlilik kültürel çeşitlilikle karşılıklı ilişki içindedir (Hickerson 1997).

Dil, birbirimizle ve bizi kuşatan dünya ile ilişki biçimimizin tam kalbinde yer alır. Çocuklar, toplumun bir üyesi olabilmek için kültürlerinin karmaşıklığını dil sayesinde öğrenirler. Bir topluluğun dilini öğrenirken, kelimelerden, gramerden ve telaffuzdan daha fazlasını öğreniriz; bu dilin kullanıldığı kültür hakkında da bilgi ediniriz. Bu ilkenin merkeziliği tam anlamıyla kültürel antropologların saha çalışmalarını içinde çalıştıkları toplulukların dilinde kurmasında yansımaları bulur. Erken dönem dilbilimsel antropologlardan Edward Spair 1912 yılında şunları yazmıştır, “Farklı toplumların içinde yer aldıkları dünyalar aşikâr biçimde ayrı dünyalardır, yalnızca aynı dünyaya farklı nitelermeler yapıldığı için değil” (Bonvillain’de yer aldığı şekliyle 1997: 49).

Sayesinde düşünmenin, iletişim kurmanın ve dünyanın işleyiş biçimi hakkındaki inançlarımızı organize etmenin bir aracı olarak dil, kültüre ilişkin içgörü de sağlayabilir. Dilbilimsel antropologlar dilin yapı, tarih, ses, değişim, anlam, alımlama (acquisition) ve kullanma gibi pek çok farklı niteliğini incelerler. Tüm bunlar o dilin içinde yer aldığı daha kapsamlı bir kültürün varsayımlarını, değerlerini ve ilgi alanlarını aydınlayabilir. Örneğin dil, hitap, selamlamalar, zamirler ve kanbağı terimleri bağlamında hiyerarşik farklılıklar yoluyla toplumsal eşitsizliği

ortaya koyabilir. Aynı dili konuşanlar resmîyeti, dayanışmayı, saygıyı, meslektaşlığı, üstünlüğü, sınıf ve iktidarı pek çok başlık, isim ve ifade arasından seçim yaparak karşı tarafa iletebilirler. Japon toplumu varlıklı kişilere ve yüksek statülü işlerdeki insanlara, erkeklere ve yaşlılara gösterilen hürmet ile sınıf, cinsiyet ve yaş bağlamında tabakalaşmıştır. Japon dilinin pek çok niteliği statüdeki bu farklılıkları kelimelerin, ünvanların, gramatik yapıların ve konuşanların göreceli konumu tarafından yönlendirilen tonlamanın seçimiyle yansıtır (Bonvillain 1997).

Pek çok farklı toplumsal ortamda kadın ve erkek konuşmalarını kıyaslayarak dilbilimsel antropologlar dil kullanımına ilişkin sayısız farklılığı ortaya koymuşlardır. Erkeklerin ve kadınların farklı kelime dağarcıkları, konuşma biçimi, gramer ve tonlama kullandıkları gösterilmiştir. Cinsiyetçi konuşma örüntüleri, bilgi sahibi olmalarının beklendiği alanları sınırlamanın yanında “uygun” davranışı da örnekleyerek kadın ve erkek arasındaki toplumsal rolleri yansıtmaktadır.

Bir dilin sözlüğü –dildeki sözcüklerin dökümü- dil ve kültür arasındaki bir diğer bağlantıdır. Sözcük deposu bir topluluk için neyin önemli olduğunu örneklendirir. Bilgisayar ve siber uzayla bağlantılı olarak son yıllarda ortaya çıkan terim ve ifadelerdeki patlamayı düşünün. Avcı ve toplayıcılar ve bahçecilikle uğraşanlar (horticulturalists) endüstriyel toplumlardaki insanlara oranla daha fazla sayıda bitkiyi isimlendirebilir; Kuzey Kutbu sakinleri buz ve kardaki farklılıkları betimlemede ılıman iklimde yaşayan insanların asla ayırdına varamayacağı sözcüklere sahiptir (Kottak 2009). Benzer örnekler spor terimlerinde, renklerde, yiyeceklerde, hayvan türlerinde ve pek çok şeyde bulunabilir: Serena Nanda ve Rich Warms (2007) Münih, Almanya, sakinlerinin biranın rengi, sertliği, karbonlama ve diğer nitelikleri hakkında yetmişten fazla sözcüğe sahip olduğunu iletmektedir.

Dil, hem egemenlik hem de direniş için çok etkili bir araç olabilir. Tarih boyunca, kimliklerini dil yoluyla duyumsamış ve ifade etmiştir. Dilin önemi, politik ve toplumsal baskının sıklıkla bir grubun kendi dilini kullanmayı bırakması yönündeki zorlamayı içermesi olgusuyla ortaya konur. Böylesi bir buyruğa karşı direniş isyan için bir araçtır ve bazen oldukça zekice bir biçim alabilir: Çinli egemenler Hmong etnik azınlığına kendi dillerini kullanmayı önlemeye giriştiklerinde, Hmonglu kadınlar, ki tekstil sanatkarları olarak nam salmışlardır, eteklerine aplikledikleri birbirlerine mesaj göndermeye yarayan ve başlarındaki zalimle gırgır geçmelerini sağlayan bir resimsel kod geliştirmişlerdi (Willcox 1986).

Dil ve kültür arasındaki bağlantı belirgin olabilir ancak dil incelemesi arkeoloji ve biyolojik antropolojiyle de ilişkilidir. Tarihsel dilbilim zaman içinde dilin gelişimini ve değişimini inceler. Dil içerisindeki değişimler, farklılıklar ve benzerlikler bir yandan ortak kökenleri öte yandan evlilik, ticari ilişkiler ve hatta savaş yoluyla kurulan temasları işaret eder. Tarihsel dilbilimciler dikkate değer teknolojilerin ve maddi kültürün yaygınlığını keşfetmek için bunları dilin yaygınlığına ekleyerek arkeologlarla birlikte çalışmışlardır (Scupin ve DeCorse 2008).

Dil ve insanın kökenleri antropoloji için temel nitelikte bir bağlantıya sahiptir: Dili detaylandırmamız ve ona bağımlılığımız sık sık bizi insan kılan tanımlayıcı niteliklerden biri olarak zikredilir. Biyolojik antropologlar vokal anatomi yoluyla beyinde ve konuşmada insan dilinin kapasitesinin gelişimi ve evrimi ile ilgilenirler. Dil, karşılıklı bağılıklarını da göstermek suretiyle, insanlığın biyolojik ve kültürel yönleri arasındaki bir köprüdür.

İnsanlarda dilin başlangıçlarını soruşturmanın yanında, biyo antropologlar insanlarla insan olmayan primatlar arasındaki ile-

tişim sistemlerini de karşılaştırırlar. Maymunlara işaret dilini ve sembolik iletişimin diğer formlarını kullanmayı öğreten çalışmaların sonuçlarının yorumlanmasına dair epey bir uzlaşmazlık söz konusudur. Yine de pek çok yönden insanlarla maymunlar arasındaki farklılıkların geçmişte inanıldığı kadar büyük olmadığı aşikâr görünmektedir. İnsanların ve maymunların ortak bir ataya sahip olduklarını varsayarsak, iletişim kabiliyetlerimiz ne zaman farklılaşmaya başladı (Relethford 2007)? Konuşmaya ne zaman başladık?

Biyolojik Antropoloji Bağlantısı

Bazı antropologlar ağırlıklı olarak kültürel inançlarla ve pratiklerle ilgili olup diğerleri biyolojik evrime ve modern insan varyasyonuna odaklansa da, bütün antropologlar insan varlığının özünün biyoloji ve kültürün kesişme noktasında temellendiğinde uzlaşacaklardır. Fıtratımız tarafından dikte edilen gereksinimlerimiz ve de kısıtlamalarımızla bizler birer biyolojik organizmayız. Fakat bizler aynı zamanda kültürel varlıklarız, bizi diğer hayvanlardan ayıran öğrenebilme kabiliyetimiz ve kültüre yönelik kapasitemizdir. İnsan biyolojisi ve kültürü insan varoluşunun tüm zamanlarına ve mekanlarına yayılan zarif bir dansa kalkmıştır. Biyoloji ve kültürün dönüştürücü etkileşimi insanlığa (humankind) biokültürel atfının yapılmasıyla gösterilir.

İnsanlığın evrimini incelediğimizde biyolojik ve kültürel değişimlerin sıklıkla birlikte yürüdüğünü görürüz. Evrilmeye ve gelişmeye devam etmemize imkân veren şey hem biyolojide hem de kültürdeki ilerlemelerin bir kombinasyonuydu. Hareket kabiliyetindeki anatomik değişimler ilk dönem insanlarına avcılık ve toplayıcılıkta daha etkin olabilmeleri için daha büyük mesafeleri kat etme imkânı sundu. Daha sofistike alet takımları

çevreden daha da başarılı bir şekilde istifade etme ile sonuçlandı. Teknolojideki değişimler -kültür- genellikle anatomik değişimle sonuçlandı. Besinleri kesebilen, öğütebilen ve ezebilen aletler çene ve çiğneme kaslarının üzerindeki ağırlığı büyük oranda aldı. Yapılacak daha az iş nedeniyle çene yapısı küçüldü. Büyük dişler küçük ağızlara uygun olmadığından, doğal seçim (natural selection) aynı şekilde küçük dişleri tercih etti.

Anatomik gereksinimlerin aynı zamanda kültürel sonuçları vardı. Dik yürümek yeterli desteği sağlamak için sert bir leğen kemiği (pelvis) gerektirir. Bununla birlikte, büyük kafatası ölçüsü (daha büyük beyinler için) daha geniş bir doğum kanalını zorunlu kılar. Doğal seçimle sağlanan denge çocukların leğen kemiği (pelvik) kanalına uygun olduğu zaman doğmasıdır, bu zaman çocukların henüz olgunlaşmadığı ve bakım için büyük oranda ebeveynlerine ve içinde yer aldığı topluluğa bağımlı olduğu bir zamandır. Dolayısıyla, henüz olgunlaşmamış durumdaki çocukların beslenmek, korunmak ve öğrenmek için yıllara ihtiyaç duyması ile birlikte, evrimin biyolojik ve anatomik yönleri doğrudan toplumsal yaşamı etkilemektedir.

Geçmişte olsun günümüzde olsun, insan sağlığı ve hastalık biyoloji ve kültür arasındaki karşılıklı ilişkinin bir diğer örneğini oluşturur. Yiyeceği korumada değişen yöntemler ve toplumsal örgütlenmenin farklı biçimleri insan topluluklarını farklı türden hastalıklara karşı savunmasız kılar. Küçük, sürekli hareket halindeki avcı grupları nadiren bulaşıcı salgın hastalıklara yakalanırlar. Sınırlı sayıdaki nüfus yüksek enfeksiyon oranlarını frenler ve bir bölgeden bir bölgeye hareket yetersiz temizlik ve kirli su kaynaklarının yol açtığı sorunları azaltır. Tarım toplumlarında, buna karşın, nüfus daha büyük ve yerleşiktir, enfeksiyon hastalıklarının yerleşmesine olanak sağlar. Evcil hay-

vanların tarlada yardımcı olması için kullanılması gibi kültürel pratikler potansiyel olarak kirli ürünlerin yayılmasını artırır. Sanayileşme kendi sağlık risklerini de faydalarını da beraberinde getirmektedir.

Modern zamanlarda, biyolojik esenliğin sağlanması noktasında kültürel ve toplumsal etkenlerin işe koyulduğu etkili biçimleri görmektediriz. İleri düzey sağlık önlemlerinin, aşılamanın, böcek kontrolünün ve antibiyotiklerin tümü pozitif etkilere sahip kültürel icatlardır. Ancak yoksulluk, kirlenme, ayrımcılık, savaş, çevresel değişim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki kısıtlar vahim fizyolojik sonuçlara sahiptir. Hem biyoloji hem de kültür hastalıkta birer etkindir; benzer şekilde hastalık da hem biyolojik hem de toplumsal etkilere sahiptir. Halihazırdaki AIDS salgını sadece milyonları hasta edip öldürmekle kalmadı aynı zamanda toplumun bünyesini pek çok biçimde derinlemesine değiştirdi. AIDS korku ve ayrımcılığı ortaya çıkardı, bilimsel araştırmayı ve insancılığı teşvik etti, ev işlerini ve toplulukları yeniden yapılandırdı ve yasaları ve literatürü yeniden yazdı.

Kültürel Antropoloji Bağlantısı

Kültür, antropolojinin merkezi bir kavramıdır ve kültürel antropologlar toplum içerisindeki inanç ve davranış çeşitliliğini incelerler. Bununla birlikte, gördüğümüz üzere, bu alt disiplin diğer üçüne bağlı ve de bağımlıdır.

Kültürel kurallar biyolojik yasalardan farklılaşır fakat kültür insan biyolojisini biçimlendirme gücüne sahiptir. Conrad Kottak (2009) beşerî formu şekillendirmek üzere kültürün çevresel bir kuvvet olarak davranış biçimlerini betimler. Kültür fark gözetmek suretiyle bazı etkinlikleri ve yetenekleri cesaretlendirirken diğerlerini köreltir. Örneğin, belirli spor dalları oldukça

ayırt edici fiziki gelişime yol açar. Güzelliğin kültürel standartları genellikle katılımı azaltır. Kottak, Brezilyalı kadınların, daha yumuşak ve kıvrımlı hatlara sahip, Brezilyalı güzel kadın idealiyle tamamen zıt olan iri ve kaslı beden tipini ortaya çıkardığı için, büyük oranda yüzücü olmaktan kaçındıklarını öne sürer.

Eş seçimi de kültürün biyolojiyi etkilediği bir başka yöndür. Öğrenilmiş tercihler ve kültürel kurallar, bireyler belli bir partneri seçtiğinde ya da kaçındığında, aynı boyda ya da farklı saç renginde bireylerle eşleştiğinde gen frekansına etki eder.

Kültür ve biyoloji arasındaki bu etkileşimin klasik bir örneği orak hücre genidir (sickle cell gene). Orak hücre anemisi, kırmızı kan hücrelerinin kötü şekillendiği ve yeterli şekilde oksijen taşıyamadığı bir durum [kansızlık durumu], potansiyel olarak ölümcül bir hastalıktır. Sağlıklı insanlar, kırmızı kan hücrelerinde oksijeni nakleden protein olan normal hemoglobin için iki gen taşırlar. Orak hücre anemisi olanlar anormal hemoglobine yönelik iki gene sahiptirler. Bilim insanları Afrika, Hindistan ve Akdeniz'deki topluluklarda yüksek sıklıkta anormal tek hemoglobin genine rastladıklarında çok şaşırmışlardı ta ki iki genli orak hücreye sahip olmanın yıkıcı olmasına karşın sadece bir tane olduğunda sıtmaya karşı koruyucu olarak davrandığını tespit edene kadar. Orak hücre karakterinin coğrafi dağılımı sıtmanıninkine oldukça yakındır. Sıtmanın görüldüğü çevrelerde, tek anormal gene sahip olmak iki normal gene sahip olmaktan daha avantajlıdır. 1970'lerin başında, orak hücre özelliğinin dağılımını açıklamaya çabalayan biyolojik antropolog Frank Livingstone, bu genetik resmin şekillenmesinde kültürün oynadığı rolü ortaya koydu. Binlerce yıl önce, Afrika'nın kesif ormanları sıtma taşıyan, gün ışığında ve durgun su havuzlarında gelişen sivrisinekleri barındırmıyordu. Ancak, bahçeciliğin (horticulture)

başlangıcı büyük bir ekolojik değişim ortaya çıkardı ve sivrisinekler için zengin beslenme alanları oluşturdu. Ekim için arazi temizlendi ve bu da gün ışığının doğrudan toprağa erişmesine yol açtı. Topraktaki değişiklikler sıtma taşıyan sivrisineklerin gelişmesine elverişli durgun su havuzlarıyla sonuçlandı. Yerleşik köyler, hastalığın yayılmasına zemin hazırlayan nüfus yoğunluğuna imkân sağlayarak, bu verimli ekonomi içerisinde iyice büyüdüler. Dolayısıyla, kültür ve biyoloji arasında bir bağlantı görüyoruz: kültürel adaptasyonlar (araziyi temizleme ve bahçecilik) arazinin ekolojisini değiştirdi ve sıtma taşıyan sivrisineklerin sayıca büyük oranda artmasına yol açtı öyle ki ardından nihai noktada yerleşik nüfusta orak hücre geninin sıklığında artışa sebep oldu (Relethford 2007). Bu örnek aynı zamanda özgün antropologların çalışmalarında bütünsel perspektifin önemine vurgu yapmaktadır.

Erika Bourguignon'un (1996) işaret ettiği gibi, Livingstone biyolojik bir soruyu cevaplamaya girişmiş olsa da antropolojinin dört alanının tümünden gelen verileri incelemek ve anlamak onun için zorunluydu. Dil gruplarının dağılımı göç örüntülerine ışık tutar. Arkeoloji araziyi temizlemekte demir alet kullanımının kanıtını sundu. Göçer avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik tarıma dayalı köylere dönüş bütünüyle farklı bir toplumsal yapı ortaya çıkardı. Bu yüzden, orak hücreli aneminin karmaşıklığını, dağılımını ve neden halen dünyanın pek çok kısmında varlığını sürdürdüğünü anlamak antropolojinin dört alt alanını da gerekli kıldı.

Antropoloji Bağlantısı

Antropolog Marvin Harris'in işaret etmiş olduğu gibi antropologlar bütünselciliği kendinde ve kendisi için bir amaç olarak

görmezler; daha ziyade, bütünsel perspektifi “insan varoluşunun başlıca muammalarını çözmede hayati” olduğu için kucaklamışlardır (1997:25). James Peacock (1988) bütüne değil de parçalara fazlaca yakından bakmanın tuzaklarını örnekleyen bir hikâye nakleder: bir fabrika işçisi, her günün sonunda, bir el arabasıyla bir kapıdan geçer. Her gün kapıdaki bekçi işçiyi durdurur, el arabasının boş olup olmadığını kontrol eder ancak ondan sonra işçinin çıkmasına müsaade eder. Birkaç ay geçmeden fark edilir ki işçi aslında el arabalarını çalmaktadır. Antropolojinin kökenlerin mucizelerine ve insan yaşamının çeşitli işleyişlerine yönelik soruşturmaları sürmektedir, diğer üçüyle bağlantılı olan her bir alt disiplindeki gayretimiz, daima fabrika bekçisinin kabı değil de içindekileri incelemesi yanılışına düşmeme amacını taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- BERNARD, H. R. 1980. Personal communication to Patricia Rice.
- BONVILLAIN, N. 1997. *Language, Culture, and Communication: The Meaning of Messages*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- BOURGUIGNON, E. 1996. “American Anthropology: A Personal View.” *General Anthropology* 3(1): 1–7.
- ECKHOLM, E. 2002. “Desire for Sons Drives Use of Prenatal Scans in China.” *The New York Times*, June 21.
- EHRENREICH, R. 1996. “Archaeology: Integrating the Sciences and the Humanities.” *Anthropology Newsletter*, March 16.
- HARRIS, M. 1997. “Anthropology Needs Holism; Holism Needs Anthropology.” in *The Teaching of Anthropology: Problems, Issues, and Decisions*, edited by Conrad Phillip Kottak, Jane J. White, Richard H. Furlow, and Patricia C. Rice, pp. 22–28. Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.
- HICKERSON, N. P. 1997. “How to Save Linguistic Anthropology.” in *The Teaching of Anthropology: Problems, Issues, and Decisions*, edited

- by Conrad Phillip Kottak, Jane J. White, Richard H. Furlow, and Patricia C. Rice, pp. 154–164. Mountain View, CA: Mayfield Publishing Company.
- JOLLY, C. J. and R. WHITE 1995. *Physical Anthropology and Archaeology*. New York: McGraw-Hill.
- KOTTAK, C. P. 2009. *Anthropology: The Exploration of Human Diversity* (13th edition). New York: McGraw-Hill.
- NANDA, S. and R. WARMS 2007. *Cultural Anthropology* (9th edition). Belmont, CA: Wadsworth.
- PEACOCK, J. L. 1988. *The Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- RELETHFORD, J. H. 2007. *The Human Species: An Introduction to Biological Anthropology* (7th edition). New York: McGraw-Hill.
- SAPIR, E. 1997. (1912) in Bonvillain, N., *Language, Culture, and Communications: The Meaning of Messages*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- SCHULTZ, E. A. and R. H. LAVENDA 2008. *Anthropology: A Perspective on the Human Condition* (7th edition). New York: Oxford University Press.
- SCUPIN, R. and C. R. DECORSE 2008. *Anthropology: A Global Perspective* (6th edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- WILLCOX, D. 1986. *Hmong Folklife*. Marion, NC: Copple House Books.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Bütüncülük kavramını ve Türk kültürünü kullanarak, antropolojinin ilgilenmesi gereken çeşitli temaları ve kültür alanlarını gösterin.
2. Birinci sorudaki cevabınızla bağlantılı olan bütüncülüğün her bir maddeyi tek tek incelemekten neden daha fazla bilgi sağlayabileceğini açıklayın.

4. Bölüm

KURAMSAL DÜŞÜNME

Philip Carl Salzman, *McGill University*

Kültürel materyalizm, yapısalcılık ya da postmodernizm gibi kuramlar hakkında konuştuklarında antropologlar ne demek isterler? (Salzman 2001). Antropologların çalışmalarıyla bu kuramlar ne kadar ilişkilendirilebilir? Antropologlar ne denli kuramsal düşünürler ve siz ne denli kuramsal düşünebilirsiniz? Onlar neden kuramsal düşünmeye gerek duyar ve gelecekte sizler neden kuramsal düşünmeye gerek duyacaksınız?

Tekil Ve Genel

Tekil kültürlerle yönelik etnografik saha araştırmalarında antropologlar düşünce, inanç, etkinlik, organizasyon ve davranış örüntülerini araştırırlar (Bkz. Bölüm 2). Örüntüler tanımlanıp aydınlatıldığında kimi zaman gelenek, norm, kurum, dünya görüşü ya da yapı olarak adlandırılırlar. Tekil örüntüler spesifik bir zaman ve mekanla birlikte tanımlanırlar, yirminci yüzyılın ikinci on yıllık diliminde Trobriand Adaları, 1930'larda Nuerland, 1930'larda Tikopia, 1960 ve 1970'lerde Belucistan ya da 1990'larda Sardinya gibi. A. R. Radcliffe-Brown (1952: 1), İngiliz sosyal antropolojisinin kurucusu, tekil bir yer ve zamanda keşfedilen örüntüleri *idiografik* olarak adlandırmıştır çünkü bu örüntüler tektir ve o zamanlara ya da mekanlara özgüdür.

Spesifik örüntüler için kullanılabilecek bir diğer terim ise *betimseldir*. Bununla kastettiğimiz şey söz konusu örüntünün zaman ve mekân detaylarına yönelik düşük *düze y soyutlamada* olgulara yakın olmasıdır.

Ancak antropologlar aynı zamanda, tekilden daha ziyade genelle, düşük düzeyden daha ziyade yüksek düzey soyutlamalarla, kuramla (teori) da ilgilidirler. Kuram özgül bir zaman ve mekânın olgularının oldukça uzağındadır çünkü çeşitli özgülükleri geniş bir yelpazede kuşatmaya yönelmiştir. Radcliffe-Brown (1952: 1) kapsamlı bilgi arayışını, onu idiografik olgulara yönelik araştırmadan ayırabilmek için, *nomotetik* (“yasa koyucu” anlamında) olarak adlandırmıştır. Günümüzde antropologların çoğu sadece genel formülasyonları kuram olarak adlandırmaktadırlar. Burada esas nokta tekil zamanlara ya da mekânlara bağlanan olgular spesifiktir, öte yandan kuram geneldir ve pek çok zaman ve mekândan olguları kuşatmaktadır.

Heuristik Kuramlar

En genel kuramları, yani çalışmalarımıza rehberlik eden kuramlar anlamında, *heuristik kuramlar* olarak adlandırıyorum. Son derece soyut ve pek çok zaman ve mekândan gelen sayısız olguyu içermek iddiasında olması anlamında heuristik kuramlar oldukça geneldirler. Robert Merton (1957: 9) bu kuramları “verilere yönelik genel yönelimler, belirlenmiş değişkenler arasındaki net, doğrulanabilir ifadelerden ziyade, bir şekilde izah edilmeyi gerektiren değişken türlerini [din türü ve evlilik pratikleri gibi, değişebilen olgular] ortaya atan” kuramlar olarak tanımlar.

Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki baskın heuristik kuram işlevselcilikti (functionalism). İşlevselci perspektifte toplum bir-

biriyle bağı ve karşılıklı olarak etkili siyaset, din ve ekonomi kurumları gibi, bir takım ayrı kısımlara sahip olarak anlaşıldı. İşlevselci perspektifte herhangi bir tekil gelenek, yasa, etkinlik ya da pratik toplumun diğer kısımları ya da toplumun bütününe yönelik işlevi bakımından toplumun diğer kısımlarıyla ilişkisi içinde anlaşılabilirdi. Örnek olarak, ata kültü, ölmüş atalara tapınma ve onlara kurban adama, ortak bir atadan gelen tüm grup üyelerinin yer aldığı soy grup örgütlenmesine ideolojik bir destek ya da rasyonel bir gerekçe olarak görüldü (Colson 1962; Bölüm 1). Bu durumda, birbirini etkileyen “ayrık kısımlar” din (ata kültü) ve toplumsal örgütlenmedir (soylar). Bağlantılı bir diğer örnek ilişkilerin katı ve otoriter ya da samimi ve destekleyici olup olmadığı gibi akrabalar arasındaki ilişkilere yönelik kan bağı terminolojileri ve normlarının, katı ve otoriter olan aynı soy grubu ve samimi ve destekleyici olan farklı soy gruplarındaki yaşlılarla gençler arasındaki ilişkilerle birlikte grup örgütlenmesini yansıttığına dair işlevselci argümandır (Radcliffe-Brown 1952: Bölüm 2).

Bu haliyle işlevselcilik dünyaya ve işleyişine dair bir vizyon ortaya koydu ve antropologları bilimsel çalışmalarını kuram tarafından aydınlatılan ögeler ve ilişkiler üzerine odaklamaya yöneltti. İşlevselciliğin tesiri altındaki antropologlar etnografik saha araştırmalarında gelenekler, pratikler ve kurumlar arasındaki fonksiyonel bağıntıları araştırmaya yöneltildiler. İşlevselci antropologlar analizlerinde gelenekleri, yasaları ve etkinlikleri işlevleriyle, özgül pratiklerin, inançların ve normların diğer kurumlara ve pratiklere ya da bir bütün olarak toplumun sürekliliğine ve varoluşuna yönelik etkileriyle açıkladılar.

Heuristik kuramlar antropolojik düşüncüyü toplumsal ve kültürel gerçekliğe ilişkin bir vizyon sağlamak ve dikkati önemli addettiği şeye doğrultmak suretiyle yönlendirir. Her bir heuristik

kuram dünyaya bakma, bilimsel araştırma yapma ve araştırma bulgularını yorumlama tarzı sunar. İşlevselcilik yirminci yüzyılın ilk yarısında bunu yaptı ve pek çok antropolog çalışmalarında işlevselci heuristik kuramlardan etkilenmeye devam ediyor.

Gelin yakın zamandaki bir heuristik kuramı inceleyelim. Kültürel materyalizm (Harris 1979) Marksist materyalizmin en-gin akıntısından yararlanır ancak ona antropolojik bir çeşni ekler. Kültürel materyalizmin ana ilkesi altyapısal belirlenimcilik (infrastructural determinism) (Harris 1979: 56) olarak adlandırılır ve şu şekilde ifade edilir:

Üretim ve yeniden üretimin etik⁷ davranışsal modları yüksek olasılıkla etik davranışsal yerel ve politik ekonomiyi belirler, bu da dolayısıyla yüksek ihtimalle davranışsal ve zihinsel emik yapıları belirler (Harris 1979: 55-56)

Bu şu demektir, (1) altyapı, insanların nasıl geçindikleri ve üredikleri, (2) yapıyı, insanların kendilerini ne şekilde örgütlediklerini biçimlendirir, insanların kendilerini ne şekilde örgütledikleri (3) üstyapıyı, insanların fikirlerini ve ritüel, sanat ve spor gibi aktivitelerini biçimlendirir. Harris (1979: 26-27) tam anlamıyla kültürel materyalizmin araştırmayı yönlendirmede bir “araştırma stratejisi” –bizim terimlerimizle, bir heuristik kuram olduğunu– söylemektedir. Fakat bu stratejinin amacı oldukça muğlaktır:

Özelde kültürel materyalizmin hedefi sosyo-kültürel farklılıkların ve benzerliklerin küresel envanterinin kökenini, sürekliliğini ve değişimini izah etmektir (Harris 1979: 27).

Bu anlamda, kültürel materyalizm *mükemmel* bir heuristik kuramdır. Her şeyi açıklamalıdır! Kültürel materyalizm bir antropoloğun düşüncelerini ve araştırmasını nasıl yönlendirecektir? İlk olarak, antropolog aralarındaki ilişkiyi görebilmek için altyapı, yapı ve üstyapı üzerine bilgi toplamak istediğinden emin olmak isteyecektir. İkinci olarak antropolog topladığı bilgilerin ya da verilerin hangisinin etik, insanların etkinliklerinin gözlenmesine dayandığını, hangisinin emik, insanların fikirlerine dayandığını, açık seçik bilmek isteyecektir. Üçüncü olarak antropolog, altyapıdaki yani geçim teknolojisi, teknoçevresel ilişkiler, çalışma örüntüleri, eşleşme örüntüleri ya da demografi gibi herhangi bir tekil gelenek, pratik ya da inanca yönelik açıklama arayacaktır.

Kültürel materyalizmin bir örneği Harris'in Hindistan'daki sığırların kutsallığı incelemesidir (1966, 1974). Harris Hindistan'daki 'temizlik kastı' mensubu Hinduların neden ineklerin kutsal olduğuna, öldürülmemeleri ve etlerinin yenmemesi gerektiğine inandıklarını bilmek ister. Hindistan'da on milyonlarca inek vardır fakat boğazlanmazlar ve etleri Hindulara yasaktır. Hakikaten yığınla Hindistanlı bu besini alabilir, peki neden kaçınıyorlar?

Harris'in ilk cevabı Hindular et yemekten kaçınırlar çünkü kutsaldır şeklindedir. Hindulara et yemeyi yasaklayan kültürel kural oldukça önemlidir çünkü kural dolaysız bireysel ihtiyaçları geçersiz kılar ve dolayısıyla kolektifliğin uzun dönem gereksinimlerine hizmet eder. Harris'in ikinci cevabı Hindistan sığırının Hindu kastının vejeterian diyetine hayati bir katkıda bulunduğu, Etin aksine, sığırın Hindu diyetine katkıda bulunduğu süt ve tereyağı (safyağ) yenilenebilirdir. Tezek tahıl tarlaları için gübre olarak iş görür ve de yakacaktır. Ve sığır tahıl yetiştirir-

ken sabanı çeker. Hinduların tahıl, süt ve sebze diyeti oldukça etkili sonuç verdiğinden, bu diyet kalabalık Hindu nüfusunu besleyebilir. Buna karşın, yeterli miktarda et Hindu nüfusunun sadece küçük bir kısmını besleyebilecek kadar üretilebilirdi. Kısacası, Hindu sığırı kutsal kabul ediliyordu çünkü etkin Hindu vejeteryan diyetine katkı vermeleri için bu sığırlar sakınılmalıdır. Burada Harris dini bir inancın açıklamasının insanların geçim tarzında bulunabileceğini öne sürüyor.

Heuristik kuramlar işlevselcilik ve kültürel materyalizm gibi, antropoloğa dünyaya ve bilimsel araştırmaya yönelik genel bir yaklaşım temin eder ve araştırma bulguları hakkında düşünmek ve yorumda bulunmak için kılavuz ilkeler sağlar. Heuristik kuramlar çok geniş olduğundan kendi içlerinde çürütülemezler. Heuristik bir kuramın yanlışlığını gösteren bir bulguya erişen biri yoktur. Eğer işlevsel bir ilişki bulunamazsa, işlevselci bir eleştirmen araştırmacının yeterince sağlam bakmadığını söyleyebilir. Eğer bir kültürel materyalist analizde, altyapısal belirlenim bulunamamışsa, Harris belirlenimin yüksek olasılıklı olduğunu ve bu istisnada bulunmamasına rağmen belirlenimin var olduğunu söyleyecektir. Dolayısıyla heuristik kuramlar doğru olup olmadıklarını görmek için gerçek anlamda teste tutulamazlar fakat bunun yerine genel olarak faydalı olup olmadıkları, ilginç sonuçlar üretmede verimli olup olmadıkları bakımından yargılanırlar.

Substantif Kuramlar

Toplumsal ve kültürel fenomenlere ilişkin iki veya daha fazla küme ya da kategori arasında belirgin bir ilişkiyi özgüleştirmesi yönünden ikinci bir kuram türünü **substantif kuramlar** olarak adlandırabiliriz. Substantif kuramlar heuristik kuramlar-

dan daha spesifik hali ve tekildirler ancak belirli zamanlara ve mekanlara bağlı betimlemelere kıyasla daha geneldirler. Robert Merton (1957: 9) bu kuramları orta ölçekli kuramlar olarak adlandırır çünkü bu kuramlar büyük ya da heuristik kuramlara nispeten daha az soyut fakat tekil olguların betimlemelerine nazarsa daha soyutturlar. Bu yüzden betimsel, etnografik olgu materyallerinin karşısında tutunup tutunamayacağı sorusu için bu kuramlar üzerinde uygulamak üzere veri ve kanıt getirmek daha kolaydır. Substantif ya da orta boy kuramlar dolaşısıyla doğru olup olmadıkları noktasında daha kesin biçimde değerlendirilebilirler.

Bir örnek olması bakımından, gelin Julian Steward'ın (1963: Bölüm 7) babasoylu oba (patrilineal band) kuramını inceleyelim. Steward avcı ve toplayıcıları çalışıyordu. Avcı ve toplayıcıların bazısının babasoylu (patrilineal) ve babayerli (patrilocal) olduğunu bulguladı; yani, bir grup olarak erkek çizgisinde ortak bir atanın torunlarından meydana gelmişlerdi ve erkekler evlendiklerinde evlerinde kalıyorlardı ancak grubun dışından evlilik yapan kadınlar kocalarıyla yaşamak üzere gidiyorlardı. Babasoylu avcı obası bağımsız aileler olarak yaşayan ya da ortak ataya bağlı bir birliği olmayan ve de kadınların ve erkeklerin diğer gruplardan geldiği ya da gittiği, obaları daha karma olan diğer avcılara benzemiyordu. Steward ayrık aileler ve karma obalardan ziyade babasoylu avcılarının varlığını neyin açıklayacağını sorguluyordu.

Pek çok farklı avcı grubuna dair bilgisine dayanarak Steward babasoylu obaların ortaya çıkabileceği koşulları tam olarak belirginleştiren bir kuram formüle etti. Güney Afrika Bushmenlerinden, Orta Afrika Negritolarından, Malaya Semanglarından, Filipin Negritolarından ve Avustralya Aborjinlerinden olgu materyallerini örnek göstererek, babasoylu obayı ortaya çıkaran dört etken öne sürdü (1963: 135):

1. Kıt yabani yiyecek alanlarındaki avcılık ve toplayıcılık teknolojisinin sebep olduğu, bir mil karedeki bir ya da daha az -genellikle çok daha az- insan nüfusu yoğunluğu,
2. Erkek için doğduğu bölgede kalması için avantajlı hale getiren, dağınık ve yerleşik av etinin temel gıda olduğu bir çevre,
3. Hamallıkla sınırlandırılmış bir ulaşım,
4. Samimi bir şekilde bir araya gelmiş akraba gruplarının ensest tabusunu biyolojik aileden sülaleye doğru yayma eğilimi, yerel adaptasyonla açıklanamayacak kültürel-psikolojik gerçek, dolayısıyla grup dışevliliğinin (ekzogami) gerekmesi.

Açıklanacak olan biçimle, babasoylu oba ve onu ortaya çıkaran dört koşul arasındaki ilişki kesin bir tarzda belirginleştirilmiş olsa da uzam ve zamanla sınırlanmış tek bir olgudan ziyade fenomen kategorileriyle -babasoylu oba ve dört koşul- uğraşan bu kuramın bir dereceye kadar soyut olduğuna dikkat edin. Belirginleştirilen ilişkinin kesinliği bu kuramı test etmemize olanak tanır. Bir takım başka avcı gruplarına bakmak suretiyle, arktik Amerika'nın Inuitleri (Eskimo) ya da Kuzey Amerika'nın kuzeybatı sahillerindeki Kwakiutlları gibi, Steward tarafından belirginleştirilen kuramın desteklenip desteklenmediğini görmek üzere kontrol edebiliriz. Eğer yerleşik ve dağınık av etinden (Steward'ın üçüncü koşulu) ziyade göçer av etine bağlı babasoylu avcı bir grup ya da Steward'ın dört koşulunu sağlar görünen babasoylu olmayan karma bir oba keşfedersek, Steward'ın kuramı üzerine ciddi şüpheler yöneltebiliriz.

Substantif ya da orta-ölçekli kuramlar heuristik kuramlar tarafından esinlenebilirler. Bu tam da Harris'in kendi kültürel

materyalist araştırma stratejisini formüle etmede niyetlendiği şeydir:

Kültürel materyalizm araştırma alanlarını apaçık, mantıksal-olgusal (logico-empirical), tümevarımsal-tümdengelimsel, ölçülebilir kamusal prosedürler ya da bağımsız gözlemciler tarafından tekrarlanmaya konu “operasyonlar” yoluyla bilinebilir olaylara, varlıklara ve ilişkilere sınırlandırmaya çalışan diğer bilimsel stratejilerle bir epistemolojiyi paylaşır. (1979: 27)

Harris’in “apaçığı, mantıksal-olgusalı, tümevarımsal-tümdengelimseli, ölçülebilir kamusal prosedürleri” substantif, orta ölçekli kuramlar için birer sınamadır.

Tüm heuristik kuramlar kesin, substantif, orta ölçekli kuramlara yol açmaz ya da onlarla uyumlu olmaz. Bunun nedeni tüm heuristik kuramların toplumu ve kültürü incelemede bilimsel yaklaşımla uyumlu olmamasıdır. Bilim, açıklamayı, nedensel ilişkilerin aydınlatılmasını amaçlar, bu da substantif ya da orta boy kuramları gerekli kılar. Buna karşın, bazı antropolojik heuristik kuramlar daha ziyade beşerî bilimlere yönelimlidir ve açıklamadansa (explanation) açıklamayı (explication) savunurlar. Açıklama genellikle fikirlerin ve eylemlerin ve insanların dahil oldukları örüntülerin ve pratiklerin onların için anlamını araştırmayı kapsar. Açıklama bu yüzden orta ölçekli kuramlardaki nedensel etkileri ilişkilendirmeye girişmektense özgül ve tikel olanın detaylandırılmasına odaklanmaya meyillidir. En etkili hümanistik heuristik kuram, tek başına Clifford Geertz tarafından ortaya konan ve ilk kez *Kültürlerin Yorumlanması*’nda (1973) aydınlatılan, *yorumlamaçılıktır* (interpretationism).

Benim benimsediğim kültür kavramı ... özü itibariyle semiyotik (göstergebilimsel) olanıdır. Weber’le birlikte, insanın kendi kendini incelttiği anlam ağlarında takılı kalmış bir hayvan olduğuna inandığımdan, kültürü tam da bu ağlar olarak ve dolayısıyla onun analizini yasa arayışındaki deneysel bir bilim olarak değil fakat anlamı aramada yorumlayıcı bir bilim olarak ele alıyorum. Sonrasında yüzeysel gizemlerine dair toplumsal ifadeleri yorumladığım şey, açıklamadır. (1973: 5)

“Yasa” arayışında olmadığını söylemekle Geertz, insan yaşamını açıklamak için bilimsel yasalar ya da substantif kuramlar bulma girişiminde olmadığını ifade eder. Şöyle ayrıntılandırır:

Yorumlanabilir imgelerin (... sembollerin) karşılıklı işlenen sistemleri olarak kültür, bir güç; toplumsal olayların, davranışların, kurumların ya da işlemlerin nedensel olarak atıf yapılabildiği birşey, değildir; kültür, içerisinde tüm bunların kavranabilir olarak -yani, yoğun olarak (thickly)- betimlendiği bir şey, bir bağlamdır. (1973: 14)

Geertz’in substantif, orta-ölçekli kuramlara alternatifi ‘yoğun betimleme (thick description)’dir, herhangi bir tekil zaman ve mekândaki herhangi bir özgül insan etkinliğinde içerilmiş olan pek çok anlamın ayrıntılı bir izahı. Dolayısıyla, Geertz için, arada kalmış hiçbir substantif kuram olmaksızın, yol gösterici olarak heuristik kuram ve yoğun betimleme vardır.

Kısmen Geertz’in ve yorumlayıcı antropolojinin etkisi altında, daha yeni bir heuristik kuram, *postmodernizm* (Marcus and Fischer 1986; Clifford and Marcus 1986; Marcus 1998), antropolojide bilimsel yaklaşımı ve tümüyle emprisizmi ve poziti-

vizmi yanlış ve politik olarak şüpheli olduğundan reddeder ve herhangi bir 'büyük anlatıyı' da tek yanlı olduğu için yadsır. Postmodernizm araştırmacının öznelliğini ve araştırma konularını, yani incelenen insanları, nesne olarak ele almadaki adaletsizliği vurgular. Bilimsel, substantif, orta-ölçekli kuramların bütün formülasyonlarını reddederek postmodernizm, araştırma konularının kendini 'ifade etme'sinin böylelikle bizim onlara kuramlarımızı ve yorumlarımızı dayatmamızdansa onların kendi hikâyelerini kendilerinin anlatabilmesinin sağlanmasına vurguda bulunur. Sonuç olarak postmodernizm de, hiçbir aracı kuramsal formülasyon olmaksızın, doğrudan heuristik kuramdan 'ifade etme'ye uzanır.

Paleoantropolojide Kuramlar

Geçmiş toplulukların kültürünü araştıran arkeologlar kuramları kullanmaları bakımından biyolojik antropologlara nazaran kültürel antropologlara daha yakındır çünkü ikisi de kültürü merkezi bir odak olarak paylaşırlar, kültürü açıklamada bize yardımcı olan ve her iki antropolojik alt disiplini birbirine bağlayan da kuramlardır. Ek olarak, 'arkeoloji, antropolojidir' iddiasındaki Yeni Dünya entelektüel geleneğinde yetişmiş Amerikan arkeologları, bu girişimde kendi kuramlarının çıkarlarıyla örtüşebilecek sadece tek bir değişiklik yapacaklardır: her şeyi geçmiş zaman kipine oturtacaklardır çünkü geçmiş toplulukların kültürlerine odaklanmaktadırlar. Heuristik kuramların var olduğunda hemfikir olacaklardır ve hâlâ pek çoğu geçmişte kültürlerin işleyişini görmede işlevselciliğe atıfta bulunacaktır.

Diğerleri, belli bir noktaya kadar, materyalistdirler çünkü verilerinin doğası maddi kültürdür ve sıklıkla maddi öğeleri, öğelerin kendisinden daha büyük öyküleri anlatmak için 'zor-

larlar'. Fakat materyalistler, ekokültürcülük olarak adlandırılan, aynı zamanda arkeolojik araştırmalara rehberlik edecek, çünkü arkeologların çalıştıkları uzun zaman süreci içerisinde iklim değişmektedir, üçüncü bir heuristik kuram ekleyeceklerdir. Tüm antropologlar, özelde ekokültürelciler, kati surette kültürlerin belirli bir çevresel bağlamda varolduğuna inanırlar, eğer iklim değişirse kültür de değişecektir. Ekokültürelcilik bu yüzden arkeologlar tarafından genellikle değişime yönelik nedensel bir açıklama olarak kullanılır. Buna karşın, kültürel antropologlar normalde toplulukları çevresel değişimi nedensel olarak kullanabilecek kadar uzun süre çalışmazlar.

Özelde 1960'tan bu yana arkeologlar Lewis Binford'un (1972, 1977) bayrağı altında kültürlerin neden geçmişte oldukları gibi olduklarını açıklama girişiminde orta-ölçekli kuramlara kucak açmışlardır. Arkeologlar varsayımlarının desteklenip desteklenmediğini görmek için belirli bir zamana ya da mekâna bağlanmamış konuların analizine ve deneylere odaklandılar. Örneğin, 1950'lerde, St. Petersburg'da yalnız başına çalışan Rus arkeolog Sergei Semenov (1964), tarih öncesi taş aletlerin işlevini açıklama girişimi esnasında mikroaşınma (microwear) analizinin ilkelerini keşfetti. Semenov analizinde, St. Petersburg'daki koleksiyonlarda açıkça bilhassa tarih öncesi Rusya'ya ait arkeolojik eserleri kullandı. Bu ilkeler, tarih öncesi Fransa ya da tarih öncesi Afrika'daki aletlerde mikroaşınmaya da uygulanabilir olacak mıydı? Orta-ölçekli kuramlar bu fikri, koleksiyonların karşılaştırılması ve bir araştırmacının üzerlerinde pek çok farklı mikroaşınma bırakarak farklı türlerdeki bir dizi aleti yaptığı ve kullandığı, ikinci bir araştırmacının da aletleri ve mikroaşınmalarını gözden geçirdiği (geride herhangi bir ipucunun kalmadığından emin olmak amacıyla yıkandıktan sonra), 'kör sınama' (blind

test), yoluyla test etti ve işlevleri hakkında sonuçlara ulaştı (Ke-eley and Newcomer 1977). Postmodernizm arkeolojide de destekçilere sahiptir ancak postmodern arkeologlar diğer kuramsal pozisyonları eleştirmesine ve bilimsel yöntemleri ve **mantıksal pozitivizmi** (bkz. Bölüm 7) reddetmesine karşın, geçmişe ilişkin kavrayışımızı geliştirecek bir çalışma ortaya koyamamıştır.

Biyolojik antropologlarsa, aksine, bambaşka bir kuramsal sese kulak verir. Birkaç istisna ile birlikte, biyolojik antropologlar Darwinci bilim insanlarıdır. Bu da şu anlama gelir: insan evrimini ve günümüz modern insanının durumunu anlamaya giriştiklerinde bunu katı Darwinci ilkeler içinde gerçekleştirirler. Şunu sorarlar, doğal seçilim (natural selection) niçin bipedalizmi (iki ayak üzerinde durma) gözetti? Neden beyinler daha da büyüme noktasında geride kaldı? Niçin bugün ekvator çevresinde yaşayanlar ötelerde yaşayanlara göre daha kara bir deriye sahiptir? Darwin'in evrimdeki öğretilerinden biri nedene kayıtsız kalmasıydı (1850'de bunların pek çoğunu anlamamıştı), milyon yıllarca süren evrim nedeniyle, popülasyonlar herhangi bir zamanda çevrelerine mükemmel adapte olmuşlardı. Peki, bipedalizm neye adapte olmuştu? Neden dört-ayaklılıktan iki ayaklılığa dönüş daha çok hominidlerin (insanöncesi) çevrelerine adapte olmalarını sağladı?

Biyo antropologlar da insanı tıpkı arkeologların ve kültürel antropologların yaptığı gibi incelemesine rağmen, aralarındaki büyük farklardan biri açıklama kuramlarıdır. Biyolojik antropologlar bir tek kurama, eğer Darwin haklıysa, adaptasyonu ortaya çıkaran doğal seçilime bağlanır. Buna karşın, kültürel antropologlar açıklama bulmada kendilerine rehberlik edecek birkaç kuram içinden seçim yaparlar. Nihayetinde, tüm antropologlar, uzmanlık alanları farketmeksizin, kuramsal düşünürler çünkü

gördükleri şeye ve insanlık durumunu açıklamada gördükleri şeyi nasıl yorumlayacaklarına kuram yol gösterir.

Nasıl Kuramsal Düşünebilirsiniz?

Ne zaman şeyler hakkında düşünsek ya da ne zaman şeylere bir bakış atsak, heuristik bir kuram tarafından yönlendiriliriz. O kuram 'Amerikan kültürü' üzerine temellenmiş ve 'sağduyu' olarak ele alınmış örtük bir kuram olabilir veyahut dinimiz ya da politik konumumuz üzerine temellenmiş belirgin bir kuram olabilir ya da antropoloji, ekonomi, tarih veya edebi eleştiri gibi akademik bir disiplin üzerine temellenmiş belirgin bir kuram olabilir. Hangi varsayımda bulunduğumuz önemlidir; neyi aradığımız, ne bulmayı umduğumuz, gerçek kategoriler ve sınıflamaları heuristik kuramlarımız üzerine temellenir. (Araştırmada eğilimler, varsayımlar ve önkavramsallaştırmalara ilişkin bir tartışma için bkz. Bölüm 7)

Kuramsal düşünmede bir önemli adım, heuristiklerimizin farkında olmamız, yol gösterici kuramımızı belirgin kılmamız ve varsayımlarına ve mantıksal içermelerine (implications) dikkat kesilmemizdir. Diğer bir deyişle, kuramsal düşünmenin bir kısmı heuristik kuramı bilinç düzeyimize getirmek ve ona karşı eleştirel bir tutum almaktır. Kendi heuristik kuramlarımızın farkında olmakla, daha öz-eleştirel ve zihinsel olarak daha sorumlu bir tarzda ilerleyebiliriz.

Kuramsal düşünmede bir diğer adım, ister belirgin olsun isterse olmasın, toplum ya da kültüre ilişkin antropolojik ya da diğer herhangi bir izahat heuristik kuram üzerinde temellenir. Malenezya'daki defin ayinine (ritüeline) ilişkin oldukça betimleyici (bizim eğilimimiz açısından belki de çok fazla betimleyici) bir kitap okuduğumuzu varsayalım. Yazar heuristik kuramı

hakkında yeterince belirgin olmasa dahi, defin ayinini ele alışını yazarın heuristik yaklaşımını yansıtacaktır. Öyleyse, kendimize şunu sormalıyız, “Yol gösterici heuristik kuram nedir?” Örneğin, yazar bir kültürel materyalistse, defin ayinini (ki üst yapı olarak ele alınacaktır) toplumsal örgütlenme biçimleri (yapı) ya da insanların geçim tarzı (altyapı) bakımından açıklamaya yönelik bir girişimde bulunacaktır. Ancak yazar yorumlayıcı bir antropologsa, defin ayini daha geniş anlam alanları bağlamında ele alınmak suretiyle yorumlanacaktır, o halkın metafiziği (örneğin, ölü atalarının süregelen etkileri ya da öte dünya veya yeniden dünyaya gelme hakkındaki düşünceleri), teolojisi (örneğin, tanrılar ve Tanrı, hesap günü hakkındaki düşünceleri) ve toplumsal varsayımları (örneğin, toplumsal sınıfların ölümden sonra da devam edip etmediği) gibi. Kuramsal düşünme, antropologlar ya da başkaları tarafından ortaya konan pek çok açıklamanın, raporun ve yorumun kuramsal arka planını bilmek anlamına gelir.

Kuramsal düşünmede üçüncü bir aşama çalışmanızı, makale yazarken ya da sınavda yazarken, kendi kuramsal varsayımlarınıza ve çerçevenize ve de antropolojide ya da diğer ilişkili alanlarda başta gelen, hem heuristik hem de substantif kuramsal çerçevelerle kesin olarak ilişkilendirmenizdir. Başka bir deyişle, olguları rapor etmeye ne kadar odaklanırsanız odaklanın, bunları yazarların kuramlarıyla ve de antropolojide geçerli diğer kuramlarla ilişkilendirmek zorundasınız. Dolayısıyla kuramlarla içli dışlı olmanız ve tartışmanızı ne zaman desteklediğini ve etkilediğini görebilmeniz ve de bunu sunumlarınızın bir parçası olarak açıklayabilmeniz zorunludur.

Sonuç olarak, kuramsal düşünme, ister heuristik isterse substantif olsun, kendi düşüncünüzde ve sunumlarınızda, ku-

ramla birlikte çalışmanız anlamına gelir. Başka insanların kuramsal formülasyonları, bunlar şöhretli antropologlarınki olsa bile, hiçbir zaman nihai sözler değildir ancak kuramsal fikirleri geliştirmede ve detaylandırmada temel olarak kullanılabilirler. Size öğrencilik zamanımdan kendi düşüncümden basit bir örnek vereyim. Merton (1957) geleneklerin ve kurumların açık ve gizli işlevlerinden bahsediyordu: açık işlevler arzu edilen ve sonuçları onaylanmış olanlardı bunun aksine gizli işlevler arzulanmayan ve sonuçları onaylanmayanlardı. Cinsel özgürlük 1960'ların cinsel devriminin açık bir işleviyken, bekâr, genç anneler tarafından doğurulmuş çocuklar cinsel devrimin gizli işleviydi. Fakat bana öyle geliyordu ki bazı sonuçlar arzulanabilir ancak onaylanmayabilirdi, (doğru da olabilir yanlış da) televizyon izlemekten dolayı çocukların zihinsel güçlerindeki artış gibi ya da arzulanmayan ancak onaylanmış olabilirdi, çocukları okula göndermenin ebeveyn otoritesini ve kontrolünü azaltması gibi. Bu küçük kavramsal keşif büyük bir sosyolojik dönüm noktası olmasa da ve de bundan büyük bir şöhret elde edemesem de, öğretmenlerim bir parça etkilenmişlerdi. En önemlisi, kuramsal düşünme yolunda bana yardımcı olmuştu.

KAYNAKÇA

- BINFORD, L. R. 1972. *An Archaeological Perspective*. New York: Seminar Press.
1977. *For Theory Building in Archaeology*. Orlando, FL: Academic Press.
- CLIFFORD, J. and G. E. MARCUS, eds. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, CA: University of California Press.
- COLSON, E. 1962. *The Plateau Tonga of Northern Rhodesia*. Manchester, UK: Manchester University Press.
- GEERTZ, C. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.

- HARRIS, M. 1966. "The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle." *Current Anthropology* 7: 51–66. 1974. *Cows, Pigs, Wars, and Witches: The Riddles of Culture*. New York: Random House. 1979. *Cultural Materialism*. New York: Random House.
- KEELEY, L. and M. NEWCOMER 1977. "Microwear Analysis of Experimental Flint Tools: A Test Case." *Journal of Archaeological Science* 4: 29–62.
- MARCUS, G. E. 1998. *Ethnography through Thick and Thin*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- MARCUS, G. E. and M. J. FISCHER, eds. 1986. *Anthropology and Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- MERTON, R. 1957. *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: Free Press.
- RADCLIFFE-BROWN, A. R. 1952. *Structure and Function in Primitive Society*. London, UK: Cohen and West.
- SALZMAN, P. C. 2001. *Understanding Culture: An Introduction to Anthropological Theory*. Prospect Heights, IL: Waveland.
- SEMENOV, S. A. 1964. *Prehistoric Technology*. New York: Barnes & Noble.
- STEWART, J. 1963. *Theory of Culture Change*. Urbana, IL: University of Illinois Press.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Bu bölümde sorulan ilk soruda ortaya konduğu gibi, kuramsal düşünme antropolojik düşünmede size neden yardımcı olsun?
2. Komşuluk kültürünü incelemek üzere Yeni Gine'nin dağlık kesimlerine gitmeyi planlıyorsunuz. Size en fazla ilginç gelen heuristik kuramı seçin ve bu kültürü incelemeye yaklaşımda bu kuramı nasıl kullanacağınızı tartışın.

5. Bölüm

ANTROPOLOJİK DÜŞÜNMEDE BİLİMİ KULLANMAK¹

Robin O'Brian, *Elmira College*

Patricia C. Rice, *West Virginia University*

Geoff Clark, İspanyol Üst Paleolitik dönem konusunda oldukça tanınan bir uzman, yakın zamanda bizlerden birine, “ben ilk olarak bir bilim insanıyım, ikincileyin bir antropologum ve üçüncü olarak da bir arkeologum” dedi. Bu sıralamayı kullanmak suretiyle Clark, evvela bir bilim insanı (yöntem), ikinci olarak bir antropolog (geniş tabanlı içerik) ve son olarak da bir arkeolog (özgül içerik) gibi akıl yürüttüğünü ifade ediyordu. Antropolojideki uzmanlık alanımızın ne olduğu farketmeksizin, ilk ve en önce bilimsel olarak düşünmek zorundayız ve bir antropoloji öğrencisi olarak, sizler de bilimsel olarak düşünmek zorundasınız. Bunu nasıl yaparız ve buna uygun olarak, siz bunu nasıl yapmalısınız?

Bilim, birşey hakkında bir düşünme biçimidir. Bilgiyi arama yöntemidir. Bilim ille de fokurdayan imbikleri ya da beyaz laboratuvar önlüklerini kapsayacak değil. Bilim insanları yeterli gözlem ya da veri uygun şekilde kullanılırsa olguların (geçmişteki ya da şimdideki) açıklanabileceği düzenli bir dünyanın orada bir yerde var olduğuna inandıklarından, bu dünya bilinebilirdir. Ve de bilim insanların peşinde koştuğu bilgi de budur. Bilim, şeyleri

ve olan bitenleri açıklamada veri toplamının ve betimlemenin ötesine geçer.

Örneğin, *biyolojik antropologlar* atalarımıza ait fosilleri sadece kazıp ortaya çıkarıp ardından betimlemezler; sonrasında ve şimdi arasında neden değişiklik olduğunu ve eğer yeterince örneğe sahiplerse, aynı döneme ait bir fosilin diğerinden neden farklı görüldüğünü açıklamaya da girişirler. Arkeologlar, kazıda ortaya çıkardıkları taş aletleri ya da seramik çömlek parçalarını sadece betimlemezler; bu aletlerin nasıl kullanılmış olduğunu da açıklamaya çalışırlar. Ve oldukça farklı görünse de, diğer antropologlar inceleme yaptıkları insanların yapıp ettiklerini ve söylediklerini veri olarak kullanırlar. Hindistan kırsalında araştırma yapan bir *kültürel antropolog* yetersiz beslenme alanlarında bile sığırların oldukça geniş çapta varlığına dikkat kesilebilir ve neden insanların et yemediklerini merak edebilir (Harris 1966). Bir *dilbilim* uzmanı aynı muhitteki insanların kullandıkları dilde seslere karşılık gelen sembollerini not edecek ve ardından tamamiyle farklı bir dili kullanan komşu gruptaki insanlarla nasıl ticaret yapabildiğini izah etmeye girişecektir.

Bilim insanları bilim yapmak için istatistik kullanmak ya da deneyler yapmak zorunda değildir. Tüm yapmak zorunda oldukları, bilimsel düşündürmektir. Bilimsel düşündürmek bilim yapmaktır ve bilim yapmak yöntem gerektirir. Bilim insanlarının kullandığı şey bilimsel yöntemdir. Bilimsel yöntem araştırmaya değer birşeyle, henüz bir cevaba sahip olmadığımız bazı sorularla başlar. Eğer bir soru varsa, ona yönelik birden fazla olası cevap vardır. Bir soru olası bir cevapla ortaya konduğunda, hipotez (faraziye) olur. Başka türlü söylendikte, bir hipotez birşey hakkında iyi bir tahmindir. İşte bazı antropolojik örnekler. “Varsayımımız odur ki modern insanlar yaklaşık 100 000 yıl ön-

cesinden bu yana Dünya'dadır." Bu, var olan fosil bulgularına ve modern tarihlendirme tekniklerine yaslanan iyi bir tahmindir. "Eğer taşçı ince tabakalar (flakes) yerine dilgi yapmış olsaydı bir taş nodülünden (yumru) çok daha fazla alet yapabilirdi varsayımında bulundu." Bu, taşçının daha önceki taş yontma deneyleri üzerine temellenen iyi bir tahmindir. (Not: Tarih öncesi dönemlerde taşçılık atalarımızın yararlı aletler yapma yöntemi; modern zamanlarda taşçılık arkeologlar tarafından, tarih öncesi aletlerdeki işaretler gözlenerek aletlerin nasıl yapılmış ve kullanılmış olabileceğine karar vermeyi tecrübe etmek için deneysel olarak yapılıyor.) "Varsayımım odur ki, Hindistanlı çiftçiler sığırlarını yemezler çünkü pulluk hayvanları olarak daha faydalıdır, eğer bu hayvanları yerlerse ekip biçemezler." Bu, gözleme ve çiftçilerle konuşmaya dayanan iyi bir tahmindir. Son olarak, "Varsayıyorum ki Yeni Gine dağlarındaki insanlar kendi dillerini konuşmayan komşularıyla ticaret yapabilirler çünkü ticaretini yaptıkları şey onlar için çok değerlidir ve gerçek anlamda ticareti jest ve mimiklerle yapabilirler." Bu, yine gözleme (jest ve mimikler) ve oradaki insanlarla konuşmaya dayanan iyi bir tahmindir.

Hangi varsayımı izlemek isterseniz isteyin, fosil, eserler, gelenekler ya da dil, bir sonraki adım onun yanlış ya da desteklenir olup olmadığını keşfetmeye girişmektir. İlginç pek çok şey yanlışlanamaz ve dolayısıyla bilimsel araştırmaya konu değildir. Bazılarımız dış perisinin var olup olmadığını bilmek isteyecektir ancak gerçekten var olduğunu (ya da olmadığını) farzetmek bilimsel değildir çünkü bu varsayım yanlışlanamaz.

Bahsi geçen faraziyelerin herhangi birini test etmek için, bilim insanı-antropolog sorduğu soruyu yanıtlayacak ya da onu destekleyecek uygun veriyi toplamak zorunda olacaktır. İnsanların cenaze ritüelleri hakkında bir soruyu cevaplamak için penguenler üzerine veri toplayıp uygulayamazsınız. Fosiller, eserler, gelenek hakkındaki gözlemler ve konuşulan özgül dile ait bant kayıtlarının tümü kanıt ya da veri olarak düşünülür ve tikel bir varsayımı desteklemek ya da yanıtlamak üzere kullanılır. Eğer kanıt desteklerse, faraziye desteklenir; değilse, yanlıştır.

Herhangi bir faraziye destekleyen ya da yanıtlayan kanıt veya veriyle ne kastediyoruz? Modern insanların yaklaşık 100 000 yıldan beri evrimleşmiş olduğunu öne süren bir varsayım için, eğer bir biyolojik antropolog Etiyopya'da kesin bir şekilde 140 000 yıl öncesine giden yeni bir bütün fosil bulursa ve özellikleri günümüz insanlarıyla % 98 oranında aynılık gösterirse, ilk modern insanın tarihine dair varsayım desteklenmiş olacaktır. Ancak eğer çok iyi-tarihlenmiş fosil kökenimizdeki daha evvelki türlere daha yakın olarak ilişkilendirilmiş fazla sayıda özellik gösterseydi, bu varsayım yanlıştır, yani, desteklenmeyecekti. Bir örnek daha ele almamız gerekirse, eğer modern erkek taş yontucusu aynı ölçüdeki yonga yumrucuğundan yongalar (flakes) kadar kullanışlı iki kat daha fazla dilgi yapabilseydi, aynı miktardaki taşla daha fazla alet yapabileceklerinden insanların alet üretimlerini değiştirdiğini öne süren varsayım desteklenmiş olacaktı. Ancak eğer modern kadın taş yontucusu yongalardan daha az dilgi yapmış olsaydı, bu varsayım yanlıştır olacaktı. Atalarımızdan sadece tek bir cinsin mi alet yaptığını bilmiyoruz fakat erkek üst kol kuvvetinin kadından her zaman daha fazla olduğunu varsayabiliriz. Önde gelen bilim felsefecisi olarak, Karl Popper, yılar önce, bir faraziye yanlıştır diyorsa, o

bilim değildir, demişti. Şunu ekleyebiliriz, eğer bir faraziye yanlıştır, “sil baştan” demektir.

Faraziyeleri sınama kendi çalışmasını sınavan ve yeniden sınavan tek bir bilim insanının yegâne işi değildir. Öteki bilim insanları da kuşkucu bir pozisyon takınabilir ve aynı sonuçları elde edip etmediğini görmek üzere faraziyeyi yeniden sınar. Eğer aynı veri ve yöntemler kullanılırsa, *yineleme* faraziyeyi destekleyebilir ya da reddedebilir. Bu yüzden, bilim bireysel bir girişim olmaktan daha ziyade kolektiftir.

Faraziyelerin yanlışlığı ortaya konabilir, fakat asla *kamtlanamazlar* çünkü soruyu cevaplayan uygun nitelikteki bütün verilere ulaşmak asla mümkün değildir. 100 000 yıl önce yaşamış tüm insanların geride bıraktıklarına sahip değiliz, yapılmış tüm taş dilgilere ve yongalara sahip değiliz, toplumsal geleneklerinin pek çoğunun ortaya çıktığı dönemlerde Hindistan’da ya da Yeni Gine’de değildik ve dahası bütün ticari seferleri izleyemeyiz. Bilim insanları asla ‘kanıt’ ya da ‘kanıtlamak’ kavramlarını kullanmazlar çünkü bu tarz kavramlar mutlak kesinlik ima eder. Aynısı ‘hakikat’ sözcüğü için de geçerlidir çünkü şüphenin gölgesinden bile uzak bir kesinlik ima eder. Bilim insanları hakikatin peşinde olma iddiasının aslını bilirler çünkü hakikat ele geçirilemezdir. Bilim insanları, ulaşılabilir veri sağlayan, muhtemelen doğru bir şeyin betimlemesi olarak tanımlanmış bilgiyi elde etmekten hoşnutturlar. Ancak hakikat ve kanıt sonlu ve değişmez ise de bilgi değişebilir ve akışkandır. Bugünün bilgisi dünün köhnemiş mitidir ve yarının bilgisi bize şimdi bildiğimizi düşündüklerimizin yarısının yanlış olduğunu gösterecektir. Bilim insanları bilgideki değişimi ararlar ve bir bilim adamının başkalarının çalışmalarına olduğu kadar kendi çalışmasına da şüpheli yaklaşması faydalıdır.

Bilgide değişim bazen oldukça yavaş ortaya çıkar; bazen de son derece hızlı. Bilgide değişimin yavaşça ortaya çıkışına örnek olarak, biyolojik özelliklerin bir nesilden diğerine nasıl aktarıldığını düşünün. Binlerce yıl boyuncadır, insanlar çocukların yabancılarından ziyade ebeveynlerine geçtiğinin farkındadır. 1800'lerin sonlarına kadar, bilim insanları özelliklerin kanda taşındığını düşündüler; sonra Gregor Mendel Kalıtım Yasalarını ortaya koydu, fikirlerinin kavranıp kabul edilmesi 34 yıl sürdü. Nihayetinde, 1950'lerde modern genetikten söz edebilmemizden evvel de bir 50 yıl daha geçti.

Bilgideki diğer değişimler dikkate şayan şekilde hızlıdır, örneğin 1991 yılında Alplerin Avusturya-İtalya sınırında bulunan bir mumyanın, Buz Adam, Ötzi'nin keşfedilmesi gibi. İlk keşfedildiğinde, bir önceki yılki berbat fırtınanın bir kazazedesi olduğu zannedildi ancak beden dokularının durumu eski olduğunu gösteriyordu. İlk başta, ihtimal olarak 2000 yaşında olduğu tespit edildi fakat yakınlarda, karbon 14 mumyanın 5300 yaşında olduğunu ortaya koydu. Ölüm nedeni olarak, ilk bilgiler donarak öldüğünü, daha sonra buz ve karın dokusuna işleyerek bedeni mumyaladığını telkin ediyordu. Çok yakın zamanda, bilgisayarlı tomografi (CAT) taraması omuzunda bir ok yarasını ortaya çıkardı ve doğrudan ya da dolaylı olarak ölümüne bunun neden olduğuna inanılmaya başlandı (Bahn 2002; Fowler 2000). Geçmiş on yıl içindeki herhangi bir anda, Buz Adam'a ilişkin bilğimiz o zamanda elde edilen verilere dayanmaktaydı fakat ek kanıtlar elde edildikçe, bilğimiz değişti. Dahası değişmeye de devam edecek. Şükür ki hiçbir bilim insanı bir şey 'ispatladığı' iddiasında değil.

İlginç bulgulardan sonuçlara doğru giderken atılacak adımların sırası bağlamında bilimsel yöntemin iki çeşitlemesi (varyas-

yon) vardır. Eğer ilgi çekici bir şey hakkında bir faraziye herhangi bir veri elde etmeksizin (gözlem yapma, insanlarla konuşma, dilleri duyma) oluşturulmuşsa, bu tip bilim tümdengelimisel (dedüktif) bir bilim olarak adlandırılır. Bu faraziye bilim insanının aynı görüşte olmadığı başka birinin önceki çalışmasından ya da gün sonunda bir bira üstüne diğer bilim insanlarıyla yapılan beyin fırtınası seansından veya bir rüyadan geliyor olabilir. Burada önemli olan nokta bir şey hakkında, 'İddia ediyorum, birbirlerini anlayamasalar da komşularıyla jest ve mimikler yoluyla ticaret yapabilirler.' ifadesinde olduğu gibi iyi bir tahminde bulunmaktır. Tümdengelimisel bilimde, bilim insanı daha sonra verilerin bu tahmini destekleyip desteklemediğini görmek üzere uygun veri arayışına geçer. Eğer bulursa, tahmin desteklenir; yok değilse, kötü bir tahmindir. Bir diğer çeşitleme tümevarımsal (indüktif) bilim olarak adlandırılır. Tümevarımsal yöntemlerde, herhangi bir soruya cevap olup olmayacağına ya da bir soruya nasıl cevap olabileceğine dair ön yargı oluşturmaksızın, belirli bir ilgi konusuna dair veriler özgür biçimde toplanır. Veri toplama ve analizden o konu hakkında geçici bir sonuç ortaya çıkar ve bu sonuç bir faraziye olur. Artık faraziyeyi desteklemek ya da yanlışlamak için farklı veriler toplanmalıdır. Öyleyse, kişinin sürecin neresinde başladığına aldırmaksızın, süreç benzerdir: farzetme, veri toplama, veri analiz ve sonuç.

İşte size tümdengelimisel ve tümevarımsal olarak oluşturulmuş üç araştırma projesi örneği:

1. Fildişinden, kemikten ya da değerli taşlardan oyulmuş ve Avrupa Üst Paleolitik döneme ait 25 bin yıllık Venüs heykelticiklerinin doğurganlık simgesi taş bebekler olduğu herkesin 'malumudur'. Doğru mu? Tam olarak değil. Bir kadın antropolog Venüs heykelticiklerini çalışan antropologların -ki tamamı

erkekti- heykelciklerin bariz çıplaklığından etki altında kalıp bu yüzden doğurganlığı onlara atfedip etmediğini merak etti. 180 Venüs heykelciğine ve popolarına yaşlarına (sanatçı genç, orta yaşlı ya da yaşlı kadın yontmaya girişmiş miydi?) ve gebelik durumlarına (sanatçı hamile bir kadın yontmaya girişmiş miydi?) göre tek tek bakmaya karar verdi. Mümkün olan tüm Venüsleri kategorize ettikten sonra sonuç şuydu: heykelciklerin sadece yüzde 17'si doğru yaş kategorisindeydi ve belirgin şekilde gebeydi. Bu sadece doğurgan taş bebek düşüncesinin yanlışlığını ortaya koymakla kalmıyor aynı zamanda sonuçlar yeni bir varsayımın ortaya çıkmasına da yol açıyordu: Kadınların heykeli yapılmıştı çünkü topluluk tarafından yenen yiyeceğin büyük kısmı onlar tarafından karşılanıyordu, gebe kalıp bebek sahibi oluyorlardı ve evin ve hanehalkının en etkili merkezidi (Rice 1981). Yeni kanıtlar daha sonra yeni hipotezi desteklemek (ya da çürütmek) üzere toplanacaktır. Bunun *tümevarımsal* bir araştırma olduğunun farkında olmalısınız çünkü veriler özgürce toplandı ve bir faraziyeyle sonuçlandı. Araştırma aynı zamanda kadın ve erkek bilim insanlarının farklı cinsiyetlere sahip olmalarından dolayı aynı şeyleri farklı gözlemlediklerini –bu örnekte, Venüs taş bebekleri- ortaya koymaktadır (Bilim insanlarının neden fikir ayrılığında olduğuna dair daha fazla örnek için Bölüm 7'ye göz atın).

2. Bir tarihöncesi sanat uzmanı, önceki uzmanların inançlarının aksine, meşhur 18.000 yıllık Altamira mağarasının tavanındaki bir çizimin yaban domuzu değil, bir bizon olduğu sonucuna vardığı bir araştırma yayınladı. Bir başka tarihöncesi sanat uzmanı ise ardından hayvanın bizonla özdeşleştirilmesini sorguladı ve en nihayetinde bunun bir yaban domuzu olduğu varsayımını desteklemek üzere veri bulma çalışmasına girişti. Bu

uzman söz konusu hayvanların, mağara sanatındaki bizonların ve yaban domuzlarının ve yaşayan bizonların ve yaban domuzlarının üzerindeki çeşitli noktaları ölçümledi ve iki hayvanın biçimlerini (görelî bacak uzunluğu ve vücut şekli) betimleyen dört orantıya ulaştı. Tüm hayvanların orantılarını karşılaştırmak suretiyle, uzman söz konusu hayvanın bizona değil yaban domuzuna uyduğunu bulguladı (Rice 1992). Bunun bir *tümdengelsel* araştırma olduğunun farketmiş olmalısınız çünkü araştırmacı herhangi bir veri (orantılar) toplamadan önce faraziyesi ('Bu bir yaban domuzudur.') zaten oluşturmuştu.

3. Eğer yaşadıkları yerde artan ekonoimik gereksinimlerde artış olduğu için Maya kadınlarının çiftçi olup olmadıklarını merak eder ve güney Mexico'da bu faraziyeyi bir araştırma yürütmek suretiyle sınamaya karar verirsiniz, bu bir *tümdengelsel* bilimdir çünkü 'Maya kadınları ekonomik gereksinimler nedeniyle çiftçiliğe başlayacaklar.' faraziyeniz Mexico'ya seyahatinizden önce gelir. Hâlihazırda Maya kadınlarının çiftçiye dönüşmelerinin nedeni hakkında bir tahminde bulundunuz. Ancak oraya varıp gerçekten ekonomik gereksinim olduğunu ancak kadınların çiftçiye değil ticari dokumacılara dönüştüğünü keşfettiğinizde faraziyeniz ispatlanmaz ya da yanlışlanır. Öyleyse, diğer pek çok iyi araştırmacı gibi, kadın dokumacılar hakkında pek çok veri toplarsınız. Nerede yaşadıkları, ne dokudukları, dokumayı nasıl öğrendikleri ve arkadaşları, cemaatleri, dinleri ve aileleri hakkında sorular sorarsınız. Bu, tümevarımsal bilimdir çünkü farzedilen bir soru sorulmaksızın veriler özgürce toplanmıştır. Bu, akıcı bir konuşma için önemli hissini uyandırır da, ki öyledir, aynı zamanda sorabileceğiniz başka sorular için daha fazla bulgu demektir. Saha çalışmanızdan dönüp bulgularınızı analiz ettiğinizde, şehirde yaşayan ve Protestanlığa

dönmüş olan Maya kadınlarının dokuma yapmaktan ve ticari olarak üretilmiş el işlerini satmaktan anlamadığını buna karşın annelerinden hâlâ dokuma yapmayı öğrenen kırsaldaki kadınların geleneksel el işlerini sattığını keşfederseniz bu, verilerinizi topladıktan sonra ortaya çıkan bir tümevarımsal varsayıma dönüşür ('Protestan kadınların Katolik kadınlara nazaran geleneksel dokuma becerilerine sahip olması ve kullanması daha az olasıdır.') Büyük olasılıkla bundan sonra o varsayımı desteklemek ya da reddetmek için yeni, belki de niceliksel veriler toplamaya dönecek ve sonrasında muhtemelen 'neden' sorularına doğru ilerleyeceksiniz. Araştırma daha öte araştırmayı doğurur.

Faraziye sözcüğünün bir bilim insanının araştırma sonuçlarına dair sahip olduğu *güven seviyesiyle* ilişkili bir başka anlamı daha vardır. Eğer bir bilim insanı bir sonuca ilişkin orta düzey bir güvene sahipse, belki de gerçekte çalışmayı kendi yaptığı için, 'faraziye desteklenmektedir' ifadesi uygundur. Eğer bu faraziye belirli yıllar boyunca pek çok farklı bilim insanı tarafından yeniden ve yeniden sınanır ve hâlâ desteklendiği (reddedilmedikçe ya da yanlış olduğu bulgulanmadıkça), faraziyenin güvenilirliği onu **kuram** (teori) düzeyine yükseltir. Bir kuram yüzyıl ya da daha fazla varlığını koruduğunda ve yüzlerce bilim adamı tarafından durmaksızın çürütülmeye çalışıldığında, onun güvenilirlik düzeyi son derece yüksektir ve yasa olarak adlandırılır. Bunların her birinin -faraziye, kuram ya da yasa- hâlihazırda yanlış olduğu bulunabilir ancak ne kadar yüksek güvenilirlik düzeyi varsa yanlış bulunma ihtimali o kadar azdır ('kuram'ın diğer anlamları için 4. Bölüm'e bakınız).

Örneğin, Charles Darwin doğal seçim fikriyle çıkıp geldiğinde, bu bir faraziyeydi. Bu faraziye doğada gözlemlenebilir bazı şeyleri açıkladı, Galapagos Adaları'ndaki kaplumbağa ka-

buklarının şekli gibi, fakat doğa hakkında, misal genetik gibi, bilinmeyen daha pek çok şey vardı. Yirminci yüzyıl dönümünde, bilim insanları mutasyonları ve bazı genetik ilkeleri biliyorlardı ve biyolojik dünyanın pek çok şeyi doğal seçilimle açıklanabiliyordu. Bu noktada, doğal seçilim bir kurama dönüştü çünkü orijinal faraziye güvenilirlik düzeyine ulaşmıştı. *Türlerin Kökeni* basıllı beri 150 yıl geçmiş, doğal seçilimi çürütmeye girişen binlerce bilim adamına rağmen. Yer yer eğilip büküldü ve değişti ancak genel itibariyle, doğal seçilimin Darwin'ci sürümü (versiyonu) değişmedi. Güven düzeyimiz ona yasa-benzeri bir statü sağlıyor. Bu yüzden faraziye, kuram ve yasa bilimsel güvenilirlik sürekliliğindeki basamaklardır. Pek çok bilgi yasa-benzeri değildir, kuram terimi sömürülmeye açıktır ve bu yüzden sahip olduğumuz bilginin çoğunluğu faraziye formundadır, eğer hakkı verilirse ya da desteklenip desteklenmediğinin görülmesi için tekrar sınıırırsa, daha yüksek bir güvenilirlik düzeyine çıkmaya hazırdır.

Bioarkeolojik antropoloji dünyasında halen yeniden ve yeniden sınıanan bir varsayım örneği de modern insanın atalarında Neandertalin rolüne ilişkindir. Faraziye her iki yönde de kurulabilir: Neandertaller atalarımız arasında yer almakta ya da yer almamaktadır. Daha yetkin olarak geliştirilmiş bir faraziye, 'Neandertaller Avrupa'da *Homo sapiens*lerden, her iki grup, en azından Batı Avrupa'da, belki de 10 000 yıl önce birbiriyle örtüşmüş olsa bile, ayrı bir türdü' şeklinde olabilir. Bazı uzmanlar bu faraziyeyi her iki popülasyonun fosillerini karşılaştırarak sınıadı, ayrı türler olarak adlandırmak için kalıtsal özelliklerinde kâfi derecede farklılaştıkları ve atalarımız arasında asla yer alamayacakları sonucuna ulaştı; bazıları dört Neandertal, pek çok erken modern insan ve çağdaş insan üzerinde mitokondriyal DNA'yı

(mtDNA) kullanarak test etti, vardıkları sonuç tek bir tür sayılmaları için pek çok genetik farklılığa sahip olduklarıydı. Bu sınamalar faraziyei desteklemişti. Başka uzmanlar mtDNA'nın insanlar tarafından lekelenmeye oldukça yatkın olduğunu ve eğer değilse bile, insan popölasyonları arasında ırk karışımını imkânsız kılacak ne kadarlık bir fark olması gerektiğini gerçekten bilmediğimizi öne sürdüler. Bilgideki bu eksikliğin nedeni başarılı ya da başarısız ırk karışımını sınamak için moden insanlara yeterince yakın başka türlerin olmamasıdır. Ancak diğer uzmanlar büyük çoğunluktaki Neandertal fosillerinde ve ardından gelen istilacı modern insanlarda ortaya çıkan biri dizi biyolojik özelliğe işaret eder ve bu özelliklerin iki popölasyonun ırk karışımı yoluyla ortaya çıkmış olması gerektiğini ileri sürer. Bu, varsayımı reddeder (Bu probleme ilişkin daha öte bakışaçıları için 7.Bölüm'e bakınız). Burada konu şudur, bilim insanları faraziyeleri tekrar tekrar test etmeyi sürdürürler ve bazı durumlarda, yeni bir araştırma orijinal faraziyei desteklerken bazı durumlarda da reddeder. Bazen yanlışlama (falsification) faraziyei daha öte çalışılmaktan uzaklaştırır lakin Neandertal faraziyesi örneğinde taraflar o kadar kemiklemiştir ki her iki tarafta da sınamalar sürecektir.

Tekrar tekrar sınamanın kültürel bir örneği, pek çok insan için temel bir ilgi olan, insanların çocukları ve gençleri nasıl büyüttüğüne ve anladığına göndermede bulunur. 1920'lerde Margaret Mead Samoa'nın geleneksel Polinezya toplum yapısında yetişen çocukların huzurlu, uyumlu gençler (teenager) ortaya çıkaracağı faraziyesinde bulunmuştu. Mead, Polinezyalı gençlerin tam anlamıyla duygusal karışıklık içerisinde görünen Amerikan gençlerinden dramatik olarak farklılaştığını öne sürmüştü. Mead, Samoalı ve Amerikalı gençler arasındaki farkın

ergenliğin biyoloji tarafından değil oldukça güçlü biçimde kültür tarafından şekillendirildiği anlamına geldiği sonucuna ulaşmıştı (1928).

Çok sonraları, 1980'lerde, bir başka antropolog, Derek Freeman, 1940'larda Samoa'nın başka bir yerinden toplamış olduğu verileri kullanarak, Samoa'lı gençlerin, Amerikalılardan farklı şekilde ifade etseler de, epeyce anksiyete ve karışıklığa sahip olduklarını öne sürdü. Mead'in aksine Freeman, ergenliğin muhtemelen tüm kültürlerdeki gençler tarafından deneyimlenen biyolojik bir durum olduğunu ifade etti (Freeman 1983). Freeman'ın çalışması faraziyeyi sınamak isteyen diğer antropologlar tarafından eleştiriye konu edilmişti. Görünen o ki Mead ve Freeman'ın her ikisi de bir parça haklı bir parça da yanılıydı ve asgari düzeyde bir takım ergen huysuzlukları biyolojik olarak dürtülenmektedir ancak gençlerin davranış ve duygularını ifade ediş biçimlerini kültür, sözkonusu toplumun kuralları ve düşünsel dünyası, şekillendirmektedir. Mesele henüz kapanmamıştır ve diğer kültürel antropologlar çalıştıkları gruplardan elde ettikleri verilerle biyolojik ve kültürel faraziyeleri sınamaya devam edeceklerdir.

Bilim insanları veri ya da kanıtla ilgili konuşup yazdıklarında ne kastetmektedirler? Veriyi ve bulguları nasıl elde ederler? Onlarla nasıl iş görürler? 10.Bölüm hususi olarak antropolojik araştırma, 13.Bölüm ise saha araştırması yapma üzerine odaklanmaktadır. Bu yüzden biz, antropologların veriye veya bulguya nasıl eriştiklerine ve nasıl analiz ettiklerine yönelik tartışmayı kısa tutacağız. Antropolojik veri ya da bulgu altdisipline göre farklılık gösterir. Bir biyolojik antropolog için veri, fosillerin kazılmasından, başkaları tarafından bulunan fosillerin analizinden ya da günümüz insanı üzerine yapılan çalışmalardan elde

edilebilir. Meave Leakey, Alan Walker ya da Don Johanson gibi bazı biyolojik antropologlar, özellikle insan soyuna ait fosilleri, Meave Leakey ve Alan Walker Kenya'daki kazı alanlarında yaklaşık olarak 3 ila 1 milyon yıl öncesindeki fosilleri, Don Johanson ise Etiyopya'da bundan birkaç milyon yıl daha eski fosilleri arar. Diğer biyolojik antropologlar ise zaman zarfında tekil anatomik nitelikleri karşılaştırır, örneğin iki ayaklılık ya da beyin kapasitesi bulguları gibi.

Arkeologlar veri ya da bulgu olarak genellikle alet edavat gibi fiziksel arkeolojik eserlerden yararlanırlar ancak aynı zamanda tarih öncesindeki diyeti işaret eden polen ya da çevresel bağlam gibi eko-olguları (ecofact) da kullanabilirler. İnsanların yaşamak, genellikle ticaretin doğası gereği ve bazen de hatta toplumsal örgütlenme uğruna insanların ne yaptığına dair arkeologlara birşeyler söylediği için alet edavatlar çok önemli olsa da, diğer arkeolojik eserler daha da fazlasını söyleyebilir: bazen kil topağında kabartma ile işlenmiş bir parça kınnap, 24 000 yıl önce insanların kınnap yaptığını ve muhtemelen elbise giydiğini veya balık ağları ördüğünü söyler. Fırınlanmış kaplarda sıkışıp kalmış tahıllar bize yemek için hangi ekinlerin yetiştirilmiş olduğunu söyleyebilir. 32 000 yıl öncesine kadar giden mağara çizimleri ve Venüs heykelcikleri Paleolitik çağlarda toplumsal örgütlenme ve cinsiyetin görelî yeri hakkında birşeyler anlatabilir (Rice and Paterson 1988). Son olarak, defin bulguları, tapınaklar ya da heykeller tarih öncesi çağlardaki insanların dinlerine ilişkin işaretleri sağlayabilir. Tanımı itibarıyla, bir arkeolojik eser, alet, mağara çizimi ya da defin gibi, geçmişte insanlar tarafından yapılmış birşeylere dair herhangi bir kalıntıdır. Arkeolojik eserler normal olarak 'kendileri hakkında konuşamazlar', yorumlanmak zorundadırlar fakat yine de birer bulgudurlar.

Kültürel anlamda, bulgu çağdaş insanların kullandığı araçları içerir ancak insanların davranışları, konuşmaları ve düşünceleri, gelenek ve görenekleri de bulgu olabilir. Örneğin, eğer bir etnograf ovadaki Amazon köylerinde insanları görmeye gider ve vardığı andan itibaren yapıp ettiklerine dair gözlemlediği her şeyi yazarsa ve bunu aylar boyunca pek çok kez tekrarlırsa, istatistiksel olarak, insanların günlerini nasıl geçirdiğini keşfedebilir. İnsanlar etnografa birşeyler söyleyecek olsa da –erkeklerin kadınlardan daha çok çalıştığı gibi, örneğin- tüm bu ziyaretlerden gelen veriler, aile efradı yemekten sonra hiçbir iş yapmadan oturduğunda ve sohbet ettiğinde, erkekler ve çocuklar hiçbir şeyle meşgul olmazken kadınların bazı işleri yerine getirdiği için erkeklerden daha fazla çalıştığını ortaya koyabilir. Gerçekten de, Allen Johnson'ın (1975), Peru'da Machiguengalar arasında çalışırken, tam olarak bulguladığı ve gösterdiği şey zaman bölüşümü verilerini titiz bir şekilde toplamasının kendisini bile şaşkına çeviren sonuçlar sağlamasıydı.

Kültürel alana ait bu örnekte, insanların gündelik yaşamlarında yaptığı tüm bu basit şeyler bulguya dönüştü, artık onların etraflica kavranışı antropoloğun bu bulguyu nasıl topladığına ve yorumladığına bağlı olacaktır. Görebileceğiniz üzere, verilerin toplanması ve analizi insanların söylediklerinin sahici olmaya bileceğini ve daha öte sorulması gereken sorular olabileceğini gösterebilir. Örnekten yola çıkarak, kadınların işinin neden daha az kolaymış gibi görüldüğünü ve neden insanların zorluğu göz ardı ettiğini sormak isteyebilirsiniz. Daha önceki çalışmanızın analizi üzerine temellenen bu sorun sizi daha fazla araştırma yapmaya yönlendirebilecektir.

Sonuç

Bilimsel düşünme sizi antropolojik düşünme için uygun bir tutuma yerleştirecektir, bu da sonrasında insan biyolojisi, arkeoloji, dilbilim ya da kültürel antropoloji hakkında düşünmenize olanak sağlayacaktır. Tikel bir varsayımı destekleyen geçerli bir bulgu hakkında okuduğunuzda bunun zorunlu olarak son söz olmadığını aklınızdan çıkarmayın. Bilim insanlarını ulaştıkları sonuçları değiştirmeye ve belki de yeni sorular sormaya zorlayabilecek yeni bulgular keşfedilebilir. Bu, her bir bulgu için farklı güven dereceleri olduğunun ve bilimin kendi-kendini-düzelttiğinin farkında olarak şüpheci ve önyargısız olmanız gerektiği anlamına gelir. Bugünün yalan yanlış bilgileri (factoid) yarının düzeltilmiş bilgisi olabilir. Ve bilim, dışımızdaki bilinebilir dünyayı açıklamada hergün bir önceki günden daha iyi olarak, sürekliliğini korumaktadır.

NOT

1. Dünyayı anlama gayretinde antropologların tamamı aynı yaklaşımı benimsemezler: humanistik antropologlar kültürel anlama, eleştirel antropologlar toplumsal değerlendirme ve siyasaya odaklanırlar, bilimsel antropologlar da insan olmanın ne demek olduğunu açıklamada bilimsel yöntemi kullanırlar. Bu bölüm bilimsel yaklaşıma odaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- BAHN, P. 2002. "A Most Mysterious Death." *Archaeology*, March/April: 54.
- FOWLER, B. 2000. *Ice Man*. New York: Random House.
- FREEMAN, D. 1983. *Margaret Mead and Samoa: The Making and Unmaking of an Anthropological Myth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- HARRIS, M. 1966. "The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle." *Current Anthropology* 7: 51-66.
- JOHNSON, A. W. 1975. "Time Allocation in a Machiguenga Community." *Ethnology* 14: 301-310.
- MEAD, M. 1928. *Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. New York: Morrow.
- O'BRIAN, R. 1994. *The Peso and the Loom: The Political Economy of Maya Women's Work in Highland Chiapas, Mexico*. Ph.D. dissertation, UCLA.
- RICE, P. C. 1981. "Prehistoric Venuses: Symbols of Motherhood or Womanhood?" *Journal of Anthropological Research* 37(4): 402-414.
1992. "The Boars from Altamira: Solving an Identity Problem." *Papers from the Institute of Archaeology*, University College London 3: 23-29.
- RICE, P. C. and A. L. PATERSON 1988. "Anthropomorphs in Cave Art: An Empirical Assessment." *American Anthropologist* 90(3): 664-674.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Buz Adam (Ötzi) hakkındaki bilginize dayanarak, tümevarımcı olun ve sahip olduğu kültüre ilişkin bir varsayım oluşturun. Bilimsel yöntem altında araştırmanızı nasıl yapmış olacaksınız? Bulduklarınızı kanıtlayabilecek misiniz?
2. Biri varsayım, biri kuram ve biri de deneyiminize yaslanan üç cümle yazın. Kendi ifadelerinizi göz önüne alarak her biri için ne kadar güveniniz var?

6. Bölüm

DEĞİŞİM HAKKINDA DÜŞÜNMEK: BİYOLOJİK EVRİM, KÜLTÜR DEĞİŞİMİ VE ÖLÇEKLENDİRMENİN ÖNEMİ

Jeffrey H. Cohen, *Ohio State University*

Jeffry A. Kurland, *Pennsylvania State University*

Anne babanız en çok sevdiğiniz müzikten nefret ediyor mu? Sizden müziğin sesini kısmanızı ya da kapatmanızı istiyorlar mı? Dinlediğiniz her şeyin birbirinin aynı olduğunu söylüyorlar mı? Sesi kısarken, kendi kendinize, 'Farkı duyamıyorlar mı?' diye düşünüyor musunuz? Şimdi çok uzak bir gezegenden bir çift antropologun kapınızı açıp evinize geldiğini hayal edin. Müziğinizi dinlemek istediklerini söylüyorlar. En çok sevdiğiniz grubun en son çıkan şarkısını çalıyorsunuz. Bir ya da iki şarkı sonra, anne babanızla oturuyorlar ve annenizin Beethoven'den birkaç ölçünün ve babanızın Beatles'ının tadına varıyorlar.

Antropologlar biraz daha dinledikten sonra 'İnsanların neyi var? Dinlediğiniz müziklerin hepsi aynı' yorumunda bulunur.

Siz de 'Gerçekten farkını göremiyor musunuz?' diye cevaplırsınız.

Ebeveynleriniz de 'Bize bu gürültüden hoşlandığını söyleme!' diyerek feryat eder.

Uzaylı antropologlar galaksiler arası düşüncelerin değişimi için bir fırsat yakaladıklarını hissederek. Size bir görev yükler-

ler: onlara neden insanoğluna ait müziğin hepsinin aynı olmadığını ve duyduğunuz farklılıkların neden önemli olduğunu açıklayın. Size aldığınız hazlarla ya da ebeveynlerinizle yaşadığınız anlaşmazlıklarla ilgilenmediklerini hatırlatacaklardır. Onların anlamak istediği insanoğlunun kültüründe ve toplumunda müziğin yeri ve anlamıdır.

Uzaylılara cevap olarak anneniz, ‘Geçen hafta üniversitede duyduğumuz gamelanla (Endonezya potporisi) Handel’in *Mesih*’i ile aynı olabilir mi?’ diye hayretler içinde kalır. Ebeveynleriniz, sekizinci yüzyıl Gregoryen ilahilerden yirminci yüzyılın sonlarının atonal müziğine değin Batı müziği tarihi üzerine konferans verirler.

15 dakika sonra uyanır ve anne babanızın sözünü, ‘rap müziğin ondokuzuncu yüzyıl gospel (Afrikalı-Amerikalılara özgü dini müzik türü) kökenleri ve grunge (gitar ve yavaş vokalle karakterize bir rock müzik) müziğin folk müzik kökenlerinden ne haber?’ diyerek kesersiniz.

Antropolojide Değişimi Çalışmak: Meydan Okumalar Ve Olasılıklar

Eğer bu skeç ilginizi çektiyse, kültür değişimi dünyasına hoş geldiniz. Antropoloji bir yüzyıldan biraz daha fazla zaman önce kurulduğunda, başta gelen ilgi alanlarından biri insan topluluklarındaki değişimin nasıl çalışılacağıydı. Antropoloji değişimi en az iki biçimde ele alır: insanlığın zaman içerisinde deneyimlediği biyolojik değişim ve günümüzde insan topluluklarını ayıran ve betimleyen sosyokültürel değişiklikler. Antropologların insanoğlunun, kültürün ve toplumun değişkenliğine yönelik ilgisinde üçüncü bir mevzu, analizlerinin ölçeğini en iyi nasıl betimleyecekleridir. Bir başka deyişle, değişimi incelemekten

önce, değişimin etkili bir şekilde incelenebilmesine yönelik bir ölçü saptamalıyız. Antropologlar değişimin en iyi nasıl ele alınabileceğini ve araştırmalarımızın en uygun ölçeğinin ne olması gerektiğini tartışmaya devam etmekte. Bu makale bazı kilit önemdeki mevzulara bir bakış sunmakta ve biyolojik evrimi ve sosyokültürel değişimi çalışanların perspektifinden sahayla ilgilenmektedir.

Değişim hakkında pek çok farklı şekilde konuşabiliriz. Değişim hakkında konuşmanın ne kadar zor olduğunu örneklendirmek için, gelin müzikle ilgili açılıştaki skece dönelim. Müzikal tatları Beatles'tan Beethoven'e doğru geliştikçe annenizin ya da babanızın yaşadığı değişikliklerle ilgili miyiz? Buna alternatif olarak, sizin kuşağınızın müziğinin ebeveynlerinizin müziğinden nasıl geliştiği ile ilgili miyiz? Gamelanı neden Batı Avrupa'da değil de Endonezya'da keşfettiğimizi bilmeyi istiyor muyuz? Öte yandan, neden tüm insan topluluklarının müzik yaptıklarını düşünüyor muyuz? Dahası gezegenimizde müzik yapan tek türün insanlar olup olmadığını da sorabiliriz. Balinaların ve kuşların şarkılarından ne haber? Bunlar da ilgimize değer mi?

Dolayısıyla, hakkında konuşmak ve araştırmak istediğimiz değişime ilişkin pek çok güçlük düzeyi, farklı ölçekler söz konusu. İlk düzey bireysel değişime odaklanır, neden siz ve ebeveynleriniz farklı duyumlara sahipsiniz. İkinci düzey küçük grupların duyumlarındaki değişimin tarihsel örüntülerine odaklanır. Üçüncü düzey toplulukları merkeze alan sorular ortaya koyar ve duyumların bir grubun toplumsal ve kültürel pratiklerinin neresinde yer bulduğunu sorgular. Bu, annenizin Batı müziği ve Endonezya gamelan geleneklerine ilişkin yorumunu karakterize eder, örneğin. Nihayet, analizin son düzeyi insanoğluna ait müziği öteki türlerle ilişkisi içinde sorgular ve bize davranışlarımızın biyolojik temellerine ilişkin dikkat çekme imkânı sağlar.

Değişime İlişkin Erken Dönem Yaklaşımlar

İnsan topluluklarında değişim süreçleriyle ilgilenen erken dönem araştırmacılar biyoloji ve sosyokültürel değişimlerin benzer olduğunu ve insan topluluklarının coğrafya ya da ten rengi veya teknolojik standartlar gibi keyfi belirteçlerce taksim edilebilir olduğunu varsaymışlardı. Erken dönem pek çok çalışmanın ölçütü bundan dolayı bir topluluktan, kültür değildi ve de kesinlikle birey değildi. Herbert Spencer'i de (1820-1903) içine alan toplumsal evrimciler (social evolutionists), kültürün 'ontogenetik', ilerlemeci bir tarzda evrimleşmiş müşterek ya da evrensel bir nitelik olduğunu öne sürdüler. Bazı kültürler bebeklik çağındaydı, buna karşın diğerleri oldukça olgundu (müziğinizin hangi aşamaya denk geldiğini kolayca bulabilirsiniz). Kültürler evrimleştiğinden, karmaşıklıklarına, ilerlemeye ve pratiklerine göre sıralanabilirdi. Spencer Viktorya dönemi İngiltere'sini pek çok toplumu ölçmeye yönelik kendi cetveli olarak kullanmıştı. Aynı zamanda Spencer, ölçüleri tutturamayan toplumların İngiliz yaşam normlarını benimsedikçe o düzeye gelebileceğini öne sürmüştü. 'Kültürel evrim' modelleri yeterince evrimleşmediği (biyolojik ve kültürel olarak) düşünülen toplumlara karşı soykırımı haklı çıkarmak için kullanılmıştı. Toplumsal evrimciler sıklıkla Spencer'in 'güçlü olanın hayatta kalması' ifadesini ödünç almışlardı ve bunu kültür analizlerine uygulamışlardı. Değişebilen ve adapte olan kültürler daha az evrimleşmiş ya da toplumsal evrimciler tarafından öyle olduğu düşünülen toplumlara göre muhakkak daha dayanıklı ve üstün olacaktı.

Gelin bir kez daha, müzik örneğimize geri dönelim. Bir toplumsal evrimci dinlediğiniz müziğin ait olduğunuz kültürün evrimsel durumunun bir göstergesi olduğunu öne sürecektir. İyi müzik (bu durumda, klasik müzik) son derece evrimleşmiştir.

Sizin müziğiniz (rock, rap ve grunge) daha az evrimleşmiştir. Gezegenler arası ziyaretçilerimiz müzik tarzlarındaki büyük farklılıkları duymayacaklardır; onlar davranışların evrensel örüntüleriyle ilgilidirler. Genel itibariyle, onlar müzik yapan insanları duyacak ve duyduklarının büyük kısmının neden aynı etkiyi bıraktığına kafa yoracaktır.

Bunun üzerine düşünürseniz, fark edeceksiniz ki sorun sadece kültürün ve toplumun zaman içinde nasıl değiştiğine ilişkin değildir. Sorun aynı zamanda bu değişimlerin ölçütüne ilişkinidir. Toplumsal evrimciler, büyük oranda keyfi ve coğrafi olarak kısıtlı şekillerde (Kuzey Amerikalılar, Afrikalılar ve Avrupalılar, örneğin) tanımladıkları gruplar arasındaki çeşitlilikle (varyasyonla) ilgilenmişlerdi. Ahlaki değerlerle her bir grubu eşleştirmiş ve kendi 'kültürel evrim' hiyerarşisinde, Avrupalılar en üstte, Afrikalılar ve Yerli Avusturalyalılar en altta olmak kaydıyla, her bir gurubu farklı aşamaları örneklendirmek için kullanmışlardır. Bu arada, toplumsal evrimciler Kuzey Amerikalıların pek çoğunun Avrupalıların hemen altında bir yerlere yerleştiğini düşünmüşlerdi çünkü Kuzey Amerikalılar, İngiliz Milletler Topluluğu'ndaki yaşam ayrıcalıklarından yoksun kalmışlardı. Her halükârda, toplumsal evrimciler sadece insani kültürleri sıralayan bir model icat etmediler aynı zamanda bu sıralamaların ahlaki olarak ağırlıklandırılmış bir ölçütünü de ortaya koydular.

Kuzey Amerikalı bir avukat ve Iroquois Kızılderilileri etnografi, Lewis Henry Morgan (1818-1881) insan topluluklarını üç gruba ayıran önemli bir hiyerarşik model inşa etmişti. Morgan'ın 'yaban topluluklar' olarak adlandırdıkları basit teknolojiye sahipti ve sistemin en altına yerleştirilmişti. 'Barbarlar' sistemin ortasında yer bulmuştu ve yabanlardan daha fazla evrimleşmişti fakat hâlâ 'medenileşmiş' toplulukların ahlaki ve etik standartla-

rından yoksundular. Medenileşmiş toplumlar Morgan'ın sıralama sisteminde en yukarıya yerleşmişti. Medenileşmiş toplum (bununla Morgan Viktoryen İngiltere'yi kastediyordu) 'yüksek' ahlaki standartlar, yazılı hukuk sistemleri, iyi-tanımlanmış liderlik ve özel mülkiyet, refah, güzel sanatlar ve tabii ki, güzel müzik gibi detaylarla karakterize edilmişti. Bu tarz bir sistemde, basamaktaki yüksek bir skor düşük skora nispetle moral olarak daha iyiydi (ve daha fazla evrimleşmişti). Ne yazık ki, uzaylı antropologlarımız için, bizler sadece birer insandık: çoğunlukla sudan yapılmış duyarlı karbon bazlı yaşam formlarının galaksiler-arası bir alt türü. Uzaylı ölçütünde, yosun tabakasının biraz üzerinde bir yerlere yerleşiriz ve muhtemelen medenileşmiş ve kültürlü bir topluluğun yanına bile yaklaşamayız.

İnsan Evrimi Ve Biyolojik Değişim

Bugün biliyoruz ki biyolojik ve sosyokültürel evrim aynı şey değildir ve aynı doğrultuda ilerlemez. Kültür, biyolojik bir akıl yürütmeyi, biyolojik evrim de sosyokültürel değişimleri karakterize eden ilerlemeci, komuta edilen bir yörüngeyi izlemiyor. Bunun biyolojik evrimin gelişigüzel doğası ile ilgisini nasıl bildiğimiz, sosyal evrimcilerin kavrayışına nazaran bugün bir parça daha iyi kavradığımız bir şeydir. Bununla beraber, biyolojik evrim yeterince-gelişmiş, teknik bir konu olsa da, biyolojik ve sosyokültürel değişim arasındaki karşıtlıkları değerlendirmek için anlamamız gereken bir takım temel kavramlar vardır.

Viktoryen natüralist ve bilim insanı Charles Darwin (1809-1882) bizim modern biyolojik evrim kavramımızla en sıkı sıkıya ilişkili olandır. Ancak, bir buçuk yüzyıl sonra evrim sürecine ilişkin daha iyi bir kavrayışa sahip olduğumuzu öğrenmek sizi şaşırtmayacaktır. Dahası, Dünya'da yaşamın evrimine ilişkin ka-

nıt bulmaya dair daha öte herhangi bir endişe söz konusu değil. Bu Newton'ın çekim yasası ya da Boyle'un gazlar kanunu kadar tartışılmazdır. Doğrusu, evrimin nasıl ortaya çıktığını ve sonuçlarının ne olduğunu şimdilerde detaylı olarak anlıyoruz.

Ebeveynler genlerini sonraki kuşaklara aktarırlar. Genler, kalıtımın fiziksel temeli, DNA, tek bir molekülden yapılmıştır. Kimyevi ve fiziksel sistemler asla mükemmel olmadıklarından, yeni DNA kombinasyonları gelişigüzel ve kendiliğinden ortaya çıkar, tıpkı kış boyunca yurdun dışında yağan benzersiz kar taneleri gibi. DNA'yı bir organizmanın üretken biçimde aktif bir yetişkin olmasına yardım eden bir kurallar bütünü olarak düşünebilirsiniz. Bazen, DNA varyasyonları organizmanın sağlığını artırır; ancak, çoğu varyasyonun hiçbir etkisi yoktur ve bazıları öldürücüdür. Uzun vadede, genetik varyasyonların birikimi evrimdir. Dikkat edin, anatomi, fizyoloji ve davranışın gelişmesinde genler anahtar neden olsa da çevre, kim ve ne olduğunuzu belirlemek için biyokimyasal işlemler aracılığıyla DNA ile sürekli etkileşimdedir. Darwin kuramını kümülatif seçim mekanizması üzerine oturtmuştu. Diğer bir deyişle, Darwin inanıyordu ki evrim sağlığı-artırıcı özelliklerin kaybedilmemesi ve uzun vadede sağlığı desteklemeyen özelliklerin eliminasyona uğramasıydı. Sonuç adaptasyon, türleşme (speciation) ve yaşam ağacının sürekli dallanıp budaklanmasıdır.

Şimdilerde seçimin tek başına tüm evrimsel değişimi yönlendirmediğini biliyoruz. Seçim, mutasyon ve genetik kayma (drift) gibi, her bir jenerasyonda genlerde ya da gen frekanslarında zamanla organizmaların karakteristiklerini başkalaştırabilen bir değişime yol açan rastlantısal süreçler olarak ortaya çıkar. Son olarak, popülasyonlar arasındaki gen hareketliliği, gen akışı, yerel bir popülasyonun genetik ve özellik yapısını da aynı şekilde değiştirebilir.

Akılda tutulması gereken en önemli konu biyolojik evrimin, içinde yer aldıkları sürekli değişen bir çevreye cevap olarak tikel fiziksel ve kimyasal sistemlerin kör bir yayılımı olduğudur. Bu bir mekanizmadır, yaratma değil. Herhangi bir aracı, amacı yoktur; olan sadece bu doğal sürece küçük bir yönelimdir. Her ne kadar insan saç rengi ya da boyu seçim nedeniyle çevreye *uyumlaya tepkiler* (adaptive responses) olarak görünse de bu özelliklerin dönemden döneme ya da mekandan mekana değiştiğini biliyoruz. Nesiller boyunca, artan boy uzunluğu ve uzayan bacaklar Sahra-altı Afrika'nın sıcak, kurak ve geniş habitatına kısa vücut yapısı ve kısa bacak uzunluğuna nazaran verilmiş daha iyi tepkilerdir. Ancak, insan atalarımız Afrika'dan göç ettiklerinde, yeni habitatlarda farklı vücut formlarına doğru evrildiler, Arktik halkların kısa ve daha tıkrık bedenleri gibi. Öte yandan, beslenme, hareketlilik, stres ve diğer çevresel faktörlerin eşlik ettiği yetişkin boy uzunluğunu etkiler. Nesiller boyunca (1000'den 10 000'e), boy uzunluğu, saç rengi ve diğer özellikler bariz bir eğilim olmaksızın ileri geri değişebilir. Uyum (adaptasyon) yerel çevreye bir tepkidir. Uzun bir süre daha, evrim hiçbir yere gitmiyor! Bu yüzden, biyologlar için evrim zaman içinde bir popülasyonun genetik niteliklerindeki herhangi bir değişimdir, isterse bu değişim 'daha iyi' bir organizmaya yol açsın ya da açmasın.

Evrimsel biyolojinin bu kavramları göz önünde tutulursa, 'kültürel evrim' biyolojik evrime tümüyle benzer midir? En kısa cevap, 'Hayır'dır. Tarz yerine, müzikle ilgili sorulara geri gidelim ve teknoloji üzerine düşünelim. Dedeleriniz-nineleriniz Beethoven senfonilerini nasıl dinliyordu? Muhtemelen bir dizi kalın, ağır, kolay kırılabilen, monofonik 78'lik taş plakları vardı. Anne babalarınız zamanında Beethoven senfonisine sahip olduğunda muhtemelen senfoni tekli, stereofonik, 33-1/3'lük, vinil bir plağa kaydediliyordu. Eğer siz bugün bir Beethoven senfoni-

si dinlemek isterseniz, aynı parçanın üç farklı versiyonunu içeren bir CD alabilirsiniz. Ya da buna alternatif, herhangi bir disk kullanmaksızın, MP3 olarak indirebilirsiniz.

Kültür Değişimi

Biyolojik evrimden farklı olarak, toplumsal ve kültürel değişimler, amaçlar belirleyen ve onlara ulaşmak üzere eyleme geçen özneler (agent), insan varlıkları, tarafından gerçekleştirilir. Genel itibariyle, toplumsal ve kültürel değişimler bilinçli süreçlerin sonucudur, her ne kadar değişimin çıktılarını ön görmeye çok iyi olmasak da, çünkü ebeveynlerimizden, kardeşlerimizden, arkadaşlarımızdan ve çevremizden normlar ediniriz, değişimin nasıl gerçekleştirileceğini öğrenebiliriz. Burada önemli olan nokta, büyük oranda tesadüfi olan biyolojik değişimden farklı olarak, sosyokültürel değişimden kaynaklanan ilerlemede konuşabilmemizdir. 78'lik on tane taş plakla 5 megabaytlık MP3 oynatıcısını karşılaştırarak hangisinin daha iyi olduğunu net bir şekilde ayırabilirsiniz. Toplumda değişimi planlayabilecek olmamıza karşın bu tip değişikliklerin değeri ve kıymetini ortak olarak paylaşılan kavramları üzerine inşa edilebileceğini akılda tutmamız önemlidir. Eğer onlara kıymet vermeyeceksek kendinize neden toplumsal ve kültürel değişikliklerin peşine düşmemiz gerektiğini sorabilirsiniz. Ancak bu, değişim ortaya çıktıkça aynı zamanda anlaşmazlık noktalarının da belireceği anlamına gelir. Unutmayın, ebeveynleriniz favori müziğinizin tamamen kötü olduğunu düşünüyor olabilir; diğer bir deyişle, bu değişimin ilerlemeci örüntüsünün bir parçası değildir. Bu sizi duraklatırsa, sadece bekleyin. Çocuklarınız olduğunda, muhtemelen onların favori müzikleri konusunda siz de aynı duygular içinde olacaksınız.

Bu nokta üzerinde biraz daha ilerleyelim. Diyelim 78'lik taş plak koleksiyoncusunuz. MP3'ün sterilliğinden ziyade plakların ambiyansından ve melodisinden keyif aldığınız için daha mı az evrimleşmiş sayılacaksınız? Değişimin çalışılması söz konusu olduğunda bu soru bizi problemin püf noktasına geri döndürür. Araştırmalarımızın ölçütü nedir ve ne öğrenmeyi umuyoruz?

Amerikan antropologları yirminci yüzyılın başlarında toplumsal evrimcilere itiraz ettiler ve hemen insani toplumsal gelişmeye dair sıralama modellerinin ne kadar uygunsuz olduğunu vurguladılar. Kuzey Amerikalıların favori yaklaşımlarından biri bir bölge boyunca tikel kişisel özelliklerin ve pratiklerin nasıl yayıldığını takip etmeye dönüktü; bu yaklaşım genellikle tarihsel özgücülük olarak betimlenir ve Franz Boas (1852-1942), Alfred Kroeber (1876-1960) ve daha küçük ölekte de Margaret Mead (1901-1978) gibi antropologlarla ilişkilendirilir. Adı geçen antropologlar kişisel özelliklerin ve pratiklerin nasıl geliştiğini belgelemek için belli bir bölgeden elde ettikleri maddi kültüre ilişkin koleksiyonlarını kullanmışlardı. Sordukları şuydu, bir pratik nerede oluşuyordu? Başka kültürler ve topluluklar tarafından nasıl benimseniyordu? Kişisel bir özellik benimsenme sürecinde nasıl değişiyordu? İlgilenmedikleri sorularsa bireysel duyumlara odaklanan sorulardı. Dolayısıyla, galaksiler arası mevkidaşları gibi, onlar da sizin müzikal duyumlarınızla ilgilenmezler; daha ziyade, sizin bu müzikal duyumunuzun nereden geldiği ile ilgilidirler. Onların terminolojisiyle konuşacak olursak, onların ilgilendikleri kullanım örüntülerinin ve geleneğin bir bölgeden diğerine nasıl yayıldığını bilmeye ilişkindir. Tarihsel özgücüler müziğin bir yerden bir başka yere nasıl hareket ettiğine odaklandılar. Onların araştıracağı şey gamelanın neden Batı Avrupa'da değil de Endonezya'da ortaya çıktığıdır.

Yayılmanın nasıl gerçekleştiğine dair daha iyi bir fikir edinmek için, başlangıçtaki örneğimize geri dönelim. Müzik tarzları yayılımsal yolları izler. Bir grup diğerinden ödünç alır ve süreç içerisinde kendine has bir şey ortaya çıkarır. İşte bunun bir örneği. Cohen kırsal Meksika'nın Oaxaca eyaletinde Zapotec, konuşma dilleri nedeniyle onları betimleyen bir terim, olarak adlandırılan yerli bir halkla çalışır. İspanya-öncesi Zapotecler, İspanyolların gelişinden önce orada bulunanlar, müziğe sahiptirler fakat davul ve flütler dışında enstrümanları yoktu – en azından arkeolojik kayıtlardan bizim bildiğimiz bu. İspanyollar geldiğinde, Zapotecler (pek çok yerli grup gibi), diğer şeylerin yanı sıra hızlıca fatihlerinin enstrümanlarını ve müzikal geleneğini de benimsediler. Fatihlerinin müziğini kendi çıkarlarını yansıtmak için uyarladılar. Bugün, Zapotec dilinde söylenmiş ve modern Batılı enstrümanlarla yerli müzisyenler tarafından çalınmış müzikleri satın alabilirsiniz. Bazen Zapotecler caz ve klasik motifleri de birleştirebiliyorlar. Aynı şekilde Zapoteclerden şarkı alıp onların dilinde söyleyen Batılı müzisyenlerle de karşılaşabilirsiniz.

Yirminci yüzyıl boyunca tarihsel özgücülüğü ve yayılımsal modelleri yerinden eden başka yaklaşımlar ortaya çıktı. Bazı antropologlar değişimi inceleyen çalışmalarda var olan güçlüklerin üstesinden değişimi görmezden gelerek geldi. *Yapısala işlevselciler*, A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955) gibi, toplumsal sistemlerin zaman içerisinde statükolarını nasıl olup da sürdürdükleriyle ilgiliydi. Bir toplum sanki bir araba ya da bot olarak karakterize ediliyordu ve temel mesele neden bir toplumun tıpkı bir bot gibi batmadan zaman içerisinde düzgün bir şekilde yol aldığını anlamaktı. Başka antropologlar bir taraftan teknolojik değişime odaklanarak toplumsal evrimin hiyerarşik modellerini

geliştirdiler (örn. Leslie White, 1900-1975) ya da yerel sistemler tikel ekolojilerine adapte olduklarından toplumlar evrilirken evrimin yerel düzeyde ve çoklu biçimlerde ortaya çıktığını öne sürdüler (örneğin Julian Steward [1902-1972]). Toplumsal evrimin teknolojik modellerini sahiplenene sadece birkaç bilim insanıyken, yerel evrimci modeller kültürel ekoloji başlığı altında bizimle birlikteliğini sürdürüyor.

Antropologlar yirminci yüzyılın ortalarından itibaren, diğerleri arasında, sembolik, yorumlayıcı (interpretative), post-modern ve ekonomik yaklaşımlar geliştirerek birçok yönde yollarına devam ettiler. Ancak yine de değişimle ne şekilde ilgilenileceği alanı tutsak etmeye devam ediyor. Pek çok çağdaş değişim modelleri konuya etnografik merceklerle yaklaşıyor. Başka bir deyişle, antropologlar değişimin tarihini, örüntüsünü ve sürecini anlamak için, katılımcı gözlemi de içeren temel araştırma araçlarımızı kullanıyor. Değişimin etnografik modellerini bina ederek, bir toplumun ya da kültürün olduğu haliyle ortaya çıkışını anlayabiliyoruz. Belli türden niteliklerin neden oldukları gibi göründüklerini anlamak için tarihsel verileri de dahil ediyoruz. Örneğin, bir topluluğun müziği belli ölçülerden ya da belirli enstrümanlardan mahrum olabilir. Var olan boşlukları etnografik araştırma ile keşfediyoruz. Boşluklar belki de belli türden bir yayılmanın ya da tikel bir niteliğin yayılmamasının sonucu olabilir. Belki de sosyopolitik ya da sosyoekonomik bir olay, grubu etkilemiş olabilir ve bunun ortaya çıkardığı sonuçlardan biri müzikal geleneklerde bir değişim olmuştur. Belki de mesele dini bir meseledir, toplum belli türden musiki ifade biçimlerine yasaklar getirmiş ya da sadece belli bir türe izin vermiştir. Her halükârda, dikkatli bir etnografiyle, antropologlar değişimin örüntülerinin izini sürebilirler.

Ölçüt Ve Değişim

Ölçüt sorunu herhangi bir çalışmanın sonuçları noktasında hayatidir. Özgül bir grupta mı ilgileniyoruz? Bir kültürün pratiklerini mi bilmeyi istiyoruz? Alternatif olarak, kültürler arası varyasyonlarla mı ilgiliyiz? Belki de sorun cinsiyetçi (gendered) cevaplarla ilişkilidir. Örneğin, incelediğiniz popülasyonda kadınlar tarafından yapılmayıp erkekler tarafından yapılan müzik türleri var mı? Antropolog Colin Turnbull orta Afrika'nın BaMbutileriyle pek çok yıl geçirdi. Turnbull, BaMbutilerin 'ormanı sakınleştirme' ritüelleri için önemli olan belli türden boynuzların ve flütlerin nasıl olup da erkeklerin malı ve sorumluluğu haline dönüştüğüne dair bir öykü anlatır. Görünen o ki uzak geçmişte, bu boynuzlar ve flütler köken itibariyle kadınlara aittir fakat erkekler onları çalmış ve saklamışlardır. Kadınlardan boynuzları ve flütleri almalarının yanında erkekler aynı zamanda boynuzlar ve flütlerle ilişkili olarak mistik güçler iddiasında da bulundular. Antropoloğun işi bu örnekteki değişimi ve bunun neden önemli olduğunu anlamaktır. Bu dönüşüm hakkında daha fazlasını öğrenmek isterseniz Turnbull'un *The Forest People* (Orman İnsanları) kitabını okuyabilirsiniz.

Göz ardı ettiğimiz bir nokta da bireysel değişimdir ve belirli bir müziği sevmenizin nedeni nedir sorusudur. Belki de kendi kendinizi şunu merak ederken buluyorsunuz, 'Bireysel değişimi bilimsel olarak nasıl inceleyebilirim?' Hatta şunu da düşünebilirsiniz, 'İyi ya, sürekli değişiyorum, o silsileyi biliyorsun, her gün farklı bir şekilde daha iyiye gidiyorum.' Sorunu daha da zor bir hale getirip ekleyebilirsiniz, 'Süregitmekte olan bir evrimsel sürecin sonucuyum, öyleyse niçin evrilmiyorum? Evrilme beni hangi noktada terk etti? Değişim hakkında nasıl tutarlı olarak konuşabilirim? Değişimin ne olduğuna dair çizgiyi nerede çekeceğim?'

Bireyler Evrilir Mi?

Bu bizi kavramanızı istediğimiz bir başka noktaya taşır: Antropologlar değişim üzerine konuştuklarında, hakkında konuştukları değişimler popülasyonlarda ya da insan gruplarında görülen değişimlerdir. Aslında, biyolojik ve sosyo kültürel modellerin uzlaşma eğiliminde olduğu konulardan biri şudur: her iki alan da bireylerde görülen değil popülasyonda görülen değişimlerle ilgilidirler. Şöyle düşünün; popülasyonlar evrilir öte yandan gruplar süregelen sosyo kültürel bir değişim yaşarlar. Bireyler de değişebilirler ancak bireyler biyolojik olarak evrilmezler. Hayatınızı bir yüzme havuzunda geçirseniz dahi perdeli ayaklar ortaya çıkmaz; aynı şekilde çocuklarınızda da olmaz. Sadece ıslanmış olursunuz fakat temel biyolojik düzeyde bir değişim geçirmezsiniz. Buna karşın, eğer suda yaşamak isterseniz, sosyo kültürel pratiklerinizi gerçekleştirmek istediğiniz değişikliklere olanak sağlayacak şekilde uyarlayabilirsiniz. Antropologlar açısından ilginç bulunacak ancak iyi bir çalışma konusu olmayacaksınız yok eğer pek çok insanı size katılıp su altında yaşamaya ikna ederseniz başka. Bireylerin yaptıkları da ilgi çekicidir fakat antropolojik bir perspektiften, grup normlarını nasıl yansıttıklarını örneklemesi dışında bireysel deneyimlere odaklanma eğiliminde olmayız. Etnografik saha çalışmasını ve genetiği popülasyonlara odaklanmak için kullanırız ve betimlemeyi umduğumuz örüntülerin kapsamını anlamak için de bireylerle çalışırız. Popülasyonlar noktasında değişim hakkında çalışmak ve konuşmak suretiyle bireysel örüntüleri karakterize eden arka plan karmaşasını ve çeşitliliğini kontrol edip anlaşılmasını kolaylaştırabiliriz.

Kültürel Görecilik Ve Değişim

Sosyal evrimcileri karakterize eden sıralama ve öznellik kültür değişimi üzerine pek çok çalışmaya hâlâ musallat oluyor. Kendimizinkine karşı bir topluluğun sosyo-kültürel sistemlerini yargılamamak ve ölçmemek son derece zordur. Misal, uzaylı antropologların kendi dünyalarını ziyaret için sizi seçtiğini ve iki popülasyonun karşılaştırmalı incelemesini yapmak amacıyla müziklerini dinlediğinizi varsayalım. Solucan deliği ulaşımı için rampaya adım attınız ve acıktığınızı farkettiliz. Canınız pizza çekti. 'Pizza mı' diye sordu ev sahipleri, 'Pizza da nedir? Zengin susam sosuyla hafifçe karıştırarak yediğimiz harika tüp solucanlarına ne dersiniz?' Uzaylılar solucanları çiğ yemeyi severler fakat size hoş görünmeye çalışıyorlar. Bu saçma bir örnekleme gibi görünebilir ancak değindiği nokta önemli. Yabancı bir toplumu ya da kültürel sistemi bu sistemi yargılamaksızın incelemek inanılmaz zordur.

Bazı antropologlar böylesi bir durumda kültürel göreciliği (cultural relativism) bütünüyle işe koymamız gerektiğini öne sürerler ki büyük oranda haklıdır. Kültürel görecilik antropologlardan ve araştırmacılardan kendi kültürel inançlarını ve toplumsal kurallarını bir kenara koymalarını ve de bir yerlinin gözünden etraflarında ne olup bittiğini anlamaya çalışmalarını salık verir. Kültürel göreciliği yönetmesi zordur. Uzaylılarla bir yıl geçirmeniz gerekirse ne olur? Bütün bir yıl boyunca, birlikte büyüdüğünüz her şey kaybolur: sevdiğiniz yemekler, sevdiğiniz filmler, sevdiğiniz müzik. Dahası, tüm bu süre boyunca, bir yerlinin bakış açısından ne olup bittiğini anlamak için varınızı yoğunuzu ortaya koymalısınız. Toplumu ve kültürü anlamaya çalışırken antropologların yaptığı tam da budur. Kendi sosyo kültürel eğilimlerimizin ötesine geçme saha çalışması yapma-

mızın nedenlerinden biridir. Amaç, toplumu ve kültürü bir yerlinin perspektifinden anlamaktır. Bunu göz önünde bulundurarak, bir noktayı açıklığa kavuşturmayı istiyoruz: kültürel açıdan göreceli olmak ahlaken de göreceli olduğumuz anlamına gelmez. Başka bir deyişle, kültürel göreceli 'Ne olsa gider!' diyemez. Ahlaki göreceliği tartışmayı filozoflara bırakalım. Ancak, dünya üzerindeki (belki bir gün diğer dünyalardaki) kültürler ve toplumlar hakkında bilgi sahibi oldukça, elinizden geldiğince açık fikirli olmanızı ve sıralama ve değerlendirme miktarını sınırlamak için çok çalışmanızı bekleriz.

Son Bir Örnek Ve Görüş

Kültürel değişime ilişkin bir örnekle devam edelim. Bu bölüme ne tür müzikten hoşlandığınızı sorarak başlamıştık, şimdi yeniden müziğe dönelim. İlköğretimde ya da lisede hoşlandığınız müzik türünün aynısından mı hoşlanıyorsunuz? Dönem dönem değiştikçe müziğe ilişkin deneyiminizi betimleyebilir misiniz? Müziğe ilişkin beğeniniz gelişti mi? İlâveten, beğeniniz neden değişti? Yeni müzik tarzlarından ya da yeni sanatçılardan haberdar mısınız? Müzikteki beğeninizin nasıl geliştiğini karakterize eden değişim biçimleri muhtemelen oldukça yenilikçi görünüyor. Belki de bugün dinlediğiniz müziği çocukken dinlediğinize nazaran daha karmaşık olarak betimleyeceksiniz.

Aslında, müzikte beğeni değişimi yönelimli (directional) olabilir. Başka bir ifadeyle, yeni bir müzik tarzından hoşlanmayı öğrenebilirsiniz. Yeni müziğe kendinizi açma noktasında oldukça etkin bir rol dahi üstlenebilirsiniz. Bununla beraber, değişim aynı zamanda rastlantısal ve keyfi de olabilir. Kampüste yürüyorsunuz ve yurdun camından gelen farklı bir şeylerin sesini duyuyorsunuz. Ne olduğunu keşfediyorsunuz, ve işte oradasınız

– bir tesadüfi değişim hareketi! Bu minvalde değişim tesadüfi ya da yönelimli olabilir fakat ebeveynleriniz büyük ihtimalle bunun progresif olduğunu düşünmeyeceklerdir.

Kültürel değişim sorununa bir toparlama katmanı ekleyelim. Belli türden bir müzikten hoşlandığınızı biliyoruz. Beğenilerinizin nasıl değişime uğradığını da biliyorsunuz. Bununla beraber, eğer kültürel örüntülerle ilgileniyorsak, iki insanın müzikte aynı beğenilere sahip olamayacağı olgusunun anlaşılmasını nasıl kolaylaştırabiliriz? Kendinizi örnek olarak alın: müzikte arkadaşlarınızla tam olarak aynı beğenileri mi paylaşmaktasınız? Eğer felsefi derinlikte yol almak istersek, şunu sorabiliriz, ‘Her daim aynı müziği duyduğunuzu nereden biliyorsunuz?’

Bireysel farklılıklar problemini antropologlar birkaç farklı biçimde çözüme kavuştururlar. İlkin, hiçbir zaman tek bir kişiyle görüşmeyiz. Bunun yerine, bir grup insanı örneklem olarak alır ve bu insanları bilgi kaynağı (informant) olarak adlandırırız. Bir tane oldukça faydalı bilgi kaynağı, bir anahtar kişi mevcut olabilir ancak eğer antropolojide ağırlığımız olacaksa, örnek olanla, tesadüfi örneklem grubuyla görüşeceğiz. Bir popülasyonu örnekleyen tesadüfi bir grupta görüşmek suretiyle, muhtemelen popülasyon içerisinde var olan farklılıklara ilişkin epeyce şey duymaya yakınızdır. Aynı zamanda tesadüfi bilgi kaynağı grubunun cevaplarını kullanarak insanların kültürel pratiklere ilişkin nerede aynı nerede karşı fikirde olduğunu da anlayabiliriz.

Umuyoruz antropologların değişimi nasıl incelediği ve neden biyolojik ve sosyo kültürel değişikliklerin farklı olduğuna ilişkin kısa gözden geçirme yararlı olmuştur. Sizi öğrendiklerinizi pratiğe dökme noktasında yüreklendirmek istiyoruz: etrafınıza bakın ve örüntülerin zaman içinde nasıl değiştiğine

kafa yorun. Beslenmeden giyime ve müziğe, çalışılacak devasa bir malzeme var: Müziğe ya da giyime ilişkin veya pizza ve simitlerin New York gibi doğu sahillerindeki kentlerden ülkenin bütününe yayılmışlığına dair kendi dağılımsal modellerinizi tasarlayabilirsiniz. Bunun ilginç olması için yabancı bir yere gitmeye ihtiyacınız yok; sadece nasıl olup da argonun tüm ülkemiz boyunca yayıldığını düşünün. Bu, kültür değişiminin masanızda bile yapabileceğiniz dağılımsal incelemesidir. Fakat bu kolay malzemede durup kalmayın; daha zor meseleleri de düşünün. İnsanlar, birbirlerinden tamamen farklı süreçlere sahipken, neden özellikle biyolojik ve sosyo-kültürel evrimi birleştirmeyi istemeye meylederler? Toplumsal evrimci modeller neden bu kadar ikna edicidirler ve neden bu modeller nefretin desteklenmesinde kullanılmışlardır? Bunlar oldukça zor ancak cevaplamak zorunda olduğumuz sorular.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Kültürel antropolojide uzmanlaşmakta olan bir yüksek lisans öğrencisisiniz ve grubunuz 'taş devri' kültüründen küresel ekonomiye geçerken son 20 yıl içerisinde oradaki kültür değişimi incelemek üzere kendinizi Yeni Gine'nin yüksek bölgelerinde buldunuz. Bu çalışma için hangi yaklaşımı kullanırdınız ve neden, öte yandan bulgularınızdan bazıları neler olabilirdi?
2. Şimdiye kadarki görece kısa yaşamınızda bazı beğendiğiniz ve beğenmediğiniz şeylerde yaşanan değişiklikler üzerine düşünün. Çocukken neler okumaktan hoşlanırdınız, şimdi ne okumaktan hoşlanıyorsunuz? Filmlerden, TV programlarından ve evet, müzikten ne haber? Bu size modern zamanlarda değişimin boyutuna ilişkin ne izlenim uyandırıyor?

7. Bölüm

ANTROPOLOJİ UZMANLARI NEDEN UZLAŞAMAZLAR?

Anne Campbell, *Fairfield University*

Patricia C. Rice, *West Virginia University*

Ozzy Osbourne ismini duyduğunuzda zihninizde ne tür bir imge canlanıyor? Cep telefonu reklamı yapan sönüp gitmiş bir rockçı mı yoksa bir konserinde bir yarasanın kafasını ısırp koparan bir hard rock ikonu mu?¹ *Grand Theft Auto I, II, III* ve *IV* müthiş bir bilgisayar oyunu mudur yoksa şiddeti öven, çocuklara araba çalmayı öğreten ve suç davranışına yönlendiren topluma yönelik bir tehdit midir (Crowley 2008)? Televizyon dizisi *24* ekranlardaki en iyi dramalardan birisi midir yoksa muhafazakâr politik gündemin bir cephesi mi (Mayer 2007)? İşkenceyi normalleştirip iktidar erkinin kötüye kullanımını desteklemekte midir yoksa salt eğlence olsun diye kurgulanmış bir iş midir? Tüylü mamutlar konuşur mu, eğer öyleyse, sesleri Ray Romano'nunki gibi midir? Bu sorulara cevaplar yaşa, cinsiyete ve 'popüler kültür'ün bireysel tüketicilerinin geçmiş deneyimlerine bağlıdır. 3-5 yaş aralığındaki çocuklar *Buz Devri Z'yi* seyrettikten sonra tüylü mamutların konuşabildiğine, hatta İngilizce konuştuğuna, ikna olurken, yetişkinler buna aldanmayacaktır. Oyun camiasının üyeleri *Grand Theft Auto*'yu Oscarlık bir başyapıt olarak görürken pek çok yetişkin buna katılmayacaktır. Ve pek çok ye-

tişkin 24ü sürükleyici bir drama olarak görürken eleştirmenler böyle düşünmeyeceklerdir. Ve muhtemelen cinsiyet, yaş ve geçmiş deneyim kategorilerine göreli Ozzy Osbourne adlı fenomen konusunda hiçbir uzlaşa var olmayacaktır.

İçinde yer aldığı ya da farklı kültürlerdeki kültürel fenomenlerin analizinde uzmanlaşmış kültürel antropologlar aynı zamanda Ozzy, Buffy ya da tüylü mamutların kültürel bağlamlarının analizine de katılırlar. Ancak kültürel antropologlar sadece yaşlarına, cinsiyetlerine ya da geçmiş deneyimlerine dayanan önyargılara değil aynı zamanda kültürel fenomenleri nasıl yorumlayacaklarına ilişkin önyargılara da sahiptirler ve muhtemelen daha önceden ortaya konmuş hiçbir konuda birbirleriyle aynı fikirde olmayacaklardır. Peki neden?

‘Neandertal’ sözcüğünü duyduğunuzda aklınıza ne geliyor? Aklınıza bir omuzu açık kirli hayvan derili, bir elinde bir çomak, mağaraya bir kadını saçından sürükleyen ve ikide birde ‘ugh’ diyen eğri, kıllı bir canavar mı geliyor? Her ne kadar Neandertalleri doğrudan göremesek de, eğri duruşu ya da konuşmayı işaret eden fosillerimiz ve dahası elbise yapmak için hayvan derilerini yüzerken kullanılmış olabilecek sopalara ya da aletlere sahip olduklarını gösteren arkeolojik kalıntılarımız var. Biyolojik antropologlar ve arkeologlar bu fosilleri ve arkeolojik materyalleri yorumlamalıdır ancak bu yorumlarda uzlaşmak zorunda değildirler. Peki neden?

Başlangıç olarak, 1900’lerin ortasında lider bilim felsefecisi Thomas Kuhn, insanların gördükleri neye baktıklarına ve ‘geçmiş görsel ve kavramsal deneyimlerinin neyi görmeyi’ öğrettiklerine bağlıdır diye yazmıştı (1962: 111). Bu ifade Thomas Kuhn’un onu yazdığı yıllardakinde olduğu kadar bugün de doğrudur. Baktığımızla gördüğümüz aynı değildir. Bu gözlem

kısmen de olsa antropoloji uzmanlarının neden uzlaşamadığını açıklar.

Görmek ve bakmak arasındaki farkı anlamak için, zihinsel olarak masaya önünüze bir elma koyun ve zihinsel olarak bu elmayı sizinle beraber gözlemlemesi için iki arkadaşınızı çağırın ('Gözlem' burada yansız bir kavram olarak kullanılmıştır.). Elma hakkında konuşmayın; etrafında dolanabilirsiniz fakat yerinden kaldıramaz ya da değiştiremezsiniz. Gözlemlerinizi yazmak için kendinize 5 dakika ayırın ve sonrasında notlarınızı o iki arkadaşınızla karşılaştırın.

Hepiniz aynı rengi mi yazdınız? Aynı renk miydi ve aynı detayları mı yazdınız? Yazdığınız rengi formal bir renk tablosuyla karşılaştırdınız mı? Elmanın cinsini ayırt edebildiniz mi? Hepiniz elmanın büyüklüğünü gözlemlediniz mi, eğer öyleyse, büyüklüğü hakkında aynı şeyi mi söylediniz? Muhtemelen hayır. Bazılarınız rengi gözlemlerken muhtemelen diğerleri gözlemedi; bazıları elmanın rengini bir renk tablosuyla eşleştirirken diğerleri muhtemelen 'kırmızı' ya da 'yeşil' gibi jenerik bir renk olarak kayda geçirdi. Bazıları cinsini McIntosh ya da Delicious olarak not etti fakat başkaları bunu yapmadı. Kısacası, iki insan aynı şeyi görmeyecek ya da aynı soruları sormayacak, pek azı cevapları bulma girişiminde aynı yöntemleri kullanacaktır. Elmaya bakmak bir şeydir; onu görmek ise, Kuhn'un ifadesiyle 'görsel-kavramsal deneyim'i gerektirir.

Şimdi kendinize sorun, 'Aynı şeye baktığımız halde, neden aynı şeyi görmedik?'. Eğer ilk başta araştırma hakkında tartışma yapmaya izin verilmiş olsaydı, hepiniz neyin gözleneceği, hangi soruların sorulacağı hatta bu soruları sormada hangi yöntemin kullanılacağı konusunda bir uzlaşmaya varabilirdiniz ancak bunu yapmanıza müsaade edilmemişti. 'Soru üzerinde neden

uzlaşamadınız?’ sorusuna yönelik bazı net cevaplar şunlar olabilir; arkadaşlarınızdan biri bahçe tarımı uzmanı olabilir ve sadece elmalara bakmak suretiyle çeşitli isimleri biliyordur ancak geri kalanınız bilmiyordur, içinizden biri bir moda tasarım uzmanı olabilir ve özellikle renklerin ayrımı konusunda deneyimlidir ve biri de matematik uzmanıdır ve boyutları değerlendirmeye alışkındır. Kadın gözlemciler daha çok renklerle, erkekler boyutla, yaşça büyük olanlar cinsle, genç gözlemciler de sadece elmayı yemekle ilgilenmiş olabilirler. Açıkça görüldüğü gibi, neyin gözlemlendiği ve görüldüğü noktasında geçmiş deneyim oldukça önemlidir aynı şekilde yaş ve cinsiyet de. Tüm bunlar baktığınız şeyle gördüğünüz şeyi değiştiren eğilimlere, varsayımlara ve peşin hükümlere yol açan değişkenlerdir. Elmanın gerçekliği ile ne gördüğünüz arasındaki merceklerdir. Dahası bu aynı değişkenler bilimsel konularda antropologların birbirleriyle uzlaşamama gerekçesinin de bir parçasıdır.

Bireylerin kültürel arkaplanları da aynı şekilde ne gördüklerini etkileyebilir ve bu ‘elma gözlemcilerine’ olduğu kadar bilim insanlarına da uygulanabilir. Gelin iki bilim insanının pek çok eğilimini ortadan kaldıralım, aynı yaş ve cinsiyetten olmasını sağlayalım ve aynı miktar bilimsel eğitim ve deneyim verelim. Bilim insanlarından biri Avrupa veya Amerika kültüründen Batılı bir bilim insanı ve diğeri de Japon bilim insanı olsun. İkisi de Kenya’daki siyah-beyaz kolobus maymunlarını çalışacaklar. Her ikisinin de aynı maymun grubuna ilişkin görüşlerini takip edin, her bir bilim insanı farklı bir kültürde yetişmiş olduğundan iki farklı maymun gözlemine tanık olacaksınız. Japon gözlemci, toplamda kaç tane maymun olduğuna, dişilere karşı kaç tane erkek bulunduğuna, her bir yaş grubundan kaç tane olduğuna ilişkin nüfus kayıtlarını tutarak, ilk önce bütün maymun grubu-

nu görecektir; ardından Japon bilim insanı grupların birbiriyle karşılıklı etkileşimini ve sonrasında çiftleri (iki maymun) ve son olarak da tek olan maymunları gözlemleyecektir. Batılı bilim insanı ilk önce tek bir maymunu, ardından diğer bireyleri, sonrasında çiftleri, grupları ve de tüm grubun karşılıklı etkileşimini inceleyecektir. Bilim insanlarının (ve de diğer tüm insanların) zarfa adresi nasıl yazdıklarıyla bu örüntüdeki korelasyonu fark edin: Japonya'da, bilim insanları Japonya'yla başlar, ardından şehir, cadde ve numara ve son olarak da bilim insanının adı gelir. Tabii ki Batılı bilim insanı ilk başa kendi ismini, ardından numara ve caddeyi, şehri, eyaleti, ülkeyi ve zip kodunu koyar.² Bir bilim insanının büyük resme ya da küçük resme odaklanması öncelikle içinde yetiştiği kültürden kaynaklanabilir, yani bir çeşit 'alt üst paradigması'.

Yanlılık, Bilim Ve Antropoloji

Bir bilim insanının fizikçi, biyolog, jeolog ya da antropolog olup olmadığı ve de bir antropologun kültürel antropolog, biyolojik antropolog ya da arkeolog olup olmadığı önemli değildir; yukarıda sözü edilen değişkenler herhangi bir bilimsel alana ilişkin araştırmalarda en azından bazı yanlılıklara sebep olacaktır. Erkek bilim insanları ve kadın bilim insanları zorunlu olarak aynı olguya ilişkin aynı sorulara cevap vermekle ilgilenmezler çünkü hepsi o soruları zorunlu olarak eşit öneme sahip olarak görmezler; tek başına cinsiyet sordukları soruları ve kullandıkları araştırma yöntemlerini etkileyebilir. Kültürel antropologların durumunda, cinsiyet ele aldıkları veri türünü aynı şekilde etkileyebilir. Yaşlı ve genç bilim insanları da aynı sorunlara zorunlu olarak aynı şekillerde cevap vermekle ilgilenmezler. Ve birinin geçmiş deneyimleri sorulan sorular ve kullanılan yöntemler göz

önüne alındığında daima önemli bir değişkendir. Bu farklılıklar kısmen uzmanların neden uzlaşamadığını açıklar.

Yanlılığa iten bir başka değişken de bilimin doğasında içkin olarak yer alır. Erken dönem bilim insanları zihinlerini tüm önyargılardan ve eğilimlerden temizleme ve tam anlamıyla bir nesnelliği kotarma kapasitesine sahip olduklarını varsaymışlardı. Sonuç olarak, bu bilim insanları araştırmalarının sonunda bilimin yüce 'hakikati'nin ortaya çıkacağına inanmışlardı. Bu erken dönem bilim insanları dışımızda bir yerlerde doğrudan gözlemlenebilecek ve görülebilecek gerçek bir dünyaya inanmışlardı ve zihinlerindeki bu inançla bilim yapmaya koyulmuşlardı (Chamberlain ve Hartwig 1999; Clar 1993). Bu bilim adamları *katı emprisistler* olarak adlandırılır. Her ne kadar bazı bilim insanları yanlı olmadıklarına inansalar da katı emprisizm bir mitti ve hâlâ öyledir. Cinsiyet, yaş, kültür ve bireysel deneyim insanların ne gördüğünü ve yaptığını daima etkileyecektir.

Yirminci yüzyılın erken dönemleriyle birlikte, pek çok bilim insanı orada bir yerde gerçek bir dünyanın var olduğu ancak bunun doğrudan gözlemlenebilir ve görülebilir olmadığı inancı içerisinde çalışmaya başlamıştı; dahası, gözlemlenmiş olanın yorumlanmış olması gerektiğine ve dolayısıyla daima bir parça yanlı olacağına inanmışlardı ancak sağlam veri toplamanın, hipotez ortaya koymanın ve uygun denetlemenin dünya hakkında 'gerçekliğe' ve 'doğru bilgiye' olabildiğince yaklaşan sonuçlar üretebileceğine inanıyorlardı. Bilim felsefecileri bu bilim insanlarını *mantıksal pozitivistler* olarak adlandırır (Binford ve Sabloff 1982). Thomas Kuhn, ister istemez ya da farkında olsun ya da olmasın, bilim insanlarının bilimlerinin 'ortasında saplanıp kaldıklarını' öne sürerek, bunun günümüzde pek çok bilim insanının bilim yapma biçimi olduğuna inanır (Chamberlain ve

Hartwig 1999). Pek çok bilim insanı muhtemelen bu perspektifle kerhen uzlaşacaktır ve bir tanesi şuraya alınmıştır: bilim insanları mümkün olduğunca yansız olmaya çalışır ancak önyargılar, varsayımlar, öznellik ve yanlılık her zaman şu veya bu şekilde ve şu veya bu ölçekte söz konusudur. (Bazı modern bilim insanları dışarıda tümüyle keşfedilmeyi bekleyen gerçek bir dünyanın varlığına inanmazlar. Bazıları sayısız dünyanın var olduğuna inanır, sadece bir tane değil. Bazıları yeterince kararlı deneme yapılsa bile bir veya daha fazla dünyanın keşfedilemeyeceğine inanır. Tüm bu eleştirel kuram taraftarları azınlıktadır ve çoğunluk tarafından diğer bilim insanlarına yönelik oldukça eleştirel olarak görülürler ve felsefelerinden istifadeyle bilimi ileri taşıyamayacakları addedilir. Bunlar daha fazla tartışılmayacak.)

Entelektüel Gelenekler, Kültür Ve Paradigmalar

Uzmanların neden antropolojik konularda uzlaşamadıkları sorusuna geri dönersek, cinsiyet, yaş ve bireysel deneyimdeki farklılıkların dünyayı görme biçimlerinde kısmi olarak öznel merceklerin nedenini oluşturur. Aynı zamanda, gözlemlediğimiz şeyi nasıl yorumladığımızın ardında, entelektüel gelenek olarak adlandırılan, ilave bir antropolojik yanlılık söz konusudur. Her ne kadar kültürel antropoloji kültürü kavramsallaştırmakta farklı biçimleri dışarıda bırakamamış olsa da bu entelektüel yanlılık paleoantropolojide (arkeoloji, tarih öncesi ve insan evrimi) daha kuvvetlidir.

Batı biliminde ortaya çıkmış, antropolojiyi ve antropologların düşünme tarzını etkileyen iki entelektüel geleneğin ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğine uzanan tarihsel kökleri mevcuttur (Clark ve Willermet 1995). Eski Dünya (ED) geleneği olarak adlandırılan İngiltere’de ve Avrupa kıtasında ortaya çıkar ve

temelde tarih, milliyetçilik ve doğal bilimler ve aynı zamanda, antropolojik uzmanlığa bağlı olarak, jeoloji, paleontoloji ve sosyolojide entelektüel köklere sahiptir. Yeni Dünya (YD) geleneği olarak adlandırılan ise Kuzey Amerika'da ortaya çıkar ve kökleri, yüzyıldan biraz daha fazla önce antropolojinin Birleşik Devletler'de henüz yeni bir disiplin haline geldiği zaman ortaya çıkan Yerli Amerikan kültürel incelemelerde yer alır. ED geleneği altında, pek çok İngiliz ve Avrupalı antropolog insan evrimini ve insani tarihöncesini (prehistorya), insani evrime ve günümüzde olduğu gibi geçmişte de var olan kültürel değişime yol açan süreçlerle birlikte, yazıöncesi (preliterate) geçmişe yönelmiş tarih olarak görür. Bu gelenekte, pek çok kültürel antropolog çağdaş 'öteki kültürleri' kendininkilerden farklı olarak görür ve bu farklılıkları bulmaya ve açıklamaya odaklanır. Buna karşın, YD geleneğinde, pek çok Amerikan antropolog insan evrimini ve tarihöncesini bağımsız varlıklar (entiteler) olarak görür; pek çok kültürel antropolog çağdaş 'öteki kültürleri' Yerli Amerikalılar olarak arka bahçemizde mevcut olarak görür ve tüm kültürlerde var olan benzerlikleri bulmaya ve açıklamaya odaklanır (Binford ve Sabloff 1982; Clark 1993).

Uzmanlar kendi bilim alanlarını öğrendikçe kendi tikel geleneklerini de öğrenirler; sözün özü, bir uzmanın hangi geleneği öğrendiği ve taraftarı olduğu Atlantik Okyanus'unun eğitim aldığı kısmına bağlıdır. Antropolojide, öğrenciler ilkin antropoloji dersi alırlar, onu sürdürülecek bir kariyer olarak seçerler ve bilincinde olmaksızın hocasının entelektüel geleneğinin bir kısmını kapmaya başlar. Ve öğrenciler bu tekil geleneğe dalmaya devam ederler (çoğu zaman bilmeksizin), böylelikle de zamanı gelip de Doktora derecelerini aldıklarında ve kariyerlerine başlamaya hazır hale geldiklerinde, o gelenek içerisinde demlenmeye bırakılırlar.

ED ve YD entelektüel geleneklerinin farklılaşmasının en önemli nedenlerinden biri her birinin kültür kavramını bir parça farklı bakmasıdır. 1800'lerde başlayarak, sosyal bilimlerin gelişmesiyle birlikte, ED antropologları, her biri kendine özgü ve içsel olarak tutarlı giyim ve beslenme, dil ve fiziksel görünüme sahip olan, 'bir kültür'ü ve 'kültürler'i 'bir topluluk' (a people) ve 'topluluklar'la (peoples) aynıymış gibi ele alıyordu. Aslında, ED geleneği içerisinde uzmanlar 'İngiliz Halkını', benzer elbiseleri giyen ve 'sosis, lapa ve haşlanmış lahana' yiyen, tamamı Kraliçe İngilizcesi konuşan, alayı uzun ve açık tenli, açık kah-verengi saçlı homojen bir grup insan olarak düşünüyordu. Bu steryotipin gerçeklikten uzak oluşu ise konu dışıdır. Asıl konu bu gelenek içerisinde 'bir topluluk' tümü birlikte nezih bir paket haline getirilmiş dil, kültür ve biyolojinin çok yüzlü birimi demeye gelir. Bu bakış açısı ile birlikte mantıksal olarak ED'nin kültür görüşünden çıkan düşüncelere uzanın: birbiriyle ilişkili özellikler (maddi nesneler ve işlevsel olarak ilişkili biyolojik özellikler) sürekli olarak bir arada ortaya çıkar ancak özelliklerin kaynaşması ya da karışması asla ortaya çıkmaz. Değişim ortaya çıktığında, öyle olur ki sanki bir 'topluluk' bir şekilde başkasıyla yer değiştirir (kesintili denge) (punctuated equilibrium) ve zamanda ve mekânda ortaya çıkan sonuç hem biyoloji hem de kültürde *süreksizliktir (discontinuity)* (Clark 1993; 2002).

Buna karşın, YD antropologları 'bir kültürü' ve 'kültürleri' farklı toplumsal, etnik ve linguistik grup düzeylerinden oluşmuş olarak ele alır. Aynı zamanda insan gruplarını, her zaman zorunlu olarak birbiriyle şimdi ya da geçmişte bağlantılı olmayan, farklı özelliklerden (maddi nesneler ve biyolojik özellikler) oluşmuş olarak görür. Özellikler ve bileşikler (complexes) pek çok alanda ortaya çıkabilir ve özelliklerin harmanlanması ve

karışımı yaygındır ve beklenen bir şeydir. Değişim genellikle, icatlar ve ortak fikirler şeklinde kültürel alanda aşamalı olarak ve başkalaşım (mutations) ve doğal seçim biyolojik alanda toplama şeklinde ortaya çıkar ancak ani bir değişim var olduğunda, buna çevredeki bir değişim neden olur (Darwinci aşamacılık); son olarak, zaman ve mekânda ortaya çıkan sonuç hem biyoloji hem de kültürde *sürekliliktir* (Clark 1993; 2002).

Eğer kalıp yargılar, öznellik ve eğilimler (cinsiyet, yaş, kültür ve geçmiş deneyimler yoluyla) entelektüel geleneğe eklenirse sonuç, **paradigma** olarak adlandırılan şeydir (Clark 1993). Bir paradigma, bilim insanlarının gerçekliğin ortasında farklı eğilimlerinin ve bir bilim insanının gördüklerinin ve de sayesinde gelişim gösterdiği ve müdafaa ettiği entelektüel geleneğin toplamını içerir. Bir paradigma bir bilim insanının sayesinde dünyasını gözden geçirdiği ve böylelikle mantıksal olarak tutarlılığını sağladığı bir tür çerçevedir. Paradigmalar genellikle entelektüel geleneklerinin ismiyle anılırlar ancak unutmayın ki paradigmalar bilimsel tabloya alınmış kolektif eğilimleri de kapsar. Paradigma farklılıkları aynı şeyi gördüklerinde bile uzmanların uzlaşamayışlarının mükemmel nedenidir.

Kültürel Antropolojide Paradigmalar

Paradigmalar kişinin inceleyeceği şeyi nasıl kavramsallaştıracakını etkiler. Aynı zamanda paradigmalar verilerin belgelendirileceği yöntemleri de etkiler. Örneğin, kültürel antropologlar verileri gözlem yoluyla elde ederler. Bununla birlikte, ne gördükleri ve nasıl yorumladıkları kısmen aracılığıyla dünyaya bakışları paradigmaya bağlıdır.

Farklı entelektüel geleneklerden gelen kültürel antropologlar aynı kültürel olayı inceleyebilir ve o olayın farklı bileşenleri-

ne odaklanabilir. Hangi unsurları vurgulayacağına bağlı olarak antropologlar, topluluk davranışının farklı yorumlarına ya da o olayın kültürel öneminin farklı kavranışlarına yol açabilecek verileri toplayabilirler. Örneğin, bir antropolog güç ilişkileri ve değişimle ilgiliyse ve de kültürel kurumlar ve onların birbirleriyle ilişkisine dair veri toplamaya odaklanmışsa, bu takdirde o antropolog var olan güç ilişkilerini kuvvetlendiren ve yeniden üreten inanç sistemlerinin kültürel aktarımına ilişkin bir görüş sağlayabilecek olan çocuk yetiştirme pratiklerine dikkat etmeyebilir. Tersine, eğer antropolog çocuk yetiştirme pratiklerine odaklanmışsa, bu kez o bu pratiklerin geniş toplum yapısı içerisinde statükonun korunmasına dair içerimlerini (imalarını) farketmeyebilir. Bu veri setini geçersiz ya da eksik kılar mı ya da bunlar kültür olarak adlandırılan aynı 'elma'nın farklı niteliklerinin farklı betimlemeleri midir? Bu soruyu cevaplamaya giriştiklerinde uzmanlar muhtemelen uzlaşamayacaklardır.

Bu sorunlara ek olarak, uzmanlar tikel verilerin yorumlanmasında da uzlaşmazlığa düşebilirler. Bunun bir nedeni yorumların sıklıkla, antropologların yetiştiği ve sayesinde dünyaya baktığı daha büyük paradigmaları açıklama girişimi için oluşturulmuş olan **kuramların** ışığında yapılmasıdır (Kuramlar hakkında daha fazla tartışma için 4.Bölüm'e bakınız.) 1800'lerin sonunda, örneğin, kültürel antropologlar 'evrim, ilkelden (yaban) ara (barbar) yoluyla medeni evreye insani gelişim anlamına gelir' düşüncesini paylaşıyorlardı (Goodenough 2002: 427). Bu 'ilerleme' evrensel olarak görüldü ve kültürel verilerin yorumlanması bu inanca denk düşen kültürel farklılık kuramlarının geliştirilmesinde kullanıldı. J. Boggs (2002) bu paradigmanın kalıntılarının halen Kızılderililere karşı ABD politikalarını ele alan çağdaş tartışmalarda görülebileceğini ifade eder. Yirminci

yüzyıl boyunca, kültürel antropologlara rehberlik eden kuramlar farklı jenerasyonlar insan davranışına ilişkin bilgi ve bakış açısı sahibi oldukça değişti. Bu değişikliklerle farklı kuramlara bağlı uzmanlar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Görüş ayrılıkları, toplanan verilerin yeterliliğine, kültürel değişimi yorumlamada bir araç olarak kuramın geçerliliğine ve insanlık durumunu bütünüyle kavramamıza katkı olarak bulguların ve yorumların değerine ilişkin tartışmaları içeriyordu.

Verilerin yeterliliği kısmen kültürel antropologların gözlemlediği ve katıldığı olayların temsil edilebilirliğine bağlıdır. Kişi göremediği ya da deneyimleyemediği şeyi belgeleyemez ve de varolduğunu dahi bilmediği kültür unsurlarını da belgeleyemez. Tam da bu nokta uzmanların neden uzlaşamadığını kavramamızda yaş ve cinsiyetin anahtar rolü oynadığı yerdir.

Cinsiyetleri ve yaşları nedeniyle antropologlar kritik kültürel enformasyonun ve olayların farkında olmayabilir ya da bunlara erişimi bulunmayabilir. Bu etkenlerin her ikisi de Diane Freedman'ın Romanya'daki çalışmasında (1986) örneklenmektedir. Freedman dans ve cinsiyet rollerine ilişkin incelemesine evli bir kadın olarak başlamış ve bu statüye içkin rolleri ve normları belgelendirebilmiştir. Eşinin faaliyetleri ve erkeklerle olan karşılıklı ilişkileri yoluyla, aynı zamanda erkeklerin perspektifine erişim de sağlamıştır. Kocasının ölümünden sonra saha çalışmasına tekrar döndüğünde statüsü dul kadına değişmiştir. Bu değişim ona kadın cinsiyet rollerinin bir başka boyutuna erişim sağlamıştır, hasta ve ölmek üzere olanların bakımına. Evlendiğinde az da olsa temas sağladığı toplumdaki diğer daha yaşlı dullar onun deneyimlerini öğrenmek istemiş ve sırası gelince kendi deneyimlerini ve aynı zamanda ölüme dair bakış açılarını paylaşmışlardır. Saha çalışması sırasında Freedman'ın yas

dönemi sona erdiğinde statüsü birdenbire bekar ve nitelikli bir kadına dönmüştür. Bu değişiklik ona genç evlenmemiş kadınlarla iletişime geçme ve bu gruplar için uygun etkinliklere dahil olma imkânı sağlamıştır. Eş ve dul olarak önceki statüsünde çok sınırlı ya da hiç erişimi olmadığı bilgi ve etkenler, 'erkekleri eş ve dans partneri olarak etkilemeye yönelik adetler ve sihirler hakkında' (1986: 351) bilgi edinebilmişti.

Cinsellik kültürel olaylara ve bu olayların yorumlanma biçimlerine verilen önemi de aynı şekilde etkiler. Bu etki toplum içerisindeki erkek ve kadın perspektifleri arasındaki farklılıklarda görülebilir. Aynı zamanda bu etki aynı kültürel grubu incelemiş olan erkek ve kadın antropologlar tarafından kaleme alınmış etnografilerin karşılaştırmasında da görülebilir. *Headhunter's Heritage*'da (Kelle Avcısının Mirası), örneğin, Robert Murphy (1960) Mundurucu kültürünü (Amazonya) erkek faaliyetleri ve ideolojisinin mercekleri doğrultusunda detaylı olarak kayıt altına almıştır. 193 sayfanın sadece 10 sayfası kadın ve aile tartışmasına ayrılmıştır. Gıybet kavramı bir paragraf tutar ve 'kadınlar arasındaki çatışmanın başlıca ifade formu' (116-117) olarak karakterize edilir. *Women of Forest*'ta (Orman Kadınları), Yolanda ve Robert Murphy (1985) kadınların ve erkeklerin perspektifleri arasındaki farklılıkları inceler ve 160'tan fazla sayfada Robert'in önceki çalışmasında kadın dünyasının detay yönlerine rastlanmaz. Yolanda kadınlarla etkileşimi yoluyla gıybetin toplumun sosyal yaşamında özsel rollere sahip olduğunu öğrenir. İlk olarak, gıybet 'insanlar, ... diğer topluluklardaki olaylar ve neredeyse sınırlı dünyalarında kavranabilir diğer tüm konularda kıymetli bilgiler' (159-160) sağlar. Gıybet aynı zamanda grup içerisindeki önemin resmi olmayan göstergesidir: 'Bir Mundurucu kadını için arkasından konuşulduğunu bilmek kaygı verici

olabilir ancak hiç kimsenin kendisi hakkında konuşmadığının farkına varması tam bir felaket olacaktır.’ (160) Yolanda gıybetin düşmanca kullanımlarını da belgeledi fakat cinsel istismara odaklanan olumsuz gıybetin bir sebebe dayalı olarak yapıldığını keşfetti. Cinsel gelişigüzelik ‘kadınların ahlaki dayanışmasını’ tehdit etmekteydi. Kadınlar arasındaki çatışmanın bir göstergesi olmanın ötesinde gıybet, aslında oldukça güçlü ‘erkekler çete tecavüzü gerçekleştirmeden önce dik başlı üyelerini hizaya getirmek üzere uyguladıkları olumsuz bir müeyyide’ idi (160-161). Dolayısıyla gıybet kadınlara kültürel normların ihlaline yönelik şiddetli eziyeti önlemede güncel olarak tasarlanmış bir müdahaleye yönelik önemli bir vesile sağlıyordu. Toplanmış ve yorumlanmış verilerde farklılıklar noktasında cinselliğin etkisi, Murphy’nin çalışmasında örneklendiği gibi, uzmanların uzlaşmama nedenlerine dair içgörü sağlar.

Paleoantropolojide Paradigmalar

Paleoantropoloji geçmiş insanların bilimi olarak tanımlanır: biyolojik antropoloji insan evrimi üzerine yoğunlaşırken arkeoloji insanın tarih öncesine yoğunlaşır. Bilim insanlarının paleo kültürleri eylem içerisinde (kültürel antropologların günümüzde yapabildiği gibi) görebilmek ya da hangi toplulukların diğer topluluklarla melezlendiğini (ırk karışımı, interbreeding) gözlemlemek için tarih öncesi dönemlere ve yerlere gitmekte kullanabilecekleri zaman makineleri olmadığından, sağduyu bize paleoantropologlar arasında anlaşmazlıklar için geniş ve mümkün bir zemin olduğunu düşündürür. ED paradigması içinde, pek çok Avrupalı ve İngiliz paleoantropolog insan geçmişini, maddi nitelikler, dil ve biyoloji anlamında homojen, diğer gruplarla karışmayan ve biyolojik ve kültürel değişiklik görüldüğünde bu

değişikliğin zamanda hızlıca ve mekânda istilalar ve yer değiştirmelerden kaynaklı olduğu, ayrı gruplar halinde yaşayan insan topluluklarından oluşmuş olarak görüyordu. Vurgu süreksizlik üzerineydi. Pek çok ED paleoantropologu maddi nesnelerde ve morfolojideki farklılıkları vurguluyor ve zamanda ve mekânda her bir popülasyona ayrı bir isim veriyordu. Bu, **yarılma** (splitting) olarak adlandırılır. Buna karşın, YD paradigması altında, pek çok Amerian paleoantropologu insan geçmişini, diğer gruplarla birleşme amacıyla kasten ya da avlanma bölgeleri çakıştığında kazaen bir araya gelen gruplar halinde yaşayan insanlardan oluşmuş olarak ele alıyordu: bu gruplar süreç içerisinde düşünceleri, maddi öğeleri ve genlerini mübadele ettiler ve değişim ortaya çıktığında, oldukça yavaş ve zaman içerisinde sürekliydi ve aynı zaman dilimi içerisinde yaşayan gruplar arasında değişim oldukça küçüktü. Vurgu süreklilik üzerinedir. YD paleoantropologları maddi nesnelerde ve morfolojide benzerlikleri vurgular ve popülasyonları tekil isimler altında **bir araya getirir** (Clark 1993).

Gelin şimdi paleoantropolojide süregiden bir ihtilafa odaklanalım ve Atlantik'in her iki tarafındaki uzmanların bu tekil konuda neden uzlaşamadığını keşfetmeyi denemek için entelektüel gelenekleri eğilimleriyle (yani, paradigmalarıyla) birlikte bir araya getirelim. İhtilaf, modern insanın evriminde Neandertallerin pozisyonu üzerinedir. Temelde, soru, 'Neandertallerin atalarımıza bir katkısı olmuş mudur?' sorusudur. ED paradigması bir katkılarının olmadığı yönündedir. ED taraftarları Yakın Doğu ve Avrupa'da yaşayan iki popülasyonun 10.000 yıla uzanan bir çakışması -Neandertallerin son 10.000 yılı ve modern insanların ilk 10.000 yılı- olduğunda hemfikirdirler ancak iki popülasyonun melezleşmediğine³ ya da maddi nesneleri mübadele etme-

diklerine kati olarak inanmaktadırlar. Bu uzmanlar iki grubun birbirini kültürel, dilsel ya da biyolojik olarak etkilemedikleri, herhangi bir karışma ya da hibridleşme olmadığı ve değişimin (yani, Neandertallerin yaklaşık 30.000 yıl önce ölümü) hızlıca gerçekleştiği sonucuna varırlar. ED uzmanları süreksizlik, yarıma ve ayrı tür statülerine olan inançlarını kanıtlamak için *Homo sapiensten* ziyade *Homo neandertalensis* (modern insanlar için) terimini atfederler. Bir kez paradigma kavrandığında tüm bu konular tutarlı ve mantıksal olarak anlamlıdır.

Buna karşın, tespit etmesi her ne kadar zor olsa da iki popülasyonun melezleştiğini savunan taraftarlarıyla birlikte YD paradigması Neandertallerin modern insanların evriminde bir rolü olduğu iddiasındadır. YD uzmanları iki popülasyonun da, genler kadar bazı maddi nesnelerin ve fikirlerin de mübadelesiyle birbirlerini kesinlikle etkiledikleri ve değişimin -Neandertallerin ölümü- hem arkeolojik hem de biyolojik Neandertal izlerin yavaşça 30.000 yıl önce yok oluşuyla birlikte, melezleşme yoluyla olduğu sonucuna varırlar. Bu uzmanlar sürekliliğe ve yegane alttür statüsüne olan inançlarını doğrulayarak, Neandertal popülasyona *Homo sapiens neandertalensis* ismini verirler. Yine, bir kez paradigma anlaşıldığında bu noktalar tutarlı ve mantıksal olarak anlamlıdırlar.

Şimdi Neandertal sorununda uzmanların neden farklılaştıklarını biliyorsunuz ve sahne her bir paradigmanın taraftarlarının bilim yapması için kurulmuş halde. Ancak her bir paradigmanın uzmanları farklı sorular sorar, farklı verilere bakar, farklı yöntemler kullanır, farklı ölçümleri esas alır ve farklı sonuçlara ulaşırlar. Buna ek olarak, uzmanlar diğer 'tarafı' kötü, bölünmüş ve doğru olmayan veri kullanmakla, yanlış yöntemler uygulamakla, çelişkili ve yanlış bilgilendirilmiş olmakla, yanlış

sonuçlara ulaşmakla ve diğer tarafı anlamamakla suçlar. Her bir paradigmanın taraftarları aynı zamanda paradigmalarını test ettiklerini ve sorunu cevaplamada diğerinden daha üstün olduğunu bulduklarını söyler ve diğer tarafın sadece bunu göremediğini ileri sürerler (Smith ve Harrold 1997). Bir örnek olması bakımından, gelin verilere ve ölçümlere bakalım. 1997’de Cathy Willermet birini ya da diğerini destekleyen uzmanların geçen 15 yıl boyunca yazdığı 39 yayına baktı ve 55 Neandertal fosil üzerine 61 değişkeni temsil eden 680 veri noktası alındığında, ölçümlerin yalnızca yüzde 11’inin her iki tarafça kullanıldığını, yüzde 89’unun temel itibariyle kullanılamaz olarak terk edildiğini buldu (Clark ve Willermet 1997). Aynı zamanda analizde kullanılan fosillerin seçimi ve her bir niteliğe verilen ağırlık da iki paradigmanın taraftarları arasında değişkenlik gösteriyordu. Dahası, paleoantropolojide, fosillerin tarihi ve arkeolojik eser verisi herhangi bir soruyu cevaplamada hayatidir ve maalesef en iyi tarihleme tekniği (karbon-14 bu durumda) geçerlilikte en uç noktadadır (40.000 yıl öncesi); dolayısıyla çelişen tarihler verildiğinde, seçilmiş olan sıklıkla onun tikel bir paradigmaya ne kadar iyi uyduğuna bağlıdır.

Bu koşullar altında, ‘topluluk olarak kültür’e dalmış bir İngiliz uzmanın Neandertaller ve modern insanlar arasında süreksizlik ve ayrı tür statüleri görmesi şaşılacak bir şey değildir. Tersine, Amerikalı bir uzmanın da muhtemelen Neandertaller ve modern insanlar arasında süreklilik ve sadece alt tür statüsü görmesi de şaşılacak bir şey değildir. Bu uzmanların aynı fosil ve arkeolojik eser verilerine erişimi olsa dahi, bazıları bu verilere ED paradigmasının bazıları da YD paradigmasının mercekleriyle bakar. Birkaç istisna ile, İngiliz ve Avrupalı paleoantropologlar Neandertallerin atalarımızın bir parçası olmadığını ve yine

birkaç istisna ile, Amerikalı paleoantropologlar Neandertallerin atalarımız içerisinde yer aldığını iddia eder. Yeni veriler ve hatta yeni türden veriler sunulduğunda dahi, her bir görüşün taraftarları onları sadece kendi paradigmalarını destekler mahiyette yorumlar.

Bu koşullarda, aynı şekilde François Bordes'in, 1900'lerin ortalarında Fransa'nın önde gelen arkeologlarından, neden Avrupa ve Orta Doğu'daki Neandertal taş aletleri koleksiyonunun tamamını, Mousterian endüstriler olarak adlandırıyordu bunları, yoklukları ve varlıklarına ve de sayısız alet türünün sıklığına dayalı olarak dört tip (her biri bir isme sahip, fasiyes [beniz, dış görünüş] olarak adlandırılan) altında sınıflanabileceğine karar kıldığı anlaşılabilir (Bordes 1968). Bu dört tip dört ayrı bölgede yerleşmemiş ve dört kronolojik zaman diliminde yer almıyor olsa da, Bordes bunların birbirleriyle ilişkisi olmayan dört kabileyi temsil ettiğini iddia etmeyi sürdürdü. İnsanın gözünde binlerce yıl boyunca alet tarifleri ya da gen değiş tokuşu yapmaksızın veya geçerken şöyle bir 'Merhaba' dahi demeksizin Avrupa ve Orta Doğu'yu merak eden birbirinden bağımsız dört topluluk canlanıyor. Bordes tarih öncesi Avrupa'yı ED paradigması içerisinden görmüştü. İtibarı göz önüne alındığında, Bordes'in şeması Amerikan arkeoloğu Lewis Binford'un onun dört-kabile anlayışını sorgulamasına değin kabul görmüştü. Dört kategorinin dört kültür grubunu ya da dört alet işlevini temsil ettiğine dair argüman 1960'ların ortasında bir duraklamayla sonuçlanmıştı. Hangi cevaba inanmayı tercih edeceğiniz ise paradigmanıza bağlıdır (Clark 2002).

Sıradaki son bir 'neden' sorusu da şudur: 'Neden her bir taraf kendi paradigmasına böylesine sıkı sıkıya bağlı kalmayı sürdürüyor?' Şu olasılığı göz önünde bulundurun. Son 200 yılda, dünya

savaşlarından kıtalar arası oradan da iç savaşlara, Avrupa kendi topraklarında pek çok çatışmaya şahit olmuştu ve toplulukların tamamının –‘ED paradigmasındaki kültür, dil ve biyoloji paketi olarak “topluluklar” –gelip orijinal toplulukları yerinden eden diğer topluluklar yüzünden, fiziksel olarak sürgün edilmiş ya da yok edilmiş olduğuna tekrar tekrar şahit olmuştu. Böylesi bir tarih ED paradigmasında süreksizliği bir norm olarak pekiştirir. Buna karşın, Amerika bu türden bir çalkantı yaşamamıştır. İki dünya savaşı da Amerikan topraklarında yapılmamış, Amerikan İç Savaşı nüfusun tamamını yerinden etmemiş ve dünyanın geri kalanından çok fazla insan göçü alsa da bundan dolayı topluluklar sürgün olmamış ya da yer değiştirmemiştir. YD paradigmasında sürekliliği, fikirlerin ve genlerin değiş tokuşunu ve de sonuçta ‘çok uluslu devlet’in (erime potası) bir norm olarak ortaya çıkışını tasavvur etmek kolaydır (Clark 1993).

SONUÇ

Öyleyse genel olarak bilime, paradigmalara, Neandertal sorunu-na ve kültürel uzlaşmazlıklara karşı görece antropologlar olarak nerede duruyoruz ve nerede durmalıyız? Kuhn bilim insanlarının, bilerek ya da bilmeyerek, eğilimlere ve öznelliğe göre işlem yaptıklarını söylediğinde haklıydı çünkü her biri sadece bir cinsiyetin üyesidir, yaşamda belli bir yaşta bulunur, kendine has deneyimler geçirmiştir ve sadece tek bir kültürde ve entelektüel gelenek içerisinde yetişmiştir; dolayısıyla, her bir bilim insanı bilimi, diğer bilim insanlarının paradigmalarıyla zorunlu olarak uyumlayan ve uzlaşmazlığa yol açan, tekil bir paradigma içerisinden görür. Antropoloji gibi herhangi bir disiplinde var olan paradigmalara dair Kuhn onların hızlıca değişmeyeceği tahmininde bulunur. Neandertal sorunu göz önüne alındığında,

doğrudan çatışma içerisinde yer almayan pek çok bilim insanı her bir tarafın başta gelen taraftarları ölmedikçe iki paradigmanın da varlığını sürdüreceğini iddia etmişlerdir. Ancak bundan sonra bile, her iki paradigmanın da öğrencileri sırf yerleşik pozisyonlar yüzünden savaşı sürdürmeye devam edeceklerdir. Her bir taraf eğer daha yüksek ve diğer taraftan daha sık haykırırsa tartışmayı kazanacağını düşünen destekçilere sahiptir. Yeni fosiller, arkeolojik veriler ve tüm materyallerin doğru tarihlemeleri hoş karşılanırsa da bunlar taraflarca tercih edilen paradigma açısından değerlendirilecek ve paradigma ikilemini çözmeyecektir.

Uzmanların uzlaşmaması genel itibariyle antropolojiye yayılmış bir tema olarak görünüyor. Kültürel antropologların kültürel olgular ve onları nasıl yorumlayacakları hususunda uzlaşmaları paleoantropologların geçmiş insan olaylarını yorumlamadaki uzlaşmalarından daha fazla değildir. Bu gurur duyacağımız bir şey olmayabilir fakat ortak bir noktadır. Ve uzlaşmazlık bilimsel olma girişimindeki herhangi bir uğraş için olağandır; alanla birlikte gelir. Amerikan Antropoloji Derneği'nin eski başkanı, James Peacock'un, 1986'da yazdığı gibi, 'birçok antropolog ağır basan herhangi bir perspektifin [tüm antropolojik araştırmaya rehberlik edecek] var olduğunu reddedecektir... pek çok antropolog birleştirici bir perspektif arayışındadır' (93). Tüm antropologlarda ortak olan şey insani duruma dair, geçmişte ve günümüzde, biyolojik ve kültürel olarak, bilgi arayışıdır. İkinci ortak nokta ise şudur ki bilgiyi arayışımızda uzlaşamayabiliriz -hatta uzlaşmamamız gerekir.

NOTLAR

1. Yazarlara yarasanın gerçek mi yoksa plastik mi, canlı mı yoksa ölü mü olduğuna dair pek çok farklı öykü anlatılmıştır.
2. Bu bilgi "Negotiating Science: Internationalization and Japanese Primatology" by P. Asquith, and "Traditions of the Kyoto School of Field Primatology in Japan" by H. Takasaki'den alınmıştır. *Primary Encounters* (2000) der: S. C. Strum and L. M. Fedigan. Chicago, IL: University of Chicago Press içinde.
3. Bazı ED uzmanları bir parça melezlenmenin olmuş olabileceğini itiraf etmişlerdir fakat bunun önemsiz olduğuna ve her iki popülasyonda da hiçbir etkisinin olmadığına inanmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- BINFORD, L. R. and J. A. SABLOFF 1982. "Paradigms, Systematics and Archaeology." *Journal of Anthropological Research*, 38(2): 137–153.
- BOGGS, J. 2002. "Anthropological Knowledge and Native American Cultural Practice in the Liberal Polity." *American Anthropologist* 104(2): 598–610.
- BORDES, F. 1968. *The Old Stone Age*. New York: McGraw-Hill.
- CHAMBERLAIN, J. G. and W. C. HARTWIG 1999. "Thomas Kuhn and Paleoanthropology." *Evolutionary Anthropology* 8(2): 42–45.
- CLARK, G. A. 1993. "Paradigms in Science and Archaeology." *Journal of Archaeological Research*, 1(3): 203–229.
2002. "Neandertal Archaeology: Implications for Our Origins." *American Anthropologist*, 104(1): 50–67.
- CLARK, G. A. and C. WILLERMET 1995. "Paradigm Crisis in Modern Human Origin Research." *Journal of Human Evolution* 29: 487–490.
- CLARK, G. A. and C. WILLERMET, eds. 1997. *Conceptual Issues in Recent Modern Human Origins*. New York: Aldine de Gruyter.
- CROWLEY, K. 2008. "Gameboy Havoc on LI: Teens Busted in 'Grand Theft Auto' Spree." *New York Post* (June 27, 2008). Retrieved June 9, 2009. www.nypost.com/seven/06272008/news/regionalnews/

- FREEDMAN, D. 1986. "Wife, Widow, Woman: Roles of an Anthropologist in a Transylvanian Village." in *Women in the Field* (2nd edition), edited by Peggy Golde, pp. 333–358. Berkeley, CA: University of California Press.
- GOODENOUGH, W. 2002. "Anthropology in the 20th Century and Beyond." *American Anthropologist* 104(2): 423–440.
- KUHN, THOMAS 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- MAYER, J. 2007. "Whatever IT Takes: The Politics of the Man behind 24." *The New Yorker* 83(1): 66–83.
- MURPHY, R. 1960. *Headhunter's Heritage: Social and Economic Change among the Mundurucu Indians*. Berkeley, CA: University of California Press.
- MURPHY, Y. and R. MURPHY 1985. *Women of the Forest* (2nd edition). New York: Columbia University Press.
- PEACOCK, J. 1986. *The Anthropological Lens*. New York: Cambridge University Press.
- SMITH, S. L. and F. B. HARROLD 1997. "A Paradigm's Worth of Difference? Understanding the Impasse over Modern Human Origins." *Yearbook of Physical Anthropology* 40: 113–138.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Şu 'en kötü durum senaryosunu' betimleyin: aynı zamanda iki bilim adamının da gördüğü bir araç kazasını iki farklı 'hikâyeyi' göz önüne serebilmek için mümkün olduğunca çok önyargıyı kullanarak hem birinci hem de ikinci bilim insanının perspektifinden gözlemleyin.
2. İklim bilim insanı -bir Japon ve bir Amerikalı- 50.000 yıllık bir insanın taş aletlerle birlikte kemiklerini bulmuştur. İki bilim insanı çalışmalarını ele almada kültürel geçmişleri nedeniyle hangi şekillerde farklılık gösterebileceklerdir?

8. Bölüm

ANTROPOLOJİDE ETİK DÜŞÜNME VE EYLEME

Ann Kingsolver, *University of South Carolina*

Etik konusunda bir felsefe dersi alırsanız, Jean Paul Sartre'ın öğrenci ikilemi betimlemesini (1948: 40) tartışıyor (faşizme karşı direnişe mi katılmalı yoksa annesinin bakımına devam mı etmeli?) ya da ötenazi ya da kürtaj hakkındaki görüşleri gözden geçiriyor olabilirsiniz.¹ Antropolojide etikten bahsettiğimizde disiplinimizin pratiklerine uygulamak için soruların alanını daraltırız. Ancak, etik daima kendimiz ve başkaları hakkında sorular sormayı ve genellikle en az zararlı hareket tarzının ne olduğuna dair kararlar almayı içerir. Örneğin, bir arkeolog kayolları departmanı için, daha önceki toplulukların yerleşimlerine dair herhangi bir kanıt olup olmadığını görmek üzere test çukurları kazarken insani kalıntılarla karşılaşırsa, bunu birilerine haber vermeli midir? Eğer verecekse, bu kim olmalıdır? Arkeolog kazısına devam mı etmelidir yoksa durmalı ve insani kalıntılar da dâhil olmak üzere tekrar mı ele almalıdır? Böylece bir kararda arkeoloğa hangi yasalar ve profesyonel kanunlar rehberlik eder? Bu ne denli bir etik problemidir?

Antropolojik ve etik düşünmenin ortak olarak sahip oldukları şey şudur: incelediğimiz şeye veya çözüme girişiminde bulunduğumuz problemlere dair mümkün olduğunca çok bakış

açısını göz önünde bulundurmaya çalışırız. Büyük çoğunlukla bu bir konuda başkalarının da bakış açılarını etkin bir şekilde aramak demektir çünkü bir eylemin olası tüm yansımalarını kendi perspektiflerimizden göremeyiz. Farklı kültürler farklı akıl yürütmelere sahip olabilirler, örneğin, konu etik karar-vermeye geldiğinde, çünkü antropoloji kültürler arası iletişim ve incelemeyi içerdiğinden, antropolojik araştırmadan tüm etkile-necekler için en yararlı sürecin ne olabileceğine karar vermek için takım çalışması gerekebilir. Antropolojide soru sormak oldukça önemlidir, etik davranmanın aktif kısmıdır. Disiplinde sadece ‘yapmalı ve yapmamalı’ listesini öğrenmekten öte antropolojik etik geçmiş deneyimlerden, Profesyonel rehberlerden, yasalardan, siyasalardan ve bölgelerinde çalışma yaptıklarımızın kültürel tercihlerinden gayet iyi bilgilendirilmiş sorular sormayı öğrenmeyi içerir. Bir antropoloji öğrencisi olarak, profesyonellerle birlikte yalnızca etik düşünme ve eyleme sorumluluğunuz yoktur aynı zamanda Amerikan Antropoloji Derneği’nin Etik Yasası’nda belirtildiği şekliyle haklarınız da vardır.

Bu bölümde, sınıf içinde etiği de kapsayacak şekilde, etiğin antropolojide neden önem taşıdığı hakkında tartışacağız. Antropologların yanlışlarımızdan öğrenmeyi sürdürme biçimlerine, antropolog bilim insanları tarafından davranışa rehberlik etmek (ama müeyyide uygulayamayan) anlamına gelen etik yasaları yaratma ve gözden geçirmelerine dair örnekler vereceğim. Bu bölümde kısaca özetlenecek olan antropolojik etik derslerinde bahsi geçen özgül konular bilgilendirilmiş rızayı (informed consent); insan haklarını; kültürel ve etik göreceliliği (relativizm); 1990 yılı Birleşik Devletler Amerikan Yerlileri Mezarları Korumaya ve Geri Dönüş Yasası’nı (NAGPRA); entelektüel, biyolojik ve diğer mülkiyet haklarını; muhbirliği (whistleblowing);

verilerin toplanmasında ve sunulmasında etik sorunları; görsel etiği; katılımcı ve dışarıdan araştırma sorunlarını; üniversite içinde ve dışında eşitlik problemlerini; **hesap verilebilirlikteki** anlaşmazlıkları ve işbirlikli karar-vermeyi içerir.

Antropolojik öğrenme pek çok düzeyde *saygı* sözleşmelerini ima eder. Profesyonel antropologlar, ister akademik isterse başka bağlamlarda çalışsınlar, canlı ya da ölü, yurdunda (yurtları her neresiyse) ya da başka bir bölgede, çalıştıkları kişilere saygı göstermede kişisel ya da profesyonel etik ile bağlıdırlar. Böylece, profesyonel antropologların (arkeologları da içerecek şekilde) öğrendiklerinden insani deneyimin kültürel, linguistik, biyolojik, tarihsel ve tarih öncesi yönlerini öğrendikçe, sözü edilen saygı sözleşmesine de dâhil olursunuz. Örneğin, bir antropolog tarafından çekilmiş bir film izlediğinizde, profesyonel etik tecrübesi o filmin yapımcısının filme alınanların siz ya da başkaları tarafından incelenecek olan görüntülerine ve sözlerine ilişkin rızalarının alındığı (ya da alınmış olmalı) anlamına gelir. Rıza karara bağlandığında, bu bölümde daha sonra açıklayacağım üzere, antropolog mümkün mertebe projesini açıklar. Film yapımcısı ve filme alınanlar arasında varılan anlaşmaya, dolayısıyla, filmi izletenle siz, yani izleyici de dâhil olur. Bir lisans öğrencisi olarak, sonrasında, portresine saygı duyarak, yaşam deneyimlerinin sizinkinden ne kadar farklı olabildiğinin bir önemi yoktur, bir filmi izlediğinizde profesyonel bir antropolog olarak hareket edersiniz.

Antropoloji öğrencisi olarak, sadece yerleşkedeki öğrencilere yönelik etik kuralları değil aynı zamanda araştırmacı öğrencilere ilişkin olabilecek ulusal düzenlemeleri de izlemeniz gerekir. Örneğin, Birleşik Devletler’de, yerleşkelerde ve topluluklarda, araştırma önerilerini ve insan özneleri içeren sınıf içi alıştırma-

ları gözden geçiren ve bunların araştırmaya katılması istenenlere zararı olup olmadığına karar veren çeşitli arka planlara sahip insanlardan oluşturulan Kurumsal İnceleme Kurulları vardır. Eğer bir yaşam tarihi görüşmesi oluşturuyor ya da bir görüşmeyi kaydediyor veya çözümlemesini yapıyorsanız, görüşme yaptığınız kişiye projenizin bir tanımını ve irtibat bilgisini vermeli ve görüşmeye başlamadan önce rızasını elde etmelisiniz. *Bilgilendirilmiş rıza*, kişinin katılmayı kabul ettiği araştırma projesinin amacı, kullanılan yöntemler ve sonuçların yayılması hakkında olabildiğince bilgi sahibi olduğu ve gönüllü olarak bir rıza formu imzalayarak ya da bir ses veya görüntü kayıt cihazına sözlü rıza vererek araştırmacının çalışmasını onayladığı anlamına gelir. Araştırmacı, işbirliği yaptığı kişinin gerçek ismini saklama (araştırmaya katılmayı kabul eden kişiye bir isim) ya da diğer anlaşma koşullarına ilişkin beklentilerine saygı duyarak ve antropoloğa yardım eden ve öğreten kişiye proje bulgularını temin ederek, projeyi net biçimde açıklamakla yükümlüdür. Bilgilendirilmiş rızaya ilişkin ilkeleri ve Etik Kuralların bütününe Amerikan Antropoloji Derneği'nin web sitesinde (<http://aaanet.org>) bulabilirsiniz.

Hatırlanması gereken temel bir etik ilke gazetecilerin kamuya (tüm hikâyeyi vermek suretiyle) karşı mesulken antropologların zamanını ve bilgisini aldığı kişilere karşı mesul olduğudur. Bu bazı zamanlar bütün hikâyeyi anlatmama şeklinde ortaya konabilecek etik bir şey anlamına gelebilir. Örneğin, ataları adlandırmak kültürel olarak yasaklanmışsa ve aile hikâyesini belgelen-dirmek iş birliği yaptığı kişiyle sahip olduğu saygı sözleşmesini bozacaksa, kanbağı çizelgesi baskıdan çıkarılmalıdır. Bazen antropologlar kendilerini hiç beklenmedik etik ikilemler içerisinde bulurlar. Görüşme yapılan kişi kanun dışı hareketlere dâhil

olduğundan bahsederse ne olur? Sahadan elde edilen notlar özel midir kamusal mı? Bir etnografin çalışması şiddet eylemlerini haklı çıkarmak üzere bir siyasal hizip tarafından kullanılırsa ne olur? Bir antropolog araştırma sonuçlarını yayınlamada (ya da yayınlamamada) hiçbir zararlı etki öngöremediğini söylebilir mi gerçekten?

Çok uzun zaman önce değildi, otoyolda aracımın giderken, bir kilisenin önünde gelecek Pazarki vaazın başlığını taşıyan bir ilan gördüm. Şöyle diyordu, 'Kültürel Görecelikteki Kötülük'. Bunu buraya şunu açıklamak için taşıdım, antropolojide kültürel görecelik Hristiyan vaazında kullanılan muhtemel anlamı yani 'ne olsa gider'i kastetmiyor. Antropologlar için kültürel görecelik (Franz Boas'a geri dönecek olursak, yirminci yüzyılın başlangıcına) bizimkine nazaran (eğer farklılarsa) bir kültürü kendi mantığı ve kuralları içerisinde anlama girişimi demektir. Bu, antropologlar olarak incelediğimiz her tecrübeyi kişisel olarak onayladığımız anlamına gelmez. Kültürel pratikler konusunda kişinin yargısını askıya aldığı ve tümünün eşit derecede geçerli olduğuna inandığı etik görecelik, kültürün iyi ya da kötü olarak yargılanmadığı ancak kendi bakış açısı kullanılarak anlaşıldığı kültürel görecelikten tamamen ayrıdır². Örneğin, bir antropolog uygulayıcı biri tarafından açıklandığı şekliyle bebek katlini (infanticide) anlamak için kültürel göreceliği gözetebilir ama aynı zamanda bebek katlinin insan haklarını ihlal ettiğine dair kişisel bir inanca da sahip olabilir. Antropologlar pek çok farklı kültürel ve dini arka planlardan gelir ve insan hayatının nerede başlayıp nerede bittiğine ya da kadın sünnetinin kültürel bir hak mı yoksa bir insan hakkı ihlali mi olduğuna dair sorular hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bu gibi konularda profesyonel antropoloji buluşmalarında süregiden tartışmalar mevcuttur ve

antropologlar Birleşmiş Milletler'in insan hakları hakkındaki konuşmalarında yer alırlar. Birleşik Devletler'in de dahil olduğu, 48 ülke temsilcisi tarafından 1948 yılında imzalanmış olan Birleşmiş Milletler'in Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ni³ okumayı ilginç bulabilirsiniz. Halihazırda pek çok toplumsal hareket içerisindeki insan ülkelerinden bu beyannameye uymalarını bekliyor ve beyanname antropologlar olarak bünyesinde düşünüp hareket ettiğimiz geniş kapsamlı saygı sözleşmesini de özetliyor.

Geçmişte, bazı antropologlar o anda etik kararlar olduğunu düşündükleri başkaları tarafından o zaman ya da sonrasında etik bulunmayan veya antropologların bizzat kendilerinin sonrasında etik bulmadığı şeyler yaptılar. Çünkü etik kararlar bağlam-bağımlıdır, birinin etik olarak nasıl davranacağına dair görüşler değişebilir. Örneğin, pek çok ünlü ABD'li antropolog, ülkeleri için profesyonel bilgilerini kullanmanın en doğru yolu olduğuna inanarak, ABD Stratejik Hizmetler Bürosu'na (ya da askeri istihbarata) yönelik çalışmalarında Pasifik kültürleri hakkında enformasyon sağlamışlardır⁴. Birkaç antropolog Vietnam Savaşı sırasında Merkezi Haberalma Teşkilatı için çalışmıştı. Bu durum, her halükârda kültürel gözlemciler olarak antropologların rolünün rahatsız edici biçimde 'casus' sıfatıyla karıştırılabileceğinden, disiplinin casuslukla bağdaştırılmasını istemeyen diğer antropologların itirazlarıyla karşılaştı. Antropologların ABD ordusu ve diğer taraflarla çalışmasına dair yenilenmiş tartışmalar, gizli kapaklı araştırmaların antropolojik araştırma etiğini ihlal ettiğini vurgulayan, gözden geçirilmiş 2009 Amerikan Antropoloji Derneği Etik Kuralları'nda yansıtılmıştır. Buradaki etik problem *hesap verebilirlikteki çatışmayla* ilişkilidir. II. Dünya Savaşı sırasında devlete çalışan antropologlar antropolojik

kavrayışı geliştirmek için mi yoksa devletin bir başka devleti yıkması için mi çalışıyordu? Çatışan hesap verebilirliğin çok farklı bir örneğinde, eğer bir antropolog bir sosyal hizmet programını değerlendirmek üzere görevlendirilirse, o antropolog devlet için mi yoksa program için mi çalışır?

Antropoloji tarihi hakkında ve bizim, umarım, disiplin-deki deneyimlerimizden ne kadar ders aldığımızı Caroly Fluehr-Lobban (2003) ve Walter Goldschmidt (1979) tarafından yayına hazırlanan derlemeleri okuyarak çok daha fazlasını öğrenebilirsiniz. Fluehr-Lobban çağdaş görüşleri yansıtmak için antropologların etik kuralları nasıl tasarladıklarını ve yeniden tasarladıklarını tartışır ve her defasında onlara dair örnekler verir. Araştırmayı isteyebileceğiniz antropolojideki etik bir ihtilaf bir gazetecinin Amazon bölgesindeki Yanomami halkı arasındaki araştırmalarında pek çok antropoloğun etik olmayan bir şekilde davrandığına dair ithamıdır. Bu çatışma göz önüne alınarak antropoloji disiplininin etik kuralları yeniden değerlendirilmiş olsa da bizim Profesyonel örgütlerimiz, doktorlarda ya da avukatlarda olduğu gibi, lisans vermez ya da iptal etmez. Bu tip ihtilaflardan ortaya çıkan sorumluluklar ilgili ülkelerin yasal sistemlerinde geçer. Muhbirlik (whistle-blowing) ya da kişiyi işini kaybetme veya daha kötü bir duruma koyma riskinde bile hissedilen etik ve yasal ihlaller karşısında sesini yükseltme, etik karar-almayı ve yasal ve profesyonel koruma gerekliliğini içerir. Öte yandan, tabii ki, birini etik olmamakla etiketleme gücü kendi etik (ve yasal) problemlerini gündeme getirir. Doğrudan bilgisi olmadığı (etik yanlış davranış suçlaması gibi, örneğin) bir enformasyonu aktarması göz önüne alındığında antropologların etik sorumlulukları nedir? Sorumluluklarımızdan biri profesyonel kılavuz ilkelere aşına olmak ve ortaya çıkan problemleri

göz ardı etmek yerine etik karar-verme ve çatışma çözmeye dair kaynakları ve prosedürleri nasıl bulabileceğimizi bilmektir. Gelecekte, yerli uluslar ve diğer yönetim biçimleri, antropologlar ister 'içeriden' isterse 'dışarıdan' olsun, antropolojik araştırma izinlerine dair ilkeleri daha belirgin ve keskin kılıyor olacaklar.

Bir antropoloji öğrencisi olarak etik düşünmede *sorumluluklanmızı* ele aldım; peki, *haklarımızdan* ne haber? 1998 ve sonrasında 2009 yılında Amerikan Antropoloji Derneği tarafından onaylanmış olan Etik Kurallar, 'cinsiyet, medeni durum, "ırk", toplumsal sınıf, siyasi kanaatler, engellilik, din, etnik temel, milli köken, cinsel eğilim, yaş veya akademik performansla ilgisi olmayan diğer kriterler temelinde' ayrım yapmamayı içeren, öğrencilere karşı antropologların etik sorumlulukları üzerine bir bölüme de sahiptir. Cinsel taciz ve gücün diğer kötüye kullanımları ABD antropologların profesyonel kuralları ve eğitim kurumunuza ait yasal kurallar tarafından yasaklanmıştır. Buna ilaveten, öğretim yapan ve Amerikan Antropoloji Derneği'ne bağlı antropologlar öğrenciler için ulaşılabilir olma, kariyer fırsatları konusunda danışmanlık yapma, öğrencilere profesyonel pozisyonlar bulmada yardımcı olma ve araştırmalarına katılmalarından dolayı adil kredi ve tazminat verme konusunda Etik Kurallar ile bağlıdır.

Antropolojik araştırmaya dahil olan herkese *kredi* ve *tazminat* verilmesi önemli bir etik ilkedir. Bu disiplinde çok tartışılan bir alandır. Tüm antropolojik çalışma antropologlar ve yardımcıları tarafından beraber mi yazılmış olmalıdır? Bir şamanın bitki kullanma bilgisi, örneğin, yasal olarak ve fikri mülkiyet olarak etik kurallarda nasıl korunacaktır ve bir etnobotanist bireyi ya da grubu bu bilgiyi yeniden üretmede nasıl tazmin etmelidir? Bir antropolog bunu yayınladığında, kâr elde etmek amacıyla bu

bilgi ilaç firmaları tarafından kullanılırsa ne olur? Yerel aktivistler fikri mülkiyet haklarını güvence altına almak için çalışmaktadırlar ve etik ikilemlere düşen antropologların danışabilecekleri kaynaklar mevcuttur.⁵

Pek çok profesyonel antropolog öğretim dışındaki meslek alanlarında çalışmaktadır ve dolayısıyla etik kurallarımız sınıf ortamının ötesine uzanmaktadır. Birleşik Devletlerde antropologlara yönelik ilk profesyonel kurallar 1949 yılında Uygulamalı Antropoloji Birliği komitesi tarafından oluşturulmuştu. Margaret Mead bu komiteye başkanlık etmiş ve kurallar,

Bireysel insan varlıklarının bütünleşmesine katkıda bulunan insani ilişki biçimlerini geliştirmeye; Bilimsel ve profesyonel birlikteliği ve sorumluluğu hiçbir korkuya ya da kayırmaya yer vermeksizin, eylemlerinin öngörülebilir etkilerinin sınırına kadar sürdürmeye; hem insan kişiliğine hem de kültürel değerlere saygı duymaya; yeni keşifleri ve yöntemleri meslektaşlarla birlikte yayınlamaya ve paylaşmaya karar vermiştir; bunlar benimsenmiş olan ilkelerdir ve insan ilişkilerini etkileyen disiplinlerde çalışan herkesçe benimsenmiş olduğu bilinmelidir.⁶

50 yıldan daha fazla bir süre sonra antropologlar, akademi içerisinde ya da dışarısında çalışmaları yönlendiren daha pek çok spesifik ilkenin, genellikle yasal kuralların, mevcut olduğunu keşfettiler. 1990 yılındaki NAGPRA, örneğin, arkeoloji, biyolojik antropoloji ve müze antropolojisi deneyiminde derinlikli bir etkiye sahip olmuştu. Amerikan Yerlisi olduğu belirlenen iskelet kalıntılarının Kongrenin aldığı bir kararla, kendi geleneklerine göre *defnedilmesi* için, Yerli Amerikan uluslarına (Lakota gibi bazı gruplar spesifik bir ulusa ait olduğu belirlenemeyenlerin

kalıntılarının iadesinde gönüllü oldu) *iade edilmiş* olması (döndürülmesi) zorunlu kılınmıştı. Atalarının iskelet kalıntılarının, kimi kez şiddet ve hırsızlık yoluyla elde edilmişti, sergilenmesi pek çok kültürel geleneği ihlal ettiğinden, NAGPRA sadece tüm *iade etme* (repatriation) için bir son tarih (şimdilerde geçmiş bulunuyor) belirlemekle kalmadı aynı zamanda bir arkeolojik kazı esnasında potansiyel Amerikan yerlisi kalıntılarıyla karşılaştığında ne yapılacağına dair yeni ilkeler de belirledi.

Amerikan Yerlisi uluslar, öylesi durumlar ortaya çıktığında, karar-verme ve yeniden defnetmeye kimlerin nezaret edebileceğini belirlemişti. Antropoloji cemaatinin NAGPRA'ya karşılığı önemsiz görülemeyecek türdendi; bazıları koleksiyonların yeniden gömülmesini bilime potansiyel katkısının kaybı olarak ele aldılar. Bazı durumlarda, iade edilmezden önce kalıntıları araştırma koleksiyonlarında bulunan Amerikan Yerlilerinin, atalarının sağlıkları ve yaşam tarzları hakkında neler öğrenebilecekleri noktasında iskelet biyolojik antropologlar, arkeologlar ve Amerikan Yerlisi uluslar arasında bir iş birliği mevcuttu. Ataları yeniden defnedilenlerle bu sonuçları paylaşmak üzere eğitici programlar oluşturulmuştu.

Antropologlar araştırmalarından öğrendiklerini paylaşmada ve bunu dürüstçe yapmada etik bir yükümlülüğe sahiptir. Ne demek bu? Büyük ihtimalle okulunuzda öğrencilik kuralları içerisinde intihal hakkında bilgi sahibi oldunuz fakat intihalin ötesinde, öğrendiklerimizi rapor etmede dürüst olmayan başka yollar da var. Bir dilbilimci antropolog bütün bir örnekleme vermeksizin dil deneyimlerindeki kaymayı temsil eden tek bir örnek kullanırsa ne olur? Bir harita sonuçları yanlış yansıtan bir ölçek kullanılarak çizilirse ne olur? Ölçüm rakamları gerektiği gibi nasıl kullanılabilir? Verilerin toplanmasında ve yansıtıl-

masında ortaya çıkan pek çok etik soru mevcuttur. Bu nedenle, sınıfta size verilen bilginin büyük çoğunluğu, bir kitap ya da makalenin antropolojik bilginin net ve geçerli bir kavrayışını sunduğuna dair bir dizi bilim insanının üzerinde uzlaşma sağlaması anlamına gelen, **hakem denetimi** (peer review) ya da *intersubjektif⁸ uzlaşma* denilen bir süreç içerisinde sunulur.

Hangi bilginin güvenilir olduğuna antropologlar nasıl karar verir? Bu durum on yıllar boyunca değişikliğe uğramıştır. Bunun bir örneği *katılımcı/dışarıdan gözlemci* çekişmesi ve *nesnellik* tartışmasıdır. Disiplinin tarihinin başlangıcında, antropologlar yeni bilgi sahasının yöntemlerini oluşturmada yardımcı olması için doğal bilimlerin ampirik geleneğine başvurdıklarından, ‘nesnellik’ kişinin dışarıda durması, tarafsız, gözlemci olması yoluyla sahip olabileceği görüş netliği anlamında ele alınıyordu. Zaman içinde, antropologlar disiplinlerinin bundan daha karmaşık olduğunu anladılar. Bizler başka türleri mikroskop altında inceliyor değiliz; antropologlar daima insanlardan insanlığı öğrenen insanlardır ve bu bizi doğrudan resmin içine koyar, ister itiraf edelim isterse de etmeyelim. Feminist kuşaklar ve postkolonyal antropologlar çoklu bakış açılarını disipline dahil ederek ve de antropolojik konumumuzu belirginleştirerek ‘nesnelliğin’ yeni bir anlamını uygulamaya koydular. Cinsiyet, ana dil, yaş ya da araştırmacının uyruğu hangi soruların sorulduğu ve nasıl cevaplandığı arasında bir farklılığa yol açabilir. Katılımcı ya da dışarıdan gözlemci bilgisinin daha güvenilir olarak görülüp görülemeyeceği disiplinde hâlâ bir tartışma olarak sürmektedir fakat pek çoğumuz herhangi bir tikel araştırma bağlamında bir parça her ikisi (katılımcı ve dışarıdan gözlemci)

8 Gerçekte sübjektif, öznel olan kavramların yaygınlığı nedeniyle nesnel olarak ele alınması (ç.n)

olduğumuzu sezeriz. Buradaki etik sorular araştırma projesini nasıl ele alacağımızla ilgilidir. Örneğin, görüşme yapılanların hakları antropolojik bilginin ortak-kurucuları olarak tanınmış mıdır? Yine örneğin, katılımcı ya da dışarıdan gözlemci olmak steryotiplerin sürdürülmesi ya da bozulması göz önüne alındığında bir fark yaratır mı?

Görsel etik antropolojik tartışmanın oluşum aşamasında bulunan bütünlüklü bir alanıdır. Belki de bu tartışmaya katkıda bulunacaksınız. Bir bireyi fotoğraflarken onun bilgilendirilmiş rızasını almanız olasıdır fakat büyük grup düzenlemelerinde izin almanın en iyi yolu nedir eğer bunlar kamusal olaylar değilse? Antropologlar (antropoloji öğrencileri de dahil olmak üzere) tarafından çekilen fotoğraflar ya da film çekimleri fotoğrafçının entelektüel mülkiyeti midir yoksa filme çekilen deneklerin mi? Bazı antropologlar, rıza formunda, fotoğraflanan kişilerin rızasını çekebilecekleri bir tarih koyarlar. Antropologlar sıklıkla filme alınan insanlara kamuya açık bir mekânda filmi görme ve üzerine yorumda bulunma fırsatı tanırırlar ve etik olarak fotoğrafı çekilenlere imajların kopyalarını vermekle mecbur tutulurlar. Antropolojik etiğin bağlam-bağımlı yapısı hakkında daha önceden söylenenler göz önüne alındığında, bilgilendirilmiş rızanın bir uygulama haline gelmezden önce çekilen fotoğraflar ve filmler hakkında ne yapılması gerektiğini düşünürsünüz? Atalarının görüntülerinin kullanılmasından dolayı torunlara tazminat mı verilmelidir? Bu etnografik materyaller bundan sonra halka açık olmamalı mıdır?

Antropoloji öğrencilerinin soracağı daha pek çok etik soru mevcuttur ve aynı zamanda yenileri de sürekli gelmeye devam ediyor. Görüntülerin ve araştırma bulgularının yayılmasında Interneti nereye koyacağız? Disiplin geçen bir buçuk yüzyıl bo-

yunca ırkçılığı ve öjenist [kusursuz insan yaratma çabası] politikaları nasıl destekledi ya da mücadele etti? Araştırmalarımızda bel bağlayabileceğimiz ‘bizi dürüst kılacak’ işbirlikli araştırma süreçleri mevcut mudur?

Umuyorum, bu bölümde ortaya konan konular yoluyla, antropoloji disiplininin etik olmayandan etik olana ya da tam tersi yönde sabit bir ilerleme ortaya koymadığını ancak araştırmacılar, öğretmenler, öğrenciler ve uygulamacılar topluluğu olarak, sürekli olarak sorular sorduğumuzu ve antropologlar olarak işimizde ilerlemenin en yararlı yolları hakkında sıklıkla anlaşmazlığa düştüğümüzü anlamışsınızdır. Sizleri Amerikan Antropoloji Derneği Web sitesindeki Etik Kurallara -örneğin NAGPRA gibi- bakmak ve antropolojik dersi çalışması yoluyla insani deneyimin boyutlarını öğrendikçe bu çalışmayla ne şekilde ilişkili olduğunuz ve saygı sözleşmesi ile ne öğrendiğinizi sorgulamanız noktasında destekliyorum. Antropolojik düşünme aynı zamanda etik olarak da düşünme demektir.

NOTLAR

1. F. Michael McLain'e, yirmi yıl önceki etik profesörüme, Sartre referansını yerleştirmemde yardımcı olduğu için teşekkür ederim.
2. Kültürel, etik ve epistemolojik relativizm hakkındaki bir tartışma için bkz. Whitaker (1996)
3. İnsan Hakları Beyannamesi <http://un.org/en/documents/udhr> adresinde görülebilir.
4. Daha öte bilgi için bkz. Alcalay (1992).
5. Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Deklerasyonu (www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/declaration.html) örneğin, 2007'de onaylanmıştır.
6. Bu kural Fluehr-Lobban (2003)'teki Appendix A'dır.

KAYNAKÇA

- ALCALAY, G. 1992. "The United States Anthropologist in Micronesia: Towards a Counterhegemonic Study of Sapiens." In *Confronting the Margaret Mead Legacy: Scholarship, Empire, and the South Pacific*, edited by L. Foerstel and A. Gilliam, pp. 173–203. Philadelphia: Temple University Press.
- FLUEHR-LOBBAN, C., ed. 1991. *Ethics and the Profession of Anthropology: Dialogue for a New Era*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- GOLDSCHMIDT, W., ed. 1979. *The Uses of Anthropology*. Washington, DC: American Anthropological Association.
- SARTRE, J. P. 1948. *Existentialism and Humanism* (P. Mairet, trans.). London, UK: Methuen.
- WHITAKER, M. P. 1996. "Relativism." in *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, edited by A. Barnard and J. Spencer, pp. 478–482. New York: Routledge.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Daha önce evden hiç ayrılmamış bir öğrenci grubunu Yeni Gine dağlık bölgesine götürmek üzere olan bir kültürel antropolog olarak, orada bulunduklarında onlara hangi etik sorumlulukları anlatacak ve hangilerine bağlı olmalarını bekleyeceksiniz?
2. Bir arkeologsunuz ve Amerikan Kızılderililerine ayrılmış bir bölgede insan kemikleri gibi görünen bir şeyler buldunuz. Sonrasında ne yapacaksınız ve neden?

9. Bölüm

UYGULAMADA ANTROPOLOJİK BİLGİ

Aaron Podolefsky, *Central Missouri State University*

Bir deney yapmak isterim. Bir sonraki paragrafa geçmeden önce, kafanızı kâğıttan kaldırıp –mümkünse gözlerinizi kapayın– kendinize şunu sorun, ‘Amerika’nın ya da dünyanın bugün karşı karşıya olduğu üç ya da dört büyük problem nedir?’ Bunu düşünmek için birkaç dakikanızı ayırın. Bulduklarınızı bir kâğıt parçasına not alın.

Kariyerim boyunca antropoloji sınıflarında giriş dersimin ilk gününde bu soruyu sormuşumdur. Öğrencilerin soru hakkında düşünmeleri birkaç dakikalarını alır; sonra, eğer sessizliği bozmakta acele etmemişsem, birkaçı cesaret gösterip düşüncelerini ortaya koyar. Öğrenciler kısa listelerini birbirleriyle paylaştıkça, genel tartışma listelerin pek çoğunda tekrarlanan şeyler üzerinde dönmeye başlar.

Öğrencilerin ilgileri yıllar içerisinde bir parça değişti ancak pek çok tema oldukça sabit kaldı. Öğrenciler en büyük problemlerimiz olarak suçu, fakirliği, çevre sorunlarını, kötü beslenme ve açlığı (Üçüncü Dünyadaki), savaşı, ayrımcılığı, işsizliği, AIDS’i, ekonomik gelişmeyi, küresel ekonomiyi ya da değişen değerleri (veya kişinin bakış açısına göre, değişmeyen değerleri) gördü. Günümüzde tahminim, etik gibi, ekonomi ve işsizlik,

sürdürülebilirlik ve terörizm ya da bioterörizm öğrenci listelerinde başı çekiyor. Karşılaştırdığınızda sizin listenizde durum nedir?

Dikkat çekici biçimde ortada olmayanlar ise bir bilgisayarı nasıl hızlandırırız, arabaları nasıl daha konforlu kılarız, sırt çantamızdayken cep telefonlarının bize ulaşıldığından nasıl emin oluruz ya da gündelik yaşantımıza zorla sokulan diğer kaygılar gibi şeylerdir.

Öğrencilerin ilginç buldukları, büyük sıklıkla değinilen problemlerin toplumsal problemler olması ya da belirgin bir toplumsal boyutunun olmasıdır. Sınıf içi tartışmalar genellikle öğrencilerin, özü itibarıyla toplumsal değilmiş gibi görünen problemlerin bile, sürdürülebilirlik gibi, toplumsal davranışta köklere sahip olduğunu farketmelerine yol açmaktadır. Bir süre sonra, bu problemleri çözme yollarının muhtemelen aynı zamanda toplumsal davranışta ya da sosyal politikada değişiklikleri içerdiği açıklık kazanır. Bunun böyle oluşunun pek çokları için bir sürpriz olması bana tuhaf görünür.

Antropologlar sıklıkla bilgilerini ve düşünme biçimlerini bu tarz sorunlara uygularlar (Podolefsky ve Brown 2007). Bireylerin yaşamlarına doğrudan etkisi olan sorunları dile getirme ya da değişen sosyal politikalarla toplumu etkileme, benim uygulamada antropoloji olarak adlandırdığım şeydir. Başka türlü söylemek gerekirse, uygulamada antropoloji bilgiyi, yöntemleri ve günümüz kaygılarına dair problemleri ve sorunları incelemek ve değişimi ortaya çıkarmak için antropolojik düşünme biçimlerini kullanmayı içerir. Bu, uygulamalı antropoloji olarak adlandırılan antropolojinin alt dalından bir parça daha geniştir. Bu daha geniş bakış açısından, çarpışma testi mankenlerinin ve ergonomik tasarımın (insanların ve şeylerin daha etkili ve gü-

venli olarak etkileşime girebildiği şeyleri tasarlama) (Hertzberg 1979) geliştirilmesinde olduğu gibi, antropolojik düşünmeyi iş dünyasından (Janus 1983; Labs 1992; Reeves-Ellington 1993) mühendisliğe yayılan alanlarda uygulamaya koyabilirsiniz.

Bir bilgi bütününe ya da araştırma yöntemlerinin seçilerek gündelik sorunlara uygulaması antropolojiye özgü değildir. Bilimsel çalışma sıklıkla temel araştırma, uygulamalı araştırma ve geliştirme olarak sınıflandırılır. Ayrımalar bir parça belirsizdir ancak dilin pek çok veçhesinde olduğu gibi, kavramları ayırmak farklılıklar hakkında düşünmede bize yardımcı olur.

Temel araştırma, kendi yararına bilgiyi keşfetmek üzere oluşturulmuş araştırmaları kapsar. İnceleme, bir konunun pratik önemi ya da etkisi özel bir önemi olmaksızın gerçekleştirilir. Nihayetinde, tabii ki, temel araştırma kavrayışımızın temelini biçimlendiren ve araştırmacılara pratik problemlere dair yeni tarzlarda düşünebilmeyi sağlayan bilgiyi üretir.

Uygulamalı araştırma doğrudan pratik getirisi olan problemleri incelemesi noktasında farklılaşır. Antropolojiyi uygulamaya koyan antropologlar net biçimde özel şeyleri öğrenmek isteyen müşteriler için çalışabilirler. Örneğin, tıbbi denetçiler kayıp bir kişinin kalıntıları olabilecek uzun süre önce gömülmüş kemiklerin kimlik tespitinde yardımcı olmaları için biyolojik antropologları tutabilirler. Uzmanlıkları göz önünde bulundurularak, biyolojik antropologlar cinayet kurbanının boyu, cinsiyeti ve 'ırkı' hakkında tahminlerde bulunabilir ve yeteneklerini uygulamaya dökerek kişinin kimlik tespitine yardım edebilirler (Snow ve Luke 1970). Antropologlar bireysel kalıntıları, uçak kazalarını ve toplu mezar alanlarını içeren vakalarda çalışmışlardır (American Anthropological Association 1982; Huyghe 1988).

Uygulamalı araştırma aynı zamanda daha geniş kapsamlı

sorunları da inceleyebilir. Benim bazı çalışmalarım toplulukta suçu önleme politikasını içerir (Podolefsky 1983; Podolefsky and DuBow 1981). Her ne kadar önceki çalışmalarım Yeni Gine dağlıklarındaki kanun üzerine odaklanmış olsa da halihazırda antropoloji kuramlarını ve yöntemlerini şehirli Amerikan yerleşimlerine de uygulayabilirim. Uygulamalı antropologlar bilgilerini ve yöntemlerini önemli bir etkiye sahip olabilecek politikaları ve uygulamaları değerlendirmede kullanabilirler.

Gelişim, pratikteki problemleri çözmek için ortaya çıkarılmış (geliştirilmiş) yaklaşımlar için hem temel ve hem de uygulamalı araştırmadan türetilmiş bilginin kullanımındır. Arkeologlar Alan Kolata ve Oswaldo Rivera, tarih öncesi toplumların tahıl üretimini artırmak için yaygın sulama kanal sistemleri kullanmış olduklarının farkına vardıklarında Bolivya'da kazı yapıyorlardı. İspanyollar Güney Amerika'ya geldiklerinde, yerel 'yük-seltilmiş alan' sisteminin yerini alan, kendilerine ait 'hacienda' [latin Amerika ülkelerinde konaklama olanağı da sunan arazi] sistemini de getirmişlerdi. Kolata ve Oswaldo pek çok yerel çiftçiye eski sistemi denemeye ikna etti ve tahıl verimi yüzde 20 artış gösterdi. Bu çiftçilik yöntemi öylesine başarılıydı ki Bolivya devleti bölgenin beslenme problemlerini azaltmak için yerli çiftçilere bu tekniğin öğretilmesinde destek oldu (Straughan 1991).

Uygulamalı antropolojik düşünmeyi diğer antropolojik düşünme biçimlerinden ayıran şey kişinin nasıl düşündüğü değil ancak bir şey hakkında kişinin ne düşündüğüdür. Öğrenciler için, uygulamada antropoloji, entelektüel araçlarını evde ve dışarıda çağdaş sorunlar hakkında düşünmede kullanmak anlamına gelir. Uygulamada antropolojik düşünmek temel araştırma yoluyla üretilmiş temel bilginin avantajını kullanır, temel araştırmanın yöntemlerini ve kuramlarını kullanır ve temel araştır-

maya uygulanan açıklama standartlarını korur. Bunun ardından gelen, antropolojide kullanılan düşünmenin niteliğinin, pek çok açıdan, daha önceki bölümlerde betimlenen düşünme stratejilerine oldukça benzer olmasıdır.

Kritik toplumsal sorunlara nasıl yaklaşıyor ve onlar hakkında nasıl düşünüyorsunuz? Bir toplumsal sistem içerisindeki bağlantılar hakkında düşünüyor musunuz?

Haydi en basit şeyler hakkında sorular soralım. Örneğin, iklimin hayatımıza girişinin etkisi ne olmuştur? Çok basit. Herkes serinledi. Doğru, peki başka? Gençliğimde (1950'lerde), henüz klima çok yaygın değilken, dedem ve ninem New York City'nin sıcak yaz akşamlarını apartman binalarının dışındaki merdivenlerde komşularıyla oturarak geçirirlerdi. Erkekler genellikle kâğıt ve kadınlar Mahjong oynardı ta ki evler soğuyana kadar. Herkes herkesi tanırdı, bu da zor zamanlarda toplumsal dayanışmaya ve karşılıklı yardımlaşmaya el verirdi. Bugün, evler klimalı, insanlar daha serin olan yerlerde toplanmıyorlar, birbiriyle komşu insanlar komşularını nadiren tanıyorlar. Sokaklar geceleri genellikle gençler tarafından tutuluyor ve çok az denetim söz konusu. Suç, çok az gözlemle görülebilir. Kim bilir, terkedilmiş sokakların sebebi klimadır, bu da suçun artmasına sebep olmuştur? Neyse, o kadar uzağa gitmeyelim. Fakat tüm ülkede ortaya çıkan yaygın bir duruma bakarak bunu görebilirsiniz, biri bir dizi toplumsal sonucu hakkında spekülasyon yapabilir. Öyleyse küçük bir Güney Amerikalı topluluğa televizyon girdiğinde neler olabilir? (Bkz. Pace 1993) Ya da cep telefonu?

Öyle inanıyorum ki çoğu insan toplumsal ve kültürel karmaşıklığı fark etmiyor. Hepimiz bir toplum içerisinde yaşadığımızdan karmaşa yakından tanıdık geliyor. Sıradan koşullar (ya da hatta iklimin hayatımıza girmesi gibi nadir olaylar) izah ge-

rektirmiyor. Sadece, nasılsalar öyleler. Tüm akademik alanlarla ilgili bir olgu değil bu.

Lisans öğrencisi olarak, matematikte bir derece elde ettim ancak arkadaşlarım bana asla matematik hakkında bir şey sormadı. Tuhaf görünebilir, Fibonacci sayıları denilen bir sayı dizisine merak salmıştım. Sınıf arkadaşlarımdan oluşan küçük bir grup dışında, kimse Fibonacci hakkında ya da diğer pek çok bilgisayar uygulamaları hakkında sohbetle ilgilenmemiştii. Bilerinin matematikle ilişkili bir sohbete başladığı herhangi bir partiye asla denk gelmedim. Sebebi açıktı: çok az insan kendini bu tip karmaşık problemleri tartışacak uzmanlıkta görür (insanların pek çoğu için sıkıcı geldiğine değinmiyorum bile). Herkes rasyonel bir fikir serdetmek için özel bir bilgiye ihtiyaç duyulduğunu bilir.

Sosyal bilimlerde ise tam tersi bir deneyim yaşadım, özellikle de kentsel suçu araştırdığımda. Sözelimi, iddiaya girerim pek çoğunuzun klimanın kentel suça yol açıp açmadığına dair bir fikri vardır ancak hiç kimse Bay Fibonacci üzerine fikir beyan etmeye girişmemiştir.

İnsanlar, toplum ve kültür birbirine yakındır; gündelik var oluşumuz içerisinde toplum tarafından sarıp sarmalanmışızdır. Bu yakınlık insanların toplumun nasıl işlediğini, her nasıl idiyse o şekilde ortaya çıkışını, kurumlarının nasıl işlediğini kavradığına inanmalarına yol açar. Herkes kültür konusunda bir uzmandır ya da öyle olduğunu düşünür ancak sadece birkaçı toplumsal sorunların karmaşıklığını ya da hatta görünüşte ilişkili olmayan (klima ve suç) etkenler arasındaki bağlantıya dair potansiyeli fark edebilir. Yaygın biçimiyle insanlar, toplumsal kuram, kanıt oluşturan veri veya olgu kıyaslamalarına ilişkin bilgisi olmadan düşünce oluştururlar. Bu benim için uzun bir süre hayal kırıklığı

olmuştu fakat son yıllarda daha da kötüye gitti. Kişinin fikrinin kişiye ait olduğu ve 'benim fikrim' olduğundan başkaları tarafından incelenmemesi gerektiği çünkü bir fikrin bir fikir olduğu ve tüm fikirlerin eşit olduğu iddiası bu günlerde oldukça yaygın görünüyor. Daha kötü olanı, insanlar çoğu zaman gerçekten kendi fikirlerini irdelemiyorlar.

Beni yanlış anlamayın. İnsanların fikir sahibi olma hakları var. Ve ben öğrencilerin pek çok tutkulu düşünceye sahip olmasını kuvvetle savunurum. Eğitimin işlevi, doğal olarak, kendinizin ve başkalarının fikirlerini nasıl faraziyelere (eğer test edilebilen hipotezler değilse) çevirebileceğinizi ve bu faraziyelerin geçerliliğini nasıl ifade edebileceğinizi öğrenmenizde size yardımcı olmaktır. Görünen o ki sosyal bilimlerde soruların, kaygıların ya da problemlerin basmakalıp olmasından dolayı, bazıları cevapların ya da çözümlerin de zorunlu olarak basit ve açık olması gerektiğini varsayar. Herhangi birine bu ülkede suçun nasıl azaltılacağını sorun muhtemelen şiddetli bir şekilde savunulan bir fikir duyacaksınız. Bazıları uzun süreli hapis cezasını, ötekiler yoksulluğun azaltılmasını, başka bazıları daha az şiddet içeren televizyonu vs. önereceklerdir. Kişinin sorması gereken 'Nereden bilebilirim? Veri var mı?'dır.

Antropolojinin toplumsal problemler hakkında bilimsel düşünmeyi öğrenmede öğrencilere yardım noktasında bazı dik-kati çeken avantajları vardır. Bazı dezavantajları da var ancak bunlar kolayca üstesinden gelinebilir. Hem avantajları hem de dezavantajları antropolojinin egzotik doğasından kaynaklanır. Öteki pek çok toplum bilimlerinden farklı olarak antropolojinin çalışma konusu tanıdık değildir. Sosyoloji ve psikolojiden farklı olarak, insan evrimi ve arkeoloji gündelik yaşamımızın bir parçası değildir ve çok az öğrenci pek çok kültürel antropolojik

saha araştırmalarının yürütüldüğü dünyanın uzak köşelerinde zaman harcamıştır.

Kötü olan tarafı, Fiji, Güney Afrika ya da Yeni Gine'deki yaşamın egzotik yapısı açıklamadan ziyade olgular ve betimlemelerle büyülenmeye yol açabilmesidir. İnsanların ne yediği, kaç kadın ya da erkekle evlenebildiği, nasıl savaş açtıkları ya da dini yaşantılarının betimlemelerinin büyülemesinde yanlış olan bir şey yok. Yalnız, salt betimlemenin ötesine de geçmek zorundayız.

Bu tanışsızlığın olumlu yanı -antropolojik avantaj- öğrencilerin, açıklamadan kaçınan geniş çeşitlilikte bir toplumsal düzenlemeyle yüzleşmesidir. Bir kez bir yerin, halkın ya da toplumsal durumun betimlemesi okunup anlaşıldı mı öğrencinin zorluğu 'neden' sorusunu sormayı hatırlamasıdır. Örneğin, biri bir ya da birkaç toplumda kadının statüsü hakkında okur ve orada durur. Ya da biri sorar, 'Neden bazı toplumlarda kadının eşit statüsü varken diğerlerinde yok?'. Ya da biri şu şekilde hipotezde bulunabilir, eşitsizlik kadınların ekonomik olarak bağımlı oldukları yerlerde oldukça yaygın ve eşitlik kadınların ekonomik olarak bağımsız oldukları yerlerde hayli yaygın (Friedl 1978). Sonra başka biri şunu sorabilir, 'Eğer kadınların statüsü ekonomiye erişimle ilişkiliyse, eşitlik nasıl teşvik edilebilir?'

Yukarıdaki örnekte, en sondaki soru pratikteki bir problemi çözmeye ilk ikisinin bilgisine başvurur. Bir olası çözüm kadınlara faizsiz küçük işletme kredileri vermek olabilir. Bu bir bölgede çok iyi işleyebilir fakat bunu Hindistan'da gerçekleştirmek nasıl olacaktır, mesela? Kültürel ayakbağları nelerdir? Hangi değerlerin, inançların ve yapıların üstesinden gelmek gerekecektir başarılı olmak için? Kadınların bu toplumda rolü nedir? Antropologlar işte bu tip sorularla uğraşmak zorundadır.

Antropolojik düşünmeyi kendi ilgilerimiz nedeniyle ya da başkalarının cevaplara gereksinmesi nedeniyle karşımıza ge-

len sorulara uygularız. Politik karar vericiler yerel bir ekonomik kalkınma planını en iyi şekilde nasıl uygulayabileceklerini (Murray 1987) ya da katı atık sahasındaki çöplerin en iyi nasıl azaltabileceklerini (Harrison, Rathje, and Hughes 1975) bilmek isteyebilirler. Üst düzey kurumsal yetkililer, kendi yöneticileri o kültürün yöneticileriyle en iyi şekilde çalışabilsin diye bir başka kültürün nasıl anlaşılacağını bilmeyi isteyebilir (Reeves-Elington 1993). İnançlardan ve değerlerden kurumların nasıl yapılandığına doğru uzanan farklılıklar olabilir. Yöneticiler çalışanlarını ya da onların ailelerini bir başka ülkede yaşamaya nasıl hazırlamaları gerektiğini bilmek isteyebilirler (Trager 1987). Doktorlar ya da sosyal hizmet çalışanları başka ülkelerden gelen yeni göçmenlerle nasıl etkileşime girebileceklerini bilme gereksinimi duyabilirler (Johnson 1991).

Tüm bu vakalarda ve diğer değinilebilecek pek çoğunda, ilkin bu sorunların ya da problemlerin birileri tarafından fark edilmesi önemlidir. Deniz aşırı görevlendirilmiş karı koca çalışanların karşı karşıya geldiği güçlükler uzun süre görmezden gelinmişti fakat problemi görmezden gelmek açıkça düşük verimliliğe yol açmıştı. Neden bunun fark edilmesi bu kadar uzun sürdü?

Bir kez bu sorunlar fark edildiğinde, insanlar bunun çözülmesi gereken bir problem olup olmadığına karar verme gereksinimi duyarlar. *Meseleler* ve *problemler* arasında çok önemli lakin nadiren fark edilebilen bir ayrım söz konusudur. Bir mesele, bilgili insanların hakkında anlaşmazlığa düştüğü bir şeydir. Bir problem herkesin kabul edilemezliği üzerinde uzlaştığı bir durumdur. Farkı görmemiz gerekir ve sorunları çözmenin daha zor oluşu bizi şaşırtmamalıdır.

Gelin bir anlığına Üçüncü Dünya ülkelerinde kadınların aile planlaması ve doğum kontrolü bilgilerine erişimine baka-

lım (Schuler and Hashemi 1995). Bu karara bağlanması gereken bir mesele mi yoksa çözülmesi gereken bir problem midir? Şu kadarı açık ki bir ulusun nüfus artışının şaşırtıcı ve yetersiz beslenmenin yaygın olduğu durumlarda, nüfus artışını azaltma hedefinde bir uzlaşma sağlanabilir. Ancak bu hedefe nasıl ulaşılacağına dair kararlar çok daha güç olabilir çünkü bunlar değerler tarafından sınırlandırılmış olabilir. Bir kez karar alındı mı problem aile planlaması bilgilendirmesinin en iyi nasıl duyurulabileceğine dönüşür. Bu, bu ve benzeri çabaların başarılı kılınmasının yüzeyde görüldüğünden çok daha zor olduğu sonucunu ortaya çıkarır.

Politika yapıcılar çok sık plan ve programlar hazırlarlar ancak bunların etkililiğini değerlendirmezler. Bizim aile planlaması örneğimizde, iki hedef düzeyi vardır. Bir kez program hazırlandığında, gerçekte, aile planlaması bilgisini yayar mı ve de bebek doğumlarında daha düşük oranlara yol açar mı? Nereden bilebiliriz? Bu, değerlendirme araştırmasının en önemli sorularından biridir. Bu noktada değerlendirme programlarının toplumu kavrayışımızı sınamanın en mükemmel yolu olduğuna işaret etmekle yetinelim. Bir olgunun nedeninin anlamlı bir analizi üzerine bina edilen programlar, eğer iyi uygulanmışsa, zayıf bir kuram üzerine inşa edilenlerden daha başarılı olması gerekir.

Kültürel antropologlar pek çok farklı kültürde çalışmış olduklarından, *kategorilerin* nasıl tanımlandığı ve şeylerin nasıl *sayıldığına* duyarlı hale gelmişlerdir. Bir katılımcı ya da yerli dünya görüşüne mükemmel derecede saygı gösteren bir bakış açısıdır bu. Suç nedir, söz gelimi? Ya da belli bir kültürde boşanmayı neler ortaya çıkarır? Antropologlar, aynı zamanda diğer sosyal bilimciler de, kullandığımız kelimelerin karışıklığa yol açan

ortak anlamları nedeniyle güçlükler yaşarlar. Bu benim başıma Papua Yeni Gine dağlıklarında saha çalışması hazırlığı yaptığım sırada geldi. Yeni Gine’da ‘yasa’ (law) olup olmadığına dair dikkate değer bir anlaşmazlık vardı. 1958 yılında Leopold Pospisil eğer yaygın antropolojik tanımı, gücün sistematik uygulamasını benimserse Kapauku’nun yasasının olmadığını rapor etmesi gerektiğini yazmıştı. Klaus Koch (1970; 1974) savaşı incelemiş ve askeri operasyonların çatışmayı önlemek üzere düzenlenmiş, yasa gibi, diğer mekanizmaların yokluğunu, yetersizliğini ve çöküşünü işaret ettiği sonucuna varmıştı. Ve Hatanaka (1973) ‘gelişmiş bir “yasa” kavramı ve ilgili nosyonlar Yeni Gine’nin geleneksel toplumlarındaki aktivitelere kolaylıkla uygulanabilir değildir. Genellikle anlaşıldığı şekliyle fiili bir otorite, liderlik ve yasa yoksunluğu söz konusudur.’ diye yazmıştı. Bu antropologların Yeni Gine toplumlarında yasa bulunup bulunmadığına dair farklı görüşleri vardı.

Merak ettim, binlerce insandan oluşan yoğun nüfusa sahip kabileler yasa olmaksızın bir arada nasıl yaşayabiliyorlardı? İnsanların sorunları olduğunda ne yaptıklarını araştırmaya karar verdim. Araştırma için yeterince fırsat buldum ve dağ insanların kültürlerinin ve toplumlarının ihtiyaçlarını karşılayan iki-taraflı ve üç-taraflı çatışma çözme stratejisi çeşitlemelerine sahip olduklarını keşfettim (Podolefsky 1992).

Antropolojik düşünme temel anlam kategorilerini sorgulayarak başlayan bir düşünme alışkanlığıdır. Antropolojik düşünme ne tür şeylerin bir araya yığıldığını sorgular ve dolayısıyla niceliksel veriler hakkında temel sorular sorar. Yıllar boyunca çocuk istismarında devamlı bir yükseliş olarak düşünülen şeyin çocuk istismarının değişen tanımlarının neticesi olarak ortaya çıktığını, sayılan örneklerde yükselişe yol açtığını gösteren bir

çalışma tarafından büyülenmişim. Benzer şekilde, benim kent-sel suçu önleme çalışmamda da, vatandaşları suçları rapor etmeye zorlamanın suç oranlarını yukarı çekeceğine çünkü suç oranlarının rapor edilen suç sayısı üzerine bina edildiğine, gerçek suç rakamları (pek çoğu rapor edilmediği için bilinmeyen) üzerine bina edilmediğine işaret etmişim. Bu yüzden, başarılı bir blok izleme programı resmi suç oranının yükselmesine neden olabilir. Böylesi yalın karmaşıklıklar bize, antropolojik düşünmenin, genellikle sonuçların hayati kamu politikası sonuçlarına sahip olduğu yerde, aşikâr olanın ötesinde verilerin ve toplumsal kategorilerin sosyal yapılanmasına bakmamızın gerekli olduğunu gösterir.

SONUÇ

Etrafımıza nereden baktığımız, Afrika'dan Orta Doğu'ya, kendi ulusumuza, devletimize, kasabamıza ve komşularımıza, ne fark eder, dikkatimizi çeken karmaşık ve hayati derecede önemli sorunlar mevcut. Bazıları milyonlarca insanın hayatını etkileyecek küresel siyasal sorunlar. Bazıları ise yerel meseleler, örneğin bir sosyal program gerçekten amacına ulaşabiliyor mu gibi. Tüm bunların ortak noktası, her ikisi hakkında da düşünmenin bireylere, insan davranışını belirleyen unsurların yüzeyinin altındakini görmesini sağlayan zihin alışkanlıklarını gerekli kılmasıdır.

Antropolojik bilgiyi uygulamaya koyabilmek için kişinin kura-m ve hipotez oluşturma uygulamalarına rehberlik eden örüntüleri fark etmesi zorunludur. O kişinin çeşitli türdeki verilerin nasıl toplanacağını ve salt sayısal ya da betimsel bilginin ötesine geçen bir kavrayışa doğru bu verilerin nasıl derleneceğini bilmesi de şarttır.

Sizin için bilinmesi gereken en önemli olabilecek şey bu entelektüel yeteneğin hemen gelmeyeceğidir. Akademik beceriler ve yeteneklerin kazanılması atletik becerilerden daha kolay değildir. Mükemmel bir yüzücünün ya da dalgıcın her gün saatlerce pratik yapması gerektiğini biliyoruz. Aynısı antropolojik düşünmeyi uygulama kabiliyeti için de geçerlidir. Fırsatları gözetin. Kadınların araç sürme iznine sahip olmadığı bir toplum hakkında bir gazete makalesi okuduğunuzda, salt 'Ee, bu onların geleneği' ya da 'Vay be, bu hiç adil değil' demenin ötesine geçin. Örneğin kendinize, bu durumun kadınların toplumdaki ve ailedeki rolünü nasıl etkilediğini sorun. Bu geleneğin toplumsal düzenin sürekliliğindeki (eşitlik ya da eşitsizlik) işlevini sorun. Bunun din ve politik pratikler gibi öteki toplumsal kurumları nasıl desteklediğini sorun. Kimin kazandığını ve kimin kaybettiğini sorun. Ve eğer değişimi ortaya çıkarmada düşüncenizi uygulamaya koymak isterseniz, kadınlar araba kullandığında kimin itiraz edeceğini ve arayışında olduğunuz değişikliğin toplumun ve kültürün diğer yönlerini nasıl etkileyeceğini de sorun.

Antropolojik düşünmeyi karmaşık sorunlara uygulama zekiçe, keskin ve titiz bir düşünmeyi gerektirir. Başka halklara ve kültürlerle dair düşünmede bu standardı işe koyun. Sonra aynaya bakın ve kendinizinkine uygulayın.

KAYNAKÇA

AMERICAN ANTHROPOLOGICAL ASSOCIATION 1982.

"American Anthropological Association 1982 profile."

Anthropology Newsletter 23-26.

FRIEDL, E. 1978. "Society and Sex Roles." *Human Nature* (April): 31-35.

HARRISON, G. G., W. L. RATHJE, and W. W. HUGHES 1975.

"Food Waste Behavior in an Urban Population." *Journal of*

- Nutrition Education* 7(1): 13–16.
- HATANAKA, S. 1973. "Conflict of Law in a New Guinea Highland Society." *Man* 8: 59–73.
- HERTZBERG, H. T. E. 1979. "Engineering Anthropology: Past, Present, and Potential." in *The Uses of Anthropology*, edited by W. Goldschmidt. Washington, DC: American Anthropological Association.
- HUYGHE, P. 1988. "No Bone Unturned." *Discover* 9(12): 38–45.
- JANUS, N. 1983. "Advertising and Global Culture." *Cultural Survival* 7(2): 28–31.
- JOHNSON, T. M. 1991. "Anthropology and the World of Physicians." *Anthropology Newsletter*, in Podolefsky and Brown (2002): 271–274, November/December.
- KOCH, K. 1970. "Warfare and Anthrophagy in Jale Society." *Ibijdragen tot de taal-, Land- en Volkenkunde* 126: 37–58.
1974. *War and Peace in Jalimo*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- LABS, J. 1992. "Corporate Anthropologists." *Personnel Journal* 71(1): 81–87.
- MURRAY, G. F. 1987. "The Domestication of Wood in Haiti: A Case Study in Applied Evolution." in *Anthropological Praxis*, edited by R. M. Wulff and S. J. Fiske. Boulder, CO: Westview Press.
- PACE, R. 1993. "First-Time Televiewing in Amazonia." *Ethnology* 32(2): 187–205.
- PODOLEFSKY, A. 1983. *Case Studies in Community Crime Prevention*. Springfield, IL: Charles C. Thomas. 1992. *Simbu Law*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- PODOLEFSKY, A. and P. J. BROWN 2007. *Applying Anthropology: An Introductory Reader* (8th edition). New York: McGraw-Hill.
- PODOLEFSKY, A. and F. DUBOW 1981. *Strategies for Community Crime Prevention: Collective Responses to Crime in Urban America*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- POSPISIL, L. 1958. *Kapauku Papuans and Their Law*. New Haven, CT: Yale University Press.

- REEVES-ELLINGTON, R. H. 1993. "Using Cultural Skills for Cooperative Advantage in Japan." *Human Organization* 52(2): 203–215.
- SCHULER, S. R. and S. M. HASHEMI 1995. "Family Planning Outreach and Credit Programs in Rural Bangladesh." *Human Organization* 54(4): 455–461.
- SNOW, C. and J. L. LUKE 1970. "The Oklahoma City Child Disappearances of 1967: Forensic Anthropology in the Identification of Skeletal Remains." *Journal of Forensic Sciences* 15(2): 125–153.
- STRAUGHAN, B. 1991. "The Secrets of Ancient Tiwanaku Are Benefiting Today's Bolivia." *Smithsonian* 21(11): 38–47.
- TRAGER, L. 1987. "Living Abroad: Cross-Cultural Training for Families." *Practicing Anthropology* 9(3): 5–11.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Uygulamalı antropolojinin tanımını aklınızda tutarak, kazı (arkeolojik ve bioantropolojik) neden uygulamalı antropoloji değildir? Olabilir miydi?
2. Ya yazarı tarafından Yeni Gine'de yapılmış olan orijinal bir çalışmayı ya da Alan Kolata'nın Güney Amerika'daki çalışmasını belirleyin ve uygulamalı antropolojinin tanımını aklınızda tutarak, uzmanın ne yapmaya çalıştığını ve bunun neden uygulamalı antropoloji olduğunu tarif edin.

10. Bölüm

DÜŞÜNCELERİ ARAŞTIRILABİLİR KILMA¹

Philip Carl Salzman, *McGill University* ve

Patricia C. Rice, *West Virginia University*

Gündelik konuşmalarımızda, antropoloji tartışmalarında da olduğu gibi, sıklıkla oldukça genel kavramlar kullanırız – üniversite, zekâ, demokrasi, kanbağı, “ırk”, medeniyet, eşitlik ve şehir hayatı gibi – ki pek çoğu tanımlaması oldukça zor ve soyut kavramlardır. Kanbağı (akrabalık) bir “kan bağı” mıdır? “Demokrasi” tüm yurttaşlarca kolektif karar alma mıdır? “Rak” biyolojik bir grup mudur? “Eşitlik” herkesin tüm nitelikleri itibariyle aynı olduğu anlamına mı gelir? Bu ve benzeri fikirlerin ve kavramların tanımları felsefecilerin, sosyal ve bio bilim insanlarının ve yurttaşların farklı çağlarda tartışma konuları olmuştur ve halen de tartışılmaya devam edilmektedir. Belki de nihai bir çözüm olası değildir ve bu tercih de edilmeyebilir; ancak her bir tartışma ve her bir araştırma çabası en azından işleyen bir tanıma gereksinim duyar, bu sayede ne hakkında konuştuğumuzu ve neyi araştırdığımızı biliriz.

Biraz olsun beyinlerimizi esnettiğimizde ve bir tanım üzerinde uzlaştığımızda bile, gerçek dünyadaki tekil bir niteliğin, olgunun ya da popülasyonun tanımlamış olduğumuz genel kavramın bir örneğini oluşturup oluşturmadığını tespit etmemiz genellikle bir hayli güçtür. Ottawa’da bir şehir hayatı var mıdır? Yahudiler

bir “ırk” mıdır? Birleşik Devletler’de eşitlik var mıdır? Karayip Adaları bir medeniyet meydana getirir mi? Bu sorulara yönelik cevaplara karar vermek için tanımlarımızın, özgül vakaların söz konusu tanımın örneklerini oluşturup oluşturmadığını yargılamada bize yardımcı olacak bir kıstasla desteklenmesi zorunludur. Örneğin, endüstriyel toplumlar da eşitliğe bakarak, eğer eşitliği herkesin aynı olması olarak tanımlamışsak, sırasıyla şunları araştırıyor olacağız: (1) Tüm insanlar aynı maddi refaha sahip midir? (2) Tüm yurttaşlar aynı yasal haklara sahip midir? (3) Tüm yurttaşlar siyasi kararlarda eşit söz hakkına sahip midir?

Kapsamlı düşünceleri ve kavramları hem anlamları hem de uygulanabilirlikleri bakımından özgül ve belirli kılmak, antropolojik düşünmenin esaslı kısmıdır. Antropolojik araştırmayla meşgul olmaya ancak araştırma düşüncelerimizin ve kavramlarımızın anlamlarını berraklaştırdığımız ve gözlemlediğimiz insanların ve mekânların, süreçlerin ve niteliklerin bu düşüncelerin ve kavramların örnekleri olduğunu ya da olmadığını nasıl olup da söyleyebileceğimizi netleştirdikten sonra başlayabiliriz. Dolayısıyla, araştırmaya başlamadan önce, kendine has ve belirli kılabilmek için düşüncelerimizi açık ve net bir şekilde tanımlamalıyız ve herhangi bir özgül durumun, ister eylem isterse nitelik olsun, bu düşünce ya da kavramın sarıh bir örneğini oluşturup oluşturmadığına ilişkin özellikli bir kıstas geliştirmeliyiz.

Göçerliği Özgülleştirmek

Tasvir etmek bakımından, gelin görece basit bir örnekle başlayalım, 2.Bölüm’de değindiğimiz bir kavramla: göçerlik. Tüm kavramlarda olduğu gibi, ‘göçerlik’ de pek çok farklı biçimlerde tanımlanabilir, halihazırda tanımlanmaktadır da: ‘gezginlik’, ‘tam zamanlı hareketlilik’, ‘hanenin geçimini sağlamasının bir parçası olarak hareketlilik’ gibi. Ben son tanımı tercih ediyorum

çünkü ‘gezginlik’ amaçsızlığı ima ediyor ki göçer hayatının gerçekliğinden oldukça uzaktır ve ‘tam zamanlı hareketlilik’ de ailelerini yerleşik mekânlarda bırakan turistleri ve seyyar satıcıları tarif edebilir. ‘Hanenin geçimini sağlamasının bir parçası olarak hareketlilik’ halen göçerliğin en geniş tanımıdır çünkü göçmen işçilerdeki gibi, tüm bir cemiyeti ya da toplumu işaret etmeye benzer şekilde, bütün bir topluluktan ya da toplumdan ziyade bir veya birkaç haneyi kapsayabilir.

Tek tek bireylerin göçer olup olmadığını (yukarıda seçmiş olduğumuz tanıma göre) söyleyebilmek için hangi kıstasları kullanabiliriz?

- Birinci kıstas bireyin zamanının pek çoğunda yerleşik kalmaktan ziyade hareket halinde olup olmadığıdır. Bir yerde 3 aydan daha fazla zaman geçirmeyen birini, örneğin, ‘göçer’ saymaya karar verebiliriz.
- İkinci bir kıstas bireyin hanehalkının diğer üyeleriyle veya onlar olmaksızın hareket halinde olup olmadığı olabilecektir. Eğer kişi evli değilse, bu takdirde onun anne ya da babasıyla birlikte yolculuk edip etmediğini sorabileceğiz. Eğer kişi evliyse, eşiyle ve (varsa) çocuklarıyla yolculuk edip etmediğini soracağız.
- Üçüncü bir kıstas hareketliliğin amacının geçim sağlamak olup olmadığı olacaktır. Kişi av hayvanı ya da yabani bitki bulmak için mi yolculuk etmektedir ve dolayısıyla avcı-toplayıcı bir göçer olarak mı geçim sağlamaktadır? Ya da hareketliliğinin amacı besi hayvanına daha iyi otlak ve su kaynakları bulmak mıdır ve dolayısıyla geçimini göçer bir çoban olarak mı sağlamaktadır? Veya amaç elden ödeme bir iş bulmak mıdır ve dolayısıyla geçimi göçmen işçi olarak mı sağlamaktadır?

Tanım ve ilişkili kıstaslar tekil bir bireyin göçer olup olmadığını belirlememize olanak tanır. Daha büyük bir birimin, hanehalkının ötesinde, topluluk ya da toplumun göçer olup olmadığına karar verebilmemiz için daha öte kıstaslar gerekecektir. Bir cemiyeti ya da toplumu 'göçer' olarak adlandırmazdan önce, örneğin, o cemiyetteki ya da toplumdaki göçerlerin oranının talep edilmesini bir kıstas olarak yerleştirmeye karar verebiliriz. Bir topluluğun ya da toplumun göçer olarak adlandırılabilmesinden evvel bir topluluk ya da toplumun üyelerinin % 60'ının göçmen olduğunu söyleyebilmeliyiz. Bu kıstasa göre, % 5'le %20 arasında göçer çobana sahip olan Hindistan, Rajasthan köyleri göçer cemiyetler olarak görülemezler. Fakat İran Belucistan'da, üyelerinin % 80'i göçerlerden oluşan kabileler, göçer kabileler olarak görülmelidir.

Burada yaptığımız şey, 'göçer kavramını' araştırılır kılmak, olası tanımlardan birini seçmek ve herhangi bir bireyin tanımımıza göre göçer olup olmadığına karar vermemize olanak sağlayacak bir dizi kıstası belirlemektir. Aynı şekilde, bir cemiyetin ya da daha büyük bir toplumun göçer olup olmadığını bize söyleyebilecek kıstaslar da geliştirmiş olduk. Bunu yapmış olmakla tekil bir halk ve daha büyük topluluklar üzerine göçer konusunda araştırma başlatma konumundayız.

Neolitiği Özgüleştirmek

Neolitiğin (Cıvalı Taş Devri) orijinal tanımı John Lubbock tarafından 1865 yılında getirilmiştir. Lubbock Neolitiği tarımın ve hayvan evcilleştirilmesinin başladığı ancak insanlığın halen (metal aletlerden ziyade) taş aletler kullanmaya devam ettiği kültürel bir dönem olarak tanımlamıştır. Lubbock iki kriter kullanmıştır: evcilleştirme (domestication) ve taş aletler. Bunu, aşağıdaki kriterleri izlemek suretiyle diğer tanımlar izlemiştir:

- Pürüzlü taşların kullanımı;
- Köy yerleşimi, evcilleştirme ve pürüzlü taş ve yeni tip yonga ile belirginleşen insani kültürel gelişim safhası;
- Çanak çömlek, yerleşik hayat ve köylerle belirtilenme (sympptomized); ve
- Cilalı taş balta dönemi

Tüm bu tanımlar 2000-sonrası arkeoloji/öntarih (prehistoriya) ansiklopedilerinden ve ders kitaplarında yer almaktadır; özgül araç gereç değişikliği, yerleşik hayat, çanak çömlek ve köyler gibi kıstas ilavelerinin farkına varın.

Öntarih içerisine Neolitigi tanımlamada kronolojik imalar yer alır çünkü arkeologlar bitki/hayvan evcilleştirmelerine ve pürüzlü/cilalı taş aletlere veya çanak çömleğe ya da yerleşik hayata veyahut köylere ilişkin birden çok yerde ve zamanda yeni bulgular elde ettikçe, tanım da değişmiştir.

Günümüz itibariyle Neolitigi, bitki/hayvan evcilleştirilmesinin ortaya çıktığı bir kültürel period olarak tanımlamak en iyisi gibi görünüyor. Her geçen gün biraz daha fazla sayıda arkeologun/öntarihçinin önerdiği gibi, her ne kadar Neolitik Orta Taş Çağı'na (Mezolitik) oranla daha yeni alet teknolojisini imatese de Neolitikteki diğer kültürel değişikliklere ilişkin anahtar bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesidir. Bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi kültürel hayatın özünü değiştirdi ve bunu görece oldukça hızlı gerçekleştirdi. Bu yüzden pek çokları bu değişimi 'Neolitik Devrim' olarak adlandırırlar. Birbirinden farklı çevrelerde birbirinden farklı yabani bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi nedeniyle bağımsız evcilleştirmelerin ortaya çıkışı yüzünden Neolitik'i tanımlamada diğer potansiyel kıstaslar evrensel değildir. Sık sık yeni araç gereç tipleri, hareketliden ziyade yerleşik varoluşun kanıtları ve köyler bulgulansa da ön-

ceki avcı-toplayıcı ve hatta ekim (cultivation) dönemleri üzerinde değişimi ortaya çıkaran tam da bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesidir. (Ekim, tanımı gereği, yabancı bitkileri ve/ya hayvanları korumak, sulamak, bitkiler söz konusu olduğunda hatta asli yerinden bir başka yere götürme durumunda onların bakımıyla ilgilenmek demektir; fakat burada genetik bir değişim söz konusu değildir.) Birkaç Mezolitik alanda, çanak çömlek icat edilmiş ve kullanılmıştır ve evcilleştirmeden önce insanlar ekim yapmaya başladıklarında bazı yerleşik habitatlara ihtiyaç duyulmuştur. Böylece bazı potansiyel kıstasların bir kısmı Neolitik'ten önce de ortaya çıkmıştır. Çanak çömlek, yerleşik hayat, yeni araç gereçler ve köy yaşamı evrensel olmadığından ve erken kültürel dönemlerde de görülebildiğinden, Neolitik'i tanımlamada kullanılamazlar.

Bu arada, Neolitik terimi neden sadece Eski Dünya'da kullanılıyor? Amerikan Yerlileri de bağımsız biçimde tarımı keşfetmemişler miydi? Arkeologlar neden Yeni Dünya'da bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesini NeoIndian olarak adlandırırlar? Tanımlar sıklıkla değişir ancak kültürel dönemlerin isimleri kendi içlerinde durağan bir yaşama sahip gibi görünür. Eski Dünya'da, kültürel dönemler Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Şehircilik olarak adlandırılır. Yeni Dünya'da benzer kültürel dönemler PaleoIndian, MezoIndian, NeoIndian ve UrbanIndian dönemleri olarak adlandırılır. Her iki 'dünya' da bağımsız evcilleştirme olgularına sahip olmuş olsa da önemli farklılıklara da sahiptir; bunlardan belki de en önemlisi Yeni Dünya evcilleştirmesinin onu icat eden ya da devralan insanların yaşamlarını devralmaması ancak avcı-toplayıcı yaşam biçimlerine sadece küçük çaplı bir eklenti yapmasıdır.

Biz bundan dolayı tanımımızı Eski Dünya ile sınırlı tutacağız ve Neolitik'in en iyi tanımı olarak da bitki ve/ya hayvan evcilleş-

tirilmesinin ortaya çıktığı Eski Dünya'daki kültürel bir dönem oluşunu önereceğiz. Eski Dünya'da arkeologların evcilleştirmenin bağımsız icatlarının, ki her durumda bitkilerin evcilleştirildiği ve pek çok durumda da hayvanların da aynı şekilde evcilleştirildiği, var olduğundan şüphe etmediği 5 ayrı alan mevcuttur. Gelin, bitkiler ve hayvanlarla birlikte, her bir bağımsız evcilleştirmenin tanıma nasıl uyduğuna bakalım. Yaklaşık 12.000 yıl önce başlayarak, kronolojik sırasıyla bunlar: (1) koyun, keçi, sığır ve domuzla birlikte buğday, arpa, yulaf ve çavdar gibi hububat ve bezelye ve mercimek gibi tohumlarla Yakın Doğu; (2) Kuzey Çin'de domuzla birlikte darı; (3) Güney Çin, tavuk ve su buffaloları ile birlikte kuru pirinç; (4) Sahra-altı Afrika, sığır ve keçi ile birlikte darı, tatlı patates (hint yer elması), süpürge darısı ve Afrika pirinci; (5) muzla birlikte Yeni Gine. Hububat ve tohumlara ek, yerel yabani bitkilere bağlı olarak, değişik türden lale soğanları, kökler, saplar, meyveler ve kuruyemişler farklı alanlarda listeye eklenmiştir.

Arkeologlar Neolitik'in, Eski Dünya'da bitki ve/ya hayvan evcilleştirmesinin hızlıca benimsendiği kültürel bir dönem olduğu şeklinde tanımlanması gerektiği üzerinde anlaşır anlaşmaz, evcilleştirmenin ortaya çıktığı 8 alanın (diğer 3'ü Yeni Dünya'da, her biri Kuzey, Orta ve Güney Amerika'da) tümü hakkında şuna benzer çok önemli sorular sorabilirler: Neden Neolitik, Yeni Dünya için değil de Eski Dünya için bir çeşit 'devrim'di? Neden insanlar rahat yaşamlarını bırakıp da çiftçiliğin angaryasına bulaştılar? İnsanların sağlıksız, gürültücü, hasmane ve tehlikeli oldukları herkesçe malum iken nasıl olup da köyler ve sonrasında şehirler ortaya çıktı? Neden insanlar Neolitik koşullarda sağlıklı olmaktan çok çok uzaktaydılar, neden önceki dönemlere kıyasla daha kısa ömürlüydüler? Arkeologlar tanım-

lar ve özgün kıstaslar üzerinde uzlaşana kadar bu sorulara cevap olabilecek bulguları arayamazlardı.

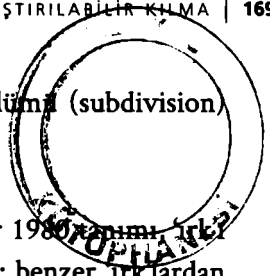
'İrk'ı Özgüleştirmek

'İrk' kavramı ve tanımı son 30 yıl boyunca 180 derecelik bir dönüşüm geçirmiştir. Biyolojik antropologlar 'ırklar'ı, diğer benzer 'ırklar'dan biyolojik olarak ayrılan insan grupları biçiminde tanımlamaktan, en azından biyolojik anlamda, böylesi 'ırklar'ın var olmadığı iddiasına yol aldılar. Biyolojik 'İrk' kavramı kelime anlamı olarak mevcudiyetini kaybetti ve bu yüzden genellikle tırnak içine alınıyor.

Gelin 1982'den önce tanınmış biyolog ve antropologların yaptığı biyolojik 'İrk' tanımlamalarının bazılarını bir göz atalım:

- Theodosius Dobzhansky 1944'te 'İrk'ların, belirli genlerin sıklığında (insidans) farklılaşan popülasyonlar olduğunu söylemiştir.
- William Boyd 1950'de 'İrk'ların, bir veya daha fazla genin frekansında diğer popülasyonlardan farklılaşan popülasyonlar olduğunu öne sürmüştür.
- Stanley Garn 1960'ta 'İrk'ların tüm diğerlerinden yalıtılmış (isolated) üreme popülasyonları olduğunu iddia etmiştir.
- Frederick Hulse 1963'te 'İrk'ların birbirlerinden genetik temeller üzerinde ayrılacak gruplar olduğunu ifade etmiştir.
- Alice Brues 1977'de 'İrk'ların belirli coğrafi bölgelerde yaşamış olanların dışsal görünüşlerine ait bir takım kalıtsal özelliklerinin frekansında diğerlerinden farklılaşan gruplar olduğunu öne sürmüştür.
- Ernst Mayr 1982'de 'İrk'ların belirli bir coğrafi bölgeye

yerleşmiş yığınlar ve bir türün altbölümü (subdivision) olduklarını öne sürmüştür.

Tüm bu düşünceleri bir araya getiren bir 1980 tanımı 'ırk' iki kıstasa sahip olarak tanımlaması olasıdır: benzer ırklardan morfolojik ve genetik farklılıklar ve de coğrafi izolasyon.

Otuz yıl sonra, biyolojik antropologlar 'ırk' gibi şeylerin var olmadığını öne sürüyorlar. Neden? Çünkü aşağı yukarı bu 1980 tanımını oluşturan hiçbir kıstas bulgularla desteklenmiyor. Bu iki kıstas (1) morfolojik/genetik farklılık ve (2) coğrafi farklılıktır.

Yirminci yüzyılın muhtemelen en fazla tanınan biyologu olan Ernst Mayr tanımında, insanlarda olduğu kadar herhangi bir hayvan grubu içerisinde de alttürlerin varlığıyla ilgilendiğini düşündüren, 'alttür' (subspecies) terimini kullandı. Öyleyse gelin, herhangi bir türde, insan ya da hayvan, alttürlerin/ırkların olup olmadığını sorgulamak suretiyle 2 kıstası ele almaya başlayalım. Köpekler alttürler oluşturur mu? Cevap yarı yarıya ilk kıstas için EVET ve ikinci kıstas için HAYIR. 'Safkan' köpekler yüzyıllardan beri insanlar tarafından suni olarak seçilmektedir ve kendi cinsleri (alttürleri) arasında morfolojik/genetik benzerlikler sergilerken diğer cinslerden farklıdırlar. Cinsler yapı, renk, şekil ve mizaç olarak diğer hasletlerle birlikte değişir: İrlanda av köpekleri her zaman iri vücutludur, uzun, kıvılcık yeleleri, uzun ağzı ve burnu vardır ve 'yumuşak' başlıdır. Buna karşın, bulldoglar daima orta boylu, kısa yeleri, ucu kalkık ve basık burunlu ve 'aksi' huyludur. Diğer bir deyişle her bir grupta, hasletler eş-değişir (co-vary) ve birbirinden farklıdır; bu durum alttürlerin birinci kriterini karşılar. Buna karşın oralarda bir yerlerde safkan olmayan, pek çok ölçü, renk, yele uzunluğu

ve mizaç bakımından melez bir dolu köpeğin varlığından haberdarız. Onlar ilk kıstası karşılamayacaktır. Köpekler ikinci kıstas olan coğrafi ayrılık/izolasyon kıstasını karşılar mı? Hayır, çünkü insanlar taşındıklarında köpeklerini yanlarında götürürler ya da bir köpek dergisinde ilanları görür ve Çin'den veya Afrika'dan özel bir köpek sipariş edebilir.

Babunlar alttürler oluşturur mu? Evet ve ikinci kıstas için görelî olarak Evet. İlkin, babunlar morfolojik olarak ayrıdır, her bir 5 alttür morfolojik/genetik farklılığa sahiptir. Özellikle omuzlarında ve başlarında uzun olmak üzere uzun gri yelesi ve uzun, pembe ağız ve buruna sahip Doğu Afrika Habeşistan babunu iridir. Güneyde ise, anubis babunu orta büyüklükte, zeytin renginde, daha küçük ağız ve burunlu ve kara suratlıdır. Daha da güneyde, sarı babun orta büyüklükte, sarı yelesi ve uzun, düz ağız ve burunludur. Güney Afrika'da, Güney Afrika maymunu orta büyüklükte, siyaha çalan koyu gri renklidir ve kıvrık beyaz-yelesi ağız ve buruna sahiptir, öte yandan Batı Afrika'daki Gine babunu küçüktür ve kabarık kıvrımsı kahverengi yeleye ve düz bir ağız ve buruna sahiptir. Bazı alttürler kendi sınırlarında küçük bir coğrafi alanda melezleşir fakat bu bütün bir grubun tamamını etkiler gibi görünmemektedir. Dolayısıyla alttürler, morfolojik olarak eş-değişirlik (co-variation) sergileseler de coğrafi olarak ayrı olarak ele alınırlar.

Şimdi asıl soruya gelelim, neden insanlar 2 kıstası karşılamaz? Birincisi ve en kolayı bizim izole ve en azından 'ayrık' (distinctive) coğrafi gruplar kurmuş olma olasılığımızdır. Modern ve fosil insan DNA analizlerinin ortaya koyduğu şudur; insanlar gen akışı 'imzalar'ı göstererek melezlenmektedir ve yüzbinlerce yıldır göç etmektedir. Tarihimizin %99.9'u boyunca atalarımız bireysel çiftleşme seçimlerinin oldukça küçük olduğu

25'le 50 kişilik küçük gruplar halinde yaşadılar. Ensest düzenlemelerinin yer ettiğini var sayarsak, büyük ihtimalle erkekler kendi grupları içinde kaldılar ancak kadınlar komşu gruplara dağıldılar ve yeni nesillere dağıtmak üzere genlerini de yanlarında götürdüler. Sınırlarda 'sıçrama tahtası' üreme olarak adlandırılan şey muhtemelen hiçbir zaman gerçekten coğrafi olarak izole grupların var olmadığı anlamına gelir – en azından uzun bir süre için var olmadığı. Ve bugün itibarıyla 6 milyardan fazla insan tüm dünyada dolanıp duruyor, öyle izole bir popülasyon da yok ve sürekli artan oranda genlerimizi transfer ediyoruz.

İnsanların günümüzde morfolojik/genetik ayırt edici gruplar oluşturmadığının kanıtı morfolojik niteliklere bakılarak görülebilir. Babunların gerçekten de kendi içlerinde çeşitlenen gruplar olduğu sonucuna varmak üzere kullanılan niteliklerin sadece benzerlerini kullanarak, gelin insan deri renginin dağılımına, statürüne (beden yapısına), Dünya üzerindeki kafa biçimlerine bir bakalım ve bunların insan grupları içerisinde çeşitlenen nitelikler olup olmadığını sorgulayalım. Daima siyah ten rengi, uzun statür ve enli kafa yapısı sergileyen bir 'ırk' bulabilir miyiz ya da açık ten rengi, kısa statür, orta büyüklükte kafa yapısı sergileyen bir başka 'ırk' veyahut da ikisinin ortası bir ten rengi, orta büyüklükte statür ve uzun/dar kafatası sergileyen bir diğer 'ırk'? Cevap hayırdır. Bu 3 niteliğin her biri ve onun 3 farklı versiyonu diğerlerinden bağımsız olarak çeşitlilik sergiler. (Neden bu çeşitliliklerin var olduğu ve neden bağımsız olarak değişiklik gösterdiğine dair bir şeyler biliyoruz ama bu başka bir mevzu) 'Melezlere' ilaveten dünya üzerinde popülasyonlar içerisinde 9 kombinasyonu da bulguluyoruz. O yüzden, insan 'ırklara' sahip olma noktasında hiçbir kıstası karşılamıyor: insanlar ne coğrafi ne de morfolojik olarak ayırt edici değiller. 2010 yılı itibarıyla

biyolojik antropologlar ‘biyolojik ırklar’ benzeri şeylerin var olmadığı noktasında uzlaşıyorlar. İnsanların ‘ırk’ olarak algıladığı şeyler biyolojik değil kültürel olan etnisite üzerinde temelleniyor. (‘İrk’a dair daha öte bir tartışma için 11.Bölüm’e bakınız).

İnsanlar genelinde zor ve hassas bir konu olan ‘ırklar’ sorunu insan popülasyonlarına açık seçik kıstasların dikkatli bir uygulanışı sayesinde halledilmiştir. Bu minvalde, insan popülasyonlarının ‘biyolojik ırk’ı tanımlamaya yeterli kıstasları sergilemediği sonucuna varıyoruz.

Özgürlüğü Özgüleştirmek

Hem tarihsel olarak hem de günümüz itibariyle ‘Özgürlük’ Batılı ve diğer kültürlerde oldukça önemli genel bir düşüncedir. Filozoflar özgürlüğün ve hürriyetin (liberty) anlamına dair çok fazla tartışma yürütmüşlerdir, tıpkı politik liderlerin ve vatandaşların eylemlerini ve bazen de yaşamlarını özgürlük yaklaşımları uğruna feda etmeleri gibi. Araştırmalarında özgürlük ve hürriyeti ortaya koymayı arzulayan antropologlar ve toplum bilimciler, ilk adımda, her iki kavramın farklı ve alternatif anlamları üzerine düşünmeli ve araştırmalarında onlara rehberlik edecek net bir tanım belirlemelidirler.

Hâlihazırdaki araştırma projemde (Salzman), ki özgürlük ve eşitliğin kıyaslanabilirliğine dair kuramsal problemi ele alıyor, John Stuart Mill’in özgürlük tanımını izlemeye karar verdim; buna göre bireyler, başkalarının zorlayıcı müdahaleleri olmaksızın, iyi veya kötü eylemde bulunabilirler. Çalışmamın amaçlarını doğrultusunda özgürlüğün tanımını saptar saptamaz, hemen ardından, araştırma projemde yer alan yerlerdeki mahalli (particular) bireylerin, başkalarının zorlayıcı müdahaleleri olmaksızın özgür bir şekilde eyleyip eylemedikleri konusunda karar vermede bana rehberlik edecek kıstasları oluşturmalıydım.

‘Özgürlüğü’ özgüleştirmek için geliştirdiğim kıstaslarla yola devam etmeden önce, bir hatırlatmayı eklemeyi isterim; antropologların ve toplum bilimcilerin en başta gelen işi dünyanın belli bir kısmını gerçeklikte olduğu şekliyle incelemek ve özünde olduğu gibi raporlamaktır. Bu ‘deneyimsel’ (ampirik) araştırma olarak adlandırılır ve son zamanlarda ‘göndergesel’ (referential) olarak ifade edilmektedir. Antropolojik araştırma politik düşünürün analitik spekülasyonundan ve spekülatif analizinden ve de ahlak felsefecilerinin veya etikçilerin etik kaidelerinden ve normatif yargılarından oldukça ayrıdır. İnsani ve kültürel dünyalara ilişkin çalışmalarında filozoflar, politikacılar ve vatandaşlar genel olarak normatif olan, ne olmalı üzerine odaklanırken; antropologlar ve toplum bilimciler betimsel (descriptive) olan, gerçekte olan nedir, üzerine odaklanırlar. Dolayısıyla, antropologlar için inceledikleri kültürlerde özgürlüğü gözlemlemeye yönelik kıstaslar, evet, şu belirli mekânda ve zamanda özgürlük vardır ya da şunda belli bir dereceye kadar vardır ancak şunda yoktur, deme olanağı sağlar. Ardından, kuramsal amaçlar için, ortaya konulan özgürlük tanımı farklı etkenler arasındaki, örneğin benim araştırmamda özgürlük, eşitlik ve sivil barış, ilişkileri saptamak ve açıklamak üzere diğer etkenlerle ya da ‘değişkenlerle’ ilişkilendirilebilir.

Peki, özgürlüğü incelemek için hangi kıstasları kullanıyorum? İlkın, müdahale olmaksızın bireyin eylem özgürlüğünü incelemek için 10 farklı etkinlik alanı belirledim:

- bağlanma (affiliation) ve birlik olma (association);
- çocuk yetiştirme ve eğitim;
- evlilik;
- hareketlilik ve seyahat;
- meslek;

- mülkiyet (ownership) ve varlık (property);
- politik bağlılık ve kanaat (opinion);
- din ve düşünce;
- yerleşiklik (residence) ve;
- konuşma.

Örneğin, bireylerin evlenmeyi ya da evlenmemeyi seçip secedediklerini ve eşlerini seçmede özgür olup olmadıklarını sorabiliriz. Veyahut hoşlansınlar ya da hoşlanmasalar da evlenmiş (ya da alternatif olarak evlenmemiş) olmalarında özgürlük kaybı yaşıyorlar mı; ve eşleri kendileri tarafından mı yoksa başkaları tarafından (bu durumda, görücü usulü) mı seçilmiş? Benzer şekilde, bireylerin istedikleri yerde yaşamakta özgür olup olmadıklarını ya da yerleşimlerinin kanbağı, topluluk dini, etnisite ya da devlet tarafından belirlenmek suretiyle mi olduğunu da sorabiliriz. Bu yüzden, bireylerin yaşamın 10 alanına ilişkin olarak özgür ya da sınırlanmış olup olmadığını ve ne şekilde olduğunu saptamak istiyorum.

Aynı zamanda, herhangi bir etkinlik alanını göz önünde bulundurarak, özgürlüğün derecesini ya da kısıtlamanın şiddetini de karara bağlamamız gerekir. Bunun için, belirli bir davranışa ya da etkinliğe dayatılmış, olumsuz olmayan yaptırımlardan son derece sert olumsuz yaptırımlara uzanan bir süreklilikte, olumsuz yaptırımları ya da cezalandırmaları göz önüne alacağım:

- Olumsuz olmayan yaptırımlar;
- Olumlu kamuoyu kaybı;
- Onur kaybı;
- Toplumsal ve ekonomik destek kaybı;
- İşkence (corporal punishment);
- Hapsetme;

- Gruptan ihraç ve;
- İdam.

Öyleyse, misal, eğer belirli bir toplulukta bireyler kendi seçimleri doğrultusunda evleniyor ancak sonuçta kişisel onurlarını ve topluluğun ekonomik ve sosyal desteğini kaybediyorsa, evlenme özgürlüğünün dikkate değer biçimde sınırlandırılmış olduğuna hükmetmiş olacağız. Eğer yaptırıma sayısal (numeric) değerler verirsek, diyelim ki olumsuz olmayan yaptırımlara 0, olumlu kamuoyu kaybına 2, onur kaybına 4, toplumsal ve ekonomik destek kaybına 5, işkenceye 6, hapsedmeye 8, gruptan ihraca 9 ve idama 10, ve de her bir 10 etkinlik kategorisinin (birlik olma, evlilik, yerleşim vb.) özgürlük derecesi için bir sayı belirlersek, bu belirli topluluk ya da toplum için yarı-nicel (semi-quantitative) bir index elde etmiş olacağız. Bir dereceye kadar böylesi bir indeks keyfi, izlenimsel (impressionistic) ve de basitleştirilmiş olsa da, genelde özgürlüğü tartışma biçimimizden daha sistematik ve sahihtir (precise) ve de bir topluluğu ya da toplumu bir başkasıyla kıyaslamanın kullanışlı bir yolu olarak ortaya çıkabilir.

SONUÇ

Antropolojik araştırmada kullandığımız her bir genel fikir ya da kavrama ilişkin ilkin net bir tanıma ihtiyacımız vardır, böylece bu fikirle ne kastettiğimizi bilebilelim ve de onu aktarabilelim. İkinci olarak, çalışmamızı sürdürebilmek için özgül bir kişinin ya da popülasyonun, etkinliğin, koşulun ya da durumun bu fikrin ya da kavramın bir örneği olup olmadığı (ve de ne derece) belirlemede bize yardımcı olmak üzere bir dizi kıstas belirlemiş

olmalıyız. Bir kez bunu düzenli bir şekilde yapmaya başlarsanız, antropolojik düşünmeye başlayacaksınız.

NOT

1. Bu işbirliği çabası, Salzman'ın kültürel antropolog (burada göçerlik ve özgürlük hakkında yazdı) ve Rice'in paleoantropolog (burada Neolitik ve 'ırk' hakkında yazdı) olması gerçeğinden istifade ediyor.

ÇALIŞMA SORULARI

1. İlk paragraf gündelik konuşmalarda peşinen tanımlamış olmamız gereken genel ifadeler kullanmamızı tavsiye etmektedir. 'Zekâ' veya 'demokrasi'den birini seçin ve olası bir araştırma için kıstaslar kullanarak, en iyi tanımınızı yazın.
2. 'Alttür' kavramı babunlar için kullanılabilir, köpekler için kısmen kullanılabilir ancak insanlar için asla kullanılamaz. Saptanmış kriterleri kullanarak, kedilerin alttüre sahip olduklarının düşünülüp düşünilemeyeceğine, pozisyonunuzu savunarak, karar verin.

11. Bölüm

'IRK' HAKKINDA ANTROPOLOJİK DÜŞÜNME: İNSAN ÇEŞİTLİLİKLERİ, KÜLTÜREL YAPILANMA VE DAĞILAN MİTLER

Yolanda T. Moses, *University of California Riverside*

GİRİŞ

Antropologlar, 18.yy'a kadar geri giden alanın başlangıcından beri 'ırk' kavramını incelemektedirler. 19.yy'da, evrim kuramına ve kökenleri araştırma üzerine bir odaklanma başlamıştır. 20.yy'da odak, ırksal miras kuramının (yani, biyoloji) alayağı etmeye ve popülasyon genetiğini, klinleri ve genetik bilimini geliştirmeye doğru değişmiştir. Ve 21.yy'da antropologlar, bu kez daha bütüncül bir yaklaşımla, 'ırk' meselesine eğilmeye devam etmektedirler. Son on yıl içerisindeki araştırma genetikçilerin, biyolojik antropologların, kültürel antropologların, arkeologların ve dilbilimcilerin bulgularını bağdaştırma üzerine odaklanmaktadır. Tüm bu altgrupların her birinin 'ırk' kuramlarına katkıları üzerine tam anlamıyla bir makale ya da kitap yazmaya kalkışmış olsam ne zaman ne de yer buna yeterli olurdu¹.

Bunun yerine bu bölüm, 'ırk'ın biyokültürel ilişkisini açıklamak için antropolojinin 4 alanından ikisini –insani çeşitlilik ve kültür- ilişkilendirmeye odaklanacaktır. 'İrk'ın biyokültürel kav-

ranışı ‘biyolojik ırk’ gibi bir şey yoktur dediklerinde antropologların ne kastettiklerini anlamının daha incelikli bir kavrayışını sunacaktır. Demek istediğimiz şudur; antropolojide ‘ırk’ kavramı yıllar içinde değişiklik göstermiştir bu yüzden 20.yy’ın ortaları itibarıyla çoğu antropolog 19.yy’da ortaya çıkmış olan ‘ırk’a ilişkin biyolojik argümanı reddetmiştir. ‘Biyolojik ırk’ gibi bir şey yok değişim size kafa karıştırıcı gelebilir, ortaya koymak istediğim ana konulardan biri şudur: ‘ırk’ düşüncesi hâlâ son derece güçlü bir fikir olmaya devam etmektedir ve toplumsal ve kültürel bir inşa (construct) olarak var olmaya devam etmektedir. Ve, bu toplumsal inşanın en önemli sonuçlarından birinin Birleşik Devletlerdeki pek çok insan için toplumsal eşitsizliğe yol açması olduğunu ve bugün bu eşitsizliğin kurumsallaşmış biçimde sürdüğünü anlamalıyız. Yani, ırk ayrımının varlığı tek başına bireylerin birbirine nasıl davrandığına (kişisel ırkçılık) bağlı olmayıp aynı zamanda bireysel niyetlerden bağımsız olarak yasalar, politikalar ve pratikler tarafından sürdürülür. Bu da kurumsallaşmış ırkçılık olarak adlandırılır. Kişisel ırkçılığa karşın kurumsallaşmış ırkçılığa dair daha geniş açıklama için bkz. Kottak 2008; Mukhopadhyay, Henze, and Moses 2007; Mukhopadhyay and Henze 2003; Mukhopadhyay and Moses 1997.

Irka Dair Mitler

Antropologların sırf ‘biyolojik ırk’ gibi bir şey yoktur demeleri suretiyle sözlerinin kamuoyunun meseleye bakış biçimini dönüştüreceği anlamına gelmediğini bilmektedirler. 20 yılın üzerinde üniversite öğretim üyesi ve meslektaşlarımla sayısız konuşmalara dayanarak, pek çok öğrencinin halen ‘biyolojik ırk’ın gerçek olduğuna inandığını görüyorum. Bu onların dünyasında gerçek ve bu gerçek popüler kültürde ince ve bazen de

ince olmayan gazete makalelerinde farklı insan gruplarına 'ırksal' gruplar olarak değinmek suretiyle sürekli vurgulanıyor: Örneğin, siyahlar için son yayınlanan ilk ilaç haberi ve bazı belli başlı grupların belli türden hastalıklara daha yatkın olduğuna dair tıbbi haberler (Afrika-Amerikalılar ve hipertansiyon ve Kızılderililer ve hipertansiyon, diyabet ve tüberküloz). Yıllar boyunca öğrencilerimle karşılıklı etkileşime dayalı olarak, Amerikan toplumunda 'ırk'a ilişkin 3 yaygın inancın benimsendiğine inanıyorum:

1. Birbirlerinden farklı grupların deri rengi, burun şekli ve saç dokusu (texture) gibi gözle görülebilir göstergeleri nedeniyle, insanlar biyolojik olarak en az 5 ayrı 'ırk'a ayrılabilirler (Beyaz Irk (Caucasian), Afrikalılar, Asya-Pasifik Adalılar, Kızılderililer ve Avustralyalı Aborijinler).
2. Atletik kabiliyet ve 'ırk' birbiriyle ilişkilendirilir şu anlamda ki belli 'ırksal' gruplar belli spor dallarında ötekilerden daha iyidir – 'onların genlerinde var.'
3. Belli 'ırksal' grupların (Avrupa-Amerikalılar ve Asya Amerikalılar) yetenek eğilim testlerinde, örneğin S.A.T., diğer gruplardan (Afrika Amerikalılar ve Hispaniklerden) sürekli olarak daha yüksek sonuçlar elde etmesi temelinde 'ırk' ve zihinsel kabiliyet birbiriyle ilişkilendirilir.

Bu mitlerin her biri biraz sonra ele alınacak, böylelikle bu bölümde sunulan kanıtlara dayalı olarak değerlendirmede bulunabilirsiniz. Açık sözlü olacağım, yukarıdakilerden her birinin aslında bir mit olduğuna dair karşı konulmaz derecede kanıt bulunduğuna dair sizi ikna etmeyi umduğumu ifade etmem gerek.

‘İrk’ Bilimi: Geçmiş Ve Günümüz Geçmiş: Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Bilimsel ‘İrk’

Modern zamanlardan önce antropologlar ve onların öncüleri, topluluklar arasındaki biyolojik farklılıkları nasıl ortaya koymuşlardı?

Evrım ve evrimci düşünce bazı çevrelerde ihtilaflıdır – hatta günümüzde bile. Evrimci kuram Batı Avrupa’da ortaya çıktı fakat ona dair pek çok fikir Arapları, Hintlileri ve Çinlileri de içerecek şekilde diğer kültürlerdeki insanlar tarafından da ödünç alınmıştı.

Jean Baptiste Lamarck (1744–1829) evrimci süreçleri açıklamaya girişen ilk Avrupalı bilim adamıydı. Lamarck evrimsel süreçleri biyo organizmalarla çevreleri arasındaki etkileşimi belirleyerek açıkladı. Lamarck organik formların, bedensel uzuvlarını kullanmadaki artışa ya da azalışa bağlı olarak evrilebileceklerine inanıyordu. Bu, kullanım-kullanılmama kuramı (the use-disuse theory) olarak bilinebilir. Buna dair klasik örnek zürafanın uzun bacaklarıdır: uzun bacaklar evrimleşmiştir çünkü zürafalar ağaçların en yüksek dallarındaki yaprakları yiyebilmek için uzun bacaklara gereksinim duyar. Zaman geçtikçe, uzun bacaklı zürafalar hayatta kalmayı becerebilmiş, kısa bacaklılar başaramamıştır ve uzun bacak niteliği daha sonraki nesillere aktarılmıştır (bu da edinilmiş özellikler kuramıdır. Evrimsel sürece ilişkin bu ilk dönem fikirler zamanla gözden düşmüştür.

Thomas Malthus (1766–1834), nüfus artışı hakkında yazdıklarıyla Charles Darwin ve Alfred Russel Wallace’ı insan nüfusu ve gıda dağılımı hakkındaki fikirlerini evrim süreçlerine görece daha büyük meselelere uygulamaları noktasında esinlemiş olan bir İngiliz ekonomist ve papazdı. Malthus, nüfus büyüklüğü katlanarak artarken gıda temininin oldukça durağan kaldığı gerçe-

ğine dikkat etmemiz gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur. Bu, eğer dikkat edilmezse, insan nüfusunun gıda teminini aşıcağı anlamına gelmektedir. Darwin ve Wallace, 1800'lerin ortalarında Malthus'un düşüncelerinden doğal seçim kuramlarının köşe taşı olarak yararlandılar. Peki, bu nasıl oldu?

1830'ların sonu itibariyle, bir tür içerisindeki biyolojik çeşitliliğin diğer türlerin yaşamları için kritik ölçüde önemli olduğunu farketmişti. Paradigma dönüştürücü kitabı, *Türlerin Kökeni*'nde (1859), Darwin, doğada seçilimin nasıl olduğunu gördü, kavradı ve açıkladı. Seçim şöyle ilerliyordu: var olma mücadelesinde, olumlu varyasyonlara sahip olan bireyler var olmaya ve üremeye devam ederken olumsuz olanlar bunu başaramıyordu. Bu tarz bir akıl yürütme kendi döneminde ihtilaflıydı çünkü doğada olup biten hiçbir şeyi Tanrı'yla ilişkilendirmiyordu. İncil'in, yaratmaya dair en tutarlı açıklamaya sahip olduğu düşünülüyordu. Darwin'in evrim süreci aynı zamanda 'ilerleme' kavramına da hiçbir katkı sağlamıyordu.

Darwin'in doğal seçim kuramı insan topluluklarının sınıflanması ve karşılaştırılmasıyla zihinsel ve toplumsal kapasite göstergelerinin araştırılmasına odaklanan bir ondokuzuncu yüzyıl antropoloji geleneğine yol açmıştı. Buna 'biyolojik ırklar'a ya da alttürlerle yönelik bir odaklanma eşlik etmişti. E. B. Tyler ve Lewis Henry Morgan doğal seçim kuramını, insan gruplarını en az medenileşmişten en fazla medenileşmişe (Avrupa toplumu) bir süreklilik içerisinde sıralayan 'çizgisel evrimsel kuram'ı kurmak için kullanan kültürel antropologlardı. Ten rengi ve yüz projeksiyonunun derecesini de içerecek şekilde evrimsel sıralamanın fiziksel göstergeleri oluşturulmuştu (Blakey 1987; Smedley 2007). Kafatası/beyin büyüklüğü ve ağırlığı ölçümü, 'ırkların', cinsiyetlerin zihinsel kapasitelerini ve bütün bir ev-

rimssel sıralamadaki yerini belirlemede ve göçmen grupların toplumdaki yerleriyle evrim zincirindeki yerini birbirine bağlamada, yani, biyolojiyle kültürü birbiriyle ilişkilendirmede kullanılan 2 popüler 'bilimsel' yoldu. Yirminci yüzyıla kadar antropologlar maalesef hâlâ sözüm ona doğal ırksal aşağılık ve üstünlük ideolojilerini desteklemek için psikometrik ve zeka testleri oluşturma uğraşındaydılar (Gould 1981).

Yirminci yüzyılın başlarında, Franz Boas, Amerikan antropolojisinin babası, 'Beyaz Olmayan Halkların' (Afro-Amerikalı, Kızılderili, Çinli) ve son dönemde Doğu ve Güney Avrupalı göçmenlerin beyaz AngloSakson Protestanlar karşısında aşağı olduğunu ima eden, döneminin egemen Amerikan ırksal ideolojisine meydan okumaya başlamıştı. 1918 itibarıyla Boas, sadece ırksal ve biyolojik konular üzerine 50'den fazla yazı yazmıştı. Boas'ın biyolojik ırksal deterministlere yönelik en önemli eserlerinden bir tanesi, farklı 'ırkların' apaçık fiziksel karakteristikleri yoluyla ayrımsanabileceklerine dair egemen görüşe meydan okuyan 1912 yılındaki yayınıydı. Onun yerine Boas, daha iyi beslenme, giyim pratikleri ve sağlık gibi çevresel faktörlerin bir sonucu olarak tek bir jenerasyondaki yeni göçmenlerin bile uzunluklarını, ağırlıklarını, kafa şekillerini ve diğer pek çok özelliklerini değiştirebileceklerini göstermiştir (Smedley 2007).

1930'lardan 190'lere popülasyon genetiğinin yükselişi, birbirinden belirgin şekilde ayırtedilebilir 'ırklar'ın var olduğu ve Avro-Amerikalıların toplumsal ve zihinsel olduğu kadar evrim hiyerarşisinin de en üstünde olduğuna dair hakim Amerikan bakış açısına meydan okuyan ek kanıtlar sağlamıştı. Konuya ilişkin bir özet 'araştırmanın, temel evrimsel etkenlerin (genetik kayma, göç, mutasyon ve doğal seçim) kafa şekli ya da zihinsel kapasite gibi karmaşık morfolojik ve metrik özelliklerden ziyade

kan grupları ve hemoglobin polimorfizmleri gibi (çok biçimlilik) basit miras alınmış özellikleri nasıl etkilediği üzerine odaklandığını' ortaya koyar (Mukhopadhyay and Moses 1997:519).

'İrk' üzerine çalışan antropologlar net biçimde biyolojik dünyada 'irk'in nasıl kavramsallaştırılacağı ve ölçüleceği noktasında paradigmatik bir değişime uğruyorlardı. 1950'ler boyunca, saptanmış ve haritalandırılmış genetik sistemler sonuçta insani niteliklerin uyumlu olmayan bir şekilde dağıtıldığını gösterdi; yani, insanlar çevreleri içerisinde ve boyunca pek çok niteliğin dağılımında süregelen bir çeşitlilik sergiliyordu. Bu durum klinal dağılım olarak adlandırılmaya başlandı (Livingstone 1964; Brace 1982). 'Biyolojik ırk' deterministlerinin tabutundaki bir diğer çivi de sözüm ona başlıca 'irk' gruplarının birbiri arasında olmasından ziyade kendi içlerinde daha fazla çeşitliliğin olduğunun ispatlanmasıydı (Lewontin 1972). Bu bulgu peşisıra daha sofistike DNA-temelli kanıtların keşfi ve kullanılmasıyla iyiden iyiye pekiştirildi.

Günümüz

Yirminci yüzyılın sonları insan evrimini ve DNA seviyelerindeki varyasyonları kavrayışımızda ilave dönüm noktalarına tanık oldu.

Muhtelif moleküler bulgu dizileri insanın kökeninin Afrika'daki tek bir yerden neşet ettiği iddiasındaki 'Afrika'dan Yayılma hipotezi'ni desteklemektedir (Long 2004; Kidd, Rajeevan, and Osier et al. 2003). Pek çok uzman fosil ve kültürel yayılım bulgusunun, Afrika'yı terk ettikten sonra (belki de 100.000 yıl önce) atalarımız her nereye yerleştilerse, Orta Doğu, Asya, en nihayetinde Avrupa, Avustralya ve Amerika kıtaları, o insan gruplarının değişen çevre koşulları içerisinde birbiriyle etkileş-

tiklerini ve ayrırcı biyolojik ve kültürel özellikler geliştirdikleri fikrini desteklediğini öne sürmektedirler (Mukhopadhyay, Henze, and Moses 2007; Kottak 2008). Binlerce yıl sonra (onüçüncü yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar kolonizasyon çağı boyunca) yeniden bazı insan grupları dünya etrafında dolaşmaya başladı. Göç vasıtasıyla, ister zorlamayla isterse de tercihle olsun, yerel ve küresel ölçekte göç etmek suretiyle, insanlar hem genlerini hem de fikirlerini değiş tokuş ederek birbirleriyle biyolojik ve kültürel olarak sürekli bir temas halindedirler.

Biz insanlar binyıllardır toplumsal ve kültürel olarak şimdi-lerde inşa edilmiş toplulukların yaratılmasını ve harmanlanmasını deneyimlemekteyiz. Hassas noktaya dokunan bir örnek, ard arda göçmen dalgalarını kabul ettiğimiz ve sevgiyle kucakladığımız ‘erime potası’ olarak Birleşik Devletler fikri daima halk inanç sistemimizin bir parçası olmaya devam etmektedir. Gerçekte, bu bir mittir. Birleşik Devletler tarihi bir yanda kendini renk-körü çoğulcu demokrasi ideali olarak sunma paradoksuyla mücadele etmekte olan bir ülkenin kültürel tarihidir, beri yanda gerçek, onun deri rengi, din ve sınıf temelli ırksal olarak tabakalaşmış bir devlet olduğudur. Bu da, bu ülkenin tohumlarının atılışından beri A.B.D tarihinin bir parçasıdır (Mukhopadhyay, Henze, and Moses 2007; Smedley 2007; Harrison 1995; Mullings and Marable 2000).

‘İrk’ Kültürü: Kültürel Olarak ‘İrk’ Nasıl İnşa Edilir?

Şimdi, ‘biyolojik ırk’ düşüncesinin yanlışlığı gösterildiğine göre gelin ‘ırk’ın toplumsal bir inşa oluşunu kölelik dönemi boyunca 2 farklı toplumdaki toplumsal tabakalaşmanın karşılaştırılması yoluyla ortaya koyalım: Doğu Karayipler adası Montserrat ve güney Birleşik Devletler.

'İrk'in Karayip Örneği: Montserrat

Doğu Karayip'te hem ırk düşüncesi hem de 'ırk' gerçeklikleri Birleşik Devletler'den tamamen farklı bir yörüngede seyretmiştir. 1970'lerin başında Doğu Karayip'teki Montserrat adasında saha çalışması yapmıştım. Montserrat 1600'lerden beri bir İngiliz kolonisiydi ancak yirminci yüzyılın sonlarına doğru olan şöhretinin kaynağı 24.000'lik nüfusun yarısının adadan tahliye edilmesine yol açan eski bir yanardağın püskürmesiydi. Zorlu, dağlık arazi yapısı nedeniyle ada hiçbir zaman Jamaika, Barbados ya da Virginia, Georgia veya Mississippi'nin güney kolonileri gibi geniş plantasyonlara sahip olmamıştı. (Bu arada aklıma gelmişken, onyedinci yüzyılda pek çok İngiliz İrlandalıları, ki bazıları adada mahkumdu, İngiliz kraliyeti tarafından kolonileştirilmeye uygun ayrı bir 'ırk' olarak düşünüyordu.)

Küçük boyutu ve sürgün yeri olarak kullanılmasının bir sonucu olarak, diğer plantasyon adalarına nazaran Montserrat'a getirilmiş daha az sayıda siyah Afrikalı vardı. Gelmiş olanlar sıklıkla küçük şeker kamışı ve pamuk plantasyonlarında plantasyon sahipleriyle omuz omuza çalışıyordu. 1838'de Montserrat'da köleliğin kaldırılmasıyla beraber beyaz İngiliz sömürgeciler adayı terk etmeye başladılar. Montserrat tıpkı diğer adalarda olduğu gibi köleliğin yasal olduğu dönemler boyunca yüksek sınıf ve renk temelli bir sisteme sahipti ancak mulattolar (melezler) ya da 'karışık ırk'tan insanlar bu son derece tabakalaşmış toplumsal hiyerarşide onaylanmış bir yer edindiler. 'Karışık ırk'tan insanların özgürlüklerini satın almalarına, toprak sahibi olmalarına ve servet biriktirmelerine izin verilmişti.

Kölelik kaldırıldığında, mulattolar ve Avrupalılar adada yaşamaya ve zenginleşmeye devam ettiler. Bu toplumda, hem renk hem de sınıf 'kimin yaptığı'nı belirlemede bir role sahipti. Ren-

gin değişen gölgeleri rolünü oynadı ancak toplumsal sınıf kölelik sistemi altında bile sınıf yapısı içerisinde bir mulattoyu konumlandırabiliyordu. Pek çok siyah kölelik kaldırıldıktan sonra adayı terk etmişti ancak kalanların pek çoğu işçi ve kıt kanaat geçinen çiftçilere dönüştüler ve halen tabakalaşma hiyerarşisinin en altındaydılar (Moses 1976).

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıl başlarında, renk/sınıf hiyerarşisi adada görece olarak akışkandı. Kölelik dönemi boyunca orada Orta Doğulu hiçbir halk olmamasına rağmen daha sonraları tüccar ve dükkan sahipleri olarak Montserrat'a ve diğer adalara gelmişlerdi. Gelenler orta sınıf hiyerarşisinin bir parçası olarak kabul gördüler. Eğer bir insan (siyah, mulatto, Avrupalı ya da diğer beyaz etnisiteden) kendisini eğitebilir, arazi veya iş sahibi olabilirse, kadın olsun erkek olsun orta sınıf olarak ya da hatta adalı elit sınıf hiyerarşisinin bir parçası olarak görülürdü. Yirminci yüzyılın ortası itibarıyla, ekonomik problemler nedeniyle, pek çok siyah, bazı mulattolar ve birkaç beyaz iş aramak için diğer adalara, Latin Amerika ülkelerine ve kuzey ülkelere göç ettiler. 1972 yılında saha çalışmamı yapmak üzere vardığımda Montserrat 'göç' veren topluma dönüşmüştü, kişi işgücünü ihraç etmeliydi çünkü adada yeterince iş ve ekonomik olanak yoktu (Moses 1976; Philpott 1973; Pulsipher and Pulsipher 2005).

A.B.D. Deneyimi

Montserrat deneyimi, Bağımsızlık sonrası Birleşik Devletlerinkinden pek çok bakımdan farklıdır. Örneğin, yirminci yüzyıla kadar hâlâ daha Birleşik Devletler yeni özgürlüğüne kavuşmuş kölelerin, Kızılderililerin ve Çinlilerin Amerikan vatandaşı olmalarını engelleyen ayrımcı yasalara sahipti. Hatta İrlandalı ve

doğu ve güney Avrupalı göçmenler on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl başlarında Amerikan vatandaşı olmaya 'layık' olduklarını ispatlamak için pek çok engeli aşmak zorundaydılar (Mukhopadhyay, Henze, and Moses 2007).

Birleşik devletler ve Montserrat kölelik ve onun yarattığı toplumsal-ırksal tabakalaşma sistemi arasında 2 belli başlı fark vardır. İlki, ilk dönem kolonyal Amerika başlangıçta mulattoları ayrı bir kategori olarak benimserken, Birleşik Devletler kolonyal hükümeti nihai noktada kölelik daha kârlı hale geldiğinde kolonilerindeki yasaları zorlaştırmıştı ve 'ırk'a dair tek onayladığı beyaz-siyah çatışması olmuştu. 'Hipotansif yasası' ya da 'tek damla kuralı' bir insanın siyah olup olmadığını betimlemekteydi. Bunun, toprak verasetinin ve mülkiyetin ve de kölelik devletindeki birinin özgür olup olmadığının belirlenmesinde muazzam bir etkisi vardı. Bu kanun temelde şunu söylüyordu; annenin (genellikle Afrikalı ya da 'melez ırk' bir köle) ya da babanın (genellikle beyaz toprak sahibi) kim olup olmadığı farketmeksizin, eğer bir damla bile Afrikalı kanı taşıyorsanız, Afrikalı kabul edilirsiniz ve dolayısıyla siz halen bir kölesinizdir (Kottak 2008; Mukhopadhyay, Henze, and Moses 2007).

İkinci büyük farklılık kölelik toplumunda mulattolar, melez etnik ya da 'ırksal' kalıtıma sahip insanlara yer yoktu. Bazı özgürleşmiş köleler (siyah ya da mulatto gibi) eğitim görmüş ve ekonomik olarak orta sınıf haline gelmiş bile olsalar, Kuzey Amerika toplumunda onlar için resmi olarak tanımlanmış bir statü yoktu. Genellikle arazi alamıyor, bir işletme ya da ev sahibi olamıyorlardı. (Bu Güney için olduğu kadar Kuzey için de bir hakikatti). Yasalar yerel, eyalet ya da federal düzeyde, Afro-Amerikalıları geliştirmekte olan Amerikan toplumunun kendi ayakları üzerinde durabilen toplumsal ve ekonomik katılımcıla-

rı olmaktan uzak tutmak üzere geçirildi (Smedley 2007). Birleşik Devletlerdeki ırksal etnik bir grup olarak Afro-Amerikalılar, kendilerini kölelikten kurtarıp özgürlüğe kavuşturacak (Anayasanın Onüçüncü Düzenlemesi) ayrımcı yasaları değiştirmek, onları Birleşik Devletlerin vatandaşı kılmak (Anayasanın Ondördüncü Düzenlemesi) ve onlara oy kullanma hakkı verilmesi (Anayasanın Onbeşinci Düzenlemesi) yönündeki politik mücadeleyle sıkı sıkıya bağlı bir özgürlük ve bağımsızlık tarihine sahiptir. (Onbeşinci Anayasa Düzenlemesi oy kullanma hakkını Afro-Amerikalı erkeklere vermişti, kadınlara değil.) 1920 yılında kabul edilen Ondokuzuncu Düzenlemeye kadar kadınlar oy kullanma hakkına sahip değildi. Ayrımcı Jim Crown yasaları yüzünden, pek çok Afro-Amerikalı, kadın ya da erkek, Güney eyaletlerde oy kullanamıyordu ta ki 1965 yılında Sivil Haklar Kanununun oy kullanma hakkındaki yasaları kabul edilene kadar. Bu yasalar Sivil Haklar Hareketinin doğrudan bir sonucuydu. 1965 yılında yasalaşan Pozitif Ayrımcılık politikaları Afro-Amerikalıların hareket alanını genişletmeyi hedefliyordu. Bu politikalar bugün de geçerliliğini koruyor ve onlara, hâlâ belli gruplara özel muamele gösterilmesini adaletsiz bulan muhafazakâr Amerikalılar tarafından karşı çıkılıyor. Özetle, Birleşik Devletler siyah ve beyazı dar terimler içerisinde tanımlayan ve 'melez ırk' insanları göz ardı eden ve de onları sistemli olarak tam anlamıyla vatandaş olarak katılımdan dışlayan bir yasal sistem geliştirmiştir. Bu, Birleşik Devletlerde köleliğin, 'ırk'ın ve tabakalaşmanın mirasıdır. Montserrat ve Doğu Karayipler'in diğer adalarında, renk, 'ırk' ve sınıf kesişimleri Afrikalı ve 'melez ırk' nesillere toplumlarının tabakalaşmış bütünlüğü içerisinde daha fazla hareket imkanı sağlamıştır. (Renk, sınıf ve 'ırk' hiyerarşisinin, bu kez Brezilya'daki bir örneği için, bkz. Kottak 2008)

'İrk'in Gerçekliklerini İncelemek: Bir Bütünleştirici Biokültürel Yaklaşım

Birkaç yıl önce, bazı antropologlar 'ırk'a ilişkin karmaşıklıkları açıklamada bütünleştirici biokültürel bir yaklaşım için çağrıda bulundu (Goodman and Armelegos 1996; Goodman and Leatherman 2001; Mukhopadhyay and Moses 1997; Mukhopadhyay and Henze 2003). Bu durum kulağa biraz çelişkiliymiş gibi gelebilir ancak antropologların çoğu düzçizgisel evrimsel kurama, antropometriye, fiziksel ve mental özellikleri birbiriyle bağlamaya, deri rengini ölçmeye, psikometrik ve zeka testlerine ve de zihinsel kapasitede nedensel bağlar bulmaya, sosyopolitik egemenliğe ve kalıtsal fenotipik özelliklere yaslanan ondokuzuncu ve erken yirminci yüzyıl kuramlarının köhneleşmiş paradigmasının etkisi altında 'ırk' ve biyolojinin ayrıklaştırılmasını savunmuştu. Erken dönem antropologlar ve diğerleri tarafından benimsenmiş olan bu fikirler maalesef geniş kapsamlı ulusal ve küresel imalara sahip habis bir biyolojik ve ırksal determinizmi pekiştirmiş olan bir dizi ayrıntılı hipotezin yerleştirilmesine yardım etmişti. Köleliğe, kolonyalizme ve neokolonyel egemenliğe, ırk ayrımına (segregation), ayrımcılığa (discrimination) ve melezleşme yasalarına ussal gerekçe sağlamış olan ve Birleşik Devletlerde ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda göç karşıtlığını olduğu kadar Birleşik Devletlerde ve yabancı devletlerde soyıslahı (eugenics) hareketini körüklemiş olan işte bu eskimiş ırksal dünya görüşüydü (Mukhopadhyay and Moses 1997).

Ancak yeni bütünleştirici yaklaşım altında biz kültürel ve biyolojik olanın tekrar bir araya getirilmesi gerektiğini savunuyoruz; fakat bu kez daha farklı bir paradigma içerisinde. Bu paradigma insani çeşitliliği sosyokültürel bir çerçeveye yerleştirecektir, işin aslı biyolojii topluma ve kültüre gömerak kültürü ve biyolojii bir ve bütün hale getirmedir (Mukhopadhyay

and Moses 1997). Oldukça zor bir iş ancak kültürel ve biyolojik antropologlar olarak bizler meydan okumamızı yükseltmek zordur. Biyolojik ve kültürel 'ırk' hakkında bildiklerimizi günümüz toplumunun ve dünyasının sorunlarına ve meselelerine uygulayabilmeliyiz. Öğrencilerimizin sorduğu, 'eğer ırklar yoksa bu durumda birbirimiz arasında gördüğümüz açık farklılıkları nasıl açıklayabiliriz?' sorusuna cevap verebilmeliyiz. Cevap, gördüğümüz şeyin 'ırk' olmadığıdır; ve tabii ki, gördüğümüz insani çeşitliliktir. Ve ihtiyacımız olan 'ırk'ın toplumsal olarak nasıl kurulduğunu öğreneceğimiz bir biyokültürel yaklaşımdır. En nihayetinde şu soruyu cevaplayabilmeliyiz: hangi süreçler vasıtasıyla Amerikanın toplumsal olarak kurulmuş ırksal kategorileri günümüzde fonotipik olarak belirginleşmiş ve kültürel bir gerçeğe dönüşmüştür? Birleşik Devletler'de 'ırk' konusunu kavramak tarihsel, sosyokültürel ve biyolojik süreçleri ve bunların karşılıklı etkileşimlerini anlamaktır (Mukhopadhyay and Moses 1997).

Bütünleşmiş biyokültürel bir şekilde 'ırk' hakkında antropolojik olarak nasıl düşünebilirsiniz? Bunun bir yolu ırka insan cinselliği ve üreme merceğinden bakmaktır. Biz bunun pek çok nedenle doğurgan bir çalışma alanı olduğuna inanıyoruz. En başta gelen nedenlerden biri evlilik, birleşme ve kanbağı verilerinin antropolojinin alamet-i farikası olmasıdır. Bu türden verileri dünyanın her yerinden 100 yılı aşkın bir süredir toplamaktayız. Toplumsal ırk ve insan çeşitliliğini incelemede bu kültürler arası (cross-cultural) yaklaşımı kullanarak, aşağıdaki karşılıklı bağlantılar ve sorunlar hakkında düşünmeye başlayabilirsiniz:

1. İnsan cinselliği, evlilik ve üreme tarihsel, ekolojik, kültürel, politik, ekonomik ve demografik koşullara bir tepki olarak zaman içinde değişen kültürel ve toplumsal olarak düzenlenmiş olgulardır. Bu kültürel olgular normal bağımsız biyolojik dışavurumlarla nasıl ilişkilendirilir?

2. Kuzenler arası evliliği, kısıtlamaları, homoseksüelliği, cinsel perhizi (dinsel ve gönüllü), yaşı, hipergamiyi, erkekler için Çinli göçünü sınırlayan ondokuzuncu yüzyıl göç yasaklarını ve 'ırklararası evliliği' yasaklayan Amerikan melezleşme yasalarını içeren evlilik, birleşme ve üremeyi düzenleyen insan-tasarımı stratejiler nelerdir?
3. Yukarıda betimlenen topluma ilişkin stratejiler toplumsal, çoğaltkan ve biyolojik sonuçlara yol açmıştır. Bu stratejiler nasıl olup da zaman içerisinde Amerikan 'ırklar'ının toplumsal ve biyolojik olarak yaratılması ve sürdürülmesi için temel hale gelmiştir? Aynı zamanda kültürel olarak meşru olandan onaylanmamış birlikteliklere kadar kadınların çocuklarının toplumsal grup üyeliğinin nasıl tayin edildiğine de bakmak önemlidir. (Bu alan biyolojik ve kültürel antropologların işbirliği yapabileceği bir alandır.)
4. Biyolojik ve kültürel antropologlar toplumsal ırkların nasıl yaratıldığını ya da yaratılmadığını göstererek 'biyolojik ırk' gibi bir şeyin neden var olmadığını da içermek üzere verileri bir araya getirmek için birlikte nasıl çalışabilirler? Örneğin, zaman içinde Birleşik Devletlerde dar etnik kökenlerin genel itibarıyla gözden kayboluşlarını sergileyebilirler, misal, genel 'beyaz nüfus' içerisinde asimile oldukça ve eritildikçe İrlandalılar ve Yahudiler 'beyaz halk'a (Brodkin 1998) nasıl dönüşmüşlerdir? 'Kızılderililer' (İndo-Americans) Beyaz Tenli statüsünü nasıl kaybetmiştir ve de karşılıklı evlilikler yoluyla kaynaşan (kültürel ve biyolojik olarak) Japon ve Çinli Amerikalılar nasıl olup da Birleşik Devletler nüfus sayımında Asyalı Amerikalılar olarak adlandırılan tek bir sosyal (generic) grup içerisinde sınıflandırılmışlardır?

Özetle, birleşik bir antropolojik yaklaşım hem biyolojik hem de kültürel etkileri ve dönüşümleri inceleyebilecektir. Antropologlar bu görevi üstlenmek için çalışma alanlarının disiplinler arası karakteri ve de biyokültürel yaklaşımın kendine has belirginliği nedeniyle eşsiz bir donanıma sahiptir (Mukhopadhyay and Moses 1997).

‘İrk’: Mit Mi Gerçeklik Mi?

Şimdi tekrar bölüme başlarken ortaya attığımız 3 mite geri dönelim ve umut edelim ki onların doğru olmadığı konusunda sizleri ikna etmiş olalım:

Mit 1 bize insanların en az 5 tane biyolojik olarak birbirinden ayrı isimlendirilmiş ‘ırklar’a bölünebileceğini söyler çünkü her bir grup ten rengi, burun şekli ve saç yapısı gibi gözle görülebilir belirteçler sergiler. Bu hatalıdır ve dolayısıyla bir mittir çünkü Homo Sapiens oldukça değişken bir türdür. Bir tür olarak, coğrafi olarak çokça hareketli olmaya ve biyolojik olarak ayrı türlere dönüşemeyecek kadar iç içe geçmeye devam ediyoruz. Deri rengi, burun şekli ve saç yapısı gibi gözlemlediğimiz fonetipik farklılıklar insanlar olarak farklı coğrafi çevrelerde hayatta kalmak ve gelişebilmek için evrildiğimiz adaptif mekanizmaların çeşitliliğine yönelik Darwinci seçimin sonuçlarıdır (Bkz. Jablonski and Chaplin 2005; Kottak 2008; Relethford 2007; and Mukhopadhyay, Henze, and Moses 2007.). ‘Biyolojik ırklar’ yoktur. İrklar kültürel anlamda oldukça gerçektir ancak bunun nedeni toplumumuzun ve dünya üzerindeki diğer toplumların kültürel olarak onları yaratmış olmalarıdır.

Mit 2 bize atletik kabiliyetin ve ‘ırk’ın birbiriyle ilişkili olduğunu ve belli ırksal grupların belli sporlarda diğerlerinden daha iyi olduğunu söyler. ‘Onların genlerinde var!’ Bu yanlıştır çünkü

hızlı koşma, uzun mesafe koşusu, dalma ya da uzun mesafeler boyunca bir golf topunu götürebilme gibi nitelikler bireysel kabiliyetlerdir, grup nitelikleri değil. Bazı Kenyalıların uzun mesafe yarışlarını kazanmalarının nedeni toplumsaldır, biyolojik seçim değil. Kenya'da ve diğer ülkelerde toplumsal seçim sporun, özellikle pahalı ekipmanlar gerektirmeyenlerin, yüksek statü elde etmede belirli grup üyeleri için bir çıkış yoluna dönüştüğü olgusuna işaret ediyor. Basketbol ve boks yirminci yüzyılın ilk yarısında pek çok Amerikan azınlığına gettoda çıkış yolu ve etnik gururu yüceltme imkanı sağlamıştı (Park 2003).

Mit 3 bize belli 'ırksal' grupların yetenek testlerinde, S.A.T gibi, sürekli olarak yüksek sonuçlar elde etmesi olgusu temelinde 'ırk' ve entelektüel kabiliyetin birbiriyle ilişkili olduğunu söyler. Mit 1'e ilişkin çıkarımımıza geri gidelim, 'biyolojik ırklar' yoktur, sadece toplumsal ve kültürel olarak oluşturulmuş gruplar vardır. 'Biyolojik ırklar' hakkındaki eski fikirler oldukça güçlü ve dirençlidir ve IQ ve zekaya ilişkin farklılıklara dair meseleler her birkaç onyılıda bir ırkçı yarı-bilimsel çalışmalarda tekrar tekrar gündeme getirilir (A. Jenson 1969; R. J. Herrnstein and C. Murray 1994).

Yetenek testlerinde yüksek sonuçlar çoğunlukla sosyo-ekonomik statünün bir işlevidir. Yani, öğrenciler iyi okullara gittiklerinde, hazırlık sınıflarına ödeme yapabildiklerinde ve kültürel çevrelerinden teşvik görebildiklerinde bu testlerde daha başarılı olabilmektedirler. Burada ölçülen şey bireysel yetenek ya da kabiliyettir, grup yeteneği ya da kabiliyeti değil.

Sonuç

Antropologların 'ırk' hakkında öğrenmeye devam ettikleri şey onun sürekli olarak değişip dönüşen ve karmaşık bir konu olduğudur. Aynı zamanda politik olarak çokça suçlanmaktadır.

Antropolojinin konuya katkısı yeni keşiflerin ve insanların zamanın herhangi bir anında yaptıkları ve yapmadıklarının anlamı ile birlikte insani değişimlerin ve onun tarihinin nesnel açıklamalarını kapsar. Antropologlar aynı zamanda toplumsal ırk kavramını ve onun bireysel ve kişisel ırkçılıkla olduğu kadar kurumsal ırkçılıkla olan bağını açıklamada oldukça incelikli bir yol izler. En nihayetinde umarım antropoloji, biokültürel bakış açısı nedeniyle, hem kavramı ilk kez kullandığınız derste ve de sonrasında hayatınızın geri kalanı boyunca sizin 'ırk' kavramı konusunda antropolojik olarak düşünmenizde yardımcı olabilir.

NOT

1. Arkeologlar kuzeydeki insanları beyaz, güneydeki insanları siyah, doğdakileri sarı ve kendilerini yanık tenli olarak betimlemek için 'ten rengi' sözcüklerini kullanan kadim Mısırlılar'ın etraflarındaki insanlar hakkındaki düşüncelerine dikkat çekeceklerdir. Biyolojik antropologlar günümüz insan çeşitliliğinin genomları itibariyle %99.9 oranında aynı oldukları gerçeğine işaret edecektir.

KAYNAKÇA

- BLAKEY, M. 1987. "Skull Doctors: Intrinsic Social and Political Bias in the History of American Physical Anthropology—With Special Reference to the Work of Ales Hrdlicka." *Critique of Anthropology* 79(2): 7–35.
- BOAS, F. 1912. *Changes in Bodily Form of Descendants of Immigrants*. New York: Columbia University Press.
- BRACE, C. L. 1982. "Comment in Redefining Race: The Potential Demise of a Concept in Physical Anthropology." *Current Anthropology* 23: 48–49.
- BRODKIN, K. 1998. *When Jews Became White Folks and What That Says about Race in America*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- GOODMAN, A. H. and G. J. ARMELEGOS 1996. "The Resurrection

- of Race: The Concept of Race in Physical Anthropology in the 1990s." In *Race and Other Misadventures: Essays in Honor of Ashley Montagu*, edited by L. T. Reynolds and L. Lieberman, pp. 174–186. Dix Hills, NY: General Hall Publishers.
- GOODMAN, A. H. and T. LEATHERMAN 2001. *Building a New Biocultural Synthesis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- GOULD, S. J. 1981. *The Mismeasure of Man*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- HARRISON, F. 1995. "The Persistent Power of 'Race' in the Cultural and Political Economy of Racism." *Annual Review of Anthropology* 24: 47–74.
- HERRNSTEIN, R. J. and C. MURRAY 1994. *The Bell Curve: The Reshaping of American Life by Difference in Intelligence*. New York: Free Press.
- JABLONSKI, N. G. and G. CHAPLIN 2005. "Skin Deep." In *Annual Editions, Physical Anthropology* (14th edition), edited by E. Angeloni, pp. 169–172. Dubuque, IA: McGraw-Hill/Dushkin.
- JENSEN, A. R. 1969. "How Much Can We Boost I.Q. and Scholastic Achievement?" *Harvard Educational Review* 39(Winter): 1–123.
- KIDD, K. H., RAJEEVAN, M. V., and OSIER, et al. 2003. "ALFRED—The Allele Frequency Data Base—An Update." *American Journal of Physical Anthropology Supplement* 36:128 (Abstract).
- KOTTAK, C. P. 2008. *Cultural Anthropology* (12th edition). Boston, MA: McGraw-Hill.
- LEWONTIN, R. C. 1972. "The Apportionment of Human Diversity." In *Evolutionary Biology*, edited by T. Dobzhansky et al., pp. 381–398. New York: Plenum.
- LIVINGSTONE, F. 1964. "On the Nonexistence of Human Races." In *The Concept of Race*, edited by A. Montagu, pp. 46–60. New York: The Free Press.
- LONG, J. C. 2004. "Human Genetic Variation: The Mechanisms and Results of Microevolution." Paper presented at the *American Anthropological Association Annual Meeting*, 2003. For an on-line version of this paper, see www.understandingrace.org.
- MOSES, Y. T. 1976. *Female Status and Male Dominance in a West In-*

- dian Community*. Ph.D. dissertation. Riverside, CA: University of California.
- MUKHOPADHYAY, C. C., HENZE, R., and Y. T. MOSES 2007. *How Real is Race: A Sourcebook on Race, Culture, and Biology*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield Education.
- MUKHOPADHYAY, C. C. and R. HENZE 2003. "How Real Is Race? Using Anthropology to Make Sense of Human Diversity." *Phi Delta Kappa* 84(9): 669–678.
- MUKHOPADHYAY, C. C. and Y. T. MOSES 1997. "Re-establishing 'Race' in Anthropological Discourse." *American Anthropologist* 99(3): 517–533.
- MULLINGS, L. and M. MARABLE (eds.) 2000. *Let Nobody Turn Us Around: An Anthology of African-American Social and Political Thought from Slavery to the Present*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- PARK, M. A. 2003. *Introducing Anthropology: An Integrated Approach*. New York: McGraw-Hill.
- PHILPOTT, S. 1973. *West Indian Migration: The Monserrat Case*. London, UK: London School of Economics Monographs on Social Anthropology.
- PULSIPHER, L. M. and A. PULSIPHER 2005. *World Regional Geography: Global Patterns, Local Lives*. New York: Freeman Press.
- RELETFORD, J. H. 2007. *The Human Species. An Introduction to Biological Anthropology* (7th edition). Boston, MA: McGraw-Hill.
- SMEDLEY, A. 2007. *Race in North America: Origin and Evolution of a World View*. Boulder, CO: Westview Press.

ÇALIŞMA SORULARI

1. 'İrk' hakkındaki her 3 mitten birini seçerek kişisel görüşünüze ilişkin bir paragraf yazınız.
2. 3 Mitten birini seçiniz, bunu bir soruya dönüştürünüz 15-25, 30-40 ve 50 yaş üstü yaşlarda 3 kişiyle mülakat yaparak bu soruyu sorunuz. Bulgularınızı yazınız: gruplar aynı cevapları mı verdiler yoksa farklar var mıydı?

12. Bölüm

CİNSİYETLE DÜŞÜNME

Paloma Gay y Blasco, *University of St. Andrews*

Antropoloji akademik bir disiplin olmaktan daha öte bir şeydir: Antropoloji dünyaya ve dünya içerisindeki yerimize bir yaklaşım biçimidir. Antropolojinin çıkış noktası farklı insan gruplarının düşünüş, eylem ve var olma biçimleri arasındaki farklılık ve değişkenliğin ayırdına varmaktır. Şeylerin nasıl olduğu hakkında en derinde yatan düşüncelerinizi sorgulamaya giriştiğinizde, başka insanların nasıl yaşadığı ile yüzleştikçe, antropolojik düşünmeye başladığınızın farkına varacaksınız. Dolayısıyla, antropolojik yaklaşımın özünde başkaları hakkındaki bilgimizi kullanma kapasitemiz ve ister geçmişte isterse günümüzde olsun, kesin gözüyle baktığımız şeyi sorgulamak vardır. Ve bazı çok derinde kökleşmiş, hiç sorgulanmamış varsayımlarımız erkeklerin ve kadınların nasıl olmaları gerektiğine dair inancımızla, kadınlar ve erkekler olarak kendimizin ve başkalarının nasıl eylediği, düşündüğü ve hissettiğiyle oldukça ilişkilidir. Örneğin, erkeklerin daha rasyonel kadınların daha duygusal olduğunu, erkeklerin duygularını bastırdığını kadınlarınsa hislerini arkadaşlarıyla paylaştıklarını 'biliyoruz'. Kadınların çocukların bakımını üstlenmeyi ve erkeklerin de kariyerlerinde başarıyı yakalamayı istediklerini sanıyoruz. En önemlisi de, bunun onların farklı biyolojilerinden kaynaklandığını 'düşünüyoruz'. Bedenleri

tarafından belirli rollere ve eğilimlere sıkıştırılmış erkekleri ve kadınları, fiziksel olarak ve dolayısıyla toplumsal olarak farklı görüyoruz.

Disiplinin kadınlar ve erkekler hakkındaki varsayımlarımızı sorgulama güdüsü, Lewis Henry Morgan ve Jakob Bachofen gibi ‘masabaşı antropologlar’ın, erkeklerden ziyade, kadınların egemen olduğu uzak bir geçmişi imgelediği geç ondukuzuncu yüzyıla kadar geri götürülebilir. Ve sonra yirminci yüzyılın başlarında, Bronislaw Malinowski, Margaret Mead ve Phyllis Kaberry gibi farklı yazarlar cinsiyetler arasındaki ilişkilerin devasa bir çeşitlilik sergilediğini göstermek üzere Papua Yeni Gine, Samoa, Afrika ve Avusturalya Aborijinlerinin detaylı analizlerini kullandılar: öyle ki, erkeklerin ve kadınların davranış tarzlarında norm olarak ele aldığımız şey gerçekte pek çok olasılık içerisinde sadece bir tanesiydi. Örneğin Margaret Mead, komşu 3 Papua Yeni Gine kabilesinde, insanların nasıl erkeklik ve kadınlığın oldukça farklı kavramlarına sahip olduğunu betimlemişti. Arapeşler hem erkeklerin hem de kadınların bizim ‘ılımlı ve anaç (maternal) mizaçlar’ olarak betimlediklerimize sahip olmalarını beklerken (Mead 1963: 40), Mundugumorlar arasında ise ‘erkeklerin ve kadınların şiddetli, rekabetçi ve agresif biçimde cinsiyetli olmaları umulur’ (ibid.: 225) Tchambuliler arasında ise, tam karşıt yönde, ‘kadın dominant, gayri-şahsi, yönetici eş; erkek, daha az sorumlu ve duygusal olarak bağımlı kişidir.’ (ibid.: 279) Mead’e çarpıcı gelen, yazdığı dönemde, bu grupların düşüncelerinin Kuzey Amerika ya da Batı Avrupa’da hakim olan düşüncelere denk düşmemesidir. Her ne kadar yaklaşımı ve materyali eleştirilse de, Mead’in *Üç İlk Kabile Toplumunda Cinsiyet ve Mizaç* kitabı, cinsiyetler arasındaki ilişkiler ele alınırken antropologların sahip oldukları önyargılı kavramlara meydan okumalarını talep etmesi noktasında başarılı bulunmuştur.

Neredeyse 40 yıl sonra, 1970'lerin başında, bazı antropologlar bu meydan okumayı yeni ve bütünüyle dönüştürücü bir doğrultuda ele aldılar.¹ Feminizmin yeniden doğuşu ve aynı zamanda politik radikalizmin çeşitli biçimlerinin yaygınlaşmasından esinlenerek, antropolojinin erkekleri ve kadınları yirminci yüzyıl boyunca nasıl yansıttığını irdelediler. Feministler ve bilim insanları olarak, Euro-Amerikan beklentilerin gerçekte, insanlar ve insandışı primatlar kadar, geçmiş ve şimdiki insanların antropolojik tasvirlerini de kalıplaştırdığını öne sürmüşlerdi. Disiplinimiz, diye vurguladılar, oldukça ağır bir kültürel bagaj yüklendi: evde işlerin yürüyüşüne dair beklenti bu olduğundan, onyıllar boyunca 'doğal' ve uygun görüleni –yani erkekler iş başında olacak ve topluluğun işlerini yürütecekler, bu arada kadınlar çocuk yetiştirecek, evi idare edecek ve yaşlıların bakımını üstlenecek– antropologlar da kanıksamıştı. 70'lerde başlayıp 80'ler boyunca süren dönemde, sosyokültürel antropoloji, biyolojik antropoloji ve arkeolojinin birbirine benzer şekilde erkek merkezli (androcentric) disiplinler olduğu ortaya konmuştu, tümünde erkekler ve onların bakış açıları başlıca odak noktasıydı ve de kadınlar görünmez kılınıp sesleri kısılmıştı. Kadınlar nüfusun yüzde 50'sini oluşturduğundan, kadınları, onların etkinliklerini ve dünya görüşlerini görmezden gelerek antropologlar eksik, çarpıtılmış ve hatalı açıklamalar öne sürmüşlerdi. Bundan daha da önemlisi, feministlerin iddiasına göre, antropologların maskülen eğilimleri sadece hakkında yazdıkları konu türlerini kısıtlamakla kalmamış aynı zamanda tam da sordukları soruları, onları cevaplamakta sahaya sürdükleri kuramları ve kavramları da sınırlandırmıştır.

Gelin, örnek olarak, yirminci yüzyıl boyunca ekonomik ve politik antropoloji ve de arkeoloji için hayati olan, haneici ve

kamusal arasındaki ciddi ayrımı ele alalım. Feminist bilim insanları bu ayrımın, etkinlik ve mekân bölünmesine yol açtığı varsayılan, kadınların ve erkeklerin biyolojik üremeleri hakkındaki Batılı inançlara bağlı olduğunu iddia ettiler. Özelde, anneler ve çocukları arasındaki bağ ve kadınların anne olarak gerçekleştirdikleri işler hem doğal hem de evrensel olarak görüldü ve genel itibariyle de toplumsal örgütlenme açısından da aynı sonuçları doğurdu. Bunun yerine feminist antropologlar ‘analık görevi’nin anne dışında başkaları tarafından da –örneğin büyükanne, dede, babalar ya da arkadaşlar- yapılabilmesini ve de yapıldığını ortaya koymak üzere hem Batılı hem de Batılı olmayan toplumlardan etnografik bulgular ortaya koydular. Dahası kadınlar haneîçi olarak adlandırdığımız konulardan sorumlu olduğunda bile, alanlar arasındaki ayrım halen problematiktir. Eleanor Leacock (1980), kolonileşme öncesi Iroquois’ kadınlarının yaşamlarına ilişkin çalışmasında, ‘ev işleri yönetimi bizatihi kamusal ekonominin yönetimiydi’ iddiasında bulunur. Kadınlar yiyeceğin dağıtımını kontrol ettiklerinden, savaş ilanlarını, dini festivalleri, konseyleri ve av seyahatlerini etkileyebilir hatta veto edebilirlerdi. ‘Haneîçi’nde olan ‘kamusal’ için hayatıydı ve bu ikisi birbirinden ayrı olarak kavramsallaştırılamazdı.

Feminist revizyonizmin bir diğer örneği insan evrimini kavrayışımızla ilgilidir. 1970’lere kadar, antropoloji ‘Avcı Erkek’ modelini benimsemiştir. Bu model, özelde büyük ve tehlikeli memelilerin avlanması gibi, dilin elde edilişi, alet edavat geliştirilmesi, bipedalizm (iki ayak üzerinde yürüme) ve daha büyük beyin ölçüsüne kadar uzanan, insansı (hominid) evrimin arkasındaki temel güdüleyicinin erkeklerin eylemleri olduğu nosyo-

9 Amerika’nın Illinois eyaletinde yerleşim yeri, Güney Dakota’da ise bir şehrin adı (ç.n).

nu etrafında döner. Öte yandan, kadınlar 'evrimsel tarihimize çevrel (peripheral)' (Hager 1997: 4) olarak resmedilirler: onlar 'doğurmaktan ve nesillerinin bakımını üstlenmekten sorumludurlar –daha fazlası değil' (ibid.: 1)

Ardından feminist antropologlar insan evriminin 'Avcı Erkek' tasvirinin, Batı toplumunu ve dolayısıyla bilimleri de egemenliği altına alan, daha geniş bir maskülen ve şovenist dünya görüşü tarafından şekillendirildiğini öne sürmüşlerdir. Sally Slocum, Adrienne Zihlman ve Nancy Tanner, kadın insansılarının (hominid) yenilebilir bitkilerin toplanması ve küçük hayvanların avlanması suretiyle beslenmenin aslan payını sağladığını; aynı zamanda alet edavat üreticisi olduklarını öne sürerek 'Toplayıcı Kadın' modelini ortaya koymuşlardır. (Slocum 1975; Tanner and Zihlman 1976; Zihlman 1978). Görünen o ki, insan evriminde kadınlar en az erkekler kadar önemli bir role sahiptirler.

Kadınların ve erkeklerin 'doğal' rollerini sorgulamakla feminist antropologlar ve arkeologlar gerçekte, , toplumsal ve kültürel olarak önemli faaliyetler ve alanlar (erkek), hane içi, özel, daha az önemli alanlar (kadın) biçiminde ayrılmış insan toplumlarının biçimlerini bariz ve 'doğal' olarak ele alan disiplinlerine meydan okumuşlardı. Bu, toplumda erkeklerin ve kadınların faaliyetlerini, dünya görüşlerini ve konumlarını irdeleme anlamına geliyordu: Erkekler her alanda toplumu etkileyen kararlarda başı mı çekiyordu? Kadınlar daima öncelikli olarak çocuk doğurmakla mı meşguldü? Dahası, bizim Avro-Amerikan ve antropolojik çerçevemizde hane içi ve kamusal sadece ayrı değil aynı zamanda hiyerarşik olarak da sıralı olduğundan, antropologlar ve arkeologlar beri yandan cinsiyet hiyerarşileri ve eşitsizliklerinin üretilmesine dair de hayati sorular sormaktaydılar: Kadınlar tüm alanlarda erkeklere mi tabiydiler? Erkek-

ler her daim egemen miydiler? Cinsiyet eşitsizliği niçin vardır? Nasıl ortaya çıkmakta ve devamlılığını nasıl sağlamaktadır? Verdikleri cevaplarda bazı yazarlar cinsiyet eşitsizliği konusunda evrensel açıklamaların, tüm durumlara uyan kuramların arayışına girdiler. Bazıları da, farklı bağlamlarda, kadınların farklı türden ve derecelerden tabiiyet deneyimi yaşadıklarını öne sürdüler. Dolayısıyla, herhangi belirli bir çevrede (milieu) farklı bir eşitsizlik biçimi üreten toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik etkenlerin oluşturduğu özgül gruplaşmanın belirgin kılınması zorunluydu.

Ardından feminist antropologlar ve arkeologlar, bu temel konulara cevap verme arayışında, tüm antropolojiye ortak olan 2 merkezi endişeyle pençelettiklerini farketmişlerdi. Bunların ilki analitik araçlarımızın geçerliliğiyle ilgiliydi: Eğer antropolojik kuramlar ve kavramlar bizim daha geniş Kuzey, Avro-Amerikan kültürel geleneğimizin bir parçası ve parseliyse, ötekiler hakkında ürettiğimiz bilgi ne türden bir bilgidir? Ya da, daha radikal şekliyle, ihmalkâr kalma eğilimi gösterdiğimiz bu geleneğin içinde önemli unsurlar varsa, incelediğimiz insanların deneyimlerine her zaman sadık kalabilir miyiz? Örneğin, bize cinsiyet eşitsizliği ya da hatta düpedüz baskı olarak görünen şeyin – kadın sünnetini düşünün mesela- bu deneyimi yaşayanlarca bu şekilde kavramsallaştırıldığından ya da deneyimlendiğinden nasıl emin olabiliriz? İkinci endişe konusu, bizim, Batı’da toplumda kadınların ve erkeklerin konumlarını bedenlerine referansla açıklama eğiliminde oluşumuzla ilişkilidir. Bizim bakışımızda, kadınlar ve erkekler farklı bedenlere sahip olduklarından dolayı farklı şeyler yapmakta, farklı rollere ve sorumluluklara sahip olmaktadır. Bu, biz Batılılar olarak, antropologlar ve arkeologlar için cinsiyet ilişkilerini fiziksel cinsel farklılıkların bir sonucu

olduğu haricinde açıklayabilmenin zor olduğu anlamına gelir. Ancak, her yerde cinsiyete dair olup biten bu kadar mıdır? Beden ve insani toplumsal ve kültürel etkinliği arasındaki ilişkiyi nasıl düşünmeliyiz? 1980'ler itibariyle, feminist antropologlar Mead'in cinsiyet rollerinin ve steryotiplerinin kültürler arası çeşitliliğine olan vurgusunun ötesine geçmişler ve kendilerini bizzatihi antropolojik bilginin erimi, karakteri ve amacı hakkında tartışırken bulmuşlardır.

Eşitsizlik Hakkında Düşünmek

Tüm bu tercüme, yorumlama ve bilgi sorunlarının belli bir oranda yükünü azaltan bir alan cinsiyet eşitsizliğini incelemektir. Kavramsal araç gereç çantamızın içeriklerini yakından irdeleme gereksinimini özelde başarılı bir şekilde öne süren antropologlardan biri Marily Strathern olmuştur. Strathern, kadınların ihraç malı olarak domuz yetiştirmek ve kahve üretmek için yoğun çalıştığı Papua Yeni Gine Mount Hagen'de bir saha çalışması gerçekleştirmişti. Ancak kahve gelirlerinin büyük kısmını alanlar erkeklerdi ve aynı zamanda domuzları, parayı ve değerli kabukları da içeren törensel değiş tokuşlarda kullanıyorlardı. Kadınlar küçük birikimlerini erkeklerin girişimlerine –kamyon almak gibi- katkı vermek üzere teşvik ediliyordu ve evlilik yoluyla diğer klanlara verildiklerinde değerli eşyalarla değiş tokuş ediliyordu. Burada, açıkça cinsiyet eşitsizliği ve kadın tabiiyetiyle karşı karşıya gelmiş görünüyoruz. Kadınlar, kendileri için harcamak yerine, paralarını erkeklere verdikleri sürece ve evlilik değiş tokuşlarında 'eşya' olarak muamele gördüklerinden, Batılı bakış açısıyla, kadınlar açıkça sömürülüyorlar. Hal böyleyken, Strathern bizi daha da sıkı düşünmeye davet eder: Batılı ve Malenezyalı insan anlayışları birbirinden oldukça ayrı

olduğundan, 'Batılı feminist görüşleri basitçe Malenezya'daki olguya genişletemeyiz' (1988: 7).

Biz Batı'da, demektedir Strathern, emtia ekonomisine ve insanlarla şeyleri karşı karşıya getiren bir tür ticari düşünme biçimine sahibiz: insanlar eşyaları işlerler ve insanlar için eşyaların işlenmiş olması eylemliliklerinde ve dolayısıyla kişiliklerinde bir eksilme anlamına gelir. Dahası, Batılı ticari ekonomilerde, mülkiyet hakkı bir kişinin o mülkiyeti üretmesi anlamına gelir. Eğer birinin işi karşılığı ödemesi düzgün bir şekilde yapılmazsa, onların eyleminin göz ardı edildiğini düşünürüz: bu insanlar sömürülmüştür çünkü emeklerinin karşılığı ödenmemiş dahası onlardan çalınmıştır. Sonrasında o kişi etkin bir özne olarak değil fakat bir nesne olarak, kadın veya erkek emeği üzerinde hiçbir kontrolü olmayan biri, gerçekte bir köle olarak muamele görmüştür. Hagen kadınlarının ne ölçüde kendi emekleri ve ürünlerini ellerinde tuttuğu ve de ne ölçüde kendilerini nesneleştirdiği gerçeğinden hareketle, Mount Hagen'deki cinsiyet ilişkilerinin standart bir feminist analizinin bakış açısı budur. Hal böyleyken Strathern bize, (eşitsizlik ve dolayısıyla hem feminizm hem de antropoloji hakkında Batılı düşünce için son derece merkezi olan) özne ve nesne ayrımının Mount Hagen'de iş görmediğini söyler. Bir emtia ekonomisi olmaktan ziyade, Hagen düşünme ve toplumsal ilişki tarzları en iyi biçimde hediye (gift) modelince kavramsallaştırılabilir. Ticari mallar üreticisinden ya da sahibinden yabancılaşırken, hediyeler yabancılaşmaz; hediye değiş tokuşunda, değişilen nesneler kişiler arasında bağlar oluşturur çünkü, Marcel Mauss'un dediği gibi, 'bir şey vermek kendinden bir parçayı vermektir.' (1954: 10) Hediye değiş tokuşunda verilen nesneler daima onları vereni cisimleştirdiğinden, insanlar ve nesneler arasındaki ayrım Mount Hagen'deki erkek-

ler ve kadınlar arasındaki ilişkileri kavramada bize yardımcı olmaz. Burada kadınlar Batılı anlamda nesne olarak ele alınmazlar ne de domuzları ve kahveleri onlardan yabancılaşır.

Bu Malinezya örneği konuyla ilişkilidir çünkü hem bir entelektüel hem de politik girişim olarak feminist antropolojinin özünde yatan sorunları örneklendirmektedir. Bir yanda, eğer kavramlarımız Hagen toplumunun erkekler ve kadınlar hakkında düşünme tarzının izahını yapamayacaksa, oradaki cinsiyet eşitsizliğini nasıl açıklayacağız? Bu özel durumda hiç cinsiyet eşitsizliği hakkında konuşabilir miyiz? Ya da terim, kendi kavramlarımızın daha iyi yansıtıldığı etnografik bağlamlar için mi rezerve edilmelidir? Öte yandan, Mount Hagen kadınları kavramları bizimkine yakın kullansın ya da kullanmasın, erkeklerle kıyaslandığında onların mahrumiyet içerisinde olduklarını iddia etmek mümkün müdür ya da bu arzu edilebilir bir şey midir? Düşük de olsa yerel kavramların ya da dünya görüşlerinin kadınların durumlarının hakikatini onlardan gizleme ihtimali var mıdır? Bu kavramlar kadınlara dezavantaj yaratmada araçsal olabilirler mi? Bu sorular feminist antropolojinin salt antropolojik değil feminist bir gündeme de sahip olduğunu hatırlamamıza getirdiğimizde daha da bir önemli ve zorlu hale dönüşür. Kadın tabiiyetini artık apaçık bir konu kılmadığımızda, toplumsal dönüşüm hareketi olarak feminizmi hangi zemine oturtabileceğiz?

Siyah feministler, özellikle Birleşik Devletler’de, önceki on yıllar boyunca feminizmi egemenliği altına almış olan ‘evrensel kızkardeşlik’ kavramına karşı güçlü argümanlar geliştirdiğinde, bu problem 1980’li yılların ortasında feminist antropologlar için bilhassa kaçınılmaz hale gelmişti. Cinsiyet, bu yazarların açıklamalarına göre, ırktan (ya da sınıf veya etnisiteden) izole bir şekilde ele alınamaz: ‘cinsiyeti nedeniyle aşağı görülen kadın ırkı

nedeniyle üstün görülebilir, hatta başka ırktan bir erkekle olan ilişkisinde bile' (Carby 1982: 221). Siyah ve beyaz kadın, siyah ve beyaz erkek patriarkiyi oldukça farklı deneyimlerler. Bu da feminizmin kendisinin kadının çelişen rollerini ve konumlarını, örneğin sadece kurban değil baskıcı olarak da, hesaba katılarak yeniden tanımlaması anlamına gelmişti. 1990'ların sonuna doğru, cinsiyet üzerine çalışan hem arkeologlar ve hem de antropologlar erkekler ve kadınlar arasında farklılıkların, hiyerarşilerin ve eşitsizliklerin nasıl üretildiği üzerine odaklanıyorlardı. Aynı zamanda, kendimizi dünyayı kavramsallaştırma tarzımızdan tamamen sıyıramayacak olsak da, analizlerimizde ve açıklamalarımızdaki etkilerini görünür kılabilirizi kavramaya dayalı, oldukça düşünümsel bir antropoloji ortaya çıkarıyorlardı.

Beden Hakkında Düşünmek

70'ler, 80'ler ve 90'lar boyunca analitik araçlarımızı yeniden incelemeye yönelik ihtiyacımıza dair antropologların artan farkındalığından pek çok faydalı tartışma ortaya çıktı – incelediğimiz insanların düşüncelerine yaptığımız gibi mercek altına alarak, kendi dünya görüşümüzü de antropolojik olarak ele almak. Son dönemde antropologlar bu düşünümsel hareket noktasını bir başka anahtar alana, insan bedeni ve özelde cinsiyet alanına da genişlettiler. Üremede farklı rollere sahip olduklarından kadın ve erkeğin farklı rollere, eğilimlere, farklı varoluşsal ve duygusal yaradılışlara sahip oldukları düşüncesi bir şey hakkında düşünmenin ve dünyada var olmanın Avro-Amerikan tarzı için merkezidir. Kimliklerimizin kaynağı olarak iki cinsiyetli beden tartışılmaz görünmektedir öyle ki, günlük yaşantımızda, onun açıklayıcı önceliğini nadiren sorgular ve bu cinsiyetli bedenin ne olduğunu sormayız bile. Bunun nedeni doğal/biyolojik ve kül-

türel dünyalarımız arasındaki ilişki hakkında ne şekilde düşünmeye eğilimli olduğumuz ve de aynı zamanda beden hakkındaki bilimsel ve bilimsel olmayan bilginin örneğin medya yoluyla yayıldığı bir toplumda yaşıyor oluşumuzdur. Önyargılar ve steryotiplerle tertemiz kılınmış, kültürümüzün erişiminin ötesinde ortaya çıkan bu bilgiyi genellikle güvenilir ve doğru buluruz.

Dahası, feminist antropologlar ve diğerleri, bilim tarihçileri gibi, bedenin bilimsel bilgisinin çoğunlukla zamanın ve mekânın bir ürünü olduğunu göstermişlerdir. Bu bilimsel bilgi ürettiği ürünün daha geniş toplumsal ve kültürel koşullarını yansıtır ve onu üreten bilim insanlarının dünya görüşünü ve inançlarını cisimleştirir. Cinsiyet farklılığına dair bilgi söz konusu olduğunda kadınların ve erkeklerin ne türden bir toplumsal kişilik olduğu ya da olması gerektiğine dair düşüncelerimizi özetleme ve yeniden üretme eğilimindedir. Emily Martin'in bilim insanlarının bir yumurta ve bir spermin buluşmasını, gebe kalma anını, açıklamaları üzerine yaptığı çalışmayı 'bilimsel bir peri masalı' (2001) gibi ele alalım. Bilimsel ders kitaplarında, diye açıklamaktadır Martin, yumurta ve sperm sırasıyla steryotipik olarak feminen ve maskülen tarzlarda davranmaktadır. Örneğin, yumurta pasif olarak betimlenir, "hareket etmez ya da gezinmez fakat pasif biçimde 'taşınır', süpürülür, "ya da hatta 'sürüklenir'" (2001). Buna karşın, sperm küçüktür, 'aerodinamiktir' ve her zaman aktiftir. Sperm genlerini yumurtaya 'getirir', 'yumurtanın gelişimsel programını etkinleştirir' ve sıklıkla vurgulanan bir 'hız'a sahiptirler. Kuyrukları çok 'kuvvetlidir' ve 'etkili biçimde güçlendirilmiştir.' (ibid.)

Bu açıklamalarda yumurta ve sperme farklı türden cinsiyetleştirilmiş eylemlilikler bahsedilmiştir: yumurta, döllenmeyi ya da ölmeyi bekleyen, 'başı dertte kadın' olarak; sperm ise 'kurtar-

maya giden kahraman savaşı' olarak görünür (2001). Martin gebe kalma anına ilişkin şimdilerde, revizyonist betimlemelerin bile ne kadar egemen cinsiyet steryotiplerini resmetmeyi sürdürdüğünü açıklamaktadır ancak bu kez yumurta tehlikeli kadın imajı yoluyla tanımlanmaktadır, "spermi 'yakalayıp boyunduruk vuran' saldırgan dişi... adeta ağında pusu kurmuş bir örümcek" (2001).

Feminist sosyokültürel antropologlara göre, bedene dair bilimsel bilginin bağlamsal oluşuna yönelik farkındalık iki temel nedenden dolayı önemlidir. İlk bu farkındalık sorgulamaksızın kabul ettiğimiz, cinsiyetin 'doğal' ya da 'biyolojik' bir zemini olduğuna dair toplumsal uyları içerdiği düşüncesini –yani olduğumuz gibiyiz çünkü bedenlerimiz bizi bu şekilde kılmaktadır- müzakere etmemizi sağlar. Dolayısıyla soruşturmaya bu uyların nasıl ortaya çıktığı, nasıl üretildiği ve de bunlara meydan okunup okunmadığı, bunların meydan okunabilir olup olmadığı ya da meydan okunması gerekip gerekmediği noktasından başlayabiliriz. İkinci olarak günümüz Batı dünyasında ve aynı zamanda diğer coğrafi ve geçmiş bağlamlarda, bilim insanları ve diğerleri tarafından bedene ilişkin bilginin üretilme biçimlerini soruşturabiliriz. Nasıl oluyor da bedene ilişkin bazı açıklamalar sadece kabul edilebilir olmakla kalmıyor aynı zamanda normatif olabiliyor? Bedene ilişkin hangi anlatılar ve unsurlar sürdürülüyor ve hangileri bir kenara bırakılıyor? Ve, neden? Bu anlatılar özel toplumsal ve tarihsel bağlamlarda kadınların ve erkeklerin konumlarını birbiriyle nasıl ilişkilendiriyor?

Bedene ilişkin bilginin üretilmesine yönelik bu odaklanma benim ispanyol Gitanolarına (Gypsies/Roma) yönelik çalışmamın merkezi haline geldi, çalışmamda onların özel beden deneyimlerini ve fizyoloji modelini bunun yanı sıra bu fizyoloji mo-

delinin Gitanoların hakim Gitano-olmayan toplumla ilişkisinde oynadığı rolü araştırdım. Benim ele aldığım olguda, 'Ötekiler' tarafından üretilmiş olan beden bilgisini nasıl kuramlaştıracığımı düşünmeme yol açan şey kadın bedenine ilişkin Gitano betimlemelerini gördüğüm gibi kabul etmekte yaşadığım güçlüklerdi.

Madrid'te saha çalışmama başladıktan bir süre sonra, Gitanoların evlenene kadar kadın bekaretinin korunmasına yönelik aşırı bir değer yüklediklerini fark ettim. Gitano kadınlarının cinsel ilişki yaşamamış olmaları ve de sadece kocalarıyla cinsel ilişkiye girmiş olmaları olgusu, bana tekrar tekrar söylendiği gibi, Gitanoları, kadınları marjinalize eden ve onları baskılayan Gitano-olmayanlardan farklı ve daha iyi kılmaktaydı. Bir genç kız, Gitanoların bana açıkladığı şekliyle, iki şekilde evlenebilirdi: Bir erkekle ilk kez cinsellik yaşayıp onunla bir akrabasının evine kaçmak suretiyle (bu en az saygı gören seçenektir); ya da ritüel olarak bekaretini bıraktığı düğün yoluyla (bu en yüksek saygınlığa sahip yoldu). Buraya kadar gayet güzel. Fakat bir süre sonra kafam karıştı: genç kızın bekaretini yitirilişine dair ritüel onun evlendiği kişiyle cinsel ilişkisini içermiyordu ve de kızlık zarının bozulmasını kapsamıyordu. Bunun yerine, seramoni sadece kadınları kapsıyordu. Erkekler dışarıda ayrılmışken, evli kadınlar ve gelin ayrı bir odaya çekiliyordu. Genç kız orada uzanıyor ve bacaklarını açıyordu. Deneyimli, yaşça büyük bir kadın, profesyonel bir 'bekaret bozucu' ya da ajuntaora (tam anlamıyla bir duhulcü) işaret parmağına temiz bir mendil sarıyor ve onu kızın vajinasına itiyordu. Sonrasında kızın onurunu, honra'sını içeren, vajinanın içerisindeki küçük bir topu, 'üzüm tanesini patlatıyordu'. Bu sarı renkli bir sıvıydı ve işlemin amacı mendilde 2 inç büyüklüğünde biraz büyükçe lekeler ('çiçekler' olarak

adlandırılan) üretmekti. Bazen bir parça kan geldiği de oluyordu ve bu ajuntaora'nın deneyimsizliğinin bir işareti olarak görülüyordu. Mendili kızın kayınvalidesi alıyordu. Bekaret bozumu tamamlandığında genç kız ve kocası kutlamalar ve cümbüşün arasında, akrabalarının omuzlarında dolaştırılıyordu. Bekaret bozma seramonisinin beklentisi genç kızların gündelik yaşamlarında, 'vajinalarını bozabileceği' için pantolon giymediklerini, kadın bağı kullanmadıklarını ve tabii ki cinsel birleşmeye girmeyerek, bekaretlerini korumaya çalıştıklarını ifade ediyordu.

Saha çalışmam süresince honra'nın ve de 'üzüm tanesinin' ne olduklarını merak etmeyi sürdürdüm. Bunlar gerçekten var mıydılar? Bazı bekaret bozma mendillerini dikkatlice incelemiştim ve yuvarlak, sarı lekeler nedeniyle aklım karışmıştı. Bu fiziksel bulgu sayesinde, tüm bu olan bitenin Gitanoların zihninde olduğunu düşünmüştüm. Sonradan, tüm kadınların vajinalarının içerisinde var olan, kabaca bir üzüm tanesi büyüklüğünde, cinsel ilişki sırasında kayganlaştırıcı bir sıvı salgılayan, Bartholin Bezleri (Bartholin's Glands)¹⁰ hakkında birşeyler öğrendim. Gitanoların 'üzüm tanesi' ile Bartholin bezlerinin apaçık aynı şeyler olması muhtemel görünüyordu. Bundan öte, pek çok Batılı kadın (ve erkek) gibi, onların varlığından bihaberdim. Göğüsler, vajina ya da XX kromozomlarından farklı olarak, bir şeyi neyin kadın kıldığına dair kavrayışında bu bezler herhangi bir role sahip değildi. Şu sonuca vardım ki Gitanolar kadınların ve erkeklerin neye benzediği konusu üzerine düşünürken bedeni gözden çıkırmamışlardı: beri yandan, cinsiyetli beden Çingene-olmayan agresif dünyada asimile olmaya direnmeyi becermede oldukça hayatiydi. Ancak onların bu cinsiyetli bedeninin neleri içerdiğine, ve onu deneyimleme biçimine dair görüşleri benim bir bedeni

10 Vajinanın her iki yanında yer alan kese biçimindeki bezler. (ç.n.)

neyin kadın kıldığına dair Gitano-olmayan düşüncelerime meydan okumuştur.

Arkeolojide, maddi pratikler ve izler üzerine vurgusuyla, bedenin erkek, dişi, her ikisi ya da hiçbiri olarak bilinir hale geldiği pratikler özel bir ilgi odağı olmuştur. Kıbrıslı tarih öncesi figürlere dair analizlerinde Bernard Knapp ve Lynn Meskell (1997) bizim erkeklerin ve kadınların birbirine karşıt olarak ele alındığı ve de bedenlerin aynı anda hem erkek hem de kadın olamayacağına ilişkin ikili karşıtlığımız zorunlu olarak öteki bağlamları içerdiğini iddia etmişlerdir. Knapp ve Meskell, geleneksel olarak antropologlar tarafından ana tanrıçaların temsilleri olarak açıklanan bu figürinlerin ne erkeklerin ne de kadınların temsili olmadığını öne sürerler. Daha ziyade, bu figürinler Kalkolitik dönem boyunca artan toplumsal karmaşa ile birlikte gelişmiş artan öz-benlik duygusunun sergilenmesine ilişkin bir kaygının kanıtlarıdır. En azından bu figürinlerin bir kısmı tek bir bedende 'erkeklerin ve kadınların cinsel karakteristiklerini harmonize etme ya da en azından birleştirme girişimini' yansıtır (ibid.: 194) Başka arkeologlar analizlerini 'biyolojinin olguları üzerine temellenen bir sınıflandırma ve hiyerarşi sisteminden', bizim doğal karşılama eğiliminde olduğumuz 2-cins, 2-cinsiyet sistemimize tam anlamıyla uymayabilecek, 'kişilerin cinsiyetlendirilmesinin kültürel olarak özgül bir biçiminin üretilmesine' dair kanıtlar aramaya çevirerek, basitçe bedenlerin normatif ya da 'toplumsal olarak onaylanabilir' bir cinsiyeti edindiği pratiklerin kanıtları olarak nesneler üzerine odaklandılar (Joyce 2006:51).

Biyolojik antropologlar da aynı şekilde bu meydan okumayı sürdürdüler hatta ilk bakışta bedenin bilimsel bilgisinin bağlamsal olduğu düşüncesinin bu disiplin için özellikle problematik olarak görülebilecek olmasına rağmen (Fedigan 1997). Aslında, bilimin feminist eleştirisini göz önünde bulundurarak biyolo-

jik ve sosyokültürel antropologların yararlı bir biçimde iletişim kurmaları her zaman pek de kolay değildi. Bazı biyolojik antropologlar sosyokültürel meslektaşlarının kanıtları 'hikaye' derecesine indirme rahatlıklarından dehşete düşmüşlerdi, bu esnada sosyokültürel antropologlar beden maddiliğini ve de onun insan eylemi bağlamında neyin olası olduğunu dayatan sınırlarını gözardı etmekle suçlanmışlardı. Hal böyleyken, feminist biyolojik antropologlar, insan davranışında ve evriminde biyolojinin oynadığı rolü soruşturmaya devam ederken bilimin toplumsal olarak kurulmuş olduğunu kabul etme gereksinimini oldukça başarılı bir şekilde öne sürdüler (Sperling 1991). Onlar hem insanlar hem de primatlar bağlamında cinsiyetin bilgisini nasıl ürettikleri üzerine düşünmüşlerdi ve de geçmişimizi ve bugünümüzü kavrayışımızı geliştirmede bu bilginin çıkarımlarını analiz etmişlerdi. Bunun iyi bir örneği Lori Hager'in *Australopithecus afarensis* fosili 'Lucy'nin'¹¹ kadın olarak cinsiyetlenmesini yeniden ele alışıdır. Hager'in bize söylediği, bu cinsiyetlenmenin orijinal araştırmacılar bakımından erkeklik ve kadınlığın sadece incelenmemiş varsayımlardan etkilenmesi değil fakat aynı zamanda, daha da hayati olarak, daha sonra ortaya çıkacak başka kalıntıların yorumlanması için "bu özel fosilin 'kadınlığı'nın oldukça önemli hale dönüşmesidir." Hager oldukça ikna edici biçimde 'erken tarih öncesi kadınlara dair bakışımızın özü itibariyle 'Lucy'nin bulunduğu o gün şekillendiğini (1997:21) ve onun analizinin kanıtları yeniden değerlendirişimizin ve de geçmişi kavrayışımızı güçlendirişimizin yolunu açtığını öne sürmektedir.

11 Lucy, 1974 yılında Etiyopya'da bulunmuş *Australopithecus afarensis* türünden bir hominidin fosilidir. Lucy'nin önemi, onun daha önce bilinen türlerden farklı bir türe ait olmasıdır. 3,2 milyon yıl önce yaşadığı düşünülen hominidin, 1,1 metre boyunda olduğu ve dik yürüdüğü düşünülmektedir (ç.n.)

Sonuç

Feminist antropolojinin disipline katkısı oldukça yoğun ve dönüştürücü olmuştur. Son 40 yılda, sadece cinsiyet hakkında antropolojik düşünmeyi öğrenmedik ancak aynı zamanda antropoloji hakkında düşünmede cinsiyeti kullanmayı da öğrendik. Sonuç itibarıyla, modellerimizi ve analitik araç gereçlerimizi gözden geçirdik; çıkardığımız sonuçları etkileyen şaşmaz kavramlarımızın ve steryotiplerimizin farkına vardık; ve ürettiğimiz bilginin statüsünü yeniden değerlendirdik. İktidar, eşitsizlik, insani motivasyon ve insanlığın asıl doğası ve ayırdediciliği hakkında temel sorular sorduk. Cinsiyetle ve cinsiyet hakkında düşünmek gerçekte antropolojinin çağdaş dünyayla yüzleşme biçimi için özsel hale dönüştü.

NOT

1. Sosyokültürel antropolojinin feminist eleştirisi 1970'lerde ortaya çıkarken, arkeologların disiplinlerini yeniden biçimlendirmede benzer bir hareket için 1980'lerin başına kadar beklmeleri gerekmişti. Margaret Conkey ve Janet Spector'un arkeolojinin çağdaş Batılı cinsiyet steryotiplerini yeniden üreterek bir 'cinsiyet mitolojisi'ni kalıcılaştırdığını ilk kez öne sürmeleri 1984'teydi.

KAYNAKÇA

- CARBY, H. 1982. White Woman Listen! Black Feminism and the Boundaries of Sisterhood. In *The Empire Strikes Back: Race and Racism in 70s Britain*. London: Hutchison.
- FEDIGAN, L. M. 1997. "Is Primatology a Feminist Science?" In *Women in Human Evolution*, edited by L. D Hager. New York: Routledge.
- HAGER, L. D. 1997. "Sex and Gender in Paleoanthropology." In *Women in Human Evolution*, edited by L. D. Hager. New York: Routledge.

- JOYCE, R. A. 2006. "Feminist Theories of Embodiment and Anthropological Imagination: Making Bodies Matter." In *Feminist Anthropology: Past, Present and Future*, edited by P. L. Geller and M. K. Stocker. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- KNAPP, A. B., L. M. MESKELL. 1997. "Bodies of Evidence on Prehistoric Cyprus." *Cambridge Archaeological Journal* 7(2): 183–204.
- LEACOCK, E. 1980. "Montangais Women and the Jesuit Program for Colonisation." In *Women and Colonisation: Anthropological Perspectives*, M. Etienne and E. Leacock, eds. New York: Praeger.
- MARTIN, E. 2001. *The Woman in the Body: A Cultural Analysis of Reproduction*. Boston: Beacon Press.
- MAUSS, M. 1954 (1925). *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. London: Cohen and West.
- MEAD, M. 1963. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*.
- SLOCUM, S. 1975. "Woman the Gatherer: Male Bias in Anthropology." In *Toward an Anthropology of Women*, edited by R. Reiter. New York: Monthly Review Press.
- SPERLING, S. 1991. "Baboons with Briefcases vs. Langurs in Lipstick: Feminism and Functionalism in Primate Studies." In *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist Anthropology in the Postmodern Era*, edited by M. di Leonardo. Berkeley, CA: University of California Press.
- STRATHERN, M. 1988. *The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Berkeley: University of California Press.
- TANNER, N. and A. ZIHLMAN. 1976. "Women in Evolution. Part I. Innovation and Selection in Human Origins." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 1(3): 585–608.
- ZIHLMAN, A. L. 1978. "Women in Evolution. Part II. Subsistence and Social Organization among Early Hominids." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 4(1): 4–20.

ÇALIŞMA SORULARI

1. Bu bölümü okumadan önce Amerikan kültüründe erkeklerin ve kadınların nasıl farklılaştığına dair bazı kişisel düşüncelere sahip olmuş olmanız gerekir. Bunlar nelerdi?
2. Bir bedeni erkek kılan nedir? Bir bedeni kadın kılan nedir? Bu betimlemeler kültürel midir, biyolojik midir yoksa her ikisi birden midir? Bunu nasıl biliyoruz?

13. Bölüm

SAHA ÇALIŞMASI: BİLGİ TOPLAMA

Philip Carl Salzman, *McGill University*,

Barbara J. King, *College of William and Mary*,

Norah Moloney, *Institute of Archaeology; University College London*

Norma Mendoza-Denton, *University of Arizona*

Faal pek çok antropolog hayatları boyunca saha çalışması yaparlar; kariyer olarak antropolojiyi benimsemiş olanların pek çoğu saha çalışması yapmayı arzulamış ve İranlı göçerlerle yaşayabileceklerini, Uganda'da gorilleri gözlemleyebileceklerini, Neolitik bir köyde kazı yapabileceklerini ya da Yeni Gine'de egzotik bir dil öğrenebileceklerini idrak etmiş ve de yazılarını, ücretli izinlerini ve fon aldıkları araştırmalarını uluslararası bir yerleşkede harcamışlardır. Pek çoğu için bu, yaşamlarının özetidir.

Ancak antropolojinin farklı alt alanları insan olmanın ne demek olduğuna ilişkin belirli bir veçhede uzmanlaşmış olduğundan, saha çalışması bir alt alandan diğerine farklılık gösterir. Kültürel antropologlar batı dışı kültürler üzerine odaklanabilirken, biyolojik antropologlar ata soylarımızda yeni insansı (hominid) türlerini bulmayı ve analiz etmeyi ya da primat tümelleri ya da farklılıklarına dair ipuçları için primatları modern habitatlarında gözlemlemeyi isteyebilirler, arkeologlar geçmiş toplumların araç gereçlerini ya da diğer el yapımı ürünlerini kazı

yoluyla tarih öncesi (ya da tarihi) geçmişimize ait kültür üzerine odaklanabilir ve de antropolojik dilbilimciler ‘kayıp’ dilleri arayabilir ya da bir dili diğeriyle kıyaslayabilecek veyahut dilin kullanımlarının analiziyle meşgul olabilirler. Tüm bu özel niteliklerden ötürü, tek başına bir antropoloğun birden fazla alt alanda saha çalışması yaptığına rastlamak oldukça istisnaidir; zaman zaman bir biyolojik antropolog aynı zamanda bir arkeolog ve zaman zaman bir kültürel antropolog geniş kapsamlı bir kültürel hikâyenin bir parçası olarak incelediği grubun dilini çalışabilir.

Dolayısıyla, sizlere gerçekten sahada olmanın hissiyatını aktarabilmek için sıklıkla tek bir alt alanda saha çalışması yapan 4 öğretim üyesi antropoloğa kendi alanlarında yazmaları için ricada bulunduk. Dostane ve düşmanca ‘yerliler’ ve de ülkenin bürokratlarından sağlık risklerine varıncaya saha çalışması yapmanın hem acı hem de zevkli yönleri vardır. Yapmayı sürdürüyoruz çünkü keşfin hazzı acıları hafifletiyor. Saha çalışması üzerine aşağıdaki makaleler sırasıyla şu alanlara ilişkindir: Kültürel antropoloji, biyolojik antropoloji, arkeoloji ve dilbilimsel (linguistic) antropoloji. Umarız, insan olmanın ne demek olduğu noktasında ortak bir temaya sahip her bir alt alanda, saha araştırması yapmanın lezzetine erişirsiniz.

‘Kabile üyeleri birbiriyle çatışırsa ne olur?’ diye sordum, sonradan araştırmam boyunca en yakın arkadaşım olacak olan Şemseddin’e. Bu, güney İran’daki, Belucistan olarak adlandırılan bölgede Şah Nevazi göçer kabilesindeki etnografik saha çalışmamın başlarındaydı. ‘Yoo’ dedi Şemseddin, ‘biz çatışmayız; biz hepimiz kardeşiz.’

Oldukça kurak, çöl bölgesinde geçimlerini sağlayan kabile insanları arasında ekoloji ve politik üzerine araştırma yapmak

üzere Güney İran'a gitmiştim. İnsan davranışı ve kültürü, politik ve ekoloji üzerine okumalarım ve düşündüklerimden genel bir oryantasyona ya da bir kavrayışa sahiptim ki bunu 'kuram' olarak adlandırıyoruz. Kabilelerin nasıl işlediğine ve ekolojiyle politik arasındaki karşılıklı ilişkilere dair de bazı spesifik fikir- lere sahiptim, ki bunu da 'hipotezler' olarak adlandırıyoruz. Fakat Belucistan'daki kabilelerin gerçekten ne yaptıkları hakkında gerçekten olgusal bilgiye sahip değildim. Kabile insanların gerçekten ne yaptıkları hakkında bilgi toplamak ve böylelikle hipotezlerimi test etmek ve de kuramımın yararlı olup olmadığını görmüş olmak için saha araştırmasına girişmemin nedeni buydu.

Şemseddin'e sorular sorduğumda, bilgi toplamak için bir araştırma tekniği kullanıyordum. Onunla mülakat yapıyordum. Onun cevapları benim için enformasyondur. Ancak burada işler biraz karışıyordu, Şemseddin'in cevaplarını nasıl anlamalıydım? Şemseddin, duymak istediğimi düşündüğü şeyleri söyleyerek beni memnun etmeye mi çalışıyordu? Bilginin başkaları tarafından sahip olunmasını tehlikeli görerek beni yanlış yönlendirmeye mi çabalıyordu? Olduğu şekliyle dünyadaki davranışsal gerçekliği betimlemeye mi girişiyordu? Ya da kabileyi olmasını arzuladığı şekliyle mi betimliyordu?

Topladığımız bilgi, gördüğünüz üzere, her zaman saydam değildir yani ne kastedildiği ya da onu nasıl ele almamız gerektiği noktasında net değildir. Bilgiyi şu veya bu şekilde ele alalım, yorumumuz olarak adlandırdığımız şeydir. Bilgi toplama işini iyi yapabilmek için, alternatif yorumların var olduğunu farketmeli ve de ulaştığımız sonuçlarda ihtiyatlı olmalıyız.

Kültürel antropoloji yapısal olarak bu karmaşıklıklara göndermede bulunan bir tarza sahiptir. Saha çalışmamız boyunca,

‘katılımcı gözlem’ adını verdiğimiz şeyi uygularız. Bu tırnak içindeki ifade ‘insanlarla bir arada olmayı ve ne yaptıklarını anlamaya çalışmayı’ kasteder. Katılımcı gözleminde iki ana strateji mevcuttur: birincisi anlamaya çalıştığınız insanlar arasında uzun-sürekli yerleşimdir. Diğer de farklı türden bilgileri toplamak ve aynı zamanda toplanan bilginin kontrolü ve çapraz-kontrolü için çeşitli bilgi-edinme tekniklerini kullanmadır.

İnsanlarla mülakat yapmak, onlara sorular sormak yanında bir diğer temel teknik insanların ne yaptıklarını izlemektir. İnsanların bir şey söyleyip başka bir şey yapmaları –kendi memleketlerimizdeki yaşantımızda yeterince gördüğümüz üzere- olağandışı bir şey değildir. Dolayısıyla bilgi kaynaklarınız (yani, size bilgi veren insanlar) bir şeyler söylediğinde, size söyledikleriyle yaptıklarının tutarlı olup olmadığını görmek için gözünüzü dört açmalısınız. Size söylemiş olduklarıyla yaptıkları tutarsızsa daha fazla berraklaştırmaya ihtiyaç vardır. Kabile insanları arasında çatışmalar ya da çekişmeler gördüğümde, Şemseddin’in söylemiş olduklarına dair merakla kapıldım, ‘Şemseddin’, dedim, ‘Hani sen bana aynı kabileden insanların kardeş olduğunu ve asla çatışmadığını söylemiştin ama bak Dadolzai ve Kamil Hanzai birbirleriyle çatışıyor.’ ‘Çatışmamalıyız; bizler *yeki*’yiz, biriz. Fakat bir çatışma başlarsa, daha uzaktan olana karşı bize daha yakın olan hısmımızı destekleriz. Bu durumda Şemseddin’in bana verdiği ilk cevap, ideal bir davranışın, doğru normatif bir davranışın betimlemesi olarak, doğrudu. Ancak bunu gerçek davranışın, hakikatte insanların ne yaptığının bir betimlemesi olarak anlamak, yanlış olurdu.

Öyleyse, farklı bilgi-edinme tekniklerinden bilginin çapraz-kontrolü herhangi bir kaynaktan gelen bilgiyi berraklaştırabilir ve gerçekçi bir kavrayışı temin etmede kişiye yardımcı

olabilir. Mülakat ve doğrudan gözleme ilave olarak, kültürel antropologların kullandığı oldukça fazla sayıda teknik vardır:

- Nüfusu, konut alanını, çiftlik hayvanlarını, ürünleri, katılımı, çekişmeleri, mal değiş tokuşunu, evlilikleri, çocukları vb. hesaplamak ve ölçmek;
- Ortaya çıktığı ve sonuçlar ürettiğinde belirli olayların vaka çalışmaları;
- Testler: Kişilik, kavrayış, zekâ, bilgi, hafıza, el becerisi, kuvvet, yetenek, dayanıklılık, vb.
- Mahalli görevlere, sanatsal ifadeler, ritüel olaylara vb. katılma ya da doğrudan deneyimleme.

Başlı başına mülakat içerisinde de, kullanıldığında, çapraz-kontrol için iş görebilecek çeşitli teknikler mevcuttur:

- Resmîyeti olmayan gelişigüzel tartışmalar;
- Tasarlanmış bir zamanda ve mekânda gerçekleştirilen biçimsel mülakat;
- Bilgi kaynağına istediği şekilde cevaplamaya izin veren açık-uçlu sorulu biçimsel mülakat;
- Belirlenmiş alternatif cevaplarla biçimsel mülakat;
- Ağ analizine bilgi sağlamak için kanbağı, arkadaşlık, ortaklık ve/ya etki ağlarını aydınlatan biçimsel mülakat ve
- Bilgi kaynağının kendi yaşamı hakkında anlattığı otobiyografik hikâyeyi aydınlatan biçimsel mülakat.

Gözlem de birbirini tamamlayan ve çapraz-kontrol olarak iş gören farklı tarzlarda gerçekleştirilebilir:

- Kişinin gördüklerine dair gelişigüzel gözlem;
- Çalışma biçimleri, cinsiyet ilişkileri, ritüeller, çocuk-yetistirme, karar verme, çevreyle ilişkiler, iklim etkileri vb. ilişkin sistematik gözlem;

- Çekişmeler, inovasyonlar, değişim, zorlama, girişimcilik, kurallara riayet vb. dair oportünist (fırsatçı) gözlem.

Biz antropologların bilgi edinme kültürümüzde pek çok teknik mevcuttur. Ne kadar çok kullanırsak, bilgimiz o derece tam ve eksiksiz olacaktır. Bu nedenle, saha çalışması yaptığımda, tümünü kullanırım. Tamam, bu büyük bir yalan. Hiçbir antropolog saha çalışmasının bir yılında bu tekniklerin birkaçı haricindeki kullanmaz. Madem bilgi tabanımızı genişletecek, neden daha fazla kullanmıyoruz? Sebebi basit: Bu tekniklerin her biri devasa derecede zaman ve enerji tüketicidir ve birkaç tanesini kullanmak zaman ve enerji kaynaklarımızı kurutur. Tam da burada pratik gerçeklik ideal saha çalışması pratiğine galebe çalar. Antropologlar, diğer herkes gibi, kusursuz değildir ve bizler ulaşılabilir sınırlı kaynaklarla elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyoruz.

Dahası, araştırmalarımızda sıklıkla dil yeterliliği sınırlamaları nedeniyle yolumuz kesiliyor. Ben, bir örnek olarak, diller konusunda çok iyi değilim ve, ah, alan dillerinde iletişim kurmakta ustalaşma çabam çetin bir işti. Bu durum alan dillerinin genellikle ulusal dilden farklılaşması olgusuyla daha da karmaşıklaşır. Dolayısıyla, İran araştırmam için, Farsça (Farsi) çalışmaya başladım fakat Belucistan'da Farsça konuştuğumda (basit düzeyde) Şemseddin bana, 'Neden bizimle kendi dilinde konuşuyorsun? Neden bizim dilimizi konuşmuyorsun?' dedi. Ve ben Farsça konuşmamla gurur duymuştum. Fakat Beluci öğrendim ve ona döndüm, bu da bana tüm bilgi kaynaklarımla konuşabilme olanağı sağladı. Ancak hiçbir zaman akıcı olamadım ve tam olarak anlayamamam daima büyük bir engel oldu. Ve de zamanın büyük kısmında mahalli dille güreş tutmak oldukça yo-

rucuydu. Dolayısıyla zamanın ve enerjinin büyük kısmı sıklıkla tamamen dile ayrılıyordu ki bu da araştırmaya ayrılacak zaman ve enerjiyi azaltıyordu.

Kendimizi kandırmayalım: 'Hakiki' bir kültürel antropolog olmak için, saha araştırması yapmak zorundasınız. Bu öylesine söylenmiş bir söz değil. Fakat aynı zamanda yeni enformasyon olmadan yeni bilgiyi kanıtlamayacağınız da bir hakikattir, dolayısıyla bir tür araştırma zorunludur. Ve dahası antropolojik çalışmanızı, hatta orijinal araştırmanızı, kütüphanelerde ve arşivlerde yapmanız olası olsa da, en azından kültürel antropologlar için, yeterli olarak görülmeyecektir. Saha çalışması zorunludur. Bunun nedeni, bu saha çalışmasına dair büyük bir şeydir, daha önceden hayal bile etmediğiniz şeyleri *keşfedecek* olmanızdır. Beluc kabilesinde araştırmaya başladığımda, Beluc-lar ve diğer Orta Doğulu kabilelerin literatürde genel itibariyle tartışılacağı şekliyle, onları sığırtmacı ya da göçebe çobanlar olarak düşünmüştüm, ve gerçekten de keçileri, koyunları ve develeri güdüyorlardı. Ve de kendilerini *wasildar*, canlı hayvan sahipleri olarak karakterize etmekten hoşlanıyorlardı. Ancak, keşfettiğim şey onların, çobanlığa; tahıl ve hurma ziraatine; avcılık ve toplayıcılığa; geçmişte, yağmacı baskına ve daha yakın zamanda, göçmen emeğine ve malların nakliyesine ve ticarete dayanan gerçekten karma 'çok kaynaklı' bir ekonomiye sahip olduklarıydı. Sonuçta yorumlayanlar ve insanların bizatihi kendileri faaliyetlerinin bir veçhesine, genellikle daha prestijli olana vurguda bulunmaktan hoşlanırken, saha çalışmasıyla keşfedilen gerçeklik hem daha karmaşık hem de daha ilgi çekicidir.

Biolojik Antropoloji

Barbara J. King

College of William and Mary

‘Günaydın, Kuja; günaydın, Mandara; günaydın, Kwame..’ National Zoological Park’s Great Ape House’taki gorilleri bir bir selamlıyorum. Mandara, anaç ‘süperanne’, bana sadece bir bakış fırlatıyor fakat Kuja, grubun gümüşsırt goril lideri, karşılık olarak derin bir gürlleme takdim ediyor. Kwame, Mandara ve Kuja’nın delikanlı oğlu, kafes örgüsüne doğru namlusunu uzatıyor ve metale ateş ederek egemenliğini ilan ediyor. Diğer goriller de, kendi kişilikleri ve anın haleti ruhiyesine göre, karşılık veriyorlar.

Pek çok yıl boyunca bu selamlama ritüellerinin keyfini çıkardım. Benim gibi primat davranışlarında uzmanlaşmış biyolojik antropologlar için günler nötr bir tutumla kuyruklu maymunların ya da kuyruksuz maymunların (ape) kayıtlarını tutmakla geçer. Nesnelliğin hizmetinde, duygulardan bütünüyle ayrılmayı hedeflemek lisans öğrencisi olduğum 1980’lerde bir yasaydı. O günlerde, hayvanat bahçesinde orangutanları ya da Kenya çalışlıklarında babunları gözlemlerken duvardaki atasözüne öykünmeye çabalıydım; yani, müdahale etmeksizin gayretli bir şekilde tetikte olma. Zaman değişti. Bir kere, hayvanların ne yaptığını yorumlamada nesnelliğin mümkün olamayacağı ya da tümüyle arzu edilebilir olmayabileceğine ilişkin artan bir farkındalık var; Jane Goodall ve Marc Bekoff gibi uzmanlar ‘organizmaya dair sezginin’ gerçek bilimsel bakışın kaynağı olabileceğini öğütler. Bir diğer şey, insandışı primatların dünyaya yönelik –*Homo sapiens*’in aralarına geldiğinde verilenler de dahil- bilişsel ve duy-

gusal tepkilerinin karmaşıklığı hakkında şimdilerde oldukça fazla şey biliyoruz. Hiçbirimizin arkadaşının evine kendisini ve ailesini kibarca selamlamadan girmeyeceğinden eminim. Kuyruksuz maymunlar insan değil fakat onlar da ev sahibi, hisli varlıklar ve evlerine girdiğinde onları aynı şekilde karşılayorum.

1997'den beri pek çok yıl boyunca, William and Mary kolejindeki lisans öğrencilerim ve ben kuyruksuz maymunlardaki jestsel iletişimi çalıştık. Araştırma çerçevemizin temel prensipleri şunları içeriyordu:

- Herhangi bir kuyruksuz maymun grubu, herhangi bir insan grubuna benzer olarak, bir sistemdir. Bu, grup üyeleri tarafından girilen bir eylem ya da ifade edilen bir duygunun bütün bir grup içerisinde dalga dalga yayılabileceği anlamına gelir. Tek bir hayvanın ya da tek bir çiftin davranışını örneklelediğimizde bile bir bütün olarak gruptaki dinamik dönüşümlere duyarlı olduk.
- Rakamlar hikayenin tamamını anlatmaz. Pek çok primatolog gördüğü davranış kalıplarını nicelemeye ve istatistiksel olarak analiz etmeye yoğun çaba harcar. Bu yaklaşım genel itibariyle kıymetlidir. İletişimle ilgilenen biri içinse, girilen eylemlerin ve ifade edilen duyguların *niteliği* olağanüstüdür, sonuç olarak, niteliksel çalışma anahattır. Bu, sadece anekdot topladığım anlamına gelmez. İki veya daha fazla kuyruksuz maymun arasındaki olumsal 'dinamik dansın' hemen göze çarpmayan niteliklerini yakalayabilmek için aylarca filme aldığım etkileşimleri detaylıca analiz ettiğim anlamına gelir. Baktığım şeyler arasında kuyruksuz maymunların uzuv ve baş hareketleri, iki kuyruksuz maymunun hareketlerindeki koordinas-

yon (ya da koordinasyon kaybı), kuyruksuz maymunların bedenlerindeki gözle görülebilir kas gerilimi derecesi yer alır.

- Uzun-dönem gözlemlere dayanan, 'olgu çalışması' yaklaşımı oldukça değerlidir. Bir goril grubunun diğeriyle iletişimsel kalıplarını karşılaştırmak suretiyle çalışmak takdire şayandır ancak tek bir grup içerisindeki niteliksel çalışma da aynı zamanda kıymetlidir. Gelişimsel dinamiklere yönelik bir ilgiyle, delikanlılığa geçerken bebekler tarafından sergilenen jestsel kalıpları izlerim. Dolayısıyla karşılaştırma genç goriller arasında ve farklı gelişimsel dönemler boyunca aynı genç için yapılabilir.

Çalışmamızı fiilen *nasıl* yürütüyoruz? Bir hayvanat bahçesi gözlem gününde, araştırma ekibindeki biri:

- 15 dk. bir bebeğe ya da gence odaklanarak, ardından diğetine geçerek, bir saat boyunca çekim yapar,;
- Gorilleri selamlayabildiğimiz, yakından gözlemleyebildiğimiz, duyabildiğimiz ve koklayabildiğimiz (fakat asla dokunmadığımız) halka açık olmayan bir alana geçer ve verileri kağıda geçirir;
- Hayvanat bahçesi personeliyle istişare eder; deneyimli bakıcılar kuyruksuz maymunların gündelik eylemlerini ve sağlık geçmişlerini son derece detaylı bilir ve kaydederler.

Kampüse ya da eve dönüldüğünde çalışma devam eder. Bu noktada, etkileşimlere dair daha önceden geliştirilmiş tanımlar ve betimsel ölçümler kullanılarak, daha detaylı notlar almak için filmleri yeniden yeniden izleriz. Ardından ben:

- Verileri kaleme alır ve yayınlar, öğretir ve konu hakkında

hem akademik hem de popüler dinleyicilere konuşurum. Video klipler gorillerin nasıl iletişim kurduğunu aktarmada ve daha genel olarak goril verilerinden mesela dilin kökenlerine dair neler öğrenebileceğimiz konusunda yardımcı olur.

- Sağlamlık kazanmak için karşılaştırmalı bir perspektif sağlamak üzere diğer araştırmacılarla çalışırım. Halihazırda, San Francisco Hayvanat Bahçesi'nde filme alınmış gorillerin verilerini analiz etmek için (niceliksel ve niteliksel olarak) Marcus Perlman (Psychology, University of California Santa Cruz) ve Joanne Tanner'le (Psychology, Scottish Primate Research Group) birlikte bir makale yazıyorum.
- İster kafeste (www.savethechimps.org/) isterse vahşi yaşamda (www.bushmeat.org) olsun primatologların kuyruksuz maymunlara karşı sorumluluğunu hatırlıyorum –ve öğretiyor, yazıyor ve bunun hakkında konuşuyorum.

Biyolojik antropologların bir kısmı hominid fosillerini araştırır ve inceler; diğerleri insan topluluklarında DNA yapılarını izler ve başka bazıları modern insanların kavurucu çöllere ya da gerilimli yüksek rakımlara adaptasyonlarını anlamaya çabalar. Biyolojik antropolojik saha araştırması ve laboratuvar çalışması bazı zamanlar heyecan verici ve bazı zamanlarda da sıkıcıdır ancak her zaman insan olmanın ne demek olduğuna ilişkin antropolojik bilim camiasına katkıda bulunurlar. Zekilikleri, birbirlerine yönelik derin duygusal bağları ve antropologların kuyruksuz maymun-insan süreklilikleri ve kesintililikleri arasındaki evrilmiş dengeyi anlamada yardımcı olmak üzere barındırdıkları ipuçları nedeniyle benim açımdan sonsuza dek hayranlık uyandıran, işte bu kuyruksuz maymunlardır.

Arkeoloji

Norah Moloney

Institute of Archaeology, University College London

Arkeolojik kazılar, personelin ve öğrencilerin zamanlarını saha arkeolojisi 'yapmaya' ayırmada özgür olduğu üniversite ve kolej tatilleriyle uyumlu olarak takvimlenmiş, yaz organizasyonlarıdır. Kazılar öğrencilere, yıl boyunca teorik ve uygulamalı derslerde öğretilen arkeolojik teknikleri deneme imkanı tanır. Kazı tecrübesi olanlara kazı alanlarının gözetimi (supervision), buluntu işleme organizasyonu, arkeobotanik geri kazanım, veri girişi ve yeni başlayanlara yardımcı olma gibi belirli sorumluluklar yüklenebilir. Saha çalışmasının nasıl ve ne için olduğunu keşfetmeye yönelik bir merakla birleştirilmiş, kazının tüm veçhelerine düzenli ve aktif katılım iyi saha arkeologlarının ortaya çıkmasını sağlayan inşa edici materyallerdir.

Arkeolojik kazılar yöneticinin hevesiyle yapılmaz. Kazıların bir amacı vardır, ister modern gelişim dönemi öncesine ait arkeolojik kalıntıların varlığını kontrol etmek isterse de geçmiş grupların mesela yaşam biçimleri gibi bir araştırma konusunu soruşturuyor olsun. İlki Kültürel Kaynak Yönetimi (Cultural Resource Management (CRM))'nin alanında yer alır, özünde sıkı bir iş programı tarafından yürütülen bir kurtarma çalışması ve de sözleşmeli arkeoloji işidir. Araştırma-temelli kazı genellikle üniversite tarafından yürütülür, çoğunlukla daha esnek zamanlıdır ancak her zaman sınırlı finansmanla kısıtlanır.

Kazının başlangıcı aylarca süren planlama ile öncelenir: Resmi izinlere ve fonlara başvuru; sağlık ve güvenlik gereksinim-

leri, yerleşim, beslenme ve nakliye yanında kazı ve laboratuvar ekipmanını organize etme. Ardından nerede, neyin ve nasıl kazılacağıının belirlenmesi ve ayarlanması zorunludur. Sit alanları geniş kentsel ve tarihsel yerleşimlerden küçük arkaik kamp alanlarına doğru çeşitlilik gösterdikçe, kazıya yaklaşımlar da benzer bir çeşitlilik gösterir. Örneğin, küçük bir arkaik kamp alanında her bir detay ve buluntu kayıt altına alınır, benzer bir şey büyük bir kentsel merkezi kazdığınızda açıkçası imkansızdır.

Buendia Rockshelter. Buendia Rockshelter İspanya’da, tarihi 15000 ve 14000 yıl öncesine, Üst Paleolitik (ya da Geç Taş Çağı) olarak bilinen bir period, giden küçük bir yerleşim birimidir. Bu dönem tabak çanak ve metallerin gelişiminden önceki bir zaman olduğundan, Üst Paleolitik sitlerdeki arkelolojik buluntular ağırlıklı olarak taş aletleri ve hayvan kemiklerini içerir. Bu tarz sitelerde kemik, boynuz ve kabuk aletler ara sıra, boncuklar, figürinler ve mağara resimleri gibi sanat eserleri de istisnai durumlarda buluntulanır. Buendia’da, biz binlerce taş alet ancak çok az hayvan kemiği bulmuştuk çünkü sit alanının pek çok düzeyinde yer alan çökteller oldukça az kemik barındırıyordu. Ancak kemik zıpkın parçaları, Akdeniz bölgesinden yaklaşık 200 mil uzakta kabuklar ve toprak boyasıyla (doğal kızılımsı/sarımtırak pigment) kaplanmış taşlar keşfettik. Kazılarımız ‘yerinde’ (in situ) yontulmuş taş zeminler (tam olarak insanların taş aletler yaptıkları alanlar), antik kamp ateşi izleri, bazılarının bizim sit alanının radyokarbon tarihlerini almamızı sağlayan, kömür kalıntıları ortaya çıkartmıştı.

Buendia takımı Avrupa ve Kuzey Amerika’nın çeşitli yerlerinden gelen 16 kişilik küçük bir gruptu. Sit alanından yaklaşık 5 mil ötede bir köyde ikamet ediyorduk. Her gün, grubun bir kısmı sit alanında çalışırken geri kalanlar köydeki sit alanı labo-

ratuvarında çalışıyordu. Çalışma takvimi herkesin saha çalışmasının pek çok yönünü kapsayıcı bir şekilde anlamasını sağlamak üzere pratik kazı ve laboratuvar çalışmasının tüm veçhelerini deneyimleyebilmesine yönelik olarak düzenlenmişti.

Sit Alanında Çalışma: Gündönümü tarlaları ve zeytinliklerin manzarası boyunca 5 millik bir sürüşten sonra çalışmaya sabah 8'de başlamak üzere tam vaktinde sit alanına varıyoruz. İlk işimiz kazı yaptığımız zemini örten koruyucu materyali kaldırmak. Ardından yönetici bizimle günün stratejisini istişare eder, ne aramalıyız (çökelti tipinde ya da renginde değişiklikler, buluntularda değişiklikler), ve her birimizi belirli bir alana tayin eder. Kazı çalışması bir açık alan tekniğini izler, bu şu demektir, sit alanı birbirinden ayrı alanlara bölünmez ancak biz her bir arkeolojik düzeyi olduğu gibi ortaya çıkarmak için yüzeyi tek bir birim olarak kazarız. Böylece, sit alanı boyunca belirli bir zaman dilimini yansıtan etkinlik örüntüleri görürüz.

Buendia gibi Paleolitik kazılarda, araç gereçler oldukça hassastır; materyali yitirmemek veya yaralamamak veyahut çökeltileri karıştırmamak için tornavidalarla ve ince tahta şişerle kazı yaparız. Ayrıca arkeolojik zemini hasardan korumak için ayakkabılarımızı da çıkarırız. Bu sit alanı kenarları etrafında çalışabilmek ve böylelikle arkeolojik yüzeye basmayı engelleyebilmek için yeterince dardır. Bazı Paleolitik sit alanı kazıcıları zemin yüzeyinden hafifçe yükseltilmiş payandalarda otururlar. Her iki durumda da, kazma pozisyonları nadiren tam anlamıyla konforludur ve genellikle vücudunuzun şiddetli isyan ettiği bir an gelip çatar.

Her buluntuyu bir raptiye ile işaretleriz ve normal zamanlarda bunlar kayıt altına alınır. Aslına sadık kayıt altına alma sonradan arkeolojik zeminin bilgisayarda yeniden kuruluşunu

sağlaması açısından hayatidir. Elektronik olarak kayıt altına alınmadan önce, materyalin cinsini ve buluntuyu (kemik, taş alet, vb.) not ederek bir kayıt evrakında buluntularımıza sıralı olarak numara veririz. Buendia'da, her bir parçanın oryantasyonuna ve de sonradan bilgisayarak indirilecek olan yatay ve dikey düzlemlerine ilişkin kayıtların tutulduğu ve depolamanın yapıldığı bir 'genel istasyon' kullanırız. Ardından her bir parça laboratuvara nakletmek üzere numarasıyla beraber bir çantaya yerleştirilir.

Kazı sırasında kaybolmuş herhangi bir minik alet edavatın toplanması için kazı boyunca çıkarılmış tüm çökelti kuru elekten geçirilir; ancak pek çok parçanın büyüklük olarak bir santimetreden daha küçük olduğunu hatırdı tuttuğumuzda, insanların bu kadar az parçayı kaçırmaması şaşırtıcıdır. Çökeltilerin kapsamlı bir flotasyon örneklemelemesi ise herhangi bir arkeobotanik kalıntının geri kazanımı için yapılır.

Laboratuvara Geri Dönüş. Laboratuvara geri döner dönmez ilk iş, günün buluntularıyla kayıt evraklarını karşılaştırmaktır. İki kişi bununla uğraşırken, diğeri genel istasyon verilerini bilgisayara indirir. Bilgisayar yazılımı bu verileri günün buluntularının yatay ve dikey örüntülerinin diagramlarına dönüştürür. Sıklıkla örüntüler düzeyler arasında net bir ayrıma işaret eder ancak her zaman değil elbette; hayat bu kadar kolay değil. İlgili öğrenciler bilgisayar başında toplanır ve diagramları yorumlamaya girer: Farklı düzeyler işaret edilmiş mi? Düzeyler birbiri içine mi geçmiş? Eğer öyleyse, onları birbirinden ayırmanın olanacağı var mı?

Laboratuvarda buluntuları işlemek bir dizi aşamayı gerektirir: yıkama, kurulama, etiketleme, ilk sınıflandırma (örneğin, taş alet tipi gibi), bir uzman tarafından ilk sınıflandırmanın doğru-

lanması, buluntuların ölçümleri ve ardından bu temel verilerin bilgisayara girilmesi. Saha çalışması gibi, laboratuvar çalışması da uğultulu bir meşguliyet, tartışma, elimizden geçen materyallere dair artan bir ilgi ve bilgi ortaya çıkarır.

Öğrenci projeleri için bolca materyal var. Taşsıların (lithic) yeniden bir araya getirilmesi taş alet üretim sürecinin kısmen (ya da eğer özellikle şanslıysak, bütünüyle) yeniden kurulmasına olanak verir, dolayısıyla taşı işlerken Buendia'nın Taş Devri yerleşikleri tarafından ortaya konan teknolojik stratejilere ve kararlara bir pencere açar. Farklı tiplerde çakmaktaşı kullandıkları kesindir ve bölgenin etrafının araştırılması sit alanının birkaç kilometrelik kısmında bir dizi kaynağı ortaya çıkarmıştır.

Peki, şimdiye kadar Buendia'nın kadim sakinleri hakkında neler öğrendik? Stratigrafik düzeyler belki de 700 yıl veya daha fazla bir süre kaya sığınağının (rockshelter) tekrarlanagelen yerleşimleri olduğuna işaret ediyor, aynı dönemde Kuzey Avrupa'nın büyük kısmı buz tabakalarıyla kaplıydı ve İspanya'nın merkezinde iklim kuru ve oldukça soğuktu. Gruplar araç gereçlerini, zaman zaman sığınağın kendi içinde, yerelde toplanmış çakmaktaşılarından yapmışlardı. Bazı gruplar büyük, bıçak-benzeri aletler ürettiler bu arada başkaları mikrolit denilen, sapları büyük ihtimalle ağaç ya da kemik aletlerden yapılmış küçük aletleri tercih ettiler. Zaman zaman, av için kullanmış olabilecekleri, at, keçi ve geyik gibi (kalıntılarını bulduğumuz), kemik mızraklar da yapmışlardı (muhtemelen sit alanında koruma altında olanlardan çok çok fazla). Ateş de soğuk iklimde ısı ve ışık sağlamada, yemek yapmakta oldukça önemliydi. Öyleyse, insanları ateşin çevresinde otururken, çalışırken, muhabbet ederken, yemek yaparken ve yerken hayal etmek zor olmayacaktır. Bunlar, seyahatlerinde Akdeniz'in deniz kabuklarını toplamış

ve değiş tokuş etmiş olma ihtimali olan avcı-toplayıcı gruplardı ancak bu kabukların dekorasyona mı yoksa başka amaçlara mı hizmet ettiğinden emin olamayız gerçi gıda için kesinlikle çok fazla küçükler. Oldukça nadir buluntular olduklarından, sembolik etkinliklere işaret edebilecek birkaç esrarengiz, toprak boyası lekeli taş levha da var. Bir başka ilgi çekici şey, sit alanında içinde olağandan daha büyük taş aletlerin ve kemiklerin depolandığı belli bir amaca yönelik olarak kazılmış bir çukurun stratigrafik birimde kısmi olarak keşfedilmiş olmasıdır. İspanya'da Üst Paleolitik sit alanlarında bu tarz bir yer oldukça olağandışıdır ancak muhtemeldir ki bir sonraki kazı sırasında, tüm kazı alanı çukurun seviyesine ulaşana kadar, içindekilerin tam olarak ne olduklarını bilemeyeceğiz.

Buendia kazıları Buzul Çağı boyunca İspanya'nın merkezindeki insan yaşamına dair bazı ilginç ve heyecan verici belirtiler ortaya koymaya başlıyor ancak daha pek çok şey kazılar yoluyla ve ardından derinlemesine çalışmalarla keşfedilmeyi bekliyor. Kazı ve laboratuvar çalışması oldukça tatmin edici zihinsel ve pratik deneyimlerdir ancak bunlar edinebileceğimiz tek deneyim de değildir; saha çalışması aynı zamanda sahada geçirilen uzun süreye ilişkin harika anılar üreten son derece sosyal bir etkinliktir.

Dilbilimsel Antropoloji

Norma Mendoza-Denton

University of Arizona

Bir ara lisans öğrencilerimden biri beni annesinin ev sahipliği yaptığı bir partiye davet etmişti. Bunun politik bir etkinlik olduğunu ve benim bölgemi temsil eden kongre üyesinin de orada olacağını söylemeyi ihmal etmemişti. Kongre üyesi, 'Pekala, bir dilbilimsel antropolog neyle uğraşır?' diye sorduğunda, 'doğrusu, kabaca söylemek gerekirse, toplum içerisinde konuşulan dili inceliyoruz. İnsan topluluklarını ya da bireysel konuşmaları ele alıyoruz. Örneğin, şimdi sizinle aramızda geçen konuşmayı incelemek istemiş olsaydım, hemen solumuza bir kamera yerleştirir, tavandan bir mikrofon sarkıttırdım ve...' diye cevapladım. Dikkatli bir şekilde beni süzdü. Devamla, 've... böyle bir çalışmaya dahil olmaya ne dersiniz? Daha önce Arizona'da böylesi hiç yapılmadı' dedim. Kongre üyesi bir süre gözlerini kırıştırdı ve 'tamam, bunun üzerine biraz düşüneceğim; seçimlerden sonra ofisime bir teklif göndermeye ne dersin?' dedi.

Bazı zamanlar diğer antropologlar dilbilimsel antropologları, İndiana Jones-tarzı, son dönemdeki bağımsız belgesel filmi *The Linguists*'teki¹² gibi bilinmeyen dilleri araştıran bilim insanları zannederler. Aslında, filmde gösterilen çalışma dilbilimcilerin ve dilbilimsel antropologların yaptıklarının sınırlı (ve hatta bir

12 *The Linguists*, yapımcılığını ve yönetmenliğini Seth Kramer, Daniel A. Miller ve Jeremy Newberger'in üstlendiği 2008 yılı yapımı bağımsız belgesel filmidir. Greg Anderson ve K. David Harrison gibi iki dilbilimcinin çektiği film kayıp dillerin ya da kaybolmaya yüz tutmuş ancak hala az da olsa kullanıcısı olan dilleri konu alır. Film ilk olarak 2008 *Sundance Film Festivali*'nde gösterime girmiştir.

parça çelişkili) kısmını çekim alanına alır. Pek çoğumuz dili daha geniş çaplı toplumsal örüntüleri biçimlendiren, kuran ve yansıtan ifade edici bir kanal (medium) olarak ele alırız. 1960'lardan itibaren, dilbilimsel antropologlar hangi dili inceliyorlarsa o dildeki kullanımları vurgulayabilmek için, 'egzotik' dillerin geleneksel gramatik betimlemelerinin ötesine geçmeye çabaladılar. Konuşma biçimlerinin keşfi neyin bir rica, hangi durumların selamlama, ironinin ve kibarlığın nasıl belirlendiği, susmanın uygun süresinin ne olabileceğinin ortaya çıkarılmasını içerebilir. Kısacası, dil yapısının ve dil kullanımının düzenlendiği kültürel olarak özgül biçimler nelerdir?

Sonbaharda, seçimlerden sonra, Etik Kurulu'ndan (İnsani Denekler) (Institutional Review Board (Human Subjects)) onay elde ettim ve o dönemki kongre üyesi Jim Kolbe'nin, R-AZ (beşinci bölge) ofisi çevresinde yoğunlaşan siyasal söylem etkileşimlerini çalışmak üzere bir öneri sundum. Çoğu zaman, bir projenin en ağır kısmı kaynak bulmadır. Sözkonusu projenin tarafsız bir soruşturma olduğu noktasında birimleri ve etik kurulları ikna etmek çok zordu ve genellikle talepleri projenin bir demokrati da içerecek şekilde dönüştürülmesiydi. Pratik nedenlerden dolayı bu mümkün değildi: kongre üyesiyle uzlaşabileceğimize dair şansıma güvenemediğim ve aynı zamanda o dönem en yakın Demokrat kongre üyesinin iki saat uzaklıkta yaşaması ve kasaba meclis toplantılarını izleyemeyeceğimden dolayı projeye eğitim yılı içerisinde başlamak istiyordum. Proje Arizona Üniversitesi ve kendi bölümümden gelen şükran duyduğum bir fonla başladı.

Saha çalışması 2000-2001 arasını kapsıyordu ve benle birlikte (ve sonrasında lisans öğrencim Ashley Stinnett'i, şimdilerde Arizona Üniversitesinde doktora öğrencisi) Kongre üyesi Kolbe'yi (bundan sonra Temsilci Kolbe) kasaba meclis toplantıla-

rında, Dört Temmuz geçit törenlerinde, piknik yemeklerinde, süpermarket açılışlarında, protestolarda ve Washington, DC'ye yapılan iki ziyarette izlemeyi içeriyordu. Aynı zamanda Temsilci Kolbe'nin reklam kampanyalarının bir numunesini edindik ve laboratuvar-kalitesi sesle gerçekleştirdiğimiz dilbilimsel bir görüşme yoluyla konuşmasını kaydettik. İlâveten, toplantılarda hazır bulunan seçmenlerle de bazı görüşmeler yaptık.

Yaklaşık 60 saatlik video ve ses kaydından oluşan veri topladık, bunları çözümlerken ve analiz ederken, öfkeli seçmen serisi olarak adlandırdığım şey üzerine odaklanıyorduk. Bunlar, kamusal olarak reklamı yapılmış kasaba meclis toplantılarına şikayetlerini dillendirmek üzere gelmiş olan insanlardı. Şikayetlerini dile getirirken, kimi zaman sloganlarla ve basılı malzemelerle donanmışlardı bazen de ajite olurlardı. Çelişkili etkileşimin incelemesiyle enine boyuna ilgilendim ve bazı bakımlardan tüm verileri ele almaya başlamada benim için burası en iyi noktaydı.

Dilbilimciler için uygun teknikler oldukça geniştir, bu özel çalışmada kullanılanlar şunlardır:

- **Metin Analizi.** Bu çalışmada politikacının eylemini politik bağlamı içerisine yerleştirmek önemliydi bu yüzden seçmen reaksiyonunun basındaki, kongre oylama kayıtlarındaki ve politik ortamın gazete beyanlarındaki izini sürüp ortaya koyduk.
- **Video Etnografisi.** Bu çalışma için bu veri toplama yöntemi temeldi. Her bir kasaba meclis toplantısında ve politik olayda, araştırma asistan(lar)ım ve ben gözlerimizin önüne serilen canlı politik olayları videoya kaydedip saha notları alabildik. Bazı zamanlar kayıt yapan iki kameraya sahip olma şansına eriştik. Jest analizi yapmaya giriştiğimizde bu özellikle faydalı oldu.

- **Söylem Analizi.** Politik perde arkasına ilişkin kavrayışımızla uyum içinde konuşma olaylarının (speech events) detaylı çözümlemesi etkileşimin pek çok özgül örneklerini çapraz kesen temalara ilişkin bir soruşturma yürütmemize imkân tanıdı. Örneğin, politikacılar ‘dostluk’ metaforlarını etkin bir şekilde kullanarak Birleşik Devletler ve diğer ülkelerden nasıl bahsetmektedirler? ‘Dost’ devletlerin nasıl davranması umuluyor? Washington DC’ye yaptığımız ziyaretten elde ettiğimiz verilerin bir kısmı ‘dostlar’ metaforu bakımından özellikle zengindi.
- **Konuşma Çözümlemesi.** Yüz yüze etkileşimin detaylı analizi Temsilci Kolbe’nin seçmenleriyle karşılaşmalarını gözden geçirmede özellikle etkili bir araçtır. Konuşma sırası, konunun kontrolü ve yanıt dağılımı örüntüleri nelerdir? Konuşmacılar, kendilerine zeminin kontrolünü sağlamaya olanak tanıyan ne tür etkileşimsel hamleler yapmaktadırlar?
- **Niceliksel Toplumdilbilim (Sosyolinguistik).** Düşük düzey (cümle düzeyinin altı) konuşma örüntüsü de dilbilimsel analiz açısından bir nesnedir. Benim olgumda, Kongre Üyesi Kolbe’nin, çatışma koşullarında bile, konuşmasını ‘ayarladığı’ ya da seçmenlerinin konuşma biçimine uyum sağladığı tarzlarla ilgiliydim. Tam da bu nedenle dikkati dağılmaksızın münferit kelimelerle ifadelerde bulunduğu mükemmel bir sessizlik ortamında gerçekleştirilen resmi görüşmeden, DC’de kendisini ziyaret eden Arizona seçmenleri ile etkileşimleri yoluyla, kasaba meclis toplantısında öfkeli seçmenlerinden biri ona hitap ettiğindeki her türlü reaksiyonuna kadar konuşmasını pek çok farklı ortamdan toplamakta fayda vardır. Bu bağ-

daşırmayı yansıtabilecek dilbilimsel unsurların ölçülmesi ve nicelleştirilmesi niceliksel toplumdilbilim/etnografin araç gereçlerinden biridir.

Analizde bu çok modellenli araçları birbirine entegre ettiğimiz jest ve intonasyonun bağdaştırılması konusunda bazı yeni açıklamalar yapma ve öfkeli bir seçmenin jestlerinin siyasi kamusal alanı betimlemede argümanını yüksek sesle dillendirme (kadın burada Temsilci Kolbe'yi sorumlu tutuyordu) tarzlarının olgu çalışmasına göz atma olanağı sağladı. Bulgularımızın bir kısmı Stefanie Jannedy ile *Journal of English Linguistics* için ortak kaleme aldığımız bir makalede yakında yer alacak. Halen geliştirme aşamasında olduğum diğer araştırma ses sistemi düzeyinde Temsilci Kolbe'nin seçmenleriyle uyumunu ve kasaba meclis toplantısında etkileşenler arasındaki düzenli nefes almanın farklı yönlerini içeriyor.

Philip Carl Salzman'ın bu saha çalışması bölümünde kendine ayrılan kısımda belirttiği gibi, antropolojik araç takımımız içerisinde kullanımımızda olan pek çok araç gerece sahibiz. Multimedya etnografları için çalışma alanının, katılımcılardan görüntü ve ses kaydı izinlerinin etik biçimde izin alınarak oluşturulması elzemdir. Bir başka elzem olan şey de ekipmanın nasıl kullanılacağını bilmektir. Pek çok önemli nokta mikrofon ya da video kamera arızası nedeniyle kaybedilmiş olmaktadır dolayısıyla benim ilk tavsiyem ilerlemeden önce tüm ekipmanlarınızla pratik, pratik, pratik yapmak olacaktır! Görüntü ve ses kaydı içinize sinsin, dahası tüm ekipmanınızın uygun harici voltaj adaptörlerine sahip olduğundan emin olun ve de medeniyetten arınmış bir yere gitmeyeceğinizi ve gittiğiniz yerin elektriğini enerji-soğuran ekipmanınızla tüketmeyeceğinizi aklınızdan çı-

karmayın. Eğer video kullanacaksanız sahip olduğunuz teknoloji en iyi şekilde yararlanabilmeniz için dijital video ya da etnografik film yapımı üzerine saha-öncesi kursun çok önemli olduğu tavsiyesinde bulunmak isterim. Video ya da ses ekipmanıyla çalıştığınızda 'gözlemci paradoksu'nu, William Labov'un öne sürdüğü şekliyle, bir dilbilimsel ortamda salt gözlemci olarak bulunmanın konuşmayı değiştireceği anlamına gelen fenomen, aşmanız imkânsızdır. Dolayısıyla, verileri etkilemeksizin veri toplamanın bir yolu yoktur ancak kişi bunu hem katılımcılarına karşı anlayışlı davranarak, örneğin gizli dinsel seramonileri kaydetmemek gibi, kayıt ekipmanına 'çok da önemli değil' biçiminde yaklaşarak ve hem de katılımcıları onun mevcudiyetine alıştıran, azaltabilir.

Dilbilimsel antropologlar bazen dilbilimin, kültürel antropolojinin ve yeri geldikçe arkeoloji ve biyoloji gibi diğer alt bilimlerin yöntemlerini birbirine bağlayabilir. Örneğin ben, nefes alma çalışmalarım, meslektaşım David Raichien ile işbirliğine gidiyorum. Saha çalışmasına başlamadan evvel, güçlü bir araştırma önerisi ve ekipmanınızla ünsiyetiniz elzemdir. Verilerinizle birlikte evinize döndükten sonra onları anlamada gözleminizi yeni yöntemlere dört açmanız aynı derecede önemlidir.

ÇALIŞMA SORULARI

1. 'Aklınızdan saha çalışması' yapmak üzeresiniz. Zihinsel olarak nereye gitmek ve 4 antropolojik alt alanın herhangi birinde ne çalışmak istediğinize karar verin. Örnekler: Fiji Adası gıdası; Uganda'da siyah-beyaz kolobus maymunlarının kartallara gösterdiği reaksiyonlar; Ürdün'deki Neolitik plakalar; Güney Afrika'daki iki tane şaklamalı di lehçesinin (click language) karşılaştırması. Herhangi ikisini seçin ve ardından başından sonuna kadar saha çalışmasının planını çıkarın.

14. Bölüm

ANTROPOLOJİ SINAVLARINA NASIL GİRERİZ?

Mary Pulford, *Lake Superior College*

Patricia C. Rice, *West Virginia University*

Hocalar ve öğrenciler bir konu hakkında hemfikirlerdir: hepsi de sınav yapmaktan ya da sınava girmekten nefret eder. Ancak, maalesef, sınav genellikle hocaların öğrencileri değerlendirmelerinin tek yoludur; ve değerlendirme üniversite kariyerinizin bir parçası olduğundan, testler hakkında düşünmek için asla erken değildir. İlk gün muhtemelen bu sınıfın ders müfredatını aldınız öyleyse dönem boyunca hangi tip değerlendirmenin uygulanacağını şimdiden biliyorsunuz. Seminerlerde ve bazı üst-sınıf derslerinde, genellikle kütüphane taramasına ya da orijinal bir araştırmaya dayanan, uzunca bir dönem ödevi tek değerlendirme biçimi olabilir. Fakat giriş-düzeyi derslerde, çoktan seçmeli, doğru/yanlış, kısa-dönem yoklamaları, uzun ya da kısa makaleler gibi bir veya ikisini kapsayan sınavlara girmeniz gerekecektir. Bu bölüm girmeden önce, sınav anında ve sonrasında sınavlar hakkında fikir yürütmenize yardımcı olacaktır; bu derste ki ve aynı zamanda belki diğer derslerde de sınavlarınızda yardımcı olabilecektir.

Sınav, nasıl sınav olunacağını öğrendikçe gelişen bir yetektir. Bazı öğrenciler 'sınav uzmanıdır' yani sınava girmeyi

kolay ve hatta eğlenceli bulurlar ve başarılıdırlar da. Diğer öğrenciler sırf 'sınav uzmanı' olmadıkları için sınavlarda başarılı olamazlar. 'Sınav uzmanı' olmak ya da olmamak hocalarınızın size ilişkin ölçmek istedikleri şeyin bir parçası olmadığından, umuyoruz ki bu bölüm oyun alanının dengelenmesine yardımcı olacaktır.

Ancak antropoloji sınavlarına nasıl gireceğinize dair tavsiyelerimize başlamadan önce, sınava girmenin aşamalı bir yolun kapanışına yakın olduğunun farkında olmalısınız; sınavdan sonra sadece final notu ve dersten alınan kredi gelir. Sürecin başında sınava girmeyi uygun bağlamına oturtarak başlamanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Sorulması ve cevaplanması gereken ilk soru 'bir sınavın ne olduğu ve ne anlama geldiğidir?' Sınavlar belirli bir derste öğrenmiş olmanız beklenen şeye ait sorulardır ve bir sınava girmek bu sorulara cevap vermeyi gerektirir. Belirli bir derse ilişkin sınavlardan söz ediyoruz, örneğin almış olduğunuz antropoloji dersi gibi. Sınav ister kısa ister uzun olsun, dönem boyunca 3 veya 4 sınav olsun ya da bir ara sınav ve final, isterse final sınavı kapsayıcı olsun ya da olmasın, her biri sizin önceden belirlenmiş materyallere hakimiyetinizi ölçecektir. Normalde bu materyaller yazılı materyalleri (bir ders kitabındaki ya da belirlenmiş okumalardaki belli bölümler) ve sınıf-İçi materyalleri (dersler, tartışmalar, sorular ve cevaplar ve alıştırımlar) kapsar; aynı zamanda İnternet üzerinden verilen ödevleri de kapsayabilir.

Bizim Önerimiz

Nelerden sınav olacağınızı bilin; ders özetini gözden geçirin ve eğer emin olamıyorsanız, hocanıza sorun. Belirlendikten sonra yazılı materyalleri en azından bir kere okuyun, temel ilkelerin

altını çizerek ya da vurgulayarak ya da hocanız okumalarda neye bakmanızı söylüyorsa; verilen tüm okumaların ya tamamını ya da altını çizdiğiniz veyahut vurguladığınız kısımlarını sınavdan önce tekrar okuyun. Yeterince zamanı, daha fazlasını değil ama, sınıf-içi materyalleri gözden geçirmeye ayırın. Çok zorunlu değilse ders kaçırmayın. Sınava girdiğinizde, hocanız sizin her bir derse katılmış olduğunuzu varsaymak zorundadır. Şunu unutmayın, hocanız sınıfta ilettiği ne varsa önemli olduğuna inanır. Pek çok sınav hem okumaları hem de sınıf-içi materyalleri kapsar ancak her birinin ne ağırlıkta olacağı değişkenlik gösterebilir. Hocanız aksini söylemedikçe, sınav değerlendirmesinde ağırlığın yarısının okumalarda diğer yarısının da sınıf materyallerinde olacağını varsayın. Eğer şüpheniz varsa, hocanıza sorun.

Ders kaçırmayın ve iyi not alın. Pek çok hoca derslerde ses ve görüntü kaydına izin verecektir ancak herhangi bir derse kayda almadan önce bilgilendirme yaparak rızasını aldığınızdan emin olun (Etik üzerine olan 8.Bölüm'e bakın). Hocanızın her söylediğini yazmanız gerekmez fakat tüm kavramları, ilkeleri ve tanımlamaları onları betimlemeye yetecek kadar detaylı olarak not aldığınızdan emin olun çünkü sınavlarda genellikle karşınıza çıkacak olan şeyler bunlardır. Hocalar genellikle tahtaya anahtar kelimeler ve ifadeler yazarlar, dolayısıyla onları ve önem derecelerini not aldığınızdan emin olun. Eğer bir derse kaçırmak zorunda kalırsanız, o gün sınıfta olan birinden notları edinin. Eğer tüm derslere girer ve notlarınızı çalışırsanız, sınavlarda sınıf-içi sorulara doğru cevap verirsiniz; notları o gün derse giren başka birinden alırsanız, muhtemelen sınıf-içi soruların yarısını doğru yaparsınız; eğer derse gitmez ve dolayısıyla bu materyalleri çalışmazsanız, yüzde 25'ini almanız olasıdır. Klasik tipte sınav sorularının pek çoğu sınıf-içi materyallerden oluşturulduğundan, muhtemelen kaçırmış olduğunuz derste sınıfta tartışılan

konular üzerine temellenen klasik sınavlarda oldukça zayıf kalacaksınız. Pek çok hoca sınıf-içi tartışmaları tamamlamak için çevrimiçi sohbet odaları kurmaktadır. Bu sohbet odalarında yer almanız veya en azından diğer öğrencilerin konu hakkında ne düşündüğünü ve yazdığını okumak yönünde sizi teşvik ediyoruz. Bu tip tartışmalar düşünmenizi ya da meseleleri ve fikirleri kavramanızı geliştirebilir.

Çoktan Seçmeli Sorular

Bazı sınavlar sadece çoktan seçmeli sorulardan oluşur; bu özellikle sayıca büyük sınıflar için geçerlidir. Diğerleri bir kısmı çoktan seçmeli ve bir kısmı klasik, kısa ya da uzun, sorulardan oluşan karma sınavlardır. Çoktan seçmeli sorular, ifadeyi doğru bir şekilde tamamlamak için tek bir doğru cümle içeren bir ön ifadeden, sizden iki doğru cevap bulmanızı veya cevapların hepsinin veya hiçbirinin doğru olup olmadığına karar vermenizi isteyen sorulara kadar değişkenlik gösterebilir. Bazı sorular içerisinde 'değil' ya da 'asla' barındıran olumsuz sorulardır; burada hangi cevapların doğru ifadeler oluşturduğuna hangilerinin de oluşturmadığına karar vereceksiniz. Bazı sorular olgusaldır ve bazıları cevap hakkında düşündürmeye girişir. Çoktan seçmeli sınavlara nasıl gireceksiniz?

Eğer düzenli olarak derse girmiyorsanız, cevapları tahmin etmek zorunda kalacaksınız ve eğer dört şıklı sorularsa, o sınavdan ancak yüzde 25 oranında doğru cevap bekleyebilirsiniz. Geri kalan irdelememiz sizin derse düzenli katıldığınız varsayımı üzerine bina edilmiştir; aksi halde, size bir yardımımız dokunamaz.

Bundan sonra gelen hocanızın sizin sınıfta ne öğrendiğinizi ortaya çıkartmak istediği varsayımı üzerine oturur. Kendinizi

hocanızın yerine koyarak sınav hazırlığını analiz etmeye çalışın. Hocalarınız belli konularda ne kadar hakimiyet sağladığınızı bilmek istediklerinden, masalarına oturup sınav üzerine düşündüklerinde, düşünce biçimleri şu şekilde ilerler: 'X konusu hakkında öğrencilerin ne bildiğini nasıl ortaya çıkarabilirim?' Bu sorunun cevabı X konusu hakkında öncü bir ifadeye dönüşür. Örneğin, hocanız 50000 yıl önce Neandertal fosillerin ve alet edavatın göreceli dağılımı hakkında ne bilip bilmediğinizi ortaya çıkarmaya karar verebilir. Öyleyse, soru şöyle olabilir:

En yüksek sayıda Neandertal fosilleri:

(a) İtalya	(c) Almanya
(b) İsrail	(d) Fransa'da bulunmuştur.

Olumsuz nitelikteki bir soru şöyle olabilir:

Aşağıdakilerden hangisi hariç hepsinde Neandertal kemikler buluruz?

(a) Fransa	(c) Kenya
(b) İsrail	(d) İran

Öteki sorular hafızaya alınmış bir cevabı geri getirtmekten ziyade bir soru yoluyla sizi düşündürmeye girişebilir. Böylesi bir 'düşünme sorusu' şöyle olabilir:

Neandertal anatomic olarak modern insanların fosil ve alet edavat tarihleri akılda tutulduğunda, iki popülasyon arasındaki muhtemel ilişki:

(a) Neandertal ve modern insanlar asla buluşmaz çünkü tarihler çakışmaz.

(b) Tarihler, o da sadece doğu Avrupa'da, birkaç yüzyıllığına çakıştığından, birbirleriyle muhtemelen karşılaşmadılar.

(c) Tarihler binlerce yıl çakışmaktadır ve sadece modern insanlar hayatta kaldığı için, muhtemelen Neandertallerin kökünü kazıdılar ya da onlara üstün geldiler.

(d) Tarihler binlerce yıl çakışmaktadır ve birbirlerini görmezden geldiler ya da, çatışmaya dair hiçbir kanıt olmadığı için, savaşmayıp barıştılar.

Ana soru cümlesini yazar yazmaz, ardından hocalar olası cevapları (cümleyi tamamlayan şıkları) düşünmelidir. Şıklardan biri çok basittir: doğru olanı. Zor olanlar yanlış olanlardır çünkü işini gereği gibi yapmamış ve sadece tahminde bulunan öğrenciler için bu şıklar akla yakın olmalıdır ancak doğru cevabı bilen öğrenciler için de net biçimde yanlış olmalıdır. Ve bu tam da hocaların çoktan seçmeli soruları hazırlama biçimidir. Onların bu soruları nasıl hazırladığını bilmek belki de sınavlarda size yardımcı olabilir.

Derse düzenli katılan, verilen okumaları yapan ve sınavlara çalışan iyi bir öğrenci olduğunuzu varsayalım. Bazı öğrenciler olası cevaplarıyla birlikte her bir soruya göz atmakta ve doğru olanı seçmekte hiçbir problem yaşamamaktadır. Onlar net biçimde seçtikleri cevabın doğru olduğunu ve diğerlerinin yanlış olduğunu bilmektedirler. Fakat unutmayın, hocanız doğru cevapları kendini ele vermeyecek şekilde oluşturmaktadır ve şu 'diğer 3 cevap' içlerinde bir parça doğruluk barındırabilirler. Bununla nasıl baş edeceksiniz? Çok kolay: cevaplara bakmayarak! Soru cümlesi bunu yapmasa da, bazen cevaplar öğrencilerin kafalarını karıştırır. Dolayısıyla sınavınızda cevaplar soru cümlesinden ayrı satırlarda yer alıyorsa, cevaplara bakmayın ve de seçeneklere göz atmadan önce zihninizden cevaplayın. Ardından seçenekler arasından kendinize doğru olduğunu söylediğinizle aynı cevabı bulmak genellikle çok basittir. Ya da gözleriniz ce-

vaplara doğru kayma eğilimindeyse cevapları elinizle ya da boş bir kağıtla kapatın ve aynı şeyi yapın: Soru cümlesini nasıl tamamlayacağınızı kendinize söyleyin ve ardından onu cevap seçenekleri arasında bulun. Çoğu çoktan seçmeli soru bu tedaviye cevap verir.

Her bir soru cümlesini zihinsel olarak cevaplayana kadar soruları kapatma alışkanlığını edinirseniz soruları atlamadığınızı ve de onları alelacele cevaplamadığınızı fark edeceksiniz. Hemen göze çarpan kelimelere takılmayın; sorunun tamamına göz atın.

Son olarak, çoktan seçmeli soruların pek çoğu optik cevap kağıtları gibi mekanik değerlendirmeye giren cevap kağıtlarına işaretlenir. Aşırı sayıda öğrenci bir ya da iki soruyu boş bırakır, iki cevabı işaretler ya da soruların son sayfasını cevaplamayı unutur.

Bizim Önerimiz

Birkaç dakikanızı bahsettiğimiz yanlışlardan herhangi birini yapmadığınızı görmek üzere cevaplarınızı gözden geçirmeye ayırın. Eğer fikrinizi değiştirirseniz cevaplarınızı dikkatlice silin ve cevap kağıdınızda yer almış olabilecek işaretlemeleri de kaldırın. Bu kağıtlar kalemle yapılan işaretlemelere çok duyarlıdır ve kalem ucunu oldukça kolay kavrar; sınav dışı kalemle yapılan işaretlemeler cevaplarınızın yanlış görünmesine yol açabilir. Mekanik sınav sonuç kağıtları hocalarınızın zamanını tasarruf etmesi anlamına gelir dolayısıyla her bir sınav kağıdını sorular doğru cevaplanmış mı ya da cevap kağıdı üzerinde harici işaretlemeler var mı diyerek incelemesini bekleyemezsiniz. Bu şekilde puan kaybetmeyin.

Doğru/Yanlış Soruları

Doğru/yanlış soruları genellikle bir ya da iki kelimeye dayanır. ‘Daima’, ‘asla’ ve ‘tek başına’ gibi kelimelere bakın çünkü sıklıkla doğru ya da yanlış olarak yargıda bulunmak zorunda olduğunuz sorular niteleyici ifadenin doğru olup olmamasına yaslanır. (Çoktan seçmeli sorular da genellikle aynı niteleyicileri kullanır.) ‘Tüm insanlar 23 kromozoma sahiptir.’ gibi bir ifade iki nedenle yanlıştır: Bazı insanlarda fazladan bir kromozom vardır ve insanlar 23 çift kromozoma sahiptir. Eğer soru, ‘Çoğu insan 23 çift kromozoma sahiptir.’ demiş olsaydı, doğru olacaktı. Şunu unutmayın, ‘tümü’ 100’de yüz, ‘çoğu’ yarıdan fazlası, ‘bazı’ yarıdan az, ‘birkaç’ yüzde 10’dan az ve ‘hiç’ 0 demektir.

Doğru/yanlış soruları sık sık iki tane olası öğeyi bir araya koyar ve bunların birbiriyle ilişkili olup olmadığını sorar. Bazı zamanlar, bağlantı bir yer ve olay arasındadır, ‘Truva Savaşı Yunanistan’da olmuştur.’ gibi. Eğer olayla yer arasındaki bağlantı doğru değilse, o zaman soru açıkça yanlış olacaktır. Eğer üç şey birbirine bağlanırsa, ya tarihin ya da yerin yanlış olduğu ‘Truva Savaşı M.Ö. üçüncü yüzyılda Yunanistan’da olmuştur.’ ifadesindeki gibi, soru yanlıştır. Bazen de bağlantı geçmişle günümüz arasındadır, ‘Anasaziler¹³ kivalar¹⁴ yaptılar ama onların modern torunları Hopiler, yapmadılar.’ ifadesindeki gibi. Bazen de bağlantı bazı olguların iki ya da daha fazla parçası arasındadır, örneğin ‘Kap kakak üretimi ve çiftçilik daima yerleşik yaşamla bağlantılıdır.’ ifadesinde olduğu gibi. Ancak şuna dikkat edin, tüm bu bağlantılarda aynı zamanda açık ya da örtük olarak ‘daima’ ya da ‘asla’ tarzı belirteçler vardır. Bunlar bakmanız gereken kelimelerdir.

13 MÖ 200’le MS 1500 yılları arasında ABD’nin güneybatısında yaşamış kadim Kuzey Amerika halklarından biri. (ç.n.)

14 Erkek Puebloların (Anasazilerin daha yakın dönemdeki torunları) dini ritüeller amacıyla yer altında inşa ettikleri odalar. (ç.n.)

Tanımlar Ve Kısa Belirlemeler

Antropolojik kavramlar ve terimler öyle önemlidir ki içselleştirilmiş ve de hafızaya yerleştirilmiş olması gerekir ve de hocanız onlarda ustalaştığınızdan emin olmak için bunların bazılarını tanımlamanız için sorabilir. Bu türden önemli kelimeleri sınıf-içi notlarınızda vurgulamalı ve altını çizmelisiniz (ve tanımlarını da bilmelisiniz) ve kitaplarda normalde bölüm sonunda yer alan terimler sözlüğünü kullanmalısınız. Burası ilk etapta hocanızın hakkında soru soracağı kelimeleri bulunduğu yerdir. Bunları yazdığınızda, açık ve net olun ancak terimin ve kavramın özünü de aktarın. Eğer bunu bir dereceye kadar hocanızdan ve metinden farklı olarak yapabilir ve yine de tam anlamını korumayı başarsanız bu, hocanıza terimi gerçekten anlamış olduğunuzu iletacaktır.

Klasik Yazılı (Essay) Soruları

Klasik yazılı sınavlar genellikle öğrencinin tüm bilgisini, bir problemin ya da kavramın kavranma derinliğini ve eleştirel düşünme becerilerini ölçmek üzere tasarlanır. Henüz birinci sınıf kompozisyon dersini almamış olsanız bile ya da yazma becerileriniz olması gerektiği gibi olmasa da klasik yazılı sınavlarda yine de elinizden gelenin en iyisini yapabilirsiniz.

Bizim Önerimiz

Klasik yazılı sınavlara hazırlık çoktan seçmeli sınavlara hazırlıkla aynı yolu izler: derse girme, verilenleri okumu ve iyi notlar alma. Eğer ders çizelgesi açık ve net olarak klasik yazılı sınavların standart biçimde olacağını söylüyorsa, hocanıza örnek olması adına bir iki soru sorun. Hocanıza sınav kağıdınızı değerlendirmedi hangi kriterleri kullanacağını sormayı da düşünebilirsiniz.

Ve dahası klasik yazılı sınavın formatı nedir? Hocanız üzerinde sorular ve yazmak için alan bulunan sınav kağıtları mı dağıtacaktır yoksa küçük bir sınav defteri mi kullanıyor olacaksınız? Eğer soruları bir sınav defterine cevaplamanız istenirse o zaman muhtemelen belirgin biçimde daha uzun ve daha kompleks makaleler yazıyor olacaksınız.

Klasik yazılı sınavlar belli bir konuyu ya da soruyu detaylı ve derinlemesine açıklama kabiliyetinizi ölçmek üzere tasarlanır. Kültürel antropolojide şu şekilde klasik yazılı sınav sorusuyla karşılaşabilirsiniz: 'Kültürleme kavramını tanımlayınız ve bu kavramın kültürün genel nosyonuna nasıl uygulandığını açıklayınız.' Kültürleme kavramını biraz detaylı olarak tanımlayarak, nasıl işlediğini açıklayarak ve birey üzerindeki etkisini tartışarak başlamalısınız: Ardından kendi yaşamınızdan ve okumalarınızdan veya filmlerden bazı örnekler verebilirsiniz. Sonrasında kültürlemenin yetişkin bireylerin yaşamına, bir gruba ya da topluma nasıl etkide bulunduğunu betimlemelisiniz. Kendi kültürünüzdeki çocuk kültürlemesini bir başkasıyla karşılaştırarak sonlandırabilirsiniz. Süreç aynı mıdır ya da çıktıları farklı mıdır?

Şimdi kültürel antropoloji alanında klasik yazılı sorusunu cevaplarken nasıl düşüneceğinizi biliyorsunuz fakat arkeoloji ya da fizik antropolojiden ne haber? Antropolojinin bu iki alanı sadece olgularla ilişkili değil mi? Hiç de öyle değil; okumaya devam.

Şöyle bir soru sorulduğunu varsayalım: 'İki ayaklı hareketin sonuçlarını betimleyin ve tartışın.' Başlangıç olarak, iki ayaklı insansı (bipedal hominid) olmanın ne anlama geldiğini betimlemeniz gerek. Unutmayın, kuşlar da iki ayaklı! İnsansıların hayatta kalışında iki ayaklılığın nasıl iş gördüğünü tartışmanız

gerek. İki ayaklı olmanın yararları nelerdir? İki ayaklı olma her hangi bir biçimde toplumsal örgütlenmeye bir katkıda bulunuyor mu? İki ayaklı bir insansı olmanın aleyhte yönleri nedir? Faydalı yönleri zararlı yönlerine ağır basar mı?

Bizim Önerimiz

Klasik yazılı sınavda başarılı olmanın en iyi yollarından biri düşündüğünüzü yazmak değil yazmak istediğiniz hakkında düşündürmektir. Yazılı bir anahat (outline) hazırlayın. Kendinize şunu sorun, 'Ne yazmak istiyorum? Cümlelerim ve paragraflarım kavramı gerçekten anladığımı gösterecek şekilde akış sergiliyor mu? Düşüncelerim düzgün akıyor mu? Soruyu cevaplamak üzere argümanımı nasıl düzenlemeliyim ya da olgumu nasıl bina etmeliyim?'

Klasik yazılı tarzda soru cevaplayarak pratik yapabilirsiniz. Ardından birinden bunu okumasını ve eleştirmesini isteyin ve de o kişinin de bu tarz bir yardıma ihtiyacı olduğunda aynıyla karşılık verin.

Klasik yazılı sınavlarında cevaplarını önceden düşünmeyen ya da anahat hazırlamayan pek çok öğrencinin karşılaştığı problem yazmaya başladıklarında konu veya soru hakkında bildikleri her şeyi tek bir uzun paragrafta yazmalarındır. Tek bir paragraf boyunca uzanan elli olgusal cümle değildir hocanızın okumak istediği şey. Bu olguları birbiriyle bağlayabilir misiniz? Büyük resmi açıklayabilir misiniz? Tüm bu olguların sonuçları nelerdir?

Açık seçik yazın. Düzgün el yazısı ya da bilgisayar çıktısı bu noktada bir zorunluluktur. Eğer hocanız el yazınızı okuyamazsa, içeriğinizin iyi olması para etmez, notunuz düşer. Siyah veya mavi yazan iyi bir kalem kullanın. İşe yaradığından daima emin olduğunuz bir silginiz olsun! Zamanınızı sınavı okumaya

ve yazmaya ayırın. Eğer sınav için bir saatiniz varsa, gerekirse tümünü kullanın. Sınava başlamadan 10 dakika önce gelin, yerleşin, zihninizi boşaltın ve kendinizi zihinsel olarak hazırlayın.

Son olarak, yazdıklarınızı gözden geçirin. Eğer gözden geçirmezseniz, düzeltemezsiniz. Cevaplarınızı tekrar okumak için fazladan bir veya iki dakika ayırmaya değer.

Sınavdan Sonra

İster çoktan seçmeli ister klasik olsun farketmez, ilk sınavınızda başaramazsanız ne olacak? Kendinizi geliştirmek için nerede alan olduğunu görmek için sınavınızı çok dikkatli biçimde gözden geçirmelisiniz. Sonraki sınavda yardımcı olabilecek notlar yazmış mı hocanız? Optik kağıtta yanlış bir işaretleme mi yaptınız? Gereği gibi hazırlandınız mı? Ofis saatleri içerisinde hocanızla görüşmeniz bir sonraki sınav sonucunuzu yükseltmede yardımcı olabilir. Ayrıca bir sonraki sınav için bir grup çalışması düşünebilirsiniz. Bazı öğrenciler yalnız çalışarak daha başarılı olurlar, bazıları da aynı sınava diğer öğrencilerle hazırlanarak başarılı olurlar. Eğer ilk sınavınıza yönelik çalışma alışkanlıklarınız iyi bir sonuç vermişse, onlara sıkı sıkıya yapışın. Uzun vadede, sizin için en iyi olanı bilen yine siz olacaksınız. Eğer ilk sınavınızın sonucundan memnun olmazsanız, başka bir yöntem dönmeyi düşünün.

Nihayet, tek bir kötü sonucun derse küsmenize yol açmasına izin vermeyin. Pek çok hoca notlardaki yükselişi olumlu değerlendirir ve notlarınızı geliştirmenize yardım etmeye ilişkin bir arzuya sahiptir. Bazen belli türden bir sınav ne kadar bildiğinizi göstermeye yetmez; eğer bu sizin için de geçerliyse, bunu hocanızla konuşmakta kendinizi rahat hissedin çünkü ne bildiğinizi ölçmenin bir başka yolu bulunabilir. Hocanıza problem yaşadı-

ğınızı aktarmak için sınavdan önceki son güne kadar bekleme-
yin. Gelişim ikinci sınavla birlikte başlayacaktır.

Terimler Sözlüğü

Accountability (Hesap verebilirlik): Antropologların bağlılıklarını incelenen insanlara mı yoksa araştırmayı finanse eden gruba mı borçlu olduklarına ilişkin etik ilke.

Adaptation (Uyum Sağlama, Adaptasyon): Biyolojik türlere ilişkin doğal seçilimin kuramsal sonucu; türler genellikle mevcut ortamlarına zaman içinde daha iyi uyum sağlarlar.

Agriculture (Tarım): Teknik anlamda, saban veya ağır yük hayvanı kullanılarak bitkilerin evcilleştirilmesi, ancak genellikle 'ziraat', 'bahçecilik' ve 'çiftçilik'le birbirinin yerine geçerek kullanılır.

Applied anthropology (Uygulamalı antropoloji): Herhangi bir alt alanda ya da tüm alt alanlarda insani problemleri çözmede yardımcı olmak için orijinal araştırma sonucu elde edilen bilgiyi kullanmaya çalışan alt alan.

Archaeology (Arkeoloji): İnsani kültürel geçmişimizin incelenmesine ve açıklanmasına odaklanan alt alan.

Artifacts (Arkeolojik Eser): Araç gereç, nitelikler (direk delikleri, ayak izleri), mağara vb. biçimlerde geçmiş kültürlerin maddi kalıntıları.

Bioanthropology (Bioantropoloji): Biyolojik geçmişimizi ve bugünümüzü inceleme ve analiz etmeye odaklanan alt alan; bazen fizik antropoloji olarak da adlandırılır.

Biological change (Biyolojik değişim): 'Evrim'le aynı şekilde, bir topluluğun atalarının bulunduğu durumdan daha modern duruma doğru değişimi.

Cave paintings (Mağara resimleri): Avrupa'da 40.000 ila 10.000 yılları arasında avlanmış ve yenmiş çoğunlukla hayvanların Üst Paleolitik tasvirleri.

Contingent groups (Koşullu gruplar): Örneğin savaş zamanları süresince, 'ihtiyaç duyuldukça' oluşan gruplar.

Cultivation (Ziraat): Teknik anlamda koruyarak, çapalayarak, sulayarak vb. yabancı bitkilerin bakımının yapılması fakat genellikle çiftçilikle eş anlamlı olarak kullanılır.

Cultural anthropology (Kültürel antropoloji): Modern insanların kültürü üzerine odaklanan alt alan.

Cultural ecology (or ecoculturalism) (Kültürel ekoloji ya da ekokültürçülük): Kimi zaman değişimin muhtemel nedeni olarak da görülen, kültürler ve çevreleri arasındaki karşılıklı ilişkilere odaklanan kuramsal bir yaklaşım.

Cultural relativism (Kültürel görelilik): kültürel antropolojinin, antropologların doğru ve yanlışla ilişkin kişisel görüşlerini askıya almalarını ve diğer kültürlerle sadece onların kendi standartlarına göre bakmalarını vaz eden temel ilkesi.

Culture (Kültür): 'Yaşam biçimi'; insan olmanın öğrenilmiş, paylaşılmış ve birbirine eklenmiş kısmını karakterize eden farklı davranış, kavrayış ve duygu kümeleri.

Culture change (Kültürel değişim): Tüm kültürlerin zaman içerisinde yaşadığı süreç; ataletin karşısı.

Darwinian gradualism (Darwinci aşamacılık): Genel itibariyle, türlerin zaman içerisinde, eğer varsa, kısa zaman dilimlerinde pek az büyük değişikliklerle, yavaş ve sürekli olarak evrildiğine dair inanç.

Data (Veri): 'Bulgu'yla aynı; hipotezleri destekleyen ya da yanlışlayan olgular ya da araştırma sonuçları.

Deductive approach (Tümdengelimsel yaklaşım): Kendisinin doğruluğunu ya da yanlışlığını test etmek üzere herhangi bir veri toplanmadan önce hipotezin oluşturulduğu bilimsel yöntemle ilişkin iki yaklaşımdan biri.

Development (Gelişim): Özgül insani problemleri çözmek üzere özgül programlar geliştirmek için temel ve uygulamalı araştırmanın kullanımı.

Diffusionism (Yayılmacılık): Kültürel özelliklerin bir gruptan diğerine ödünç alınmasına (yayılma) odaklanan teorik bir yaklaşım.

Domestication (Evcilleştirme): Yabancı bitkilerin ve hayvanların genetik olarak farklı bitki ve hayvanlara dönüştürülmesi süreci; süreç, arzulanan niteliklerin bir amaca yönelik olarak seçilmesini içerir.

DNA: Hücre çekirdeğinde taşınan **kalıtımın** fiziksel temeli.

Drift (Sapma): Evrimsel değişimin sebeplerinden biri, genellikle izole, küçük popülasyonlar sırf az sayıda olmanın etkisi ile gen frekanslarını bir jenerasyondan diğerine değiştirirler.

Emic approach (Emik yaklaşım): Tekil kültürlerin nasıl işlediğine dair içerde olanın (ya da 'yerli' olanın) bakış açısı.

Empiricism (Ampirizm): Teknik olarak verilerin insan duyumlarıyla, özdele görmeye, toplanmasını ifade eder; aynı zamanda, bilim insanlarının tarafsız ve bütünüyle nesnel olduğunu varsayan erken dönem bir paradigma.

Ethical relativism (Etik görelilik): Teknik anlamda, tüm kültürlerin ve grupların bütün ya da herhangi bir kültürel pratiğine ilişkin olarak antropologların (ve diğerlerinin) tüm yargılarını askıya alması.

Ethnography (Etnografi): Tek bir kültürel grubun kültürel incelemesi ve genellikle o tekil kültürün yazılı betimlenişi.

Etic approach (Etik yaklaşım): Dışta olanın bakış açısı; genellikle kültürler-arası perspektif.

Eugenics (Öjenik, soy ıslahı): 'Aşağı' olarak gördüğü gruplarda çocuk sayısını sınırlamak suretiyle, insan türlerinin genetiğini 'daha iyi' hale getirmeyi amaçlayan Birleşik Devletler ve diğer ülkelerdeki bir akım.

Evidence (Bulgu): 'Veri'yle aynı; bir hipotezi doğrulamak ya da yanlışlamak üzere kullanılan olgular ya da araştırma sonuçları.

Evolution (Evrım): Darwin evrimi 'soyun modifikasyonu' olarak betimledi; daha modern bir tanım evrimin, bir bitki ya da hayvan grubunun/türünün zaman içerisinde farklı/yeni bir popülasyona dönüşmesi süreci olarak savlayabilir.

Explication (Açıklama, yorumlama): Belirli olguların bilimsel açıklamalarından ziyade anlamın, bir parça derinlemesine ya da detaylandırılmış kuramsal amaçla araştırılması.

Fieldwork (Saha çalışması): Harfi harfne, iş neredeyse oraya gitmek: biyolojik antropologlar insan fosillerini kazarlar; arkeologlar alet edavatları **kazı** sonucu çıkarırlar, kültürel antropologlar modern kültürü incelemek için modern insanlarla yaşamaya giderler, dilbilimsel antropologlar modern dilleri çalışırlar.

Functionalism (İşlevselcilik): Bir kültürün nasıl 'işlediğinin' aslını öğrenmek için birbirlerine karşı o kültürün davranışları, kavrayışı ve duyguları arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerine odaklanan kuramsal ekol; genellikle 'yapısalcılık'la eşleştirilir.

Gene flow (Gen akışı): Normalde melezleşmeyen bireylerin coğrafi sınırlarında melezleşmesi yoluyla bir popülasyonun artık gen alışverişi yaptığı yerde evrimsel değişimin nedenlerinden biri; denebilir ki genler bir tür içerisinde bir gruptan ötekine 'akmaktadır'.

Handaxe (Balta): Çakmaktaşı ya da başka türdeş materyalden, iki tarafı simetrik bir alet yapmak için çakmaktaşına doğrudan taş çekiç darbeleriyle şekil verilmesi sonucu elde edilen bir alet; 6 ila 8 inç (1 inç=2,54 cm, ç.n) uzunluğunda olabilir.

Heuristic theories (Höristik kuramlar): İşlevselcilik gibi kültürel antropolojide araştırmalara rehberlik eden genel düşünceler.

Historical particularism (Tarihsel tikelcilik): Kültürel niteliklerin bir gruptan diğerine yayılımı ya da aktarımına odaklanan kuramsal bir yaklaşım.

Holism (Holizm, bütüncülük): İnsanları gerektiği gibi inceleyebilmek için insanlığın tüm yönleri arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek zorunda olduğumuzu savlayan antropolojideki ilke.

Homo sapiens: Modern insan türünün teknik ismi.

Human Genome Project (İnsan genom projesi): 1990'larda başladı yaklaşık olarak 2005'te tamamlandı; 3.5 milyar baz çifti bugün itibariyle farklı insanlar arasında ve aynı zamanda farklı türlerle karşılaştırılabilir.

Human rights (İnsan hakları): Bedenlerinin ya da fikirlerinin kullanımına rıza göstermesi ya da göstermemesine yönelik insanların (ölü veya diri) hakları; Birleşmiş Milletler'in tüm insanlar için bu haklara dair bir bildirgesi vardır.

Human variability (İnsani değişebilirlik): İnsan türleri pek çok morfolojik nitelikte değişebilir olsa da, 1980'lerin ortalarına kadar, terim 'biyolojik ırk'la eş anlamlı olarak kullanıldı. Günümüzde biyolojik antropologlar grupları ayırmakta kullanılan niteliklerin birlikte değişmediği sonucuna vardılar.

Hypothesis (Hipotez): Açıklamaya değer bir şey hakkında 'iyi bir tahmin'; veriler, fikri desteklemek ya da yanlışlamak için toplanır. Sonuçlar göz önüne alındığında en düşük güven derecesine sahiptir.

Ideal vs. real culture (İdeal kültür vs. gerçek kültür): İdeal kültür insanların gerçek olduğuna inandığı ve genellikle misafir antropoloğa söyledikleri şeydir; gerçek kültür ise gerçekte olup biten ya da inanılan şeydir.

Inductive approach (Tümevarımsal yaklaşım): Belirli bir konu hakkında önceden varsayılan fikirler olmaksızın veri toplandığı ancak bu verilerin sonradan bir hipotez oluşturduğu bilimdeki iki yaklaşımdan biri.

Informants (Bilgi kaynakları, katılımcılar): Araştırılmakta olan kültürlerde antropoloğa bilgi sağlayan bireyler; anahtar bir katılımcı özellikle faydalıdır.

Institutional racism (Kurumsal ırkçılık): Yasalar, politikalar ve grup pratikleri nedeniyle varlığını sürdüren ırkçılık biçimi.

Intellectual tradition (Entelektüel gelenek): Bireyler eğitilmiş olduğunda vurgulanan özel bir paradigmaya gönderme yapar; Japonya'da, Japon geleneğine bağlı kalınırken, Batı toplumunda, Eski Dünya ve Yeni Dünya gelenekleri vardır.

Intelligence (Zeka): Birinin yeteneklerine göreli olarak problem çözme kabiliyeti (köpekler, köpek sorunlarını çözer, bazıları bunu diğerlerinden daha iyi yapsa da) ve teknolojik açıdan eğitilmiş insanlar teknolojik problemleri diğer insanlardan daha iyi çözerler.

IQ tests and scores (Zeka testleri ve puanlar): Orta-sınıf öğretmenler tarafından hazırlanan soruları çözme kabiliyeti ve bu testlerin sonuçları.

Japanese tradition (Japon geleneği): Batı'dakinden farklı olarak, örneğin maymunlar arasındaki bireysel farklılıklara odaklanan, bir bilimsel entelektüel gelenek.

Knowledge: Herhangi bir anda getirilen kanıtın niteliği göz önünde tutulduğunda, yüksek ihtimalle doğru olan şey.

Language: Konuşmadan farklı olarak dil, insanları da içeren, pek çok hayvan türü tarafından kullanılan sembolik iletişim biçimidir.

Law (Hukuk-Yasa): Halen yanlışlanabilir olmasına rağmen, bir yasa yıl-

larca bilim insanları tarafından yeniden yeniden test edilen ve yanlışlanamayan bir kuramdır; sonuçlar göz önünde tutulduğunda en yüksek güven derecesine sahiptir.

Lineage (Soy): Bir kabilenin genellikle en yerel düzeyi, üyeleri devamlarını (genellikle yaşayan) aynı ataya dayandırır.

Linguistics (Dilbilim): Dile/konuşmaya, ortak ve farklı yanlarına ve de yer aldıkları kültürlerle ilişkilerine odaklanan alt alan.

Logical positivism (Mantıksal pozitivizm): Bilim insanlarının her zaman bir takım eğilimlerinin olduğunu ancak çalışmalarında mümkün mertebe nesnel olmaya çalıştıklarını varsayan güncel bilim felsefesi.

Middle-range theory (Orta-düzyen kuram): Belirli bir zamana ya da mekana bağlı olmayan fenomenleri açıklamaya çalışan bilim yöntemi; özgül (spesifik) hipotezlerden daha geneldir.

Mutation (Mutasyon, dönüşüm, değişim): DNA'nın temel çift düzeyinde bazı değişikliklerin kopyalamaya girdiğinde kendisini soy DNA'ya özdeş olarak kopyalamadığı evrimsel değişimin ham maddesi.

NAGPRA: Kelimesi kelimesine, Kızılderili kemiklerini yaşayan uygun kabilelere geri dönmesini teklif etmek için Birleşik devletlerde özellikle kanunlaştırılmış 1990 yılının Kızılderili Mezarları Koruma Geri Gönderme yasası.

Native Americans (Kızılderili): 'Amerikan Yerlileri' (American Indians) ile aynı, kıta Amerikasının geçmiş ve şimdiki yerli halklarının sakinleri.

Natural selection (Doğal seçim): Herhangi bir türün üyelerinin üreme oranlarının farklılaştığı ve bu yüzden sonraki nesillere ayrımsal katkıları olduğu olgusu üzerine temellenen evrimsel değişimin nedenlerinden biri.

Neandertal: Yaklaşık olarak 15.000 ila 30.000 yıl önce Avrupa ve Orta Doğu'da yaşamış arkaik bir Homo sapiens popülasyonu; iltihaf, onların göç eden modern insanları melezleyip melezlemediği konusunda çıkmaktadır ancak modernler yaşamayı sürdürürken onlar sönüp gitmiştir.

Nomadism (Göçerlik): insanların kalıcı yerleşim yerlerinin olmadığı yerleşik olmama örüntülerine gönderme yapar; genellikle pastoralizmle ve avcı-toplayıcılarla birlikte anılır.

Nomothetic (Nomotetik): Harfi harfine, 'yasa benzeri', spesifik bilgiden ziyade genele dair açıklamalar bulmada olduğu gibi.

Normative pattern (Normatif örüntü): Aynı zamanda bağlı da kalınan ideal kural.

Paleoanthropology (Paleoantropoloji): İnsani geçmişimizi hem biyolojik hem de kültürel olarak, genellikle karşılıklı ilişkileri vurgulayarak, incelemek için arkeoloji ve biyoantropolojinin iki alt alanını birbirine bağlar.

Paradigm (Paradigma): Belirli bir konuyu gözlemlemenin felsefi/bilimsel bir yolu; bilim insanlarının dünyayı gördükleri bir 'mercek' (lens).

Participant observation (Katılımcı gözlem): Gözlemledikleri kültüre aynı zamanda katılım gösteren kültürel antropologların araştırma aracı.

Pastoralism (Pastoralizm, göçebe hayvancılık): Hayvan gütmeye özgü temel bir ekonomi; genellikle göçerlikle eşleştirilir.

Patrilineal (Babasoylu, ataerkil): Genellikle baba tarafından akrabalık ya da baba tarafından klanlar gibi akrabalık grupları oluşturmak için soyu sadece erkeklere dayandırmak.

Patrilocal (Babayanlı, patrilokal): Evli çiftin damadın ailesiyle ya da yakın oturması kuralı:

Pattern (Örüntü): Zaman ve mekan içerisinde tekrarlanan davranışlar ya da gelenekler; bazen 'kural (norm)' olarak adlandırılır.

Peer review (Hakem Değerlendirmesi): Basılmadan önce araştırma sürecini değerlendirmek için araştırma alanındaki uzmanları kullanarak araştırma sonuçlarını rapor etmenin normal süreci.

Personal racism (Kişisel ırkçılık): 'Kurumsal ırkçılık'tan ayrı olarak, bireylerin insan grupları hakkında sahip oldukları önyargılar.

Preferential patterns (Öncelikli örüntüler): Bir kültürün tercih ettiği ancak zorunlu olmayan kurallar üzerine bina edilmiş davranış örüntüleri.

Proof (Kanıt, ispat, delil): Bilimde asla kullanılmayan bir kelime/kavram çünkü 'kanıt' kelimesi kesin ve kati iken tanım itibarıyla bilimsel bulgular daima geçicidir.

Punctuated equilibrium (Sıçramalı denge): Genel olarak, türlerin büyük değişikliklerle büyük ölçekli-sıçramalarda evrildiği ardından onlarda

uzun dönemler değişim olmadığı (stasis) inancı.

"Race" ('İrk'): Biyolojik olarak geçersiz bir kavram; sadece kültürel gruplar için geçerlidir ve terim 'etnisite'ye yakındır.

Repatriation (Ülkesine iade etme): Müzelerdeki ve koleksiyonlardaki ya da ileride bulunacak olan herhangi bir ya da tüm Kızılderili kemiklerinin NAGPRA kuralları altında uygun Kızılderili kabilelerine geri iade edilmesi önerisi.

Scale of Change (Değişim Skalası, Ölçeği): Ölçekler insan (bir ya da 100 grup), zaman (sadece son 1.000 yıldır mevcut), vb. cinsinden değişim parametreleri talep eder.

Scientific Method (Bilimsel Yöntem): Araştırmaya değer birşeyle başlayan, ya tümevarım ya da tümdengelim yöntemleri, veri toplama/bulgu, hipotezin sınanması ve sonuçlara ulaşmanın izlediği bilim yapma yöntemi. Tüm sonuçlar geçicidir.

Sedentism (Yerleşik hayata geçiş): Periyodik olarak göç etmekten ziyade az ya da çok temelli olarak bir yerde ikamet etmek.

Sickle cell anemia (Orak hücre anemisi): Beden dokularına yetersiz oksijen taşınmasıyla sonuçlanan, iki orak hücre genine sahip olmaktan kaynaklanan bir kan durumu. Genellikle ölümle sonuçlanır.

Sociocultural (Sosyokültürel): İnançlar, değerler ve özgül davranış örüntülerine bakılarak sahada gözlemlendiği şekliyle modern kültürlerle odaklanan alt alan.

Social evolution (Sosyal evrim): Yanılgılı biçimde kültürlerin 'kölelikten' 'barbarlığa' ve 'uygarlığa' daha çok otomatik bir biçimde 'evrildiği'ni varsayan değişime yönelik bir erken dönem yaklaşımı.

Sociocultural anthropology (Sosyokültürel antropoloji): 'Kültürel antropoloji' ile aynı ancak kültürün toplumsal yönlerine, inançlarına, değerlerine ve sonuç olarak ortaya çıkan davranışlarına vurguda bulunur.

Specialized economy (Özgülleşmiş ekonomi): Genelleştirmeye karşı özgülleşme (avcılık-toplayıcılık, pastoralizm, balık avlama, çiftçilik) bir grup tüm ya da çoğu zamanını tek bir temel ekonomiye harcadığında ortaya çıkar.

Speciation (Türleşme): Ya değişen ve yeni bir tasarımı gerektirecek ka-

dar farklı hale gelen bir grup ya da iki ya da daha fazla türe ayırarak bir tür izolasyonla yeni türler meydana getirme süreci.

Splitting/lumping (Ayrılma/yığılma): Bir uzmanın fosil materyalinde ne kadar ayırım/benzerlik gördüğüne dayanan biyoantropolojideki temel felsefe, ayırıcılar daha fazla farklılık ve yığılmacılar daha fazla benzerlik görür.

Subsistence economy (Geçim ekonomisi): Teknik olarak kullandığı her şeyi üreten ve tüketen bir toplum. Genellikle minimum ticarete sahip küçük-ölçekli ekonomiyi ifade etmek için kullanılır.

Substantive theories (Substantif (tözsel) kuramlar): İki kültürel fenomen arasında özgül bir ilişkinin varlığını belirleyen kuramlar.

Testing (Ölçme): Bilimsel yöntem sürecinin bir parçası: bir hipotez üretilip veri toplandıktan sonra, veriler hipotezin desteklendiğini ya da yarılandırdığını belirlemek üzere kullanılır.

Theory (Kuram): Bazı fenomenler hakkında özgül 'düşük düzey' olgulardan ziyade genellemeler; bilimsel sonuçların orta düzey güvenilirliği.

"A theory" ('A' Kuram): Bir konuya yaklaşımda özgül bir paradigma, örn. işlevselcilik (functionalism).

Truth (Hakikat): Bu bilimde kullanılan bir kelime değildir çünkü mutlak kesinlik anlamına gelir.

Venus statuettes (Venüs heykelcikleri): 200 küçük kadın figürininden oluşan, 'anneler'den ziyade 'kadınlar'la ilişkilendirilmiş, Avrupa'da 30 ve 10.000 yıl önce üst Paleolitik dönemde yontulmuş bir koleksiyon.

Visual ethics (Görsel etik): Filme alınacak kişilerin filme alınmaya ve başkaları tarafından izlenmeye rıza göstermelerine dayanan etik ilke.

Whistle-blowing (Bilgi-uçurma): Kişinin işini kaybetmesine mal olacak olsa bile etik ya da yasal ihlalleri rapor etmesi.

"Üniversite birinci sınıf öğrencisiyken felsefeye giriş dersi almıştım. Her bir derse hazırlık için önemli düşünürlerden seçilmiş bir derlemenin en azından bir kısmını okuyordum. Fakat derse girdiğimde ve hoca, bu okumalar hakkında konuşmaya başladığında, söylediklerinde okuduklarıma dair hiçbir şey olmadığını fark ettim. Benim metinden anladığımla hocanın metin hakkında anlattığı arasında bir örtüşme yok gibiydi. Tahmin edebileceğiniz üzere, bu durum bir parça kaygı verici oldu. Ancak bir şekilde kaçınılmazdı da. Neden? Çünkü düşünürlerin tartışmalarında temel aldıkları referans çerçevelerine dair hiçbir ipucuna sahip değildim. Onların düşündükleri problemleri, bu problemleri nasıl ifade etmeye yöneldiklerini ya da hatta neleri cevap kabilinden düşündüklerini bilmiyordum. Diğer bir deyişle, *felsefi olarak nasıl düşünüleceğine* dair bir fikrim yoktu." Philip Carl Salzman.

Buradan yola çıkan Philip Carl Salzman ve Patricia C. Rice özellikle eğitim hayatının başlarındaki öğrencilere ve bu alana ilgi duyan genel okura seslenen bir dille, antropolojik düşünmenin ne olduğunu, antropolojik olarak nasıl düşünüleceğini detaylarıyla ve tatmin edici bir içerikle ortaya koyuyorlar.